

p-ISSN 0033-202X
e-ISSN 2545-2487

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

WYDZIAŁ DZIENNIKARSTWA, INFORMACJI I BIBLIOLOGII
UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO

przeгляд biblioteczny

Rok założenia 1927

ROczNIK	89
<hr/>	
zeszyt	3

Warszawa 2021

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Rocznik 89

2021

zeszyt 3

Kwartalnik „Przeгляд Biblioteczny” jest wykazywany na liście czasopism punktowanych Ministerstwa Edukacji i Nauki z liczbą 40 punktów

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

**Ministerstwo
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.**

TREŚĆ

ARTYKUŁY

- EWA GŁOWACKA, MAŁGORZATA KISIŁOWSKA, MARZENA ŚWIGOŃ: Analiza struktury przedstawicieli nowej dyscypliny – nauk o komunikacji społecznej i mediach 299
- BARTELOMIEJ WŁODARCZYK: Journal of Library Administration. Analiza bibliometryczna artykułów naukowych opublikowanych w latach 2001-2020..... 317
- LILIANA NALEWAJSKA: Narodowa strategia rozwoju bibliotek – na przykładzie Republiki Czeskiej 340
- STANISŁAW SKÓRKA: Użyteczność czytników książek elektronicznych w świetle standardów..... 359

OPINIE

- JERZY FRANKE: OMNIS albo pytania bez odpowiedzi 385

SPRAWOZDANIA

- „Od książki do czytelnika” z okazji Jubileuszu 65-lecia Instytutu Informatyki Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Międzynarodowa konferencja naukowa (Wrocław, 19–20 kwietnia 2021 r. (Anna Cisto, Kamila Augustyn, Rafał Werszler) 423
- Wreszcie spotkanie wydawców, autorów i czytelników. Nic nie zastąpi prawdziwych spotkań. Plener Literacki (Gdańsk, 13-15 sierpnia 2021 r.) (Piotr Dobrołęcki)..... 428

ARTYKUŁY RECENZYJNE / RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENICTWA

- R. Sooryamoorthy: *Scientometrics for the Humanities and Social Sciences*. London: Routledge, 2021 (Bartłomiej Włodarczyk)..... 431

Renata Aleksandrowicz: <i>Książka w życiu seniorów na początku XXI wieku.</i> Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne SBP, 2020 (<i>Piotr Dobrołęcki</i>)	434
Przegląd piśmiennictwa krajowego (<i>Barbara Koryś</i>)	436
Z lektur zagranicznych (<i>Jacek Wojciechowski</i>)	440
Z ŻYCIA SBP	459
WSPOMNIENIA	
Prof. Paulina Buchwald-Pelcowa (1934-2021) (<i>Tomasz Makowski</i>)	467
Danuta Stankiewicz (1929-2021) (<i>Marek Dubiński</i>)	470

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

LIBRARY REVIEW

Volume 89

2021

Issue 3

„The Library Review” was awarded forty points in the official register of journals
of Ministry of Education and Science

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

- EWA GŁOWACKA, MAŁGORZATA KISIŁOWSKA, MARZENA ŚWIGOŃ: Where Do we
Come From? How Do we Cooperate? Structure Analysis of Media and
Communication Sciences Scholars in Poland.....299
- BARTŁOMIEJ WŁODARCZYK: Journal of Library Administration. Bibliometric
Analysis of Scientific Articles Published in the Years 2001-2020.....317
- LILIANA NALEWAJSKA: National Strategy for Library Development as
Exemplified by the Czech Republic.....340
- STANISŁAW SKÓRKA: Usefulness of E-Book Readers in the Light of Standards 359

OPINIONS

- JERZY FRANKE: OMNIS or questions without answers 385

REPORTS

- „From books to readers” on 65th anniversary of the Institute of Information
and Library Studies of Wrocław University. International scientific
conference (Wrocław, April 19–20, 2021) (*Anna Cisko, Kamila Augustyn,
Rafał Werszler*) 423
- Finally publishers, authors and readers meet again. Nothing can be
a substitute of live meetings. Literary Outdoor Meeting. (Gdańsk,
August 13-15, 2021) (*Piotr Dobrołęcki*) 428

REVIEWS AND LITERATURE SURVEYS

- R. Sooryamoorthy: *Scientometrics for the Humanities and Social Sciences*.
London: Routledge, 2021 (*Bartłomiej Włodarczyk*) 431
- Renata Aleksandrowicz: *Książka w życiu seniorów na początku XXI wieku*.
(*Books for seniors, seniors for books. Renata Aleksandrowicz: Książka
w życiu seniorów na początku XXI wieku. (Books in seniors' life in the
beginning of 21st century)*). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe
i Edukacyjne SBP, 2020 (*Piotr Dobrołęcki*) 434

Polish literature survey (<i>Barbara Koryś</i>)	436
Foreign publications (<i>Jacek Wojciechowski</i>).....	440
NEWS FROM SBP (POLISH LIBRARIANS ASSOCIATION)	459
OBITUARIES	
Prof. Paulina Buchwald-Pelcowa (1934-2021) (<i>Tomasz Makowski</i>)	467
Danuta Stankiewicz (1929-2021) (<i>Marek Dubiński</i>).....	470

EWA GŁOWACKA

Instytut Badań Informacji i Komunikacji, Wydział Filozofii
i Nauk Społecznych,

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

e-mail: egt@umk.pl

33% udział w przeprowadzonych badaniach i opracowaniu artykułu

ORCID: 0000-0001-9538-9386

MAŁGORZATA KISIŁOWSKA

Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii,

Uniwersytet Warszawski

e-mail: mdkisilo@uw.edu.pl

33% udział w przeprowadzonych badaniach i opracowaniu artykułu

ORCID: 0000-0001-5733-5424

MARZENA ŚWIGOŃ

Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej,

Wydział Humanistyczny,

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

e-mail: marzena.swigon@uwm.edu.pl

33% udział w przeprowadzonych badaniach i opracowaniu artykułu

ORCID: 0000-0003-3600-8349

ANALIZA STRUKTURY PRZEDSTAWICIELI NOWEJ DYSCYPLINY – NAUK O KOMUNIKACJI SPOŁECZNEJ I MEDIACH

Prof. dr hab. Ewa Głowacka pracuje w Katedrze Badań Przestrzeni Informacyjnej w Instytucie Badań Informacji i Komunikacji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Jej zainteresowania badawcze to: architektura informacji, kompetencje informacyjne i medialne, komunikacja naukowa w naukach społecznych, ekologia informacji, zarządzanie jakością w systemach informacyjnych.

Dr hab. Małgorzata Kisilowska pracuje na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jej zainteresowania badawcze obejmują kompetencje informacyjne, czytelnictwo i recepcję mediów, komunikację naukową.

Prof. dr hab. Marzena Świgoń pracuje w Instytucie Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, kieruje Katedrą Badań Mediów. Członkini Komitetu Naukoznawstwa Polskiej Akademii Nauk; Senior Academic Associate – CIBER Research Ltd. Redaktor naczelna czasopisma „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna”. Zainteresowania naukowe: komunikacja naukowa, dzielenie się wiedzą, zarządzanie wiedzą i zachowania informacyjne.

SŁOWA KLUCZOWE: Bibliologia i informatologia. Nauki o komunikacji społecznej i mediach. Nauki o mediach. Nauki o polityce.

ABSTRAKT: **Teza/cel** – dla badania określono dwa cele. Jednym z nich było opisanie deklaracji przynależności naukowców prowadzących do 2018 r. badania i/lub kształcenie w dyscyplinach, które współtworzą w Polsce nauki o komunikacji społecznej i mediach. Drugim – charakterystyka przedstawicieli nowej dyscypliny pod względem wybranych cech. **Metody badań** – badania ilościowe, analiza statystyczna, dane pozyskiwano z dostępnych źródeł otwartych. **Wyniki** – Najliczniej w nowej dyscyplinie reprezentowani są bibliolodzy i informatolodzy oraz dawni przedstawiciele nauk o polityce. **Wnioski** – proces formowania NoKSiM trwa, co wymaga dalszych badań nad rozwojem ilościowym i jakościowym nauk o komunikacji społecznej i mediach.

WPROWADZENIE

Celem badań było przedstawienie ilościowych (i częściowo jakościowych) konsekwencji utworzenia w systemie nauki polskiej dyscypliny „nauki o komunikacji społecznej i mediach” (dalej NoKSiM), co z kolei wynikało z wdrożenia w 2018 r. nowej ministerialnej klasyfikacji nauk. Nastąpiły wówczas zmiany strukturalne: zlikwidowano takie dyscypliny jak bibliologia i informatologia, nauki o mediach oraz nauki o poznaniu i komunikacji społecznej, które stały się subdyscyplinami tej nowej dyscypliny. Powstała specyficzna sytuacja, tzn. istniejące wcześniej trzy odrębne środowiska w wyniku formalnych zmian miały się połączyć w jedno.

Nie bez znaczenia był też fakt, że wybór dyscypliny, przed jakim stanęli naukowcy w Polsce w listopadzie 2018 r. wynikał z ich indywidualnej sytuacji, czyli tematyki prowadzonych badań, zatrudnienia w konkretnej jednostce (wydział, instytut, katedra) i planów parametryzacyjnych dotyczących wybranych dyscyplin w danej uczelni. W badaniach starano się ustalić strukturę przedstawicieli nowej dyscypliny, przyglądając się ich wcześniejszym zainteresowaniom badawczym i dziedzinom oraz dyscyplinom, w których uzyskiwali stopnie i tytuły naukowe. W badaniach szczególną uwagę zwrócono na opisanie wyborów dyscypliny dokonanych w grupie przedstawicieli związanych z bibliologią i informatologią, z której wywodzą się także autorki tego artykułu.

W podjętych badaniach postawiono następujące pytania badawcze:

- Przedstawiciele jakich innych jeszcze dawnych dyscyplin sprzed 2018 r. współtworzą NoKSiM? Czy bibliolodzy i informatolodzy stanowią wśród nich znaczącą liczebną grupę?
- Jakich wyborów dyscypliny dokonali w 2018 r. naukowcy związani z bibliologią i informatologią? Czy wszyscy zdecydowali się na przejście do NoKSiM?
- Jaka jest charakterystyka społeczności współtworzącej nową dyscyplinę ze względu na afiliację, stopień i tytuł naukowy, płeć?

PRZEGLĄD LITERATURY

Dyskurs dotyczący kompozycji, wewnętrznego zróżnicowania oraz przyszłości nauk o komunikacji społecznej i mediach, wynikający z wprowadzenia w struktury nauki polskiej klasyfikacji według OECD, rozpoczął się w roku 2019. W czasopismach związanych z medioznawstwem oraz bibliologią i informatologią można znaleźć kilka opracowań poświęconych temu wątkowi. Właściwie wszyscy autorzy wyrazili wówczas podobne stanowisko. Pisano o potrzebie zachowania odrębności paradygmatów, pól badawczych oraz metodologii dotychczasowych dyscyplin, aby nie utracić ich dorobku i specyficznej perspektywy. Wszyscy również deklarowali otwartość na współpracę, szukanie nowych, wspólnych wątków, realizowanie badań interdyscyplinarnych.

Marek Jabłonowski i Tomasz Mielczarek (2019), odwołując się do doświadczeń rozwoju medioznawstwa na tle pokrewnych dyscyplin, wypowiedzieli się za federacyjną koncepcją tworzenia nowej dyscypliny. Zwrócili uwagę na wartość zachowania dotychczas wyodrębnionych paradygmatów i przedmiotów badań, przy możliwości uzyskania nowej perspektywy wynikającej z połączenia. Przewidywali możliwą ewolucję i zbliżenie dyscyplin składowych, w tym m.in. triangulację metod badawczych.

Nad istotą medioznawstwa oraz jego miejscem w nowej strukturze zastanawiała się Małgorzata Lisowska-Magdziarz. Zwróciła uwagę m.in.

na silne, historyczne powiązania tej dyscypliny z naukami o polityce, widoczne także w liczbowej reprezentacji badaczy o takiej proveniencji i zainteresowaniach naukowych związanych z nauką o mediach. „Twardym jądrem medioznawstwa w Polsce może być ujęcie zaczerpnięte z politologii i politologicznie ukierunkowanej socjologii. Jest to uzasadnione praktycznie, skoro mamy długie tradycje badań nad mediami w takim właśnie paradygmacie, a większość badaczy wymienionych w dokumentacji POL-onu istotnie ma za sobą trening politologiczny albo socjologiczny. Jest to także zgodne z urzędowym usytuowaniem nauki o komunikowaniu po stronie nauk społecznych” (Magdziarz, 2019, 121). Autorka uwzględniła także perspektywę otwartą na poszerzanie pola badawczego i współpracę z przedstawicielami innych dyscyplin.

Iwona Hofman (2019) przeprowadziła częściową analizę paradygmatów badawczych dwóch – uznanych przez nią za dominujące – dyscyplin, tj. medioznawstwa oraz bibliologii i informatologii. Ona również wskazała na podobieństwa i styczności pól badawczych, a pytania o przyszłość współpracy pozostawiła otwarte.

O sytuacji bibliologii i informatologii w naukach o komunikacji społecznej i mediach pisały (rozdzielnie i wspólnie – 2019) Jadwiga Woźniak-Kasperk (2019) i Bożena Koredczuk (2019), a także Zbigniew Osiński (2019). Wspomniane autorki – podobnie jak autorzy przywołani wyżej – podnosiły potrzebę zachowania odrębności i specyfiki badań nad książką i informacją w nowej dyscyplinie oraz jednoczesnego poszukiwania wspólnych problemów i pytań badawczych. Osiński natomiast wykazał, na podstawie analizy treści artykułów przeglądowych poświęconych problematyce badawczej poszczególnych dyscyplin naukowych oraz informacji o zakresie czasopism związanych ze wspomnianymi dyscyplinami, wzajemną zbieżność zainteresowań i bliskość pól badawczych.

Biorąc pod uwagę cel i zakres prac badawczych opisanych w tym artykule, w przeglądzie literatury skupiono się na tekstach autorów polskich. Jak widać, decyzja o wprowadzeniu nauk o komunikacji społecznej i mediach z 2018 r. spotkała się z odzewem zainteresowanych stron. W przytoczonych wyżej publikacjach skupiano się na wątkach merytorycznych, na paradygmatach i zakresie badań. W okresie po utworzeniu NoKSiM nie podjęto wątku zmian strukturalnych, decyzji akademików dotyczących przypisania do wybranej dyscypliny. Powyższy przegląd pokazuje więc potrzebę uzupełnienia analizy dotyczącej istoty i specyfiki nowej nauki o perspektywę ilościową, pokazanie transferu ludzi (ich wiedzy i kompetencji) z dotychczasowych do aktualnych dyscyplin.

DOBÓR PRÓBY BADAWCZEJ

Do próby badawczej zakwalifikowano 570 naukowców, pracujących głównie w uczelniach publicznych, prowadzących działalność naukową związaną z dyscyplinami, które weszły w skład nowo utworzonych nauk o komunikacji społecznej i mediach (m.in. bibliologią i informatologią, naukami o mediach, naukami o poznaniu i komunikacji społecznej) oraz prowadzących w 2018 r. kształcenie w zakresie dziennikarstwa oraz kierunków bibliologicznych i informatologicznych (np. bibliotekoznawstwo i informacja naukowa, architektura informacji, zarządzanie informacją i bibliologia).

Sposób doboru próby badawczej podporządkowany był wymienionym wcześniej celom badań. Pozwolił opisać decyzje i przesunięcia naukowców w ramach dyscyplin oraz pokazał, na ile wybór dyscypliny nie był oczywisty i czym był warunkowany (np. sugestią ministerialnej klasyfikacji nauk, przynależnością do konkretnej jednostki uczelianej).

Nie chodziło bowiem o uchwycenie wszystkich członków nowej dyscypliny NoKSiM, ale pozyskanie grupy pozwalającej na zebranie danych weryfikowalnych (na podstawie dostępnych w tamtym okresie danych), w tym szczególnie o uwzględnienie możliwie wszystkich osób związanych z działalnością naukową i kształceniem w zakresie bibliologii i informatologii. Podczas zbierania informacji o pracownikach do artykułu baza RAD-on była dopiero w trakcie tworzenia i nie zawierała kompletnych danych. W związku z tym w poszukiwaniu naukowców spełniających założone warunki autorki posłużyły się głównie danymi dostępnymi w listopadzie 2020 r. na stronach internetowych poszczególnych uczelni. Dodatkowo wykorzystano wiedzę i doświadczenie własne, tj. znajomość zespołów pracujących w poszczególnych jednostkach bądź osób związanych z analizowanymi dyscyplinami, a pracujących po 2018 r. Wszystkie te osoby były więc potencjalnie związane z nową dyscypliną miejscem pracy lub tematyką badań. Informacje o przynależności naukowców do dyscyplin sprzed 2018 r. uzyskano w bazie Nauka Polska.

We wskazanych w dalszej części tekstu jednostkach (Tab. 5) zatrudnieni byli także badacze reprezentujący inne dyscypliny, ze względu np. na specyfikę zainteresowań badawczych „z pogranicza” (np. specjaliści prawa medialnego) oraz udział w działalności dydaktycznej. Oni również zostali uwzględnieni w pierwszym zbiorze. Dane gromadzono na początkowym etapie szeroko, aby nie „zgubić” potencjalnych członków grupy badawczej, ale też ze względu na fakt, iż w 2018 r. oni również mieli możliwość wyboru NoKSiM – jako dyscypliny pierwszej bądź drugiej.

Trzeba wspomnieć, że w 2021 r. według bazy RAD-on wszystkich osób przypisanych do dyscypliny było więcej (stan na marzec 2021 to 887 osób). Baza ta, stale aktualizowana, uwzględnia bowiem także osoby z tytułem

magistra lub bez żadnego stopnia czy tytułu, których autorki badania nie brały pod uwagę. Ponadto na zbiorowość naukowców NoKSiM z bazy RAD-on składają się także pracownicy szkół publicznych i niepublicznych, w których w 2018 r. nie było prowadzone kształcenie w zakresie bibliologii i informatologii oraz pokrewnych albo trudno było znaleźć dane o wcześniejszej przynależności pracowników do dyscyplin sprzed 2018 r. (np. Uniwersytet Szczeciński, SWPS, WSKSiM). Zatem biorąc pod uwagę przyjęte kryteria doboru grupy badawczej, wydaje się, że autorkom udało się zebrać w miarę kompletne dane. Zostały one poddane analizie statystycznej.

WYNIKI BADAŃ

Struktura badanej populacji według dyscyplin przed 2018 r.

Dokładne dane dotyczące dyscyplin reprezentowanych przez naukowców z całej próby badawczej (L=570) przedstawiono w tabelach 1 i 2. Użytkowano je, sumując przedstawicieli dyscyplin przed 2018 r. (Tab. 1) i od 2018 (Tab. 2) w całej badanej populacji.

Tabela 1

Rozkład liczebności naukowców w dyscyplinach sprzed 2018 r. w badanej grupie (L=570)

Dyscyplina przed 2018	Liczba osób: pierwsza dyscyplina	Liczba osób: druga dyscyplina
Bibliologia i informatologia	128	4
Nauki o polityce	101	6
Literaturoznawstwo	75	-
Językoznawstwo	38	1
Historia	33	1
Nauki o mediach	29	6
Teologia	28	-
Socjologia	25	1
Fizyka	8	2
Prawo	8	-
Kulturoznawstwo	8	1
Zarządzanie (ekonomiczne)	6	-
Sztuki piękne	6	1
Zarządzanie (humanistyczne)	5	-
Nauki o poznaniu	3	2
Religioznawstwo	3	-
Pedagogika	3	-

Filozofia	8	1
Ekonomia	3	-
Informatyka	2	1
Nauki wojskowe	1	-
Rolnictwo	1	-
Chemia	1	-
Etnologia	1	-
BRAK DANYCH	44	-
ŁĄCZNIE	570	27

Badana grupa składała się w większości z przedstawicieli następujących dyscyplin: bibliologii i informatologii (23,15%), nauk o polityce (18,6%) literaturoznawstwa (13,15%). Kolejnych 11 dyscyplin, reprezentowanych było przez zdecydowanie mniejsze grupy. Dla 7,71% osób nie udało się ustalić dyscypliny sprzed 2018 r. W niniejszym ustalaniu struktury badanej populacji nie przeliczano udziału w dyscyplinie (100%, 50%, 25%) a osoby.

Wybory badanej populacji dotyczące przynależności do NoKSiM

Z opisanej powyżej ogólnej liczby zidentyfikowanych osób (L=570) 498 naukowców przypisało się w listopadzie 2018 r. w całości lub częściowo do nauk o komunikacji społecznej i mediach. Z owych 498 reprezentantów NoKSiM 427 zadeklarowało 100% udział w dyscyplinie, natomiast dla 71 osób był to drugi wybór (75%, 50% lub 25% udziału w dyscyplinie).

Tabela 2

Rozkład liczebności naukowców w dyscyplinach po 2018 r. w badanej grupie (L=570)

Dyscyplina od 2018 r.	Liczba naukowców: pierwsza dyscyplina (100% udziału)	Liczba naukowców: NoKSiM jako druga dyscyplina (50/25% udziału)
NoKSiM	427	
nauki o kulturze i religii	51	21
literaturoznawstwo	25	16
językoznawstwo	14	10
nauki o polityce	13	8
historia	12	5
nauki o zarządzaniu i jakości	8	1
nauki prawne	4	1
nauki socjologiczne	3	2

filozofia	3	2
sztuki filmowe i teatralne	3	1
BRAK DANYCH	3	0
pedagogika	1	1
nauki o sztuce	1	1
informatyka techniczna i telekomunikacja	1	1
sztuki plastyczne	1	1
ŁĄCZNIE	570	71

Przeanalizowano również strukturę pracowników wg dyscyplin sprzed 2018 r., którzy z badanej populacji przypisali się do NoKSiM jako pierwszej dyscypliny. Spośród 427 badanych udało się to ustalić dla 391 osób. W przypadku 30 osób, które zadeklarowały NoKSiM w całości i sześciu osób w części (75%, 50% lub 25%) nie udało się ustalić dyscypliny sprzed 2018 r., bo najczęściej były to osoby bez stopni naukowych lub zatrudnione w 2018 r. Ustalono zatem, że spośród pracowników, dla których znano wcześniejszą dyscyplinę 326 naukowców wybrało NoKSiM w 100%, a 65 w mniejszej części. Strukturę pokazano w tabeli 3 w liczbach bezwzględnych pracowników oraz ich udziale procentowym w NoKSiM wg dyscyplin.

Tabela 3

Liczba osób z poszczególnych dyscyplin sprzed 2018 r. w NoKSiM jako pierwszej i drugiej dyscyplinie (L=391)

	Dyscypliny	100% udziału w NoKSiM	Mniej niż 100% udziału w NoKSiM	Ogółem L=391	%
1.	Bibliologia i informatologia	88	3	91	23,3
2.	Nauki o polityce	77	10	87	22,2
3.	Literaturoznawstwo	35	9	44	11,2
4.	Nauki o mediach	23	3	26	6,6
5.	Teologia	11	13	24	6,1
6.	Językoznawstwo	14	8	22	5,6
7.	Historia	18	3	21	5,4
8.	Socjologia	13	4	17	4,3
9.	Filozofia	8	2	10	2,5
10.	Sztuki piękne	2	3	5	1,3

11.	Nauki o zarządzaniu	4	0	4	1,0
12.	Historia/Bibliologia i informatologia	3	0	3	0,8
13.	Literaturoznawstwo/ Pedagogika	3	0	3	0,8
14.	Nauki o polityce/Nauki o mediach	3	0	3	0,8
15.	Nauki o poznaniu i komunikacji społecznej	3	0	3	0,8
16.	Informatyka	2	1	3	0,8
17.	Prawo	2	1	3	0,8
18.	Kulturoznawstwo	1	2	3	0,8
19.	Fizyka	2	0	2	0,5
20.	Ekonomia	2	0	2	0,5
21.	Pedagogika	1	1	2	0,5
22.	Nauki rolnicze	1	0	1	0,2
23.	Historia/Filozofia	1	0	1	0,2
24.	Językoznawstwo/Nauki o mediach	1	0	1	0,2
25.	Językoznawstwo/Nauki o polityce	1	0	1	0,2
26.	Literaturoznawstwo/ Językoznawstwo	1	0	1	0,2
27.	Nauki o polityce/Sztuki piękne	1	0	1	0,2
28.	Pedagogika/ Językoznawstwo	1	0	1	0,2
29.	Religioznawstwo	1	0	1	0,2
30.	Socjologia/Filozofia	1	0	1	0,2
31.	Socjologia/Pedagogika	1	0	1	0,2
32.	Nauki wojskowe (2009 r.)	1	0	1	0,2
33.	Literaturoznawstwo/ Bibliologia i informatologia	1	0	1	0,2
34.	Literaturoznawstwo/ Kulturoznawstwo	0	1	1	0,2
35.	Nauki o polityce/Prawo	0	1	1	0,2
Ogółem		327	65	391	100%

Warto zauważyć (Tab. 3), że suma procentowa osób z pierwszych dziesięciu dyscyplin (udział powyżej 1%) wynosiła 88,5%, natomiast pozostałych tylko 11,5%. Dominują w tej grupie, jak już wcześniej zauważono, przedstawiciele bibliologii i informatologii oraz nauk o polityce. Bibliolodzy i informatolodzy to też najliczniejsza grupa naukowców, którzy wybrali omawianą dyscyplinę w 100%. Kolejne dwie dyscypliny, których reprezentanci są dość licznie reprezentowani w NoKSiM to literaturoznawcy i medioznawcy. Zdecydowanie mniej jest historyków, socjologów, językoznawców i teologów. Wśród osób, które zadeklarowały NoKSiM jako pierwszą dyscyplinę znajdują się też naukowcy reprezentujący przed 2018 r. wiele innych dyscyplin lub tacy, którzy wcześniej łączyli dwie dyscypliny, ale ich udział jest niewielki i stanowi w sumie 11,5% ogółu. Można zaznaczyć, że największe w tym zestawieniu dyscypliny składające się na NoKSiM (bibliologia i informatologia, nauki o polityce, literaturoznawstwo i językoznawstwo), przynależne do nauk społecznych, wcześniej należały do dziedziny nauk humanistycznych. Mamy więc do czynienia ze znaczącą zmianą nie tylko formalnego przypisania, ale także np. metodologii badawczej.

WYBORY BIBLIOLOGÓW I INFORMATOLOGÓW

Szczególnie interesująca wydawała się kwestia wyboru, jakiego dokonali w 2018 r. naukowcy związani z bibliologią i informatologią. Spośród 128 pracowników reprezentujących bibliologię i informatologię NoKSiM jako pierwszą dyscyplinę zadeklarowało 91 osób (z czego trzy – z udziałem mniej niż 100%), a 39 osób przeszło do innych dyscyplin jako pierwszych, w tym 27 do nauk o kulturze i religii (Tab. 4). Spośród 39 bibliologów i informatologów, którzy po 2017 r. przeszli do innych dyscyplin niż NoKSiM w swoim wyborze pierwszej dyscypliny, tylko osiem zadeklarowało NoKSiM jako drugi wybór w 50 lub 25%.

Tabela 4

Wybór NoKSiM jako pierwszej dyscypliny przez reprezentantów bibliologii i informatologii (L=128)

Dyscyplina przed 2018 r.	NoKSiM (udział 100%)	NoKSiM (udział mniej niż 100%)	Inna dyscyplina, do której przeszli bibliolodzy i informatolodzy (udział 100% lub mniej)
Bibliologia i informatologia	88	3	–
Historia	0	–	6
Językoznawstwo	0	–	1

Literaturoznawstwo	0	–	4
Nauki o kulturze i religii	0	–	27
Nauki o zarządzaniu i jakości	0	–	1
Ogółem L=128	88	3	39

Warto dodać dla uzupełnienia obrazu, że 71 osób z grupy badanej (L=570) wybrało jako pierwszą dyscyplinę inną niż NoKSiM, wskazując tę jako drugą. W tym gronie najczęściej wskazywano nauki o kulturze i religii (21 osób), literaturoznawstwo (16) i językoznawstwo (10). Siedem osób wybrało nauki o polityce, pięć – historię, po dwie osoby – socjologię i filozofię. Pojedyncze wybory dotyczą: zarządzania, sztuk plastycznych, sztuk filmowych i telewizyjnych, prawa, nauk o sztuce oraz informatyki technicznej i telekomunikacji.

CHARAKTERYSTYKA WEDŁUG AFILIACJI

Dane dotyczące miejsca zatrudnienia dotyczyły, jak wcześniej wspomniano, stanu na listopad 2020 r. i zbierane były na podstawie bazy RAD-on oraz stron internetowych jednostek: wydziałów, instytutów i katedr związanych z dziennikarstwem, bibliologią i informatologią, komunikacją społeczną i medioznawstwem (Tab. 5).

Tabela 5

Rozkład liczebności w poszczególnych uczelniach (L=570)

	Nazwa uczelni	Liczba osób uwzględnionych w analizie	%
1	Uniwersytet Warszawski	77	13,5%
2	Uniwersytet Wrocławski	68	11,9%
3	Uniwersytet Śląski	49	8,5%
4	Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej	47	8,2%
5	Uniwersytet Jagielloński	45	7,8%
6	Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu	34	5,9%
7	Uniwersytet Łódzki	34	5,9%
8	Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego	29	5,1%
9	Katolicki Uniwersytet Lubelski	26	4,5%
10	Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie	26	4,5%
11	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie	25	4,3%
12	Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie	20	3,5%

13	Uniwersytet Gdański	19	3,3%
14	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy	17	2,9%
15	Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach	15	2,6%
16	Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu	12	2,1%
17	Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie	8	1,4%
18	Akademia Ignatianum w Krakowie	8	1,4%
19	Uniwersytet Opolski	6	1,1%
20	Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach	5	0,8%
	Łącznie	570	100

Liczbowy rozkład grup akademików związanych z wymienionymi dyscyplinami między poszczególnymi uczelniami (Tab. 5) jest wynikiem oddziaływania kilku czynników. Jednym z nich, jest wielkość samej uczelni i liczebność grupy zatrudnionych w danej placówce nauczycieli akademickich.

Drugim – zapewne ważniejszym – jest historia rozwoju poszczególnych dyscyplin na konkretnych uczelniach. To wątek sam w sobie ciekawy i rozbudowany, na którego rozwijanie nie ma miejsca w tym artykule. Tym niemniej należy stwierdzić, że mamy w Polsce pięć uniwersytetów, w których grupy powiązane z przyszłymi (z perspektywy 2018 r.) naukami o komunikacji społecznej i mediach były większe niż 40 osób, 11 uczelni z liczbą reprezentantów między 12 a 34 (średnia „stawka”) oraz cztery szkoły wyższe, w których ta reprezentacja jest niewielka (poniżej dziesięciu osób).

Ciekawy obraz daje także analiza afiliacji akademików, tj. prześledzenie, jak w strukturze uczelni ulokowani byli przedstawiciele dyscyplin współtworzących NoKSIM, według stanu na listopad 2020 r. (Tab. 6).

Tabela 6.

Grupa badana wg afiliacji w poszczególnych uczelniach (L=570).

Uczelnia	Wydział	Instytut/katedra/zakład
Uniwersytet Warszawski (77)	Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii (77)	–
Uniwersytet Wrocławski (68)	Wydział Filologiczny (68)	Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej (43) Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa (25)
Uniwersytet Śląski (49)	Wydział Humanistyczny (30)	Instytut Nauk o Kulturze (25) Instytut Literaturoznawstwa (5)
	Wydział Nauk Społecznych (19)	Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Medialnej (19)

UMCS (47)	Wydział Politologii i Dziennikarstwa (40)	Instytut Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach (40)
	Wydział Humanistyczny (7)	Instytut Historii/ Katedra Humanistyki Cyfrowej (7)
Uniwersytet Jagielloński (45)	Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej (45)	Instytut Studiów Informacyjnych (18) Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej (27)
UMK Toruń (34)	Wydział Filozofii i Nauk Społecznych (32)	Instytut Badań Informacji i Komunikacji (32)
	Inne wydziały (2)	Wydział Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej (1) Wydział Nauk o Zdrowiu (1)
Uniwersytet Łódzki (34)	Wydział Filologiczny (34)	Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej (34) Katedra Informatologii i Bibliologii (10)
UKSW (29)	Wydział Teologiczny (29)	Instytut Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa (29)
KUL (26)	Wydział Nauk Społecznych (26)	Instytut Dziennikarstwa i Zarządzania (26)
UPJP2 (26)	Wydział Nauk Społecznych (26)	Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej (26)
UWM (25)	Wydział Humanistyczny (21)	Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej (20) Instytut Historii (1)
	Wydział Nauk Społecznych (2)	Instytut Nauk Politycznych (2)
	Filia w Elku (2)	–
UP Kraków (20)	–	Instytut Nauk o Informacji (20)
Uniwersytet Gdański (19)	Wydział Nauk Społecznych (18)	Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej (18)
	Wydział Filologiczny (1)	Instytut Filologii Polskiej (1)
UKW Bydgoszcz (17)	–	Instytut Komunikacji Społecznej i Mediów (17)
UJK Kielce (15)	Wydział Humanistyczny (15)	Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej (15)
UAM Poznań (12)	Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa (10)	Zakład Dziennikarstwa (5) Zakład Komunikacji Społecznej (5)
	Wydział Neofilologii (2)	Zakład Infolingwistyki (2)
WSliZ Rzeszów (8)	Kolegium Mediów i Komunikacji Społecznej (8)	Katedra Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej (8)
Ignatianum Kraków (8)	Wydział Filozoficzny (8)	Instytut Dziennikarstwa (8)

Uniwersytet Opolski (6)	Wydział Nauk o Polityce i Komunikacji Społecznej (6)	Instytut Nauk o Polityce i Administracji/ Katedra Komunikacji Społecznej i Dziennikarstwa (6)
UE w Katowicach (5)	Kolegium Informatyki i Komunikacji (5)	Katedra Dziennikarstwa Ekonomicznego i Nowych Mediów (5)

Jeśli przeanalizujemy, w jakich jednostkach uczelnianych pracowali badani w 2020 r., widać podstawowe rozróżnienie na wydziały związane z naukami społecznymi (najczęściej, choć nie tylko, o takiej właśnie nazwie – Wydział Nauk Społecznych) – jest ich 12 wśród 20 badanych uczelni – oraz te związane z naukami humanistycznymi, których jest 10. Wśród nich znajdują się wydziały humanistyczne, filologiczne, ale również filozoficzny i teologiczny. Ponadto mamy 4 jednostki pozostające poza wydziałami – Instytut Nauk Informacyjnych na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie, Instytut Komunikacji Społecznej i Mediów na UKW w Bydgoszczy, Kolegium Informatyki i Komunikacji na Uniwersytecie Ekonomicznym w Katowicach oraz jednostkę zamiejscową UWM w Ełku. W 15 na 20 badanych uczelni badacze powiązani z dyscyplinami „okołomedialnymi” sprzed 2018 r. pracują na jednym wydziale, ewentualnie w podziale na katedry lub instytuty. W pozostałych pięciu szkołach wyższych grupa badana zatrudniona była na różnych wydziałach. Wynika to zapewne częściowo z utrzymania status quo zatrudnienia, a częściowo z decyzji o wyborze nowej dyscypliny (między NoKSIM a chociażby naukami o kulturze i religii).

Trzeba przy tym pamiętać, że struktury obecnych wydziałów i jednostek niższego szczebla w większości kształtowały się właśnie w związku z reformą nauki i wprowadzaniem nowych dyscyplin. Ich skład, stosowane nazewnictwo niekiedy odzwierciedla wcześniejsze lata, doświadczenia badawcze i dydaktyczne, ale zdecydowanie nie zawsze. Jednak to, jak wyglądała struktura jednostek akademickich powiązanych z badanymi tu dyscyplinami przed reformą, jest zagadnieniem dla historyków nauki i nie mieści się w zakresie badania.

Charakterystyka według stopni i tytułów naukowych oraz stanowisk

Wśród 570 badanych najwięcej było doktorów (i doktorów inżynierów) – 272 (47,7%) oraz doktorów habilitowanych – 203 (35,7%). Profesorów tytularnych było 61 (10,7%), najmniejszą grupę stanowili magistrowie (magistrowie inżynierowie) – 34 osoby (5,9%).

Podobne proporcje uzyskano analizując grupę naukowców reprezentujących NoKSIM (L=499). W tabeli 7. przedstawiono dane dotyczące liczby osób przypisanych do nowej dyscypliny w całości i w części.

Tabela 7

Reprezentanci NoKSiM według stopnia i tytułu naukowego (L=499)

Stopnie/tytuły naukowe	NoKSiM jako pierwsza dyscyplina	NoKSiM jako druga dyscyplina	NoKSiM jako pierwsza i druga dyscyplina łącznie	% L=499
profesor	45	11	56	11,3%
doktor habilitowany	160	24	184	36,9%
doktor (dr inż.)	197	34	231	46,2%
magister (mgr inż.)	26	2	28	5,6%
Razem	428	71	499	100%

Największe trudności napotkano w identyfikowaniu stanowisk, na których zatrudnieni byli naukowcy, a ściślej: nie udało się, niestety, ustalić tych danych w odniesieniu do 302 osób, toteż w dalszej części analizy pominięto tę zmienną. Można tylko dodać, że 260 naukowców pracowało w 2020 r. na stanowisku badawczo-dydaktycznym, a 8 – na dydaktycznym.

CHARAKTERYSTYKA WEDŁUG PŁCI

Nieco więcej w całej grupie badanych naukowców (L=570) było kobiet (306, 53,6%) niż mężczyzn (264, 46,3%). Podobne proporcje zaobserwowano (tabela 8) w grupie reprezentantów NoKSiM (L=499).

Tabela 8

Reprezentanci NoKSiM według płci (L=499)

Płeć	NoKSiM jako pierwsza dyscyplina	NoKSiM jako druga dyscyplina	NoKSiM jako pierwsza i druga dyscyplina łącznie	% L=499
Kobieta	228	36	264	53%
Mężczyzna	200	35	235	47%
Łącznie	428	71	499	100%

ZAKOŃCZENIE

W wyniku podjętych badań powstała ilościowa charakterystyka pierwszej w historii nauki w Polsce grupy naukowców z dyscypliny nauk o komunikacji i mediach, tj. reprezentujących ją w latach 2018-2020.

Wywodzili się oni z różnych środowisk badawczych, w przeważającej mierze związani byli z dwiema dawnymi (przed rokiem 2018) dyscyplinami, czyli bibliologią i informatologią oraz naukami o polityce.

Najlichniesze reprezentacje nowej dyscypliny istniały (w listopadzie 2020 r.) na pięciu uczelniach (w kolejności według liczebności): Uniwersytecie Warszawskim, Uniwersytecie Wrocławskim, Uniwersytecie Śląskim, Uniwersytecie Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie oraz Uniwersytecie Jagiellońskim.

Trzeba też zauważyć, że chociaż zdecydowana większość bibliologów i informatologów przypisała się w 2018 r. do nauk o komunikacji społecznej i mediach, to dosyć duża grupa wybrała jednak nauki o kulturze i religii (przede wszystkim na Uniwersytecie Śląskim).

Formalne przypisanie do nowo powstałej dyscypliny, a więc przejście z nauk humanistycznych do społecznych, wiąże się z poszerzeniem obszaru i metodologii badań, daje też szansę nawiązania nowej współpracy oraz powstania w przyszłości nowych projektów badawczych. Sprzyjają temu zmiany organizacyjne, które zaszły w większości wymienionych w tym artykule uczelniach. Łączono katedry, zakłady, zmieniano ich nazwy, powstawały nowe wydziały. Pracownicy zmieniali jednostki w ramach macierzystej uczelni, a niekiedy przenosili się na inne uczelnie.

Najciekawsze jednak wydają się zmiany, które dopiero nastąpią, a będą związane z parametryzacją dyscyplin w 2022 r.

Największym ograniczeniem przeprowadzonej analizy była trudność w dotarciu do pełnych danych, np. o stanowisku, na jakim zatrudniony był dany naukowiec czy procentowym udziale w wybranych dwóch dyscyplinach.

W przyszłych badaniach warto prześledzić zmiany w strukturze grupy badawczej, jakie zachodzą właściwie już od grudnia 2020 r., kiedy po raz pierwszy naukowcy mogli zmienić oświadczenie o przypisaniu się do dyscypliny. Według posiadanej przez autorki wiedzy, dane przez nie zgromadzone już są nieaktualne w odniesieniu do kilku osób (np. z powodu zmiany miejsca pracy lub procentowego udziału w dyscyplinie).

W kolejnych badaniach korzystne byłoby też poszerzenie grupy badawczej o naukowców z uczelni nieuwzględnionych w tych badaniach, głównie niepublicznych. Można by też spróbować zidentyfikować całkowitą grupę badaczy z nauk o komunikacji społecznej i mediach, uwzględniając nawet najmniejsze reprezentacje (od jednej do kilku osób), a jest tych naukowców ponad 200 w siedemdziesięciu różnych uczelniach.

Ilościowa charakterystyka grupy naukowców tworzących nauki o komunikacji społecznej i mediach jest punktem wyjścia do dalszych analiz, dotyczących wybranych aspektów działalności naukowej reprezentantów NoKSiM.

BIBLIOGRAFIA

- Hofman, Iwona (2019). Paradygmaty nowej dyscypliny. *Studia Medioznawcze*, vol. 20, nr 4, s. 308-317.
- Jabłonowski, Marek; Mielczarek, Tomasz (2019). Komunikowanie społeczne i media – federacja, a nie inkorporacja. *Studia Medioznawcze*, vol. 19, nr 4, s. 13-27.
- Koredczuk, Bożena (2019). Book Studies Communication in Selected Communication Systems and their Influence on the Location of the Discipline in the Current Obligatory Classification of Fields and Scientific Disciplines – an Outline of the Research Problem. *Przegląd Biblioteczny*, spec. issue, pp. 20-31.
- Koredczuk, Bożena; Woźniak-Kasperek, Jadwiga (2019). Bibliologia i informatologia w naukach o komunikacji społecznej i mediach – odrębność czy komplementarność? *Studia Medioznawcze*, vol. 20, nr 3, pp. 212-224.
- Lisowska-Magdziarz, Małgorzata (2019). Media i komunikowanie społeczne: federacja, ale jaka? Dalsze pytania o przyszłość dyscypliny. *Studia Medioznawcze*, vol. 20, nr 2, s. 118-129.
- Osiński, Zbigniew (2019). Analysis of the Thematic Overlap Between Library and Information Science and Other Sub-disciplines of the Social Communication and Media Sciences in Poland. *Zagadnienia Informatyki Naukowej – Studia Informatyczne*, vol. 57, no 2A, pp. 28-44.
- Woźniak-Kasperek, Jadwiga (2019). Information Science Under the Conditions Created by the New Classification of Fields and Scientific Disciplines: Opening a Balance Sheet. *Przegląd Biblioteczny*, spec. issue, pp. 9-19.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 28 kwietnia 2021 r.

EWA GŁOWACKA

Institute of Research on Information and Communication, Faculty of Philosophy and Social Sciences

Nicolaus Copernicus University in Toruń

e-mail: egt@umk.pl

33% participation in research and paper authorship

ORCID: 0000-0001-9538-9386

MAŁGORZATA KISIŁOWSKA

Faculty of Journalism, Information and Book Studies

University of Warsaw

e-mail: mdkisilo@uw.edu.pl

33% participation in research and paper authorship

ORCID: 0000-0001-5733-5424

MARZENA ŚWIGOŃ

Institute of Journalism and Social Communication, Faculty of Humanities

Warmia and Mazury University in Olsztyn

e-mail: marzena.swigon@uwm.edu.pl

33% participation in research and paper authorship

ORCID: 0000-0003-3600-8349

WHERE DO WE COME FROM? HOW DO WE COOPERATE? STRUCTURE ANALYSIS OF MEDIA AND COMMUNICATION SCIENCES SCHOLARS IN POLAND

KEYWORDS: Book and information studies. Media and communication sciences. Media science. Political science.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The aim of the study is twofold. First, the authors analyze the declared affiliation of the academics who, until 2018, actively conducted research or taught the subjects covered by social communication and media sciences in Poland. Second, the authors discuss selected features of the members of this group. **Research methods** – The authors used quantitative analysis and analyzed data received from different open sources. **Results** – Scholars in library and information science make the largest group within the new discipline, followed by the representatives of former political science. **Conclusions** – Social communication and media sciences are under development, which requires further studies on both quantitative and qualitative aspects of this process.

BARTŁOMIEJ WŁODARCZYK
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski
e-mail: bm.wlodarczyk@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0001-9229-4656

JOURNAL OF LIBRARY ADMINISTRATION. ANALIZA BIBLIOMETRYCZNA ARTYKUŁÓW NAUKOWYCH OPUBLIKOWANYCH W LATACH 2001-2020

Dr Bartłomiej Włodarczyk, adiunkt w Katedrze Bibliografii i Dokumentacji na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Jego głównym obszarem zainteresowań jest organizacja wiedzy. Opublikował m.in. *KABA subject headings and the National Library of Poland Descriptors in light of Wojciech Wrzosek's theory of historiographical metaphors and different historiographical traditions*. „Knowledge Organization” 2020, vol. 47, no. 1, pp. 56-71; *What does a „reliable source” mean? Types and structure*

of references in the Polish Wikipedia articles about historical persons. „ZIN – Studia Informacyjne” 2020, vol. 58, no. 2, pp. 45-63; (z M. Roszkowskim) *COVID-19 and the social organization of knowledge in Wikipedia. A study of social representations*. „Journal of Documentation” 2021.

SŁOWA KLUCZOWE: Journal of Library Administration. Czasopisma bibliotekoznawcze. Piśmiennictwo bibliotekoznawcze – autorzy. Bibliografia załącznikowa. Cytowania. Bibliometria

ABSTRAKT: **Teza/cel** – Celem pracy jest przedstawienie charakterystyki artykułów opublikowanych w latach 2001-2020 w czasopiśmie „Journal of Library Administration” przy użyciu metod bibliometrycznych. Analizie poddano wszystkie artykuły naukowe wraz ze źródłami oraz publikacje, w których zacytowano teksty z badanego periodyku. **Metody badań** – Wszystkie dane zostały pobrane

z bazy Scopus. Przeanalizowano je z użyciem programu LibreOffice Calc oraz VOSviewer. **Wyniki** – Analiza pokazuje, że w czasopiśmie publikują głównie autorzy amerykańscy i z innych krajów anglojęzycznych. Pojedyncze artykuły zamieszczają w nim osoby z innych krajów, np. z: Niemiec, Estonii, Gruzji czy Grecji. Wśród autorów cytowanych źródeł i prac cytujących artykuły z „Journal of Library Administration” również przeważają osoby z krajów anglojęzycznych. Warto podkreślić, że są to nie tylko naukowcy zatrudnieni na uczelniach, ale również bibliotekarze-praktycy. Tematyka artykułów koncentruje się wokół administrowania i zarządzania bibliotekami akademickimi, co potwierdzają czasopisma stanowiące podstawę źródłową oraz te cytujące artykuły z analizowanego periodyku, należące głównie do kategorii bibliotekoznawstwo i nauka o informacji. Wśród nich brakuje jednak czasopism z zakresu nauk o zarządzaniu. **Wnioski** – „Journal of Library Administration” jest przykładem periodyku o średnim poziomie prestiżu, który znalazł się w polskim wykazie czasopism punktowanych Ministerstwa Edukacji i Nauki. Pomimo dominacji amerykańskiej autorami artykułów są osoby z wielu państw świata, jednak brakuje wśród nich Polaków. Wydaje się, że warto byłoby, aby na łamach „Journal of Library Administration” oraz innych zagranicznych czasopism bibliotekoznawczych ukazywało się więcej artykułów pokazujących polskie osiągnięcia w zakresie rozwoju bibliotek. Autorami nie muszą być wyłącznie naukowcy, ale mogą być nimi również bibliotekarze, którzy mogliby przedstawić praktyczne rozwiązania stosowane w swoich instytucjach.

WSTĘP

Na świecie ukazuje się wiele periodyków fachowych i naukowych z zakresu bibliotekoznawstwa. Część z nich znalazła się w nowym wykazie czasopism naukowych opublikowanym w 2019 r. przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, a zmodyfikowanym w 2021 r. przez Ministerstwo Edukacji i Nauki. Na liście wymieniono zarówno periodyki o charakterze ogólnym, takie jak np. „Library Quarterly”, jak i wydawnictwa koncentrujące się na ściśle określonym wycinku tematyki bibliotekarskiej, np. „Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve”. Wśród obszarów eksplorowanych w tych czasopismach znajduje się organizacja, zarządzanie i administrowanie bibliotekami.

Jednym z periodyków poświęconych tym zagadnieniom jest „Journal of Library Administration” (JLA), wychodzący od 1980 r. Emil L. Frey (1981, p. 273) omawiając pierwszy numer czasopisma, podkreślał, że nowe pismo ma stanowić pomost „między bibliotekarstwem a szybko rozwijającymi się dziedzinami administracji i zarządzania”. Pierwszym redaktorem został John R. Rizzo, profesor zarządzania na Western Michigan University w Kalamazoo (Frey, 1981), autor m.in. książki zatytułowanej *Management for Librarians: Fundamentals and Issues*. Od 2013 r. redaktorem jest Gary M. Pitkin (2013), emerytowany dyrektor systemu bibliotek University of Northern Colorado (Taylor & Francis Group, n.d.). Wskaźnik

CiteScore czasopisma na 2020 r. wynosił 1,4 dając mu 95. miejsce (na 235 czasopism) w kategorii bibliotekoznawstwo i nauka o informacji. W polskim wykazie czasopism naukowych uzyskało ono 70 punktów. JLA znajduje się więc mniej więcej pośrodku obu list¹. Jest przykładem specjalistycznego czasopisma bibliotekoznawczego leżącego na styku bibliotekoznawstwa oraz nauk o zarządzaniu i administracji². To umiejscowienie czyni go ciekawym obiektem badań.

Celem pracy jest przedstawienie charakterystyki artykułów naukowych opublikowanych w latach 2001-2020 w czasopiśmie JLA przy użyciu metod bibliometrycznych. Odpowiedziano w niej na następujące pytania:

1. Kto publikuje artykuły naukowe w JLA?
2. Jaka jest ich tematyka?
3. Kto jest najczęściej cytowany w JLA?
4. Kto najczęściej cytuje teksty zamieszczone w tym czasopiśmie?

Dalsza część artykułu została podzielona na cztery części. Pierwsza z nich, zawiera przegląd badań bibliometrycznych dotyczących bibliotekoznawstwa i informatologii, ze szczególnym uwzględnieniem prac na temat konkretnych czasopism. W części drugiej, przedstawiono źródła danych i metody badawcze. Wyniki zaprezentowano w kolejnej części artykułu. Praca kończy się podsumowaniem, w którym omówiono ogólny obraz wyłaniający się z analizy JLA.

PRZEGLĄD LITERATURY

Istnieje obszerna literatura naukowa, w której wykorzystuje się podejście bibliometryczne w celu zrozumienia i oceny różnych dyscyplin, obszarów badawczych oraz pojedynczych czasopism. Wśród tych publikacji znajdują się również prace poświęcone bibliotekoznawstwu i nauce o informacji (ang. *library and information science*). Vincent Larivière, Cassidy R. Sugimoto oraz Blaise Cronin (2012) przeanalizowali historię dyscypliny wykorzystując wybrane techniki bibliometryczne. Według autorów jeden z istotnych przełomów w jej dziejach miał miejsce w latach 60. XX w., kiedy zainteresowania badaczy przeniosły się z działalności bibliotek na analizy dotyczące informacji i jej zastosowania. Ta dwoistość dyscypliny była już przedmiotem rozważań i na pytanie, czy istnieje jedna czy dwie odrębne dyscypliny, udzielano odmiennych odpowiedzi (zob. np. Hjørland, 2018). W tym kontekście istotne wydaje się badanie Mu-hsuan Huang, Wang-Ching Shaw i Chi-Shiou Lina (2019), którzy przeanalizowali różni-

¹ W przypadku wykazu wydanego przez polskie ministerstwo najwięcej punktów spośród czasopism bibliotekoznawczych uzyskał „Journal of Academic Librarianship”, któremu przyznano 200 pkt.

² Warto jednak podkreślić, że w polskim wykazie czasopism punktowanych do JLA przypisano jedną dyscyplinę naukową – nauki o komunikacji społecznej i mediach.

ce pomiędzy dyscypliną nazwaną „systemy informatyczne zarządzania” a bibliotekoznawstwem i nauką o informacji, w tym polami badań takimi jak: bibliotekoznawstwo, nauka o informacji i naukometrja. W Journal Citation Report (JCR) zostały one powiązane w ramach jednej kategorii. Badanie pokazało, że bibliotekoznawstwo różni się od pozostałych pól badawczych, m.in. pod względem afiliacji autorów (zdecydowana przewaga autorów pracujących w instytucjach związanych z bibliotekoznawstwem i nauką o informacji), cytowanych obszarów badań (dominacja własnego pola badawczego) oraz stosunkowo niskiej ogólnej liczby cytowań. Pewne odrębności mogą występować nawet między periodykami przyporządkowanymi do konkretnego pola badawczego, np. bibliotekoznawstwa, ze względu na specjalizację danego tytułu.

Tematem analiz bibliometrycznych dotyczących konkretnych czasopism były zarówno tytuły związane z bibliotekoznawstwem, jak i z nauką o informacji. Badania te zawierają porównanie kilku periodyków (np. Tsay, 2011) lub liczniejszej grupy pism z zakresu bibliotekoznawstwa i informatologii (np. Drabek, 2007). Przedstawiają one również obraz pojedynczych tytułów, m.in. „Journal of Librarianship and Information Science” (Furner, 2009), „Library Quarterly” (Young, 2006), „Libri” (Wormell, 2000), „Library Hi Tech” (Kim, Feng & Zhu, 2020), „Journal of the Association for Information Science and Technology” (Agarwal & Islam, 2020) czy „Journal of Documentation” (Mokhtari, Barkhan, Haseli & Saberi, 2021). Wymienione publikacje wykorzystują różne źródła danych (np. Scopus, Web of Science) oraz narzędzia (np. CiteSpace, VOSviewer). Koncentrują się też na odmiennych elementach (np. tematyce, autorach, instytucjach, cytowaniach). JLA nie był dotychczas przedmiotem badań bibliometrycznych.

METODY

Analizie poddano wszystkie artykuły naukowe opublikowane w JLA w latach 2001-2020, cytowane w tym okresie źródła oraz publikacje, w których zacytowano teksty z badanego periodyku. Dane zostały pobrane z bazy Scopus na początku czerwca 2021 r. w formacie csv wykorzystując zapytanie: *ISSN(01930826) AND PUBYEAR > 2000 AND PUBYEAR < 2021 AND (LIMIT-TO (DOCTYPE, "ar") OR LIMIT-TO (DOCTYPE, "re") OR LIMIT-TO (DOCTYPE, "cp"))*

Baza Scopus powstała w 2004 r. i jest jednym z podstawowych źródeł danych do badań bibliometrycznych, zawierającym informacje o zasobach naukowych wysokiej jakości. W Scopusie dostępne są m.in. profile autorские i profile instytucji tworzone automatycznie oraz częściowo manualnie przez zespół nadzorujący rozwój bazy (Baas, Schotten, Plume, Côté & Karimi, 2020). Jeroen Baas, Michiel Schotten, Andrew Plume, Grégoire Côté i Reza Karimi (2020, s. 379) podkreślają, że średnia wartość współ-

czynnika dokładności dla publikacji przyporządkowanych do profili autorskich wynosi 98,1%, a kompletności – 94,4%. Pomimo nadzoru w bazie pojawiają się jednak braki i błędy. Zanim przystąpiono do analizy dane zostały poprawione ręcznie. W przypadku trzech dokumentów brakowało imienia i nazwiska autorów oraz afiliacji. Ponadto jeden z autorów pojawiał się w bazie podwójnie. Scopus był również podstawą kategoryzacji przedmiotowej cytowanych i cytujących czasopism. W przypadku braku periodyku w bazie przeglądano jego treść i samodzielnie przydzielano kategorię.

W analizowanym okresie łącznie opublikowano 1270 artykułów. Tabela 1 przedstawia typy dokumentów uszeregowane od najliczniejszych do najmniej licznych. Do dalszej analizy wybrano tylko artykuły naukowe, do których zaliczono artykuły (problemowe i monograficzne), artykuły przeglądowe oraz referaty z konferencji (wszystkie te kategorie oznaczono w tabeli kursywą). Ostatecznie analizowany zbiór składał się z 1239 artykułów.

Tabela 1

Typy dokumentów publikowanych w czasopiśmie JLA w latach 2001-2020

	Typ dokumentu	Liczba dokumentów	Udział procentowy
1.	<i>Artykuł</i>	1176	92,6
2.	<i>Artykuł przeglądowy</i>	41	3,2
3.	Artykuł wstępny	26	2,1
4.	<i>Referat z konferencji</i>	22	1,7
5.	Errata	4	0,3
6.	Nota	1	0,1
		1270	100

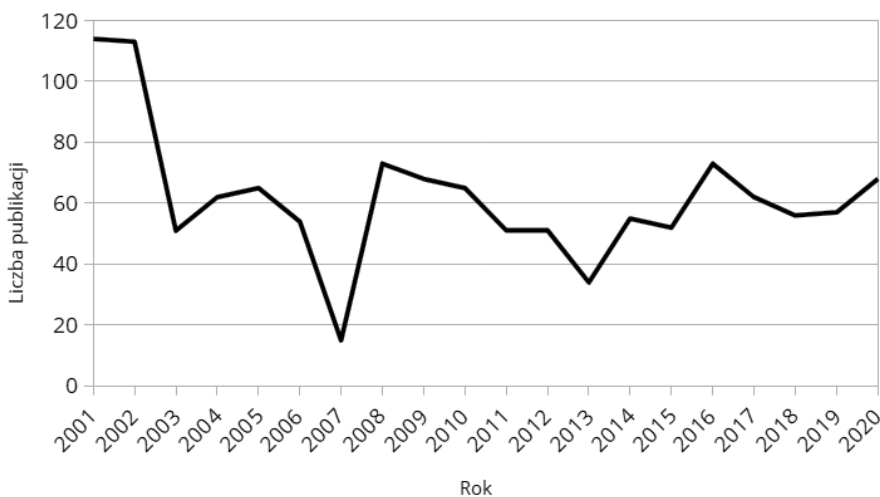
Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Tak pozyskane i poprawione dane przeanalizowano z użyciem oprogramowania VOSviewer (van Eck & Waltman, 2010) i LibreOffice Calc. Pierwszy z programów został użyty do wizualizacji współautorstwa artykułów i współwystępowania autorskich słów kluczowych (zob. Rys. 4 i 5), drugi zaś podczas tworzenia tabel, pozostałych rysunków oraz do analiz ilościowych.

WYNIKI

1. CHARAKTERYSTYKA ARTYKUŁÓW Z „JOURNAL OF LIBRARY ADMINISTRATION”

W tej części artykułu zostaną zaprezentowane wyniki analizy bibliometrycznej. Pierwszym badanym elementem jest liczba artykułów naukowych opublikowanych w czasopiśmie w latach 2001-2020 (Rys. 1). Była ona zdecydowanie większa na początku badanego okresu (w 2001 r. – 114 artykułów), potem nastąpił znaczny spadek (2007 r. – 15), a pod koniec okresu ustabilizowała się, jednak na poziomie znacznie niższym niż w punkcie wyjścia (2020 r. – 68). Różnice te nie wynikają z braków w danych pobranych z bazy źródłowej, lecz z cyklu wydawniczego czasopiisma. W 2001 r. ukazało się pięć tomów (w tym jeden za lata 2000-2001) zawierających dziesięć numerów (część z nich była podwójna). W roku kolejnym, drugim pod względem liczby publikacji, ukazały się dwa tomy składające się z pięciu numerów (ponownie część z nich była podwójna). W latach 2007 i 2013, kiedy widoczny jest spadek liczby artykułów, ukazał się jeden tom za lata 2007-2008 zawierający dwa zeszyty z 2007 r. oraz jeden tom z 2013 r. zawierający pięć numerów. Liczba artykułów w poszczególnych numerach też była zróżnicowana.

Rys. 1. Liczba artykułów w czasopiśmie JLA w ujęciu rocznym

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

W tabeli 2 zaprezentowano autorów, którzy opublikowali w analizowanym okresie powyżej 10 prac. Występują w niej wyłącznie osoby afiliowane przy instytucjach amerykańskich bądź pochodzące z tego kraju.

Uwzględnieni autorzy reprezentują przede wszystkim różne jednostki organizacyjne uniwersytetów, w tym biblioteki. Najwięcej artykułów w JLA zamieściła Maggie Farrell, która zarządzała systemem bibliotecznym na Montana State University, Clemson University oraz na University of Wyoming, a obecnie pełni tę funkcję na University of Nevada w Las Vegas (University of Nevada, 2017). W analizowanym czasopiśmie zamieszczała prace w rubryce zatytułowanej *Leadership reflections (Refleksje na temat kierownictwa)*, której była redaktorem do 2019 r. Ogłaszane w niej teksty miały na celu poszerzenie wiedzy bibliotekarzy pełniących w bibliotekach funkcje kierownicze (Farrell, 2019, p. 422).

Tabela 2
Autorzy największej liczby artykułów opublikowanych w JLA w latach 2001-2020

	Autor	Afilacja	Liczba artykułów	Liczba cytowań	Liczba cytowań na artykuł (pozycja)
1.	Farrell, M.	University of Wyoming; Clemson University; University of Nevada, Las Vegas	23	46	2 (4)
2.	Machovec, G.	Colorado Alliance of Research Libraries	18	55	3,1 (3)
3.	Arlitsch, K.	Montana State University	17	83	4,9 (2)
4.	Holley, R.P.	Wayne State University	16	8	0,5 (6)
5.	Murray, T.E.	American Philatelic Research Library	13	26	2 (4)
6.	Shafer, K.E.	brak	12	14	1,2 (5)
7.	Heath, F.M.	University of Texas at Austin, University of Texas Libraries; Texas A&M University	11	57	5,2 (1)

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

O ile Farrell jest autorką największej liczby prac, to z grupy najpłodniejszych autorów średnio najwięcej cytowań na artykuł uzyskały teksty autorstwa Freda M. Heatha, byłego zarządzającego biblioteką University of Texas w Austin i prezesa Association of Research Libraries (University of Texas at Austin, 2003). Teksty jego autorstwa dotyczą m.in. planowania rozwoju biblioteki akademickiej (Taylor & Heath, 2012) oraz wyzwań stojących przed bibliotekami naukowymi w związku z rozwojem technologii cyfrowych (Heath, 2009).

Kolejnym elementem uwzględnionym w analizie jest liczba artykułów opublikowanych przez przedstawicieli poszczególnych instytucji. Tabela 3

ukazuje te spośród nich, których przedstawiciele opublikowali więcej niż 15 artykułów. Przeważają w niej amerykańskie uniwersytety. Trzy z nich są uwzględnione w przedmiotowym rankingu szanghajskim z bibliotekoznawstwa i informatologii z 2021 r. Są to: University of Arizona (17. miejsce), University of Illinois w Urbanie i Champaign (miejsca 76-100) oraz University of Texas w Austin (26. miejsce) (ShanghaiRanking, n.d.). Są to więc uczelnie o dość wysokiej pozycji w tym zestawieniu. Pozostałe dwie instytucje w tabeli 3 to stowarzyszenia bibliotek naukowych w Stanach Zjednoczonych i Kanadzie, których przedstawiciele napisali razem 32 artykuły.

Tabela 3

Instytucje, których przedstawiciele opublikowali największą liczbę artykułów w JLA w latach 2001-2020

	Instytucja	Liczba artykułów
1.	University of Arizona	20
2.	Wayne State University	19
3.	Montana State University	19
4.	University of Illinois Urbana-Champaign	18
5.	University of Texas at Austin	18
6.	Colorado Alliance of Research Libraries	16
7.	Association of Research Libraries	16

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Uzupełnieniem danych na temat instytucji jest tabela 4, prezentująca rozkład artykułów według kraju pochodzenia autorów. Uwzględniono w niej państwa, z których badacze opublikowali pięć lub więcej prac naukowych. Zdecydowana większość osób była afiliowana przy instytucjach ze Stanów Zjednoczonych. Większą liczbę artykułów (powyżej dziesięciu) opublikowali wyłącznie przedstawiciele krajów anglojęzycznych. Badacze z innych państw aktywnych na międzynarodowej scenie naukowej, takich jak Chiny, Japonia czy Hiszpania, ogłosili tylko po jednym tekście. Podobną liczbę prac zamieściły w JLA osoby z niewielkich krajów, np. Estonii, Gruzji, Grecji i Botswany.

Publikacje naukowców i praktyków spoza Ameryki Północnej są zamieszczane w JLA w specjalnym dziale nazwanym „Global perspectives” („Globalne perspektywy”). Dotyczą one różnorodnych zagadnień. Na przykład, amerykańska bibliotekarka Ellen Engseth wraz z estońską archiwistką Gristel Ramler (2019) zamieściły w nim tekst opisujący wspólny projekt zatytułowany Estonia Minnesota, którego celem była poprawa dostępu do kolekcji archiwalnych na temat Amerykanów pochodzenia es-

tońskiego. Irakli Garibashvili (2015) z Gruzji opisał rozwój bibliotek w tym kraju w latach 2004-2015, a Marina Encheva (2016) z Bułgarii przedstawiła innowacyjne rozwiązania dotyczące szkolenia studentów w zakresie kompetencji informacyjnych.

Tabela 4

Kraje, których przedstawiciele opublikowali największą liczbę artykułów w JLA w latach 2001-2020

	Kraj	Liczba artykułów	Procent artykułów
1.	Stany Zjednoczone	1052	84,9
2.	Kanada	42	3,4
3.	Australia	13	1
4.	Wielka Brytania	10	0,8
5.	Niemcy	5	0,4
6.	Indie	5	0,4

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Czasopisma różnią się między sobą stopniem współpracy między autorami. Najprostszy indeks współpracy oblicza się według następującego wzoru (Rousseau, Egghe & Guns, 2018, s. 205):

$$SW = 1 - \frac{f_1}{N}$$

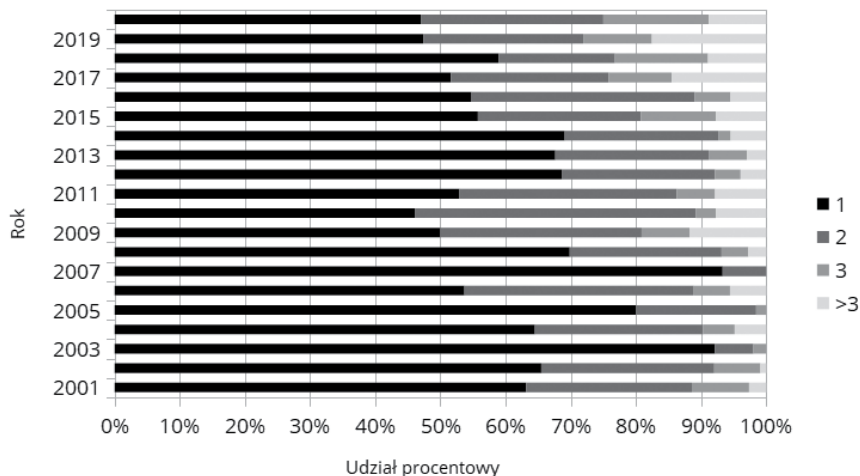
gdzie f_1 oznacza liczbę artykułów jednoautorskich, a N – ogólną liczbę artykułów. W przypadku JLA (2001-2020) indeks ten wynosi 0,387. Stopień współpracy jest więc stosunkowo niski. Przeważają teksty jednoautorskie. Razem z artykułami, które napisało dwóch autorów stanowią one ponad 87% wszystkich publikacji. Przewaga prac jednoautorskich jest stałą tendencją w analizowanym okresie, co pokazuje rysunek 2. Warto jednak zwrócić uwagę, że po 2008 r. wzrósł udział artykułów wieloautorskich, szczególnie w 2010, 2019 i 2020 r.

Na współautorstwo artykułów można spojrzeć także z innej perspektywy. Rysunek 3 przedstawia wizualizację osób, które wspólnie pisały teksty zamieszczone w JLA. Została ona stworzona w programie VOSviewer, w którym ustawiono minimalny próg liczby dokumentów na poziomie 1. Graf przedstawia największy zbiór powiązanych autorów składający się z 22 badaczy. Centralną pozycję zajmuje Kenning Arlitsch, osoba z drugą najwyższą średnią liczbą cytowań na dokument w grupie autorów, którzy opublikowali powyżej 10 prac (por. Tab. 2). Jest powiązany relacją współautorstwa z 21 badaczami.

JLA charakteryzuje się niskim poziomem międzynarodowej współpracy. Więcej niż jeden wspólny artykuł napisali przedstawiciele Stanów

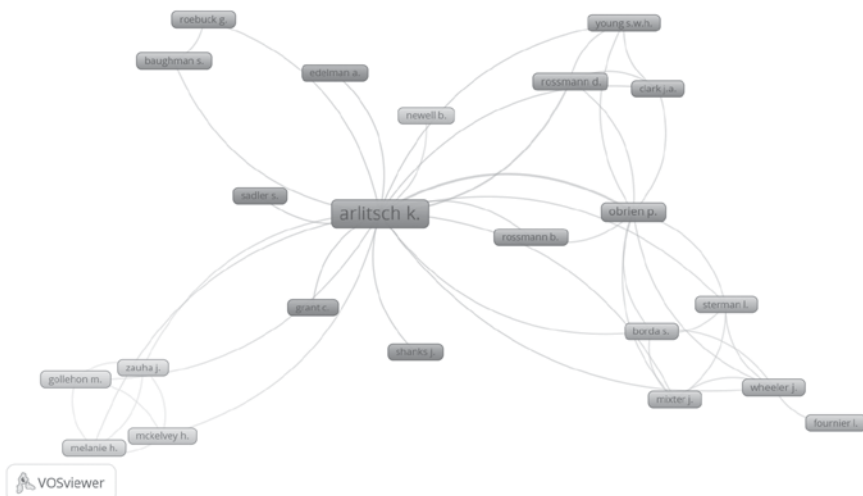

Zjednoczonych i Kanady (8 artykułów), Stanów Zjednoczonych i Australii (2 artykuły) oraz Wielkiej Brytanii i Niemiec (2 artykuły). Współpraca dotyczy więc głównie krajów anglojęzycznych.

Rys. 2. Udział artykułów o danej liczbie autorów w ujęciu rocznym

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Rys. 3. Współautorstwo artykułów z czasopisma JLA na poziomie autorów.

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Jednym ze wskaźników najpopularniejszych przedmiotów artykułów mogą być najczęściej występujące autorskie słowa kluczowe. W tabeli 5 przedstawiono te występujące 40 i więcej razy. Wiele słów odnosi się do

kształcenia, edukacji i kompetencji (miejsca 2, 5, 7, 11) oraz bibliotek i ich typów (miejsca 1 i 9). Wyrażenia powiązane z deklarowanym profilem czasopisma takie jak „Assessment” (6) czy „Leadership” (8) są stosowane rzadziej.

Tabela 5

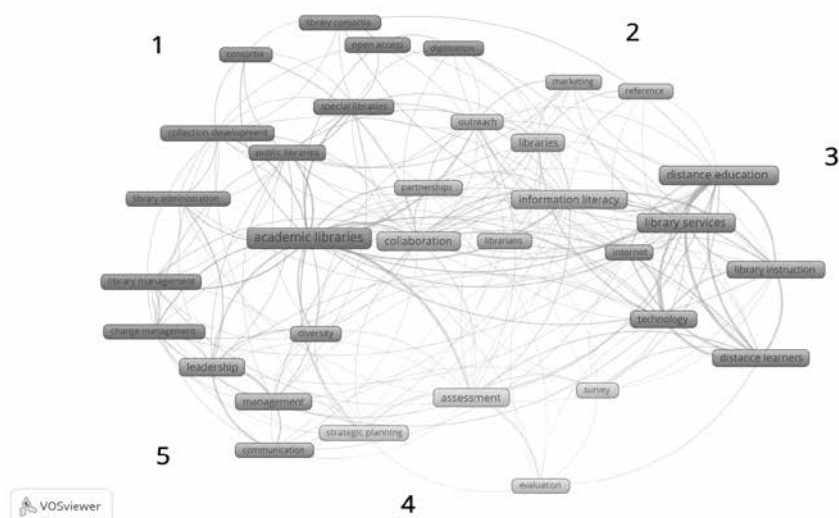
Najczęściej występujące autorskie słowa kluczowe w JLA w latach 2001-2020

	Słowo kluczowe	Liczba wystąpień
1.	Academic Libraries	142
2.	Distance Education	87
3.	Library Services	78
4.	Collaboration	70
5.	Information Literacy	67
6.	Assessment	66
7.	Distance Learners	59
8.	Leadership	56
9.	Libraries	49
10.	Technology	41
11.	Library Instruction	40

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Tabela 5 nie pozwala jednak zorientować się, jakie słowa są używane razem w opisach konkretnych artykułów. Dopiero tego rodzaju analiza pozwala na bardziej dokładną ocenę tematyki. W tym celu na rysunku 4 zaprezentowano wizualizację współwystępowania autorskich słów kluczowych dla wyrażen pojawiających się co najmniej 15 razy. W wyniku przetwarzania 33 słów uzyskano pięć klastrów. W pierwszym z nich (11 słów kluczowych), nazwanym „Administracja i zarządzanie różnymi typami bibliotek”, dominującą rolę pełni wyrażenie „Academic libraries” (biblioteki akademickie). Przykładem artykułu, który ze względu na słowa kluczowe mieści się w obrębie tego klastra jest praca Tricii Lantzy, Talithy Matlin i Judy Opdahl (2020) poświęcona prezentacji cyklu zarządzania zbiorami na przykładzie biblioteki California State University w San Marcos. Kolejny klaster (osiem słów), w którym centralną rolę pełni słowo „Collaboration” (współpraca) uzupełnione o „Information literacy” (kompetencje informacyjne), nazwano „Współpraca bibliotek i kompetencje informacyjne”. Należy zauważyć, że słowo kluczowe „Collaboration” jest na rysunku 4 mocno powiązane z wyrażeniem z poprzedniego klastra – „Academic libraries”. Egzemplifikacją tego silnego związku są m.in. dwa artykuły łączące słowa z obu wyodrębnionych grup. Artykuł Lau-

ry Saunders i Seana Corninga (2020) jest poświęcony czynnikom utrudniającym i ułatwiającym współpracę w kontekście bibliotek publicznych i akademickich (słowa kluczowe to m.in. „collaboration” oraz „academic libraries”). Inny artykuł autorstwa Wendy Jo Girven (2017) koncentruje się na współpracy między bibliotekarzami z bibliotek akademickich i tymi pracującymi w bibliotekach specjalnych na rzecz rozwijania kompetencji informacyjnych (słowa kluczowe to m.in. „collaboration”, „information literacy” oraz „academic libraries”). W trzecim klastrze (sześć słów) dominują wyrażenia „Distance education” (kształcenie na odległość) oraz „Library services” (usługi biblioteczne). W związku z dużą częstotliwością wystąpień wspomnianych słów został on nazwany „Kształcenie na odległość i inne usługi biblioteczne”. Podobnie jak w klastrze drugim słowo „Distance education” jest mocno powiązane z wyrażeniem „Academic libraries”, jednak związek ten jest dużo słabszy niż w przypadku relacji „Collaboration” – „Academic libraries”. Praca Giny T. Matesic (2009) jest przykładem artykułu, w opisie którego użyto dwóch najczęściej występujących autorskich słów kluczowych z klastra trzeciego. Jest poświęcony zmianom, jakie zaszły w bibliotece University of Manitoba w zakresie kształcenia na odległość (słowa kluczowe „distance education”, „library services”, „change management”). Czwarta grupa (cztery słowa) koncentruje się wokół wyrażenia „Assessment” (ocena), dlatego nazwano ją „Ocena działalności bibliotek”. Po raz kolejny istnieje silny związek ze słowem „Academic libraries”. Przykładowy artykuł Holta Zaugga (2020) dotyczy ramowych zasad oceny bibliotek (słowa kluczowe to m.in. „as-

Rys. 4. Współwystępowanie autorskich słów kluczowych w czasopiśmie JLA w latach 2001-2020
Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

essment”, „evaluation” i „strategic planning”). Wreszcie w ostatnim klastrze (cztery słowa) dominuje słowo „Leadership” (kierowanie). Tutaj sytuują się m.in. artykuły Farrell ze wspomnianego wyżej cyklu *Leadership reflections*. Patrząc dodatkowo na klastry i poszczególne słowa kluczowe z perspektywy chronologicznej w latach 2015-2020 najczęściej były używane wyrażenia z klastra „Administracja i zarządzanie różnymi typami bibliotek” (m.in. słowa „library administration”, „change management” oraz „special libraries”). W pierwszej połowie analizowanego okresu przed 2010 rokiem dominowały wyrażenia z klastra „Kształcenie na odległość i inne usługi biblioteczne”.

2. CHARAKTERYSTYKA PRAC CYTOWANYCH W ARTYKUŁACH Z „JOURNAL OF LIBRARY ADMINISTRATION”

Oprócz charakterystyki artykułów zamieszczonych w czasopiśmie, istotnym elementem jego opisu jest przedstawienie podstawy źródłowej, czyli prac cytowanych przez osoby publikujące w JLA. Według bazy Scopus we wszystkich tekstach naukowych, które ukazały się między 2001 a 2020 rokiem, cytowano łącznie 16 352 prace. Najczęściej cytowanych autorów zaprezentowano w tabeli 6. Uwzględniono w niej wyłącznie badaczy, na których powoływano się 20 i więcej razy. Wśród nich znowu zdecydowanie przeważają osoby afiliowane przy instytucjach działających w Stanach Zjednoczonych, takich jak uczelnie, biblioteki i organizacje związane z bibliotekarstwem. Tylko jedna osoba pochodzi z Australii, czyli kraju, w którym językiem urzędowym jest również język angielski. Najczęściej cytowanym autorem była Carol Tenopir specjalizująca się w badaniach dotyczących wykorzystywania i wyszukiwania informacji, a także branży informacyjnej (University of Tennessee Knoxville, 2018). Druga pod tym względem była Martha Kyrillidou, obecnie pracująca na University of Illinois w Urbanie i Champaign. Według profilu osobowego na stronie tej uczelni jej badania koncentrują się m.in. wokół zarządzania, marketingu usług, rozwoju organizacyjnego oraz oceny i ewaluacji (University of Illinois Urbana Champaign, n.d.). Jest równocześnie dyrektorem zarządzającym QualityMetrics, organizacji wspierającej biblioteki w zakresie oceny ich działalności i poprawy strategii organizacyjnej (QualityMetrics, n.d.).

Tabela 6

Najczęściej cytowani autorzy w JLA w latach 2001-2020

	Autor	Afiliacja	Kraj	Liczba cytowań
1.	Tenopir, C.	University of Tennessee, Knoxville	Stany Zjednoczone	38
2.	Kyrillidou, M.	Association of Research Libraries	Stany Zjednoczone	29

3.	Dempsey, L.	University of Bath; Online Computer Library Center	Wielka Brytania, Stany Zjednoczone	25
4.	Breeding, M.	Library Technology Guides; Vanderbilt University	Stany Zjednoczone	24
5.	Hernon, P.	Simmons College	Stany Zjednoczone	23
6.	Somerville, M.M.	University of Colorado Denver; University of the Pacific; California Polytechnic State University, Robert E. Kennedy Library; San José State University, Dr Martin Luther King Jr Library	Stany Zjednoczone	21
7.	Tuñón, J.	Nova Southeastern University,	Stany Zjednoczone	21
8.	Merga, M.K.	Edith Cowan University, Murdoch University	Australia	20

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z bazy Scopus.

W tabeli 7 ukazano liczbę cytowań dokumentów autorstwa badaczy z konkretnych krajów. Podstawę źródłową artykułów stanowiły głównie prace osób ze Stanów Zjednoczonych. Kolejne trzy miejsca zajęli autorzy z Wielkiej Brytanii, Kanady i Australii. Niemcy jako pierwszy przedstawiciel krajów europejskich, w których językiem urzędowym nie jest język angielski, zajęły w tym zestawieniu miejsce 5. Należy jednak podkreślić, że w bazie Scopus w przypadku 11 304 dokumentów nie podano narodowości autora (*undefined*). Są to w dużej części źródła nieindeksowane w bazie będącej podstawą materiału badawczego.

Tabela 7

Liczba cytowań dokumentów autorstwa badaczy z poszczególnych krajów w JLA w latach 2001-2020

	Kraj	Liczba cytowań
1.	Stany Zjednoczone	3760
2.	Wielka Brytania	370
3.	Kanada	288
4.	Australia	217
5.	Niemcy	64
6.	Holandia	57

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Istotnym elementem oceny bazy źródłowej są cytowane czasopisma. W celu jej określenia skategoryzowano 50 najczęściej przywoływanych tytułów zgodnie z obszarami przedmiotowymi z bazy Scopus. Analiza pokazuje, że 47 periodyków (94%) należy do kategorii bibliotekoznawstwo i nauka o informacji. Przy czym większość czasopism jest poświęcona różnym aspektom działalności bibliotek. Pozostałe trzy pisma (6%) to „Chronicle of Higher Education” (12. miejsce, 81 cytowań), „Harvard Business Review” (20. miejsce, 61 cytowań) oraz „New York Times” (28. miejsce, 45 cytowań). Są to jednak zdecydowanie źródła drugoplanowe. Podstawę stanowią więc periodyki bibliotekoznawcze. Z uwagi na profil JLA zastanawiający jest brak odniesień do publikacji z zakresu nauk o zarządzaniu. Stosunkowo niski jest również poziom nawiązań do innych pism bibliotekoznawczych o podobnej tematyce. Jedynym częściej przywoływanym pismem jest „Library Management” (8. miejsce, 99 cytowań). Inne publikacje tego typu, np. „Library Leadership and Management” (41. miejsce, 30 cytowań) są cytowane dużo rzadziej. Poziom przepływu informacji i wiedzy między JLA a wymienionymi periodykami nie jest więc zbyt wysoki.

W tabeli 8 zaprezentowano czasopisma, na które najczęściej powoływano się w JLA. Minimalny próg ustalono na poziomie 100 cytowań. Pierwsze miejsce zajął analizowany periodyk (2,4% wszystkich cytowań). Podobny schemat dotyczący wykorzystywanych źródeł prezentuje wiele innych czasopism, nie tylko tych z bibliotekoznawstwa. Jest tak na przykład w przypadku „Journal of Documentation” (Mokhtari i in., 2021). Na drugim, trzecim i siódmym miejscu znajdują się periodyki poświęcone bibliotekom akademickim. Jest to zbieżne z analizą autorskich słów kluczowych (por. Tab. 5). Pozostałe czasopisma wymienione w tabeli to znane pisma bibliotekoznawcze.

Tabela 8

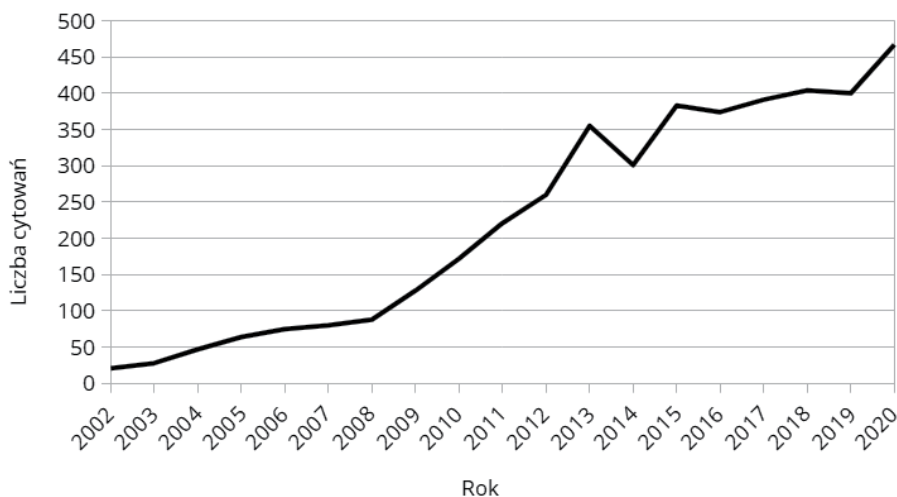
Najczęściej cytowane czasopisma w JLA w latach 2001-2020

	Czasopismo	Liczba cytowań
1.	„Journal of Library Administration”	395
2.	„Journal of Academic Librarianship”	344
3.	„College and Research Libraries”	251
4.	„Library Journal”	188
5.	„Reference Services Review”	132
6.	„Library Trends”	129
7.	„Portal”	110

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

3. CHARAKTERYSTYKA PRAC CYTUJĄCYCH ARTYKUŁY Z „JOURNAL OF LIBRARY ADMINISTRATION”

Oprócz opisu samego czasopisma i jego podstawy źródłowej ważne jest także, kto korzysta z artykułów publikowanych w analizowanym okresie. Teksty z JLA były łącznie cytowane w analizowanym okresie 4259 razy (Rys. 5). W 2001 r. uzyskano 21 cytowań, a w 2020 r. – 467. Widoczny jest zdecydowany trend wzrostowy z wyjątkiem 2014, 2016 i 2019 r. Pokazuje to zwiększenie znaczenia czasopisma i uznania dla ukazujących się w nim tekstów.

Rys. 5. Liczba cytowań artykułów z czasopisma JLA w ujęciu rocznym

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

W badanym okresie część artykułów zdecydowanie wyróżniała się pod względem liczby cytowań w stosunku do innych materiałów publikowanych w JLA. Te cytowane powyżej 50 razy uwzględniono w tabeli 9. Wśród publikacji występują zarówno teksty jednoautorskie (5), jak i wieloautorskie (4). Ich autorzy nie powtarzają się, a zakres tematyczny publikacji jest zróżnicowany. Cztery spośród dziewięciu prac dotyczą zaangażowania bibliotek w badania z zakresu cyfrowej humanistyki (4, 7, 8, 9 w Tab. 9). Wszystkie ukazały się w 2013 r. w specjalnym numerze poświęconym tej problematyce. W jednym z nich Miriam Posner (2013, s. 44) podkreśliła, że „wiele barier w realizacji projektów z zakresu cyfrowej humanistyki w bibliotece nie wynika z winy samych bibliotekarzy, ale z szeregu czynników instytucjonalnych i administracyjnych (...)”. Cytat ten pokazuje, że problematyka cyfrowej humanistyki była rozpatrywana również z perspektywy zagadnień administracyjnych. Druga, znacznie mniejsza grupa tematyczna obejmuje dwa artykuły dotyczące bibliote-

karstwa uczestniczącego (ang. *embedded librarianship*) (nr 1 i 2). Pozostałe poświęcone są edukacji informacyjnej (nr 3), zarządzaniu danymi badawczymi (nr 5) oraz zmieniającej się roli bibliotekarzy pracujących w bibliotekach akademickich i wymaganiom wobec nich (nr 6).

Tabela 9

Najczęściej cytowane artykuły z czasopisma JLA z lat 2001-2020

	Autorzy	Afiliacja	Tytuł	Rok	Liczba cytowań
1.	Kesselman M.A.; Watstein S.B.	Rutgers University; UCLA Library	Creating opportunities: embedded librarians	2009	91
2.	York A.C.; Vance J.M.	Middle Tennessee State University; Morehead State University	Taking library instruction into the online classroom: best practices for embedded librarians	2009	88
3.	Manuel K.	New Mexico State University Library	Teaching information literacy to generation	2002	79
4.	Posner M.	University of California, Los Angeles	No half measures: overcoming common challenges to doing digital humanities in the library	2013	69
5.	Bryan Heidorn P.	University of Arizona	The emerging role of libraries in data curation and e-science	2011	65
6.	Goetsch L.A.	Kansas State University Hale Library	Reinventing our work: new and emerging roles for academic librarians	2008	59
7.	Vinopal J., McCormick M.	New York University, Division of Libraries	Supporting digital scholarship in research libraries: scalability and sustainability	2013	57
8.	Vandegrift M.; Varner S.	Florida State University; Emory University	Evolving in common: creating mutually supportive relationships between libraries and the digital humanities	2013	55
9.	Sula C.A.	Pratt Institute	Digital humanities and libraries: a conceptual model	2013	51

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Jeżeli chodzi o datę publikacji, to w tabeli 9 zdecydowanie przeważają artykuły z 2013 r. W pierwszej dwudziestce najczęściej przywoływanych artykułów jest tylko jeden z 2014 r. Uwagę w zestawieniu zwraca brak najnowszych tekstów. Może to wynikać z krótkiego czasu, jaki upłynął od ich ogłoszenia.

W tabeli 10 zaprezentowano tylko te osoby, które zacytowały teksty z JLA co najmniej dziesięć razy. Ponownie dominują badacze ze Stanów Zjednoczonych, ale drugie miejsce *ex aequo* z dwoma Amerykanami zajął bibliotekoznawca i informatolog z Pakistanu, a trzecie, ponownie wspólnie z Amerykaninem, zajęła badaczka australijska. Większość osób wymienionych w tabeli specjalizuje się w tematyce bibliotek akademickich. Wyjątkiem jest Margaret Kristin Merga, która podejmuje w swoich pracach zagadnienia związane z bibliotekami szkolnymi.

Tabela 10

Autorzy najczęściej cytujący artykuły z JLA z lat 2001-2020

	Autor	Afiliacja	Kraj	Liczba cytowań
1.	Blummer, B.	Center for Computing Sciences	Stany Zjednoczone	14
2.	Corrall, S.	University of Pittsburgh, University of Sheffield	Stany Zjednoczone	13
2.	Mahmood, K.	Quaid-e-Azam Academy for Educational Development, University of Punjab	Pakistan	13
2.	Saunders, L.	Simmons University	Stany Zjednoczone	13
3.	Kenton, J.M.	Towson University	Stany Zjednoczone	11
3.	Merga, M.K.	Curtin University, Edith Cowan University, Murdoch University	Australia	11

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Wśród krajów, których przedstawiciele najczęściej cytowali artykuły z JLA, można zaobserwować podobny wzorzec jak wśród autorów publikujących w analizowanym czasopiśmie i osób w nim cytowanych. Zaprezentowano je w tabeli 11 uwzględniając tylko państwa, które osiągnęły próg 50 cytowań. Ponownie przeważają przedstawiciele Stanów Zjednoczonych, a większa liczba cytowań pochodzi głównie od autorów z krajów anglojęzycznych. W pierwszej dziesiątce tylko Hiszpania i Chiny³ to państwa, w których język angielski nie jest powszechnie używany. Zaprezentowane zestawienie pokazuje, że teksty z JLA są istotne głównie dla badaczy posługujących się na co dzień językiem angielskim.

³ Z wyjątkiem Hong Kongu, gdzie angielski jest powszechnie stosowany obok języka chińskiego.

Tabela 11

Liczba cytowań dokumentów z JLA z lat 2001-2020 przez badaczy z poszczególnych krajów

	Kraj	Liczba cytowań
1.	Stany Zjednoczone	2624
2.	Wielka Brytania	223
3.	Kanada	213
4.	Australia	152
5.	Indie	104
6.	Hiszpania	76
7.	Chiny	73
8.	Republika Południowej Afryki	67
9.	Pakistan	61
10.	Malezja	55

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

Na koniec zaprezentowano czasopisma, w których cytowano artykuły z JLA. Skategoryzowano 50 periodyków, w których najczęściej przywoływano teksty z analizowanego pisma. Spośród nich 33 (66%) należy do najczęściej cytowanych tytułów w JLA. Zdecydowana większość czasopism należy do kategorii bibliotekoznawstwo i nauka o informacji (48, czyli 96%). Z tą dyscypliną nie są bezpośrednio związane tylko materiały konferencyjne „ASEE Annual Conference and Exposition Conference Proceedings” (40. miejsce, 25 cytowań) oraz „Communications in Computer and Information Science” (48. miejsce, 19 cytowań). Oddziaływanie JLA jest więc ograniczone do bibliotekoznawstwa i nauki o informacji.

Czasopisma najczęściej cytujące artykuły z JLA zaprezentowano w tabeli 12, przyjmując próg 100 cytowań. Podobnie jak w przypadku bazy źródłowej, tutaj również przeważa analizowany periodyk. Kolejne miejsca zajmują zaś pisma powiązane z problematyką bibliotekarstwa akademickiego.

Tabela 12

Czasopisma, w których najczęściej cytowano artykuły z JLA z lat 2001-2020

	Czasopismo	Liczba cytowań
1.	Journal of Library Administration	264
2.	Journal of Academic Librarianship	194
3.	Journal of Library and Information Services in Distance Learning	124
4.	College and Research Libraries	120
5.	Reference Services Review	105

Źródło: oprac. własne na podstawie danych z bazy Scopus.

PODSUMOWANIE

W pracy przedstawiono charakterystykę bibliometryczną JLA, czasopiisma bibliotekoznawczego o średnim prestiżu. Analiza pokazuje, że w periodyku publikują głównie Amerykanie i osoby z innych krajów anglojęzycznych. Autorami pojedynczych tekstów są osoby z innych państw, np. z Niemiec, Estonii, Gruzji czy Grecji. Tematyka publikacji zamieszczanych w JLA koncentruje się wokół różnych aspektów związanych z zarządzaniem i ewaluacją bibliotek akademickich, chociaż pojawiają się również teksty dotyczące innych rodzajów bibliotek. Wśród cytowanych i cytujących czasopism przeważają periodyki bibliotekoznawcze. W JLA stosunkowo mało cytowane są inne pisma poświęcone zarządzaniu i administrowaniu bibliotekami. Brakuje również odwołań do publikacji z zakresu nauk o zarządzaniu. Autorami cytowanych i cytujących prac są przeważnie osoby ze Stanów Zjednoczonych i z innych krajów anglojęzycznych.

Pomimo dominacji amerykańskiej autorami artykułów zamieszczanych w JLA są osoby z wielu państw świata. Pisane przez nich teksty są publikowane głównie w dziale „Global perspectives”. Wśród autorów brakuje jednak Polaków. Warto byłoby, aby na łamach JLA oraz innych zagranicznych periodyków bibliotekoznawczych ukazywało się więcej tekstów pokazujących polskie osiągnięcia w zakresie rozwoju bibliotek. Autorami nie muszą być naukowcy, ale mogą być nimi również bibliotekarze-praktycy, którzy, jak pokazuje przykład analizowanego czasopiisma, mają do zaprezentowania szereg dobrych praktyk i rozwiązań, stosowanych w swoich instytucjach.

BIBLIOGRAFIA

- Agarwal, N. K., & Islam, M. A. (2020). Journal of the Association for Information Science and Technology: analysis of two decades of published research. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, vol. 57, no. 1.
- Baas, J., Schotten, M., Plume, A., Côté, G., & Karimi, R. (2020). Scopus as a curated, high-quality bibliometric data source for academic research in quantitative science studies. *Quantitative Science Studies*, vol. 1, no. 1, pp. 377-386.
- Drabek, A. (2007). Analiza czasopism z bibliotekoznawstwa i informacji naukowej: (na podstawie bazy danych Journal Citation Reports Social Sciences Edition 1999-2004). W: *Studia z informacji naukowej i dyscyplin pokrewnych*. Red. E. Gondek & D. Pietruch-Reizes. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego, s. 130-147.
- Encheva, M. (2016). Teaching information literacy courses in the context of library and information science education in Bulgaria: challenges and innovative approaches. *Journal of Library Administration*, vol. 56, no. 5, pp. 595-602.
- Engseth, E., & Ramler, G. (2019). Collaboration across borders, or piiride-ülene koostöö: Estonians and Americans working together towards accessible archival collections. *Journal of Library Administration*, vol. 59, no. 5, pp. 565-577.

- Farrell, M. (2019). Leadership reflections: who are your peeps? *Journal of Library Administration*, vol. 59, no. 4, pp. 422-430.
- Frey, E. F. (1981). *Journal of Library Administration. Bulletin of the Medical Library Association*, vol. 69, no. 2, pp. 272-273.
- Furner, J. (2009). Forty years of the *Journal of Librarianship and Information Science*: a quantitative analysis, part I. *Journal of Librarianship and Information Science*, vol. 41, no. 3, pp. 149-172.
- Garibashvili, I. (2015). Libraries in Georgia in 2004-2015. *Journal of Library Administration*, vol. 55, no. 7, pp. 549-561.
- Girven, W. J. (2017). Academic subject specialist and special librarians: exploring a shared interest in developing information literacy skills. *Journal of Library Administration*, vol. 57, no. 8, pp. 911-921.
- Heath, F. (2009). Documenting the global conversation: relevancy of libraries in a digital world. *Journal of Library Administration*, vol. 49, no. 5, pp. 519-532.
- Hjørland, B. (2018). Library and information science (LIS), part 1. *Knowledge Organization*, vol. 45, no. 3, pp. 232-254.
- Huang, M., Shaw, W.-C., & Lin, C.-S. (2019). One category, two communities: subfield differences in "Information science and library science" in Journal Citation Reports. *Scientometrics*, vol. 119, no. 2, pp. 1059-1079.
- Kim, M. C., Feng, Y., & Zhu, Y. (2020). Mapping scientific profile and knowledge diffusion of Library Hi Tech. *Library Hi Tech*, ahead-of-print.
- Lantzy, T., Matlin, T., & Opdahl, J. (2020). Creating a library-wide collection management cycle: one academic library's approach to continuous collection assessment. *Journal of Library Administration*, vol. 60, no. 2, pp. 155-166.
- Larivière, V., Sugimoto, C. R., & Cronin, B. (2012). A bibliometric chronicling of library and information science's first hundred years. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, vol. 63, no. 5, pp. 997-1016.
- Matesic, G. D. (2009). Every step you change: a process of change and ongoing management. *Journal of Library Administration*, vol. 49, no. 1-2, pp. 35-49.
- Mokhtari, H., Barkhan, S., Haseli, D., & Saberi, M. K. (2021). A bibliometric analysis and visualization of the *Journal of Documentation*: 1945-2018. *Journal of Documentation*, vol. 77, no. 1, pp. 69-92.
- Pitkin, G. M. (2013). Editor's Statement. *Journal of Library Administration*, vol. 53, no. 2-3, pp. 97-99.
- Posner, M. (2013). No half measures: overcoming common challenges to doing digital humanities in the library. *Journal of Library Administration*, vol. 53, no. 1, pp. 43-52.
- QualityMetrics. (n.d.). Qualitymetrics LLC. [dostęp: 8.06.2021]. Dostępny w WWW: <<http://qualitymetricsllc.com/>>.
- Rousseau, R., Egghe, L., & Guns, R. (2018). *Becoming metric-wise: a bibliometric guide for researchers*. Cambridge: Chandos Publishing.
- Saunders, L., & Corning, S. (2020). From cooperation to collaboration: toward a framework for deepening library partnerships. *Journal of Library Administration*, vol. 60, no. 5, pp. 453-469.
- ShanghaiRanking (n.d.). *ShanghaiRanking's Global Ranking of Academic Subjects – Library & Information Science*. [dostęp: 8.06.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.shanghairanking.com/rankings/gras/2021/RS0515>>.

- Taylor, M., & Heath, F. (2012). Assessment and continuous planning: the key to transformation at the University of Texas Libraries. *Journal of Library Administration*, vol. 52, no. 5, pp. 424-435.
- Taylor & Francis Group. (n.d.). *Journal of Library Administration editorial board*. [dostęp: 8.06.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.tandfonline.com/action/journalInformation?show=editorialBoard&journalCode=wjla20>>.
- Tsay, M. (2011). A bibliometric analysis and comparison on three information science journals: JASIST, IPM, JOD, 1998–2008. *Scientometrics*, vol. 89, no. 2, pp. 591-606.
- University of Illinois Urbana Champaign (n.d.). *Martha Kyrillidou*. [dostęp: 8.06.2021]. Dostępny w WWW: <<http://ischool.illinois.edu/people/martha-kyrillidou>>.
- University of Nevada (2017). *Mary "Maggie" Farrell named dean of university libraries*. [dostęp: 8.06.2020]. Dostępny w WWW: <<http://www.unlv.edu/news/release/unlv-university-libraries-names-mary-maggie-farrell-new-dean>>.
- University of Tennessee Knoxville (2018). *Home | Carol Tenopir*. [dostęp: 8.06.2021]. Dostępny w WWW: <<https://scholar.cci.utk.edu/carol-tenopir/>>.
- University of Texas at Austin (2003). *Fred Heath appointed director of libraries at the University of Texas at Austin*. [dostęp: 8.06.2021]. Dostępny w WWW: <<https://news.utexas.edu/2003/05/15/fred-heath-appointed-director-of-libraries-at-the-university-of-texas-at-austin/>>.
- van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, vol. 84, no. 2, pp. 523-538.
- Wormell, I. (2000). Libri's golden jubilee in a bibliometric mirror. *Libri*, vol. 50, no. 2, pp. 75-84.
- Young, A. P. (2006). Library Quarterly, 1956-2004: an exploratory bibliometric analysis. *The Library Quarterly*, vol. 76, no. 1, pp. 10-18.
- Zaugg, H. (2020). The development, design, and implementation of a library assessment framework. *Journal of Library Administration*, vol. 60, no. 8, pp. 909–924.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 28 lipca 2021 r.

BARTŁOMIEJ WŁODARCZYK
Faculty of Journalism, Information and Book Studies
University of Warsaw
e-mail: bm.wlodarczyk@uw.edu.pl
ORCID: 0000-0001-9229-4656

JOURNAL OF LIBRARY ADMINISTRATION. BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SCIENTIFIC ARTICLES PUBLISHED IN THE YEARS 2001-2020

KEYWORDS: Journal of Library Administration. Library studies journals. Library studies literature – authors. References. Citations. Bibliometrics.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – The aim of the article is to use bibliometric methods to characterize articles published in „Journal of Library Administration” in the years 2001-2020. The author analyzes all articles with references as well as publications including citations from the afore-mentioned journal. Research methods – Data was taken from Scopus database and analyzed with LibreOffice Calc and VOSviewer tools. **Results** – The analysis shows that the majority of authors publishing in the journal in question come from USA and other English-speaking countries. Single articles were found authored by persons from other countries, e.g. Germany, Estonia, Georgia or Greece. The same is true for authors of referenced publications and publications citing articles from the journal. It should be emphasized that authors are not only researchers employed in the universities but also practicing librarians. Most articles discuss administration and management in academic libraries, which is further confirmed by referenced journals and journals citing the analyzed articles, majority of which belong to the field of library and information science. What is striking, management science journals are missing. **Conclusions** – „Journal of Library Administration” is a moderately prestigious journal included in the list of journals assigned points by Polish Ministry of Education and Science. Articles in this journal mostly are authored by Americans, but also other countries are represented, while Polish scientists are missing from that list. „Journal of Library Administration” and other foreign LIS journals should include more articles showing Polish achievements in the field of library development. Articles could be authored not only by researchers, but also by library employees who are able to present practical solutions used in their mother institutions.

LILIANNA NALEWAJSKA
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
e-mail: l.nalewajska@uw.edu.pl

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU BIBLIOTEK – NA PRZYKŁADZIE REPUBLICY CZEŚKIEJ

Lilianna Nalewajska, kustosz w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, m.in. zajmuje się działalnością dydaktyczną skierowaną do zróżnicowanych grup odbiorców, w tym studentów zagranicznych. W kręgu jej zainteresowań jest internacjonalizacja uczelni oraz miejsce biblioteki w tym procesie. Teksty publikowała m.in. w „Przeglądzie Bibliotecznym”, „Bibliotekarzu” oraz w wydawnictwach pokonferencyjnych. Zajmuje się także badaniami z zakresu kostiumologii – publikuje m.in. w serii „Rzeczy Piękne” wydawanej przez UKSW.

SŁOWA KLUCZOWE: Strategia rozwoju. Biblioteki. Narodowa strategia rozwoju bibliotek.

ABSTRAKT: **Teza/cel** – Narodowe strategie dla bibliotek są dokumentami kreślącymi kierunki rozwoju i modernizacji książnic w skali kraju. Celem artykułu jest przybliżenie tego rodzaju zapisów na przykładzie koncepcji strategii rozwoju książnic w Republice Czeskiej. Tło stanowią podobne dokumenty z innych krajów. **Metody badań** – W celu przeanalizowania dokumentów strategicznych oraz innych zapisów dotyczących standardów usług bibliotecznych wykorzystano metodę *desk research* – analizę piśmiennictwa dostępnego w sieci Internet. **Wyniki i wnioski** – Tworzenie krajowych strategii rozwoju bibliotek nie jest powszechną praktyką. Brak takich działań m.in. w Polsce. W krajach, gdzie tego typu dokumenty funkcjonują, powstają często na szczeblu ministerialnym lub są aprobowane przez instytucje rządowe. Strategie rozwoju bibliotek są tworzone po to, by

wspomagały ustrukturyzowany rozwój księżnic oraz wzmacniały ich oddziaływanie na społeczeństwo, zgodnie z wyznaczonymi w dokumentach kierunkami działań.

WPROWADZENIE

Tworzenie wieloletnich planów rozwojowych, wyznaczanie celów strategicznych, zadań operacyjnych służących ich realizacji, a potem ewaluacja osiągnięć należą do działań podejmowanych w ramach zarządzania przez jakość, zarówno w odniesieniu do indywidualnego przedsiębiorstwa, jak i do sieci instytucji. W ten sposób postępują również współczesne biblioteki – dokonują analiz otoczenia, w którym funkcjonują oraz uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych. Planują realizację określonych działań w wyznaczonym horyzoncie czasowym po to, aby podnosić efektywność oraz jakość swojej pracy, a poprzez to odpowiadać na potrzeby i oczekiwania użytkowników. Celem tworzenia strategii rozwoju bibliotek jest wyznaczanie kierunków ich rozwoju oraz typowanie działań mających na celu ich modernizację i doskonalenie w ujęciu zarówno lokalnym, jak i globalnym na skalę kraju, a poprzez to wzmacnianie ich oddziaływania na rozwój społeczeństwa wiedzy w jego zróżnicowaniu socjo-kulturowym.

Strategie dla bibliotek obejmują system biblioteczny w obrębie miasta (DC, 2018), regionu (ISC, 2019) lub całego kraju albo tworzone są dla określonego ich typu. Idea planowania rozwoju bibliotek ujętego w ramy ujednocionej polityki w obrębie kraju odnosi się do czasów po II wojnie światowej, jednak intensyfikacja działań nastąpiła w latach 70. XX w. i związana była z promowaniem przez UNESCO idei integrowania systemów biblioteczno-informacyjnych (NIDA, 2011, s. 4).

O funkcjonowaniu bibliotek amerykańskich, brytyjskich czy skandynawskich, stanowiących pod wieloma względami trudny do dośnięcia wzorzec, wiadomo dużo z licznych publikacji. Znacznie słabiej znane są mechanizmy funkcjonowania księżnic w krajach sąsiadujących z Polską. Celem artykułu jest przybliżenie polskiemu czytelnikowi strategii rozwojowych bibliotek, a podstawę rozważań stanowi czeski dokument *Koncepcje rozvoje knihoven v České republice na léta 2021-2027 s výhledem do roku 2030*¹ (NKČR, 2020). Przywołany dokument, wraz z innymi zapisami odnoszącymi się do różnorodnych aspektów funkcjonowania księżnic w Czechach, stanowi przyczynek do lepszego ich poznania w środowisku polskim.

¹ Koncepcje rozwoju bibliotek w Republice Czeskiej w latach 2021-2027 z perspektywą do roku 2030.

NARODOWE STRATEGIE DLA BIBLIOTEK – PRZYKŁADY Z INNYCH KRAJÓW

Fiński dokument *Library Strategy 2010 – Policy for access to knowledge and culture* (ME, 2003) był jednym z pierwszych europejskich zapisów krajowej strategii dla bibliotek (Wigell-Ryynänen, 2011; NIDA, 2011, s. 7). Stał się inspiracją dla innych krajów do tworzenia podobnych zapisów. Ze względu na duże zainteresowanie strategię przetłumaczono również na języki francuski, niemiecki oraz hiszpański – polityka fińskich bibliotek stała się niemal eksportowym produktem tego kraju. Aktualny dokument *Finnish Public Library Policy 2015* (ME, 2009; Kontiainen & Sulin, 2006) dostępny jest także po angielsku i hiszpańsku (Kekki, 2012).

O ile polskie biblioteki (głównie Biblioteka Narodowa, akademickie oraz publiczne) tworzą indywidualne zapisy strategiczne, o tyle brakuje systemowego i ustrukturyzowanego ujęcia kwestii rozwoju bibliotek w naszym kraju w przyszłości. Krajowe strategie rozwoju bibliotek powstające w innych państwach, obejmują zazwyczaj kilkuletni okres. Tworzone są na bazie analiz wybranych obszarów funkcjonowania bibliotek, uzyskanych w wyniku analizy SWOT i/lub w oparciu o ewaluację wcześniej podejmowanych działań. Przykładem może być norweski dokument strategiczny dla bibliotek: *A space for democracy and self-cultivation. National strategy for libraries 2020-2023* (NMC, 2019). Jego tytuł precyzuje główne idee dotyczące funkcji bibliotek różnych typów, od Biblioteki Narodowej Norwegii poczynając, przez biblioteki publiczne, szkolne, specjalne, po akademickie – to przestrzeń dla demokracji i samodoskonalenia. Książnice uznaje się za istotną część demokratycznej infrastruktury kraju, dlatego strategia ich rozwoju została nakreślona wspólnie przez norweskie urzędy: Ministerstwo Kultury wraz z Ministerstwem Edukacji i Nauki. Dokument krajowej strategii podkreśla znaczenie bibliotek jako „areny wiedzy”, zapewniającej użytkownikom dostęp do źródeł informacji i wiedzy o gwarantowanej jakości. W preambule dokumentu norwescy ministrowie Kultury i Równości, Badań i Edukacji Wyższej oraz Edukacji i Integracji stwierdzają, że jednoczą siły, aby książnice, które stanowią bazę dla zdobywania wiedzy i doświadczeń kulturalnych dążyły w tym samym, ustalonym kierunku oraz by skutecznie przyciągały nowe grupy użytkowników. W strategii podkreśla się istotną rolę bibliotek w rozwijaniu kompetencji cyfrowych społeczeństwa, co wpisuje się w rządową strategię cyfryzacji sektora publicznego. Podkreślić należy, że plany dotyczące perspektyw rozwojowych bibliotek w Norwegii są tworzone w ścisłej korelacji z wyznaczaniem kierunków rozwoju innych dziedzin, jak edukacja, kultura, czy badania naukowe (NMER, 2017; NMER 2018). W tym kontekście dążeniem władz państwowych jest, by biblioteki były instytucjami otwartymi i łatwo dostępnymi dla ogółu społeczeństwa (NMC, 2019, s. 16).

Przykłady innych zapisów krajowych strategii rozwoju bibliotek pochodzą m.in. z Irlandii (DRCD, 2018), także ze Szkocji, gdzie powstały osobne plany dla bibliotek publicznych (SLIC, 2015) oraz szkolnych – pierwsza tego typu w Wielkiej Brytanii (SLIC, 2018; SG, 2018). Podobne działania podejmuje się w Walii (CyMAL, 2011) oraz Australii (ALIA, 2019), gdzie perspektywa planowanych działań na rzecz rozwoju bibliotek publicznych sięga 2030 r., a wśród długoterminowych dążeń znalazły się m.in. te, by każdy Australijczyk został użytkownikiem biblioteki oraz żeby każdy miał jednakowy dostęp do książek drukowanych i elektronicznych.

Warto zwrócić uwagę na tytuły niektórych dokumentów strategicznych, jak: *Vibrant libraries, thriving schools* (SLIC, 2018), *Ambition & Opportunity* (SLIC, 2015), *Opportunities for all. The public library as a catalyst for economic, social and cultural development* (DECLG, 2013) wskazujących jednoznacznie, jak istotna rola w rozwoju demokratycznego społeczeństwa wiedzy powierzana jest bibliotekom przez administrację rządową kraju. Publikowane są także skrótowe zapisy dotyczące priorytetowych działań i perspektyw rozwoju bibliotek, jak te dotyczące Holandii (OCLC 2012b), Niemiec (OCLC, 2012a), USA (ALA, 2015; OCLC, 2012e; OCLC, 2012f; OCLC, 2012g), czy Wielkiej Brytanii (OCLC, 2012c; OCLC, 2012d), które powstały na podstawie badań prowadzonych przez Online Computer Library Center (OCLC) w środowisku bibliotekarskim.

Proces konstruowania zapisów strategii rozwoju dla całego systemu bibliotecznego lub poszczególnych typów księżnic w skali krajowej jest złożony i niejednokrotnie wymaga specjalnego finansowania (SMC, 2015). Przykład szwedzki pozwala przyjrzeć się przebiegowi podjętych działań zakończonych opracowaniem dokumentu: *The treasure trove of democracy. Proposal for a national strategy for libraries* (NLS, 2019), który na zlecenie rządu przygotowała Szwedzka Biblioteka Narodowa. W procesie analizowania wielu szczegółowych zagadnień czynnie uczestniczyli, co warto podkreślić, bibliotekarze z całego kraju (dyskusje prowadzono na specjalnie utworzonej grupie na Facebooku, ale także podczas osobistych spotkań pracowników Biblioteki Narodowej w księżnicach różnych typów). W 2015 r. szwedzkie Ministerstwo Kultury zleciło Bibliotece Narodowej opracowanie strategii uwzględniającej kwestie m.in. roli i uwarunkowań zawodu bibliotekarza, pozycję bibliotek w społeczeństwie, ich funkcje w kształtowaniu demokratycznych debat (szczególnie w dobie społecznych przemian), rozwijaniu umiejętności krytycznego myślenia, a za cel priorytetowy obrano rozwój bibliotek szkolnych (Hjerpe, 2016; Fichtelius, 2016).

Należy dodać, że strategii dla bibliotek powstające na obszarze Unii Europejskiej, powinny spełniać wytyczne Rady Europy do konstruowania aktów prawnych dotyczących bibliotek. Główne punkty wytycznych

dotyczą: swobody wyrażania poglądów i nieograniczonego dostępu do informacji; miejsca bibliotek w krajowej polityce książki i informacji; roli bibliotek jako instytucji publicznych umożliwiających dostęp do informacji (w tym w formie elektronicznej) i wiedzy; ochrony dziedzictwa bibliotecznego i kulturowego (CE, 2000).

STRATEGIA OSADZONA W KONTEKŚCIE – BIBLIOTEKI I STAN CZYTELNICTWA W CZECHACH

Republika Czeska należy do krajów o znaczącej liczbie bibliotek w stosunku do liczby obywateli. Według zestawienia *Libraries and skills in the Czech Republic*² (PL, 2019a) w 2019 r. w Czechach funkcjonowały 5324 biblioteki publiczne, co oznacza, że jedna biblioteka przypadała na 2010 mieszkańców tego kraju. Gęsta sieć księżnic została utworzona na mocy prawa w okresie kształtowania się Pierwszej Republiki. Na podstawie ustawy o bibliotekach publicznych – *Zákon o veřejných knihovnách obecných* z 1919 r. (Zákon, 1919) jednostki administracyjne kraju zobowiązane zostały do tworzenia na swoim obszarze bibliotek publicznych, co niezaprzeczalnie przyczyniło się do rozwoju tamtejszego społeczeństwa. Regulacje zawarte w ówczesnej ustawie z jednej strony zostały oparte na zastanej w 1919 r. sytuacji – istniejącej już dobrze rozwiniętej sieci bibliotek, z drugiej – na długie lata wyznaczyły wyraźną politykę kształtowania struktur oraz systemu bibliotecznego kraju (Nieć, 2019a). Kontynuacją tamtych zapisów jest ustawa o bibliotekach i warunkach funkcjonowania usług bibliotecznych i informacyjnych, zwana ustawą biblioteczną z 2001 r. (Zákon, 2001). W Republice Czeskiej system biblioteczny kraju, na podstawie wspomnianej ustawy, tworzą: Biblioteka Narodowa Republiki Czeskiej, Biblioteka i Oficyna Wydawnicza dla Niewidomych im. K.E. Macana, Morawska Biblioteka Regionalna w Brnie, biblioteki regionalne oraz publiczne, jak również biblioteki specjalistyczne.

Dla pełniejszego zobrazowania sytuacji bibliotek u południowych sąsiadów warto przyjrzeć się tamtejszemu czytelnictwu. Należy przy tym wziąć pod uwagę nie tylko aktualny jego stan, ale również rozwój czeskiego czytelnictwa w ujęciu historycznym i socjologicznym. Niniejszy artykuł nie może pomieścić szerszego omówienia tej problematyki, trzeba jednak podkreślić, że książka i literatura zajmowały i wciąż zajmują szczególnie ważne miejsce w życiu Czechów. Odgrywały one istotną rolę kulturo-

² Wg raportu nt. czeskiego rynku książki w 2018 r. funkcjonowało 5317 bibliotek, w 2015 r. – 5354, a w 2012 – 5401 księżnic (SCKN, 2019, s. 20). Dla porównania w Polsce w 2019 r. działały 7953 biblioteki publiczne, z czego jedna księżnica przypadała na 4828 mieszkańców (PL, 2019b), a w Wielkiej Brytanii przy liczbie bibliotek wynoszącej 3730 oraz populacji na poziomie 66 milionów obywateli, na jedną bibliotekę przypadało 18242 mieszkańców (PL, 2019c).

i państwowotwórczą na przestrzeni stuleci, a biblioteki leżały u podstaw systemu oświaty i wychowania w kraju. Ogromną rolę w rozwoju kultury czytelniczej oraz jej podtrzymywaniu odegrały środowiska lokalnych społeczności oraz ogniska domowe kształtujące nawyki czytelnicze w duchu narodowym (Trávníček & Nieć 2017; Nieć 2018; Nieć 2019b). Obecną sytuację czeskiego rynku książki przedstawia raport – w 2018 r. zarejestrowanych było 1 373 000 czytelników bibliotek publicznych (SČKN, 2019, s. 20). W Czechach, podobnie jak w Polsce, prowadzone są coroczne badania na temat stanu czytelnictwa w kraju³. Badanie przeprowadzone w okresie maj – czerwiec 2018 r. na grupie 2007 osób powyżej 15 roku życia (IPK, 2018), wykazało, że 78% respondentów zadeklarowało przeczytanie książki w roku poprzedzającym, z czego 44% wskazało, że była to tylko jedna książka, 28% korzystało z bibliotek publicznych, 18% używało e-booków, 14% słuchało audiobooków, a 1% czytało wyłącznie książki elektroniczne. W porównaniu do lat 2007 i 2013, kiedy, odpowiednio 17% i 16% respondentów deklaroowało, że nie przeczytało żadnej książki rok wcześniej, w 2018 r. ten odsetek wzrósł do 22%. Dla porównania w Polsce w 2018 r. jedynie 37% biorących udział w badaniu odpowiedziało, że przeczytało przynajmniej jedną książkę w roku (Koryś & Chymkowski, 2019, s. 1)⁴. Liczba regularnych czytelników (7-12 książek przeczytanych w ciągu roku) w Czechach utrzymuje się na zbliżonym poziomie: 2007 r. – 16%, 2013 r. – 20%, 2018 r. – 17%. Spadła liczba osób czytających dużo (13 i więcej książek rocznie): 2007 r. – 28%, 2013 r. – 24%, 2018 r. – 23%. Interesująco rysuje się również sytuacja, gdy chodzi o sposób pozyskiwania książek. W 2018 r. 67% respondentów otrzymało książkę w prezencie (średnio były to trzy egzemplarze), 56% kupiło ją (średnio pięć książek), 56% pożyczyło od znajomych z ich zbiorów domowych (średnio sześć książek), 32% wypożyczyło z biblioteki (średnio 18 egzemplarzy)⁵. Książki papierowe kupowano w zdecydowanej większości (77%) w tradycyjnych księgarniach, rzadziej online (31%). W przypadku książek elektronicznych, które najczęściej czytano na smartfonach (43%), rzadziej na czytnikach do e-booków (34%)⁶, najbardziej rozpowszechnionym sposobem

³ W 2007 r. przeprowadzone zostały pierwsze, jak twierdzi ich autor Jiří Trávníček, badania czytelnictwa powszechnego w Czechach. Profesor Trávníček – literaturoznawca, krytyk literacki, zapoczątkował tym samym regularne analizy kultury czytelniczej w tym kraju (Trávníček, 2008).

⁴ „Stan czytelnictwa w Polsce” jest badaniem prowadzonym przez Bibliotekę Narodową corocznie od 1992 r. W 2018 r. ogólnopolska grupa reprezentatywna objęła 2076 osób powyżej 15 roku życia. Badanie ankietowe przeprowadzono metodą CAPI (*Computer Assisted Personal Interview*) (Koryś & Chymkowski, 2019, s. 1).

⁵ W Polsce w 2018 r. głównym źródłem pozyskania książek był ich zakup (38%), znajomi (26%), prezent (23%), biblioteka publiczna (16%) (Koryś & Chymkowski, 2019, s. 3).

⁶ W Polsce w 2018 r. e-booki czytane były przede wszystkim na ekranach komputerów, zwłaszcza laptopów (53%) i telefonów komórkowych (18%), na czytnikach (17%), tabletach (11%) oraz komputerach stacjonarnych (9%) – dane odnoszą się do reprezentatywnej próby ogólnopolskiej. (Koryś & Chymkowski, 2019, s. 7).

ich zdobycia było darmowe pobranie treści z Internetu (75%), zakup online (31%), prezent (28%) oraz wypożyczenie z biblioteki publicznej (17%) (IPK, 2018). Warto dodać, że w Czechach w 2018 r. całkowita sprzedaż książek elektronicznych rosła szybciej niż sprzedaż książek drukowanych – w porównaniu rok do roku wzrost wyniósł 12%. Sprzedano ponad jeden milion e-booków. Obroty z ich sprzedaży, w tym zakupy dokonane przez zagranicznych klientów, zwłaszcza Słowaków – stanowią 5-10% całkowitego obrotu e-książek. Średnia cena e-booka w 2018 r. wynosiła około 59% ceny książki papierowej (SČKN, 2019, s. 17).

Na przestrzeni dekady w Czechach odnotowano jednak znaczący spadek liczby wizyt w bibliotekach publicznych, bo z 40% w 2007 r. do 28% respondentów w 2018. Wśród usług bibliotek publicznych najczęściej (87%) korzystano z wypożyczania książek, następnie z wypożyczania periodyków (25%) oraz z czytelni i pokojów pracy (19%). Wyraźnie za to wzrasta potrzeba zlokalizowania w bibliotece punktu gastronomicznego / bufetu / kafejki – taką sugestię w 2013 r. wyraziło 24%, a pięć lat później już 37% respondentów (IPK, 2018).

STRATEGIA ROZWOJU BIBLIOTEK W REPUBLICIE CZESKIEJ NA NAJBLIŻSZĄ DEKADE

Knihovna patří k pilířům fungování demokratické společnosti a je symbolem svobodného myšlení. Je přirozenou součástí komunit. (Biblioteka należy do filarów funkcjonowania społeczeństwa demokratycznego i jest symbolem swobodnego myślenia. Jest ona naturalną częścią społeczności) (NKČR, 2020, s. 20) – tekst czeskiej strategii podkreśla silne umocowanie księżnic w społecznej infrastrukturze kraju oraz ich rolę jako platformy publicznej debaty demokratycznej opartej na wiedzy i szacunku.

Zapis dotyczący perspektyw rozwoju bibliotek w Republice Czeskiej w latach 2021-2027 (NKČR, 2020) został zatwierdzony na poziomie rządowych legislacji w dniu 17 sierpnia 2020 r. Nakreślone w dokumencie koncepcje rozwojowe bibliotek na najbliższą dekadę powstały w wyniku dyskusji czeskich ekspertów z dziedziny bibliotekoznawstwa, z uwzględnieniem uwag społeczeństwa. Główna oś strategii ujęta w podtytule dokumentu: *Knihovny – pilíře občanské společnosti, vzdělanosti a kultury* [Biblioteki – filarami społeczeństwa obywatelskiego, edukacji i kultury] obejmuje trzy główne obszary, w obrębie których planowany jest szczególny rozwój bibliotekarstwa w Czechach.

Dokument zawiera części: analityczną, strategiczną wraz z wizją celów do osiągnięcia do 2030 r., wdrożeniową zawierającą m.in. wskazania dotyczące finansowania wyznaczonych zadań oraz podsumowanie celów strategicznych i szczegółowych podzielonych na pięć obszarów, do których przypisano mierniki i wskaźniki pomyślnej ich realizacji. Nawiązuje

on do wcześniejszej strategii obejmującej okres 2017-2020 r. (MKČR, 2017) i stanowi kolejne już opracowanie krajowej strategii dla bibliotek tworzonej w Czechach od 2004 r.⁷ W najnowszych zapisach uwzględniono m.in. uwarunkowania ekonomiczne (ogólne problemy finansowania bibliotek i ich działalności) oraz lokalowe bibliotek (podkreślono wieloletnie zaniedbania w tym zakresie, czego sztandarowym przykładem są nieodpowiednie warunki lokalowe Biblioteki Narodowej Republiki Czeskiej), kwestie związane z prawem autorskim i rolą bibliotek czy problematykę publikacji cyfrowych. Pomimo problemów wizerunkowych, z jakimi borykają się biblioteki (nieatrakcyjne pomieszczenia, przestarzały sprzęt) zwrócono uwagę na szansę, jaką dla książnic jest rozwój społeczeństwa obywatelskiego, szczególnie w kontekście zmian zachodzących w strukturze społecznej kraju (napływ imigrantów).

W dokumencie wyraźnie podkreśla się, że biblioteki są instrumentem polityki kulturalnej państwa. Stanowią kluczowe instytucje kultury na wszystkich poziomach struktury administracyjnej kraju, z zaakcentowaniem ich funkcji wspierającej procesy edukacji formalnej i nieformalnej oraz uczenia się przez całe życie. Czeskie biblioteki publiczne znajdują się w kompetencjach Ministerstwa Kultury i z tego powodu, co podkreślono w dokumencie, napotykają duże trudności w realizowaniu zadań edukacyjnych, mimo, że stanowią kompleksową infrastrukturę dla procesu uczenia się przez całe życie oraz edukacji obywatelskiej. Zwrócono również uwagę na brak ustalonych ram współpracy pomiędzy placówkami oświatowymi i bibliotekami, ujętych w zapisach strategicznych na poziomie ministerialnym Ministerstwa Edukacji, Młodzieży i Sportu oraz Ministerstwa Kultury. Biblioteki są pozytywnie postrzegane przez społeczeństwo, ale głównie przypisuje im się funkcję kulturalną. Działania edukacyjne bibliotek, np. w zakresie rozwoju kompetencji informacyjnych i cyfrowych, są przez społeczeństwo postrzegane jako zaskakujące, co dziwi w kontekście istnienia w Czechach krajowej strategii rozwoju sztucznej inteligencji (MPO, 2019), która podkreśla kluczową rolę edukacji w transformacji gospodarki i społeczeństwa. Ponadto jednym z celów koncepcji *Digitální ekonomika a společnost* [cyfrowa gospodarka i społeczeństwo] będącej częścią programu *Digitální Česko* [cyfrowa Republika Czeska] (Dzurilla & Očko, 2020) jest rozwijanie odpowiednich umiejętności i wiedzy członków społeczeństwa, a rozwój umiejętności cyfrowych obywateli ma kluczowe znaczenie m.in. dla wzrostu gospodarczego. W bibliotekach nie wykorzystuje się dostatecznie potencjału edukacji cyfrowej. Oprócz środków finansowych potrzebnych do wdrażania technologii edukacyj-

---

⁷ Najstarszy tego typu dokument, do którego dotarła autorka, obejmował okres 2004-2010 (zapisy strategiczne dostępne są na stronie: https://ipk.nkp.cz/legislativa/koncepcie-strategie-deklarace/03_deklarace.htm).

nych w codziennej działalności bibliotek, brakuje także pracowników posiadających odpowiednie kompetencje cyfrowe i dydaktyczne. Powoli zwiększa się również liczba bibliotek korzystających z technologii edukacyjnych w trybie stacjonarnym, jak i na odległość (tablice interaktywne, elektroniczne materiały dydaktyczne, seminaria i konsultacje online).

Ważne jest także zapewnienie równego dostępu obywateli do zasobów informacyjnych, bez względu na ich status społeczno-ekonomiczny. Rola bibliotek w zakresie nauczania umiejętności cyfrowych czy medialnych szerokich kręgów społeczeństwa jest zatem nieodzowna, choć akcentowane są zbyt słabe działania promujące taką działalność księżnic. Rolę bibliotek, jako jednego z czynników wspierających pozaformalną edukację i proces uczenia się przez całe życie, nakreślono także, choć w mniejszym stopniu, w dokumencie dotyczącym głównych kierunków polityki edukacyjnej Czech (MŠMT, 2019). Należy zaznaczyć, że w zapisach strategicznych dla bibliotek dostrzeżona została również kwestia umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego oraz badań – trend ten przybiera na sile na uczelniach w krajach Europy środkowowschodniej. W związku z tym w dokumencie podniesiono kwestię wspierania rozwoju miejsc pracy na uczelniach, w tym w bibliotekach akademickich, przy czym chodzi zarówno o zapewnienie odpowiedniej liczby pracowników, jak i jakości ich kompetencji, w tym umiejętności językowych (głównie znajomość języka angielskiego).

Wśród istotnych kwestii wymagających przyszłych uregulowań i rozwiązań znalazło się prawo autorskie. W 2019 r. pomiędzy Biblioteką Narodową Republiki Czeskiej a organizacjami zbiorowego zarządzania prawami autorskimi DILIA⁸ i OOA-S⁹ została zawarta umowa zbiorowego licencjonowania, która umożliwi udostępnianie w bibliotekach zdigitalizowanych utworów niedostępnych w obrocie handlowym¹⁰. W strategii przywołano unijną dyrektywę UE 2019/790 (UE, 2019) w sprawie praw autorskich na jednolitym rynku cyfrowym oraz nowelizacji przynoszącej szersze uregulowania dotyczące rozszerzonego zbiorowego zarządzania w zakresie licencjonowania utworów niedostępnych na rynku. Na tej podstawie stwierdzono, że nowe przepisy powinny znaleźć zastosowanie do wszelkich treści chronionych prawem autorskim, takich jak m.in. mapy, grafiki, plakaty, czy dokumenty audio. Planuje się, że nowe uregulowania umożliwią bibliotekom użytek dzieł niedostępnych na rynku i udostęp-

⁸ Divadelní, literární, audiovizuální agentura – <https://www.dilia.cz/>.

⁹ Ochranná organizace autorská – <https://www.ooas.cz/>.

¹⁰ Należy wspomnieć, że w polskim prawodawstwie organizację zbiorowego zarządzania prawami autorskimi wymienia Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych w Rozdziale 4 Zasady określania i wypłaty wynagrodzenia za użyczenie egzemplarzy utworów przez biblioteki publiczne. Natomiast sposobów korzystania z utworów niedostępnych w obrocie handlowym dotyczy Rozdział 6 tejże Ustawy (Ustawa o prawie autorskim, 1994). Nadal jednak brakuje rozporządzenia w kwestii zbiorowego administrowania prawami autorskimi w Polsce.

nianie takich utworów na rynku internetowym na obszarze Unii Europejskiej oraz w krajach Europejskiego Obszaru Gospodarczego na podstawie umów licencyjnych zawartych z podmiotami zbiorowego zarządzania.

Rozwojowi Internetu i technologii informacyjno-komunikacyjnych towarzyszy stale rosnąca liczba publikacji powstających w postaci cyfrowej. Także ta kwestia znalazła odzwierciedlenie w czeskiej strategii, gdzie zauważono, że wobec wzrostu liczby publikacji typu *born digital* zadania bibliotek związane z tego typu wydawnictwami pozostają zbliżone do tych, które odnoszą się do tradycyjnej formy publikacji, a więc są to: gromadzenie, przetwarzanie, długoterminowe archiwizowanie oraz udostępnianie. Obecnie nie zostały jeszcze przygotowane odpowiednie uregulowania prawne. Brakuje również odpowiednich rozwiązań technicznych oraz obsady kadrowej do prowadzenia długoterminowej ochrony danych cyfrowych. Proponowane rozwiązanie legislacyjne dotyczące obowiązkowej kopii elektronicznej jest obecnie przedmiotem dyskusji w Izbie Poselskiej. Jako działania na przyszłość uwzględnia się archiwizowanie pełnego zakresu aktualnej produkcji treści interaktywnych, w tym gier, czy dokumentów audiowizualnych tworzonych również w innych instytucjach, jak uczelnie, instytucje naukowe, organizacje pozarządowe. Wyzwanie na przyszłość stanowi zatem obszar dokumentów *e-born*, które nie mają jeszcze jasno określonych standardów opracowania i udostępniania. W zakresie publikacji elektronicznych wspomnieć należy, że utworzenie Krajowego Centrum Elektronicznych Zasobów Informacyjnych CzechE-Lib¹¹ w 2017 r. wpłynęło na usprawnienie koordynacji zakupu elektronicznych zasobów informacyjnych wykorzystywanych do celów badawczych i edukacyjnych.

Zmienia się także paradygmat publikacji naukowych. Coraz większy nacisk kładzie się na otwarty dostęp nie tylko do samych publikacji, ale także do danych badawczych. Koncepcja otwartej nauki, edukacji obywatelskiej i otwartej edukacji podkreśla potrzebę powiązania instytucji badawczych, szkolnictwa wyższego i bibliotek. W dokumencie zwrócono uwagę na fakt, że otwarte repozytoria nadal w niewystarczającym stopniu są wykorzystywane jako bezpłatne źródła informacji na temat prac naukowych powstających m.in. na uczelniach. W związku z tym przygotowana została koncepcja krajowego systemu bibliografii analitycznej, jednak nie została ona jeszcze wdrożona¹². Podobnie nie udało się jeszcze zbudować narodowego centrum dziedzictwa dźwiękowego, co pozostaje zadaniem na przyszłość.

W dokumencie zawarto analizy sektorowe, obejmujące również kwestie kadrowe. Analiza sytuacji pracowników bibliotek – ich wieku, wykształ-

¹¹ <https://www.czechelib.cz/cs/>

¹² W Polsce Katalog NUKAT umożliwił współpracującym bibliotekom tworzenie rekordów analitycznych na początku 2016 r. (Leonowicz, 2016, s. 10).

cenia i wynagrodzeń (Richter & Pillerova, 2017) – pokazała kilka trendów, m.in. wysoki odsetek pracowników bez wykształcenia bibliotecznego (do 47%), wysoką feminizację tej dziedziny (87%) oraz starzenie się personelu (41% pracowników ma ponad 50 lat, a w bibliotekach publicznych odsetek pracowników w wieku 41-60 lat sięgał 60%). Ujawniła także rosnącą liczbę dyrektorów i kierowników bibliotek bez wykształcenia zawodowego. Podczas gdy średni wiek pracownika w Czechach wynosi 43 lata, w bibliotekach publicznych największą grupą demograficzną pracowników są kobiety w wieku 51-60 lat. Liczba młodych pracowników bibliotek utrzymuje tendencję spadkową. Pozytywnym trendem jest stały wzrost udziału pracowników z wyższym wykształceniem (39%). Charakterystyczną cechą jest ograniczona rotacja kadr (60% osób pracuje w bibliotece ponad dziesięć lat). Nadal konieczne jest stwierdzenie złej sytuacji płacowej w bibliotekach (przeciętne wynagrodzenie jest niższe o około 25% od średniej krajowej). W dokumencie strategicznym zwrócono uwagę na fakt, że szczególnie w mniejszych bibliotekach dramatycznie brakuje pracowników, którzy byłoby w stanie tworzyć i świadczyć usługi związane z treściami cyfrowymi (cyfrowi kuratorzy), co ma szczególne znaczenie w dobie społeczeństwa cyfrowego oraz w kontekście krajowego programu *Cyfrowe Czechy* (NKČR, 2020, s. 9). A przecież biblioteki muszą reagować na rozwój i wykorzystanie najnowszych technologii, takich jak portale społecznościowe, robotyka, sztuczna inteligencja, RFID, wizualizacja informacji, oprogramowania *open source*, czy mechanizm *linked data*, które umożliwiają zaangażowanie się w społeczności technologiczne. W związku z faktem, że duża część pracowników bibliotek nie posiada kierunkowego wykształcenia, a jednocześnie postępuje zmiana zakresu i rodzajów usług bibliotecznycy, konieczna jest profesjonalizacja kadry, czemu służy ustawiczne kształcenie bibliotekarzy, oparte m.in. na wytycznych dotyczących kształcenia się bibliotekarzy przez całe życie opracowanych przez sekcję edukacji SKIP¹³.

Wśród zapisów strategicznych wielokrotnie podkreślana jest rola biblioteki, jako ośrodka integrującego społeczność – szczególnie biblioteki publiczne pozytywnie oddziałują na rozwój wielokulturowego społeczeństwa. Wobec faktu, że wzrasta odsetek ludności, której pierwszym językiem nie jest język czeski (obecnie w Pradze jest to już co siódma osoba), ważnym zadaniem w nadchodzącym czasie będzie takie kształtowanie polityki gromadzenia zbiorów i finansowania ich zakupów, by pokrywały potrzeby heterogenicznego społeczeństwa. Wobec rosnących oczekiwań użytkowników do ważnych zadań strategicznych zaliczono zbudowanie odpowiedniego zaplecza przestrzennego i technologicznego

¹³ SKIP – Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky (Związek Bibliotekarzy i Pracowników Informatyki Republiki Czeskiej) – <https://www.skipcr.cz/>.

księżnic. Analiza stanu budynków / pomieszczeń i wyposażenia bibliotek (Richter & Pillerová, 2016) wykazała, że około 40% księżnic publicznych nie ma odpowiedniej przestrzeni na działania społeczne, czy edukacyjne. W jednej trzeciej bibliotek publicznych w ciągu ostatnich 20 lat nie przeprowadzono żadnych inwestycji ani remontów wewnątrz. Pomimo szeregu działań inwestycyjnych nie jest możliwe całkowite wyeliminowanie wieloletnich zaniedbań inwestycyjnych w tym obszarze. Połowa bibliotek publicznych nie dysponuje budynkami bez barier, przy czym najgorsza sytuacja jest w bibliotekach w gminach poniżej 1000 mieszkańców. Choć większość bibliotek uniwersyteckich działa już w nowych lub zmodernizowanych budynkach, to nadal brakuje systematycznego wsparcia finansowania przebudowy lub budowy odpowiednich budynków dla bibliotek publicznych oraz ich wyposażenia (NKČR, 2020, s. 13). Biblioteki starają się reagować na rozwój technologii i należą do najbardziej aktywnych pod tym względem w sektorze publicznym, jednak w wielu księżnicach brakuje nowych rozwiązań, a ich wyposażenie techniczne jest często przestarzałe. Niewystarczająca jest również infrastruktura do przechowywania i udostępniania zasobów (np. systemy kontroli zabezpieczenia, mechanizacja i robotyzacja w magazynach, technologia RFID). Istotną kwestią pozostaje nadal odpowiednie przystosowanie gmachów i ich wyposażenia dla użytkowników z niepełnosprawnościami, zapewnienie wolnego od barier dostępu do zasobów informacyjnych i usług bibliotecznych. Podkreślić należy, że w Czechach funkcjonuje przewodnik metodologiczny z tego zakresu (NKČR, 2014).

Kolejnym polem, którego rozwój uwzględniono w zapisach strategicznych jest dalszy rozwój usług centralnych takich, jak: Knihovny.cz – katalog współtworzony przez ponad 50 naukowych i publicznych czeskich bibliotek, Souborný katalog ČR centralny katalog biblioteczny (<https://www.caslin.cz>), Obálky knih (<https://obalkyknih.cz>) – repozytorium skanów okładek książek włączanych do katalogów bibliotecznych, wirtualna fonoteka (Virtuální národní fonotéka – <http://projekt.narodnifonoteka.cz>), obejmująca m.in. katalog dokumentów dźwiękowych agregowanych z baz danych różnego typu instytucji w Republice Czeskiej. Celem tych działań jest skuteczna automatyzacja, homogenizacja środowiska, niwelowanie czasochłonnych i kosztownych prac.

W strategii zwrócono również uwagę, że obecnie ocena działalności bibliotek opiera się głównie na ilościowych wskaźnikach efektywności, brakuje jakościowych parametrów oceny – analityczne wykorzystanie metod jakościowych, statystycznych i socjologicznych do ewaluacji działalności bibliotek uznano za wyzwanie na przyszłość¹⁴. Należy zaznaczyć,

¹⁴ W Polsce działanie bibliotek naukowych, pedagogicznych i publicznych analizowane jest w ramach projektu *Analiza Funkcjonowania Bibliotek* prowadzonego przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy

że ukierunkowanie na dobrą jakość usług, udział pracowników w procesie zarządzania, rozwój ich kompetencji, przekonanie pracowników, że efektywność zależy od całej organizacji, a nie tylko od poszczególnych osób, długoterminowe planowanie, a wreszcie prowadzenie badań metodami statystycznymi należą do metod kompleksowego zarządzania przez jakość (*Total Quality Management – TQM*) (Głowacka, 2000, s. 34-35).

PODSUMOWANIE

Wyznaczanie kierunków rozwoju, celów strategicznych i zadań operacyjnych pozwalają osiągać zamierzone cele. Tworzenie założeń krajowych strategii rozwoju bibliotek przyczynia się do całościowego i równomiernego objęcia księżnic ich oddziaływaniem, wspiera ich rozwój, szczególnie w krajach, gdzie rozwój i unowocześnianie bibliotek dopiero następuje (Vozga, 2010). Istotną rolę i znaczenie bibliotek dla rozwoju zarówno całego społeczeństwa, jak i lokalnych społeczności, a nawet poszczególnych grup użytkowników, np. dzieci i młodzieży, podkreśla fakt, że zapisy te powstają na szczeblach instytucji rządowych, jak w Finlandii (Kekki, 2010) czy w Korei, gdzie w 2003 r. Ministerstwo Kultury, Sportu i Turystyki opracowało kompleksowy plan rozwoju bibliotek w kraju, a kolejnym krokiem było przygotowanie przez Ministerstwo Edukacji, Nauki i Technologii planu rewitalizacji bibliotek szkolnych (Sook, 2011, s. 1). Podobne działania planowane są w Bangladeszu w odniesieniu do bibliotek szkół średnich (Islam, Monirul, & Abdullah-Al-Mahmud, 2020). Działania te mają na celu poprawę jakości edukacji oraz wyników w nauce i samokształceniu młodzieży, co w perspektywie zaowocuje wysoko rozwiniętym społeczeństwem wiedzy. W Turcji koncepcja narodowej strategii dla bibliotek publicznych opracowana została w ramach dysertacji doktorskiej (Karadeniz, 2019).

Dokumenty strategiczne dla rozwoju bibliotek obejmują najważniejsze kwestie związane z funkcjonowaniem księżnic – od ich infrastruktury i usług, poprzez profesjonalizację środowiska bibliotekarskiego, promocję i marketing na poziomie lokalnym oraz krajowym, po tworzenie wysokiej jakości kolekcji, opartych na najnowszych technologiach i innowacyjnych rozwiązaniach, aż po dalsze inwestycje wspierające rozwój infrastruktury, czy technologii informacyjno-komunikacyjnych. Wydaje się, że w krajach, w których rozwój bibliotek planowany jest w skali krajowej, z poziomu

---

Polskich przy współpracy Konferencji Dyrektorów Wojewódzkich Bibliotek Publicznych, Konferencji Dyrektorów Bibliotek Pedagogicznych oraz Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich. Celem projektu jest opracowanie i wdrożenie jednolitych metod oraz narzędzi systematycznej oceny opartych na analizie i porównaniach danych statystycznych oraz wskaźników funkcjonalności w obrębie poszczególnych typów bibliotek, włączając w to badania satysfakcji odbiorców usług bibliotecznych (<https://afb.sbp.pl/informacje-ogolne/>).

administracji państwowej, a nie tylko lokalnej, rola bibliotek i bibliotekarzy oraz ich znaczenie dla społeczeństwa są silniej akcentowane niż tam, gdzie brakuje tak całościowego podejścia, a biblioteki są zależne od nadrzędnych jednostek instytucjonalnych bądź administracyjnych, a swój rozwój i zmiany zawdzięczają w znacznej mierze pracy, wysiłkowi, pomysłowości i zaangażowaniu pracowników.

BIBLIOGRAFIA:

- ALIA (2019). *National strategy and action plan 2019-2022* [online]. Australian Public Library Alliance; [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://read.alia.org.au/alia-australian-public-library-alliance-national-strategy-and-action-plan-2019-2022>>.
- ALA (2015). *A national policy agenda for libraries* [online]. American Library Association; [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<http://www.ala.org/advocacy/sites/ala.org/advocacy/files/content/pdfs/NPAforLibraries1.pdf>>.
- CE (2000). *Council of Europe / EBLIDA guidelines on library legislation and policy in Europe* [online]. Council of Europe, Strasbourg; [dostęp: 19.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://www.eblida.org/Documents/Council-of-Europe-EBLIDA-Guidelines-on-Library-Legislation-and-Policy-in-Europe.pdf>>.
- CyMAL (2011). *Libraries Inspire. The strategic development framework for Welsh libraries 2012-16* [online]. CyMAL: Museums Archives and Libraries Wales; [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://libraries.wales/wp-content/uploads/2016/02/LibrariesInspireE.pdf>>.
- CŽV (2016). *Koncepcie celožitovního vzdělávání knihovníků* [online]. [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://ipk.nkp.cz/docs/celozivotni-vzdelavani/koncepcie-czv-pdf>>.
- DC (2018). *Doncaster Council. Public library strategy 2018-2021* [online]. Doncaster Council; [dostęp: 20.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://library.doncaster.gov.uk/documents/10158/18024/Public+Libraries+Strategy+2018-21a.pdf/c71abc70-f9dc-4799-a9ec-1c0fd2b2e493>>.
- DRCD (2018). *Our Public Libraries 2022: Inspiring, Connecting and Empowering Communities* [online]. Department of Rural and Community Development, Dublin; [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.gov.ie/en/publication/56d1d4-our-public-libraries-2022-inspiring-connecting-and-empowering-commun/>>.
- DECLG (2013). *Opportunities for all. The public library as a catalyst for economic, social and cultural development. A strategy for public libraries 2013-2017* [online]. Department of the Environment, Community and Local Government, Dublin; [dostęp: 15.01.2021]. Dostępny w WWW: <https://dev.fingal.ie/sites/default/files/2019-03/public_libraries_strategy_2013_2017.pdf>.
- Dzurilla, Vladimír; Očko, Petr (2020). *Digitální ekonomika a společnost. Vládní program digitalizace České republiky 2018+* [online]. [dostęp: 15.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.digitalnicesko.cz/digitalni-ekonomika-a-spolecnost/>>.

- Fichtelius, Erik (2016). Swedish libraries: the current situation. *Scandinavian Library Quarterly* [online], vol 49, no. 4; [dostęp: 10.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://slq.nu/indexadd1.html?article=volume-49-no-4-2016-11>>.
- Głowacka, Ewa (2000). *Studium zastosowania kompleksowego zarządzania jakością (TQM) w bibliotekoznawstwie i informacji naukowej*. Toruń: Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Hjerpe, Annika (2016). A national library strategy. *Scandinavian Library Quarterly* [online], vol 49, no. 1-2; [dostęp: 10.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://slq.nu/indexbfae.html?article=volume-49-no-1-2-2016-18>>.
- IPK (2018). *Readers and reading in the Czech Republic 2018* [online]. Informace pro Knihovny; [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <https://ipk.nkp.cz/docs/ctenarstvi/reading_2018>.
- ISC (2019). *Library strategy 2019-2024* [online]. Indigo Shire Council; [dostęp: 10.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.indigoshire.vic.gov.au/files/assets/public/council-documents/strategies-plans-and-policies/pub20-6689-library-strategy-2019-2024.pdf>>.
- Islam, Monirul, M.; Abdullah-Al-Mahmud (2020). *Secondary School Libraries in Bangladesh: A Proposed National Strategy for Rejuvenating Secondary School Library Services*. SRELS Journal Of Information Management [online], vol. 57(1), p. 10-16; [dostęp: 17.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://14.139.53.196/ojs/index.php/srels/article/view/135>>.
- Karadeniz, Şenol (2019). *Türkiye'deki halk kütüphanesi sisteminin değerlendirilmesi ve bir ulusal halk kütüphanesi stratejisi önerisi* [online]. Ankara: Hacettepe Üniversitesi; [dostęp: 20.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/22142?locale-attribute=en>>.
- Kekki, Kirsti (2010). Ministry of Education and Culture sets national library policies. *Scandinavian Library Quarterly* [online], vol. 43, no. 2 [dostęp: 10.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://slq.nu/index6fe1.html?article=finland-ministry-of-education-and-culture-sets-national-library-policies>>.
- Kekki, Kirsti (2012). The past and present of the Finnish library strategy [online]. Imagine and Expolre – Finnish Libraries Now!; [dostęp: 10.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://now.libraries.fi/strategy.html>>.
- Kontiainen, Kristiina; Sulin, Hannu (2006). Finland's public library strategy implemented in projects. *Scandinavian Library Quarterly* [online], vol. 39, no. 2 [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<http://slq.nu/indexe3d7.html?article=finlands-public-library-strategy-implemented-in-projects>>.
- Koryś, Izabela; Chymkowski, Roman (2019). *Stan czytelnictwa w Polsce w 2018 r. Wstępne wyniki* [online]. Biblioteka Narodowa [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.bn.org.pl/download/document/1587250668.pdf>>.
- Leonowicz, Iwona (2016). Rekord analityczny w katalogu NUKAT. *Tytuł ujednoliczony* [online], nr 1(18), s. 10-11 [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <https://issuu.com/nukat/docs/tu_1_18_2016/10>.
- MKČR (2017). *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2017–2020* [online]. Ministerstvo kultury České republiky [dostęp: 15.11.2020]. Dostępny w WWW: <https://ipk.nkp.cz/docs/koncepce/koncepce_k_vystaveni.pdf>.
- ME (2003). *Library Strategy 2010. Policy for access to knowledge and culture* [online]. Publications of the Ministry of Education 2003:9 [dostęp: 10.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://urn.fi/URN:ISBN:952-442-188-7>>.

- ME (2009). *Finnish Public Library Policy 2015. National strategic areas of focus* [online]. Publications of the Ministry of Education 2009: 31 [dostęp: 10.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-741-3>>.
- MPO (2019). *Národní strategie umělé inteligence v České republice* [online]. Ministerstvo práce a obchodu [dostęp: 10.01.2021]. Dostępny w WWW: <https://amsp.cz/wp-content/uploads/2019/04/N%C3%A1rodn%C3%AD-strategie-um%C4%9BI%C3%A9-inteligence-v-%C4%8Cesk%C3%A9-republice-ma_KORNBADHFXVN.pdf>.
- MŠMT (2019). *Hlavní směry vzdělávací politiky ČR 2030+* [online]. Ministerstvo Školství, Mládeže a Tělovýchovy [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.msmt.cz/file/51582/>>.
- NIDA (2011). *Supporting societies' needs: a model framework for developing library policy: Part 1: background from literature search* [online]. Network for Information and Digital Access [dostęp: 15.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://nida-net.org/documents/1/Introductionandbackground04.pdf>>.
- Nieć, Grzegorz (2018). „Decyduje dom, dom i jeszcze raz dom...”. Z Jiřím Trávníčkem – o czeskim czytelnictwie, rynku książki i bibliotekach – rozmawia Grzegorz Nieć. *Przegląd Biblioteczny*, z. 2, s. 257-265.
- Nieć, Grzegorz (2019a). Książka – naród – państwo: Czechosłowacka ustawa o bibliotekach publicznych z 1919 roku. *Przegląd Biblioteczny*, z. 2, s. 133-152.
- Nieć, Grzegorz (2019b). Rola państwa i społeczności lokalnych w budowie i funkcjonowaniu systemu bibliotecznego Czechosłowacji 1919-1939. W: *Stulecie samorządu. Pod red. J. Mierzwy i T. Skoczka*. Warszawa: Muzeum Niepodległości, s. 245-266.
- NKČR (2014). *Rovný přístup Standard Handicap Friendly. Metodická příručka pro práci knihoven s uživateli s postižením* [online]. Národní knihovna České republiky [dostęp: 18.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://ipk.nkp.cz/docs/aktualizovana-verze-publikace-rovny-pristup.-standard-handicap-friendly-2019>>.
- NKČR (2020). *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2021–2027 s výhledem do roku 2030* [online]. Národní knihovna České republiky [dostęp: 10.11.2020]. Dostępny w WWW: <<https://ipk.nkp.cz/docs/koncepce-rozvoje-2021-2027/koncepce-rozvoje-knihoven-2021-2027>>.
- NLS (2019). *The treasure trove of democracy* [online]. National Library of Sweden [dostęp: 10.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/nationell-biblioteksstrategi.html>>.
- NMC (2019). *A space for democracy and self-cultivation. National strategy for libraries 2020-2023* [online]. The Norwegian Ministry of Culture, The Norwegian Ministry of Education and Research [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.regjeringen.no/contentassets/18da5840678046c1ba74fe565f72be3d/rom-for-demokrati-og-dannelse-nasjonal-biblioteksstrategi-2020-2023-engelsk.pdf>>.
- NMER (2017). *The National Goals and Guidelines for Open Access to Research* [online]. The Norwegian Ministry of Education and Research [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.regjeringen.no/contentassets/ae7f1c4b-97d34806b37dc767be1fce76/national-goals-and-guidelines-for-open-access-to-research-articles.pdf>>.
- NMER (2018). *The National Strategy on Access to and Sharing of Research Data* [online]. The Norwegian Ministry of Education and Research [dostęp: 15.12.

- 2020]. Dostępny w WWW: <https://www.regjeringen.no/contentassets/3a-0ceaa1c9b4611a1b86fc5616abde7/en-gb/pdfs/national-strategy-on-access_summary.pdf>.
- OCLC (2012a). *A snapshot of priorities & perspectives Libraries in Germany* [online]. Online Computer Library Center Global Council [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/de-libraries/214758usb-Member-Communication-Survey-Report-Deutschland.pdf>>.
- OCLC (2012b). *A snapshot of priorities & perspectives Libraries in the Netherlands* [online]. Online Computer Library Center Global Council [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/nl-libraries/214758usb-Member-Communication-Survey-Report-Nederland.pdf>>.
- OCLC (2012c). *A snapshot of priorities & perspectives UK Academic Libraries* [online]. Online Computer Library Center Global Council [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/uk-libraries/214758ukb-A-Member-Communication-Survey-Report-UK-academic.pdf>>.
- OCLC (2012d). *A snapshot of priorities & perspectives UK Public Libraries* [online]. Online Computer Library Center Global Council [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/uk-libraries/214758ukb-B-Member-Communication-Survey-Report-UK-public-web.pdf>>.
- OCLC (2012e). *A snapshot of priorities & perspectives U.S. Academic Libraries* [online]. Online Computer Library Center Global Council [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/us-libraries/214758usb-a-A-Snapshot-of-Priorities-and-Perspectives.pdf>>.
- OCLC (2012f). *A snapshot of priorities & perspectives U.S. Community College Libraries* [online]. Online Computer Library Center Global Council [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/us-libraries/214758usb-c-A-Snapshot-of-Priorities-and-Perspectives.pdf>>.
- OCLC (2012g). *A snapshot of priorities & perspectives U.S. Public Libraries* [online]. Online Computer Library Center Global Council; [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/us-libraries/214758usb-A-Snapshot-of-Priorities-and-Perspectives.pdf>>.
- PL (2019a). *EU Library Factsheets – Czech Republic* [online]. Public Libraries 2030; [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://publiclibraries2030.eu/wp-content/uploads/2019/12/Czech-Republic-2019.pdf>>.
- PL (2019b). *EU Library Factsheets – Poland* [online]. Public Libraries 2030 [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://publiclibraries2030.eu/wp-content/uploads/2019/12/Poland-2019.pdf>>.
- PL (2019c). *EU Library Factsheets – United Kingdom* [online]. Public Libraries 2030 [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://publiclibraries2030.eu/wp-content/uploads/2019/12/UK-2019.pdf>>.
- Richter, Vít; Pillerová, Vladana (2016). *Průzkum prostorového a technického vybavení veřejných knihoven České republiky* [online]. Národní knihovna ČR [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <https://ipk.nkp.cz/docs/Zprava_Prostor_2016.pdf>.

- Richter, Vít; Pillerová, Vladana (2017). *Analýza věkové, vzdělanostní a mzdové struktury pracovníků knihoven ČR 2016/2017. Zpráva z průzkumu.* [online]. Národní knihovna ČR; [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.vkol.cz/uploads/page/171/doc/analyza-vzdelavani-zprava-2017-def.pdf>>.
- SČKN (2019). *Zpráva o českém knižním trhu 2018/2019* [online]. Svaz českých knihkupců a nakladatelů [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <https://www.sckn.cz/file/wysiwyg/files/Zprava_o_ceskem_kniznim_trhu_2018_19.pdf>.
- SG (2018). *Vision for school libraries* [online]. Scottish Government [dostęp: 15.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.gov.scot/news/vision-for-school-libraries/>>.
- SLIC (2015). *Ambition & Opportunity. A strategy for Public libraries in Scotland 2015-2020* [online]. Scottish Library & Information Council [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://scottishlibraries.org/media/1133/ambition-opportunity-scotlands-national-public-library-strategy.pdf>>.
- SLIC (2018). *Vibrant Libraries, Thriving Schools. A national strategy for school libraries in Scotland 2018-2023* [online]. Scottish Library & Information Council [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://scottishlibraries.org/media/2110/vibrant-libraries-thriving-schools.pdf>>.
- SMC (2015). *Preparing a library strategy for all of Sweden* [online]. Swedish Ministry of Culture [dostęp: 15.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.government.se/articles/2015/06/preparing-a-library-strategy-for-all-of-sweden/>>.
- Trávníček, Jiří (2008). *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize.* Brno : Host 2008.
- Trávníček, Jiří; Nieć, Grzegorz (2017). *Książka i biblioteki publiczne na ziemiach Czeskich – tradycja i współczesność.* W: *Biblioteka publiczna w przestrzeni społecznej: księga jubileuszowa z okazji 100-lecia działalności Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego w Łodzi.* Pod red. J. Ladoruckiego. Łódź: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, s. 41-57.
- UE (2019). *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/790 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie prawa autorskiego i praw pokrewnych na jednolitym rynku cyfrowym oraz zmiany dyrektyw 96/9/WE i 2001/29/WE (Dz. U. UE L 130/92)* [online]. Unia Europejska – Parlament i Rada [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0790&from=HR>>.
- Sook, Hyeun Lee (2011). *Korean National Strategy for Library Development and Reading Promotion for Children and Young Adults* [online]. IFLA [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://cf3-www.ifla.org/past-wlic/2011/114-lee-en.pdf>>.
- Ustawa o prawie autorskim (1994). *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. 1999, Nr 24, poz. 83)* [online]. [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19940240083/U/D19940083Lj.pdf>>.
- Vozga, Ramazan (2010). *New national strategy for Albanian public library development in information society.* *Journal of Documentation* [online], vol. 66, no.

- 5 [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://doi.org/10.1108/jd.2010.27866eaa.003>>.
- Wigell-Ryynänen (2011). *National public library policy in Finland – a case study* [online]. Network for Information and Digital Access [dostęp: 15.01.2021]. Dostępny w WWW: <https://nida-net.org/documents/4/finland_final__2.pdf>.
- Zákon (1919). *Zákon o veřejných knihovnách obecních č. 430/1919 Sb. a navazující podpisy* [online]. [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <https://ipk.nkp.cz/docs/legislativa/KnihovniZakon_1919.doc>.
- Zákon (2001). *Zákon ze dne 29. června 2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovnězákon), Zákon 257/2001 Sb.* [online]. [dostęp: 15.12.2020]. Dostępny w WWW: <https://ipk.nkp.cz/legislativa/01_LegPod/knihovni-zakon-257-2001-sb.-a-navazne-provadeci-prepisy/Zakon257.htm>.

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 29 kwietnia 2021 r.

LILIANNA NALEWAJSKA
The University of Warsaw Library
e-mail: l.nalewajska@uw.edu.pl

NATIONAL STRATEGY FOR LIBRARY DEVELOPMENT AS EXEMPLIFIED BY THE CZECH REPUBLIC

KEYWORDS: Development strategy Libraries. National strategy for library development.

ABSTRACT: **Thesis/Objective** – National strategies for libraries are documents that outline the directions of development and modernization of libraries on a national scale. The aim of the article is to present this type of documents, focusing mainly on strategic provisions from the Czech Republic. **Research methods** – Desk research method – the analysis of texts available on the Internet – was used to get acquainted with strategic documents and other provisions concerning standards of library services. **Results and conclusions** – Creating national strategies for library development is not a standard and common activity. No such steps have been taken so far in Poland. In the countries where such documents exist, most frequently they are created at the ministerial level or approved by government institutions of a given country. Strategies of library development support a structured development of libraries and strengthen their impact on the society.

STANISŁAW SKÓRKA
Instytut Nauk o Informacji
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
e-mail: stanislaw.skorka@up.krakow.pl
ORCID: 0000-0003-4876-8660

UŻYTECZNOŚĆ CZYTNIKÓW KSIĄŻEK ELEKTRONICZNYCH W ŚWIETLE STANDARDÓW

Książki to były kryształki z utrwaloną treścią. Czytać można je było przy pomocy optonu. Był nawet podobny do książki, ale o jednej, jedynej stronie między okładkami. Za dotknięciem pojawiały się na niej kolejne karty tekstu. Ale optonów mało używano, jak mi powiedział robot – sprzedawca. Publiczność wolata lektany – czytały głośno, można je było nastawiać na dowolny rodzaj głosu, tempo i modulację. Tylko naukowe publikacje o bardzo małym zasięgu drukowano jeszcze na plastyku imitującym papier. Tak że wszystkie moje zakupy mieściły się w jednej kieszeni, choć było tego prawie trzysta tytułów(...)

Stanisław Lem *Powrót z gwiazd* 1961 fragment:

Stanisław Skórka, dr, adiunkt w Instytucie Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie oraz dyrektor Biblioteki Głównej tej uczelni. Zainteresowania badawcze: architektura informacji, wyszukiwanie informacji, projektowanie i ocena użyteczności systemów informacji, systemy nawigacji, web design, Internet Rzeczy. Najważniejsze publikacje: *Architektura informacji. Historia idei*. „Czasopismo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” (2020), *Internet Rzeczy jako pole zainteresowań architektury informacji*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” (2019), *Architektura informacji*. W: Babik, red., *Nauka o informacji* (2016).

Nauka o informacji (2016).

SŁOWA KLUCZOWE: Architektura informacji. Czytniki książek elektronicznych. E-booki. Normalizacja. Standardy. Użyteczność.

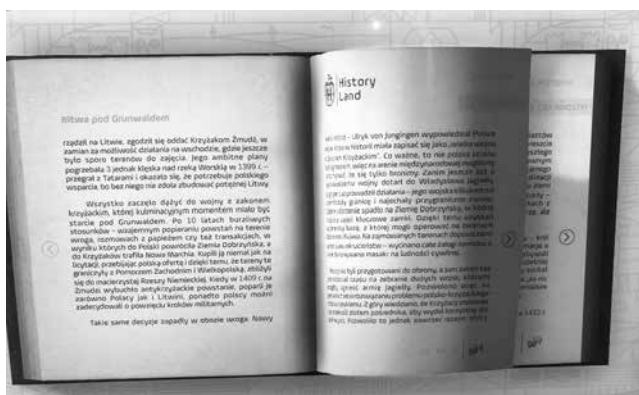
ABSTRAKT: Teza/cel – Celem artykułu jest przedstawienie wybranych standardów wspierających projektowanie i ewaluację interfejsów aplikacji w e-czytnikach. **Metody badań** – W badaniach wykorzystano m.in. metodę porównawczą oraz analizy piśmiennictwa. Czytniki książek elektronicznych (e-czytniki, ang. *e-book reader*) należą do urządzeń mobilnych i, jak większość tych urządzeń, obsługiwane są dotykowo (haptycznie). Manipulacja dotykowa niesie z sobą nowe możliwości, ale i ograniczenia, nieznane wcześniej użytkownikom posługującym się np. myszką komputerową. **Wyniki i wnioski** – Rezultatem badań jest m.in. pogrupowanie standardów, do których zaliczyć można: zasady, wytyczne i normy. Do zasad należą m.in.: heurystyki Jakoba Nielsena, Stevena Kruga, do wytycznych – publikacje Jennifer Tidwell i Theresy Neill. Osobną kategorią są normy dotyczące np. sterowania haptycznego, m.in.: PN-EN ISO 9241: Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 910: Postanowienia ramowe dotyczące interakcji dotykowej oraz interakcji haptycznej, Część 920: Wytyczne dotyczące interakcji dotykowej oraz haptycznej (2016), Część 960: Ramy i wytyczne dotyczące gestów i interakcji

E-BOOK A E-CZYTNIK

Termin „książka elektroniczna” posiada wiele znaczeń, może być rozumiana jako dokument elektroniczny upodobniony do konwencjonalnej książki pod względem organizacji treści i funkcjonalności (Górska, 2017, s. 121-123), obiekt cyfrowy rozpoznawalny jako książka (Gibson, Gibb, 2011, s. 307), oraz jako nośnik. Jedną z form nośnika jest czytnik książek elektronicznych (ang. *e-book reader*, *e-reader*), czyli urządzenie przenośne z technologią umożliwiającą pobieranie i czytanie e-booków (Cheek, Hartel, 2012, s. 9). Jest to również lekkie, przenośne, zasilane bateryjnie urządzenie elektroniczne, podobne w formie do tabletu, przeznaczone przede wszystkim do czytania książek i czasopism pobieranych w formacie cyfrowym (np. Kindle) (Gibson, Gibb, 2011, s. 307). Integralną i niezwykle istotną częścią czytnika e-książek jest oprogramowanie (aplikacja), dzięki któremu możliwe jest korzystanie z tego urządzenia. Oprogramowanie umożliwia interakcję z urządzeniem i jego zawartością poprzez fizyczne przyciski (guziki) wmontowane w obudowę, dotyk palcami (lub stylusem) aktywując funkcjonalności bazujące na tradycyjnym sposobie korzystania z lektury (Górska, s. 122), jak: sekwencyjne wyświetlanie kolejnych partii dokumentu (metafora przewracania kartek) (Ilustr. 1), podkreślanie tekstu, zaznaczanie i tworzenie zakładek, tworzenie notatek). Oprócz tego aplikacja do zarządzania dokumentami elektronicznymi oferuje charakterystyczne dla środowiska cyfrowego możliwości działania, jak:

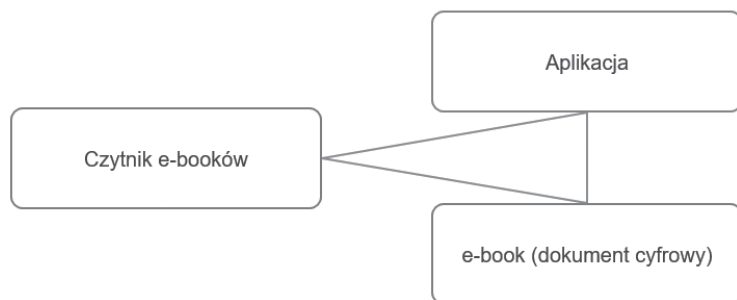
- wyszukiwanie terminów w treści dokumentu,

- bezpośrednie przejście do konkretnego miejsca w dokumencie (rozdział, akapit itp.),
- dostosowywanie wyglądu do potrzeb użytkownika (zmiana wielkości i kroju czcionki, koloru oraz tła).

Ilustr. 1. Interfejs nawiązujący do metafory książki z funkcjonalnością przewracania stron
 Źródło: oprac. własne na podstawie wizualizacji w muzeum History Land w Krakowie

Czytnik e-książek jest więc nośnikiem, w którym wykorzystywane są osiągnięcia w obszarach projektowania graficznych interfejsów użytkownika, wyszukiwania informacji, interakcji człowieka z komputerem, ergonomii, edytorstwa i technologii informacyjnych. Do tych obszarów nawiązują omawiane w niniejszym tekście standardy. Dla jasności dalszych rozważań zaznaczyć należy, iż pojęcie e-book i czytnik e-booków nie będą traktowane synonimicznie. W kontekście opisywanych tu badań przedmioty te pozostają w relacji hierarchicznej: czytnik jako urządzenie do przechowywania, przeglądania i czytania książki elektronicznej (dokumentu cyfrowego), książka elektroniczna jest elementem zawartości czytnika e-booków, aplikacja zaś służy do jej przechowywania i zarządzania zasobami e-czytnika (Ilustr. 2). Pierwszy czytnik o nazwie Kindle wyprodukowała firma Amazon w 2007 r., lecz wcześniej także pojawiały się urządzenia służące do czytania książek (Cheek, Hartel, 2012, s. 7-8) (Usidus, 2015, s. 108-112).

Ilustr. 2. Relacja pomiędzy czytnikiem książek elektronicznych a dokumentem elektronicznym i aplikacją służącą do jego obsługi

Źródło: oprac. własne.

METODOLOGIA I STAN BADAŃ

Niniejszy artykuł poświęcony został przeglądowi standardów związanych z czytnikami książek elektronicznych, które podobnie jak programy komputerowe i aplikacje mobilne projektowane są i testowane w oparciu m.in. o wymagania ergonomiczne. Celem badań było znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy istnieją standardy (wytyczne, wskazówki, normy) dotyczące wyłącznie użyteczności czytników książek elektronicznych oraz ich obsługi (interakcji), a także wskazanie przykładów takich standardów oraz ich przydatności, m.in. w procesie projektowania oraz badania użyteczności. Powodem zainteresowania tematem jest mała liczba publikacji na ten temat oraz zainteresowanie autora architekturą informacji w środowiskach cyfrowych.

Do przeprowadzenia badań posłużono się metodą analizy i krytyki piśmiennictwa na etapie poszukiwań źródeł nt. wytycznych i norm dotyczących użyteczności czytników e-książek. Metody analizy dokumentów użyto podczas selekcji standardów poddanych analizie, zaś metoda porównawcza pozwoliła na zestawienie cech czytników e-książek i tabletów oraz zakresów cytowanych standardów.

Zagadnienia związane z książką elektroniczną są często poruszane w rodzimych publikacjach, tematem rozważań są m.in.: nowa forma książki, jej ewolucja (Góralaska, 2017, s. 123; *Elektroniczne...*, 2015), przybliżenie formatów zapisu cyfrowego (Krysiński, 2009), jednak tematyce standardów dotyczących użyteczności czytników książek elektronicznych nie poświęcono w rodzimej literaturze przedmiotu dostatecznej uwagi. Zdecydowanie bogatszy dorobek publikacyjny znaleźć można wśród publikacji w języku angielskim, m.in. obszerne kompendium na temat zarządzania kolekcjami książek elektronicznych w bibliotekach zawiera monografia wieloautorska pod red. R. Kaplana (2012). Zagadnieniem norm oraz stan-

dardów w odniesieniu do szerokiej tematyki związanej z interakcją człowiek-komputer (HCI) oraz użytecznością zajmował się przede wszystkim Nigel Bevan. Poza tym ukazało się wiele publikacji nt. użyteczności i wyników badań wrażeń użytkowników (user experience) e-czytników, m.in. Mari Aaltonen (Aaltonen i in., 2011), Chrisa Gibsona i Ferbesa Gibba (2011), Johna V. Richardсона Jr i Khalida Mahmooda (2012). Na podstawie tych badań okazało się, że korzystanie z czytników e-książek niesie z sobą wiele problemów, szczególnie jeśli chodzi o studiowanie cyfrowych tekstów o charakterze naukowym (Gibson, Gibb, 2011, s. 315; Aaltonen i in., 2011, s. 24). Tematyka projektowania interfejsów dla czytników e-booków w kontekście normalizacji i standaryzacji jest więc problemem aktualnym, którego z racji szerokiego zakresu nie sposób wyczerpać w jednym artykule.

W Polsce e-booki nie są jeszcze tak popularne jak w Europie Zachodniej, jednak uważa się, że moda zarówno na e-czytniki, jak i e-booki utrzyma się. Prognozowany jest nawet wzrost rynku (Rynek e-booków..., 2017) – sprzyjają temu m.in. coraz większe ekrany smartfonów, które używane są również do czytania elektronicznych publikacji (Ekspert..., 2016).

Według raportu z badań nad zwyczajami Polaków związanymi z korzystaniem z e-booków przeprowadzonego wspólnie przez serwisy Biblioteka Akustyczna, Virtualo oraz Instytut Badawczy ARC Rynek i Opinia do pięciu najważniejszych zalet e-booków należą:

1. Brak konieczności noszenia przy sobie ciężkich książek na co dzień.
2. Dostęp do wszystkich książek ze swojej biblioteczki w każdej sytuacji.
3. Wygoda w korzystaniu.
4. Łatwy dostęp do tytułów publikacji.
5. Niższa cena niż książek drukowanych (Raport z badania..., 2017, s. 6).

Z raportu tego wynika również, iż w Polsce e-booki cieszą się prawie taką samą popularnością wśród kobiet (51%), jak i wśród mężczyzn (49%). Z reguły są to osoby z wyższym wykształceniem (55%), a wśród korzystających dominuje grupa przed 35. rokiem życia: 15-24 lat (32%), 25-34 lat (34%). Najwięcej czytelników korzysta z e-booków w środkach transportu publicznego podczas codziennego dojazdu do pracy lub szkoły (77%), podczas długich podróży (73%), na wakacjach (66%).

Czytniki książek elektronicznych należą do grupy urządzeń mobilnych i jak większość tych urządzeń obsługiwane są dotykowo (haptycznie), z użyciem stylusa, za pomocą przycisków fizycznych lub klawiatury. Można wyróżnić co najmniej dwa rodzaje urządzeń:

– dedykowane czytniki e-książek (np. Onyx, Sony Reader, Kobo, Cybook Gen3, eClicto, Barnes & Noble Nook, Manta, Amazon Kindle, PocketBook);

– urządzenia uniwersalne, których jedną z funkcji jest odczyt e-booków, np. smartfony lub tablety (Gibson and F. Gibb, 2011, s. 306).

Tablet należy do grupy małych komputerów przenośnych wyposażonych w ekran dotykowy i ekranową klawiaturę (*Tablet*). W 2010 r. firma Apple zaprezentowała swój pierwszy tego rodzaju produkt – iPad, który zrewolucjonizował ten segment rynku (Pura, 2011). Tablety nie są, jak się wydaje, najlepszym narzędziem do czytania z powodu m.in. budowy i rodzaju wyświetlacza. Ekran tabletu jest źródłem światła, jego blask może powodować dyskomfort w trakcie czytania szczególnie w ciemnym pomieszczeniu, ponadto szklana powłoka odbija światło, z tego względu czytanie w słoneczne dni jest niekiedy bardzo trudne. Tablet jest urządzeniem wszechstronnego zastosowania – łączącym niekiedy funkcje telefonu komórkowego, aparatu fotograficznego, skanera i komputera, co wpływa również na jego większy ciężar, a co się z tym wiąże niższą użyteczność. Czytniki e-książek są z reguły urządzeniami o mniejszych rozmiarach i wadze – ok. 250 g z wyświetlaczem. Podczas gdy najmniejszy iPad Mini waży ok 300 g (*Porównaj modele...; Porównanie czytników...*, 2020). W e-czytnikach treść wyświetlana jest najczęściej w technologii e-papieru, który zachowuje się podobnie jak zwykły papier – m.in. potrzebuje oświetlenia zewnętrznego, aby można było odczytać tekst, ilustracje wyświetlane są w barwach czerni i bieli. Kolejną różnicą jest format dokumentów – e-czytniki prezentują treść w sposób bardziej przejrzysty. Dzięki utrwaleniu w formatach przeznaczonych dla e-booków, jak np. e-pub lub mobi, zawartość, szczególnie w postaci tekstu, użytkownik może dostosowywać do swoich upodobań (np. poprzez wybór kroju i rozmiaru czcionki). Czytniki znacznie gorzej radzą sobie z plikami w formacie pdf, które przeznaczone są m.in. do przenoszenia i drukowania treści (Usidus, 2015, s. 113), niekiedy wymagają instalacji odpowiedniego oprogramowania, zaś struktura tekstu jest utrwalona w formacie utrudniającym wspomniane wcześniej modyfikacje.

UŻYTECZNOŚĆ E-CZYTNIKÓW

Manipulacja dotykowa tabletu/czytnika niesie z sobą nowe możliwości, ale i ograniczenia nieznanne wcześniej użytkownikom posługującym się np. myszką komputerową. Z tego m.in. powodu powstały zasady i normy, które precyzują proces projektowania aplikacji dla urządzeń mobilnych, w tym także e-czytników, jak również poszczególnych elementów interfejsu użytkownika (ang. *user interface*, UI) mieszczącego się na szóstocalowym ekranie.

Do zalet czytników e-booków zalicza się, m.in.:

- Wyszukiwalność (ang. *searchability*) – możliwość odnajdywania wy-

razów i tematów w zawartości czytnika i treściach e-książek (m.in. Kindle Paperwhite).

- Modyfikowanie (ang. *modification*) – możliwość aktualizacji z zachowaniem układu i jednolitości.
- Mobilność i ruchliwość (ang. *portability*) – niewielka waga i rozmiar.
- Różnorodność (ang. *variety*) – istnieje duży wybór urządzeń mobilnych.
- Czytelność (ang. *readability*) – czytniki umożliwiają powiększenie lub zmniejszenie rozmiaru fontu oraz ilustracji dla poprawy czytelności.
- Funkcje dodawania zawartości (ang. *value-added features*) – czytniki oferują różnorodne formy treści: przekaz wideo, tekstowy, audio, quizy i efekty animacyjne dla wzmocnienia interakcji.
- Oszczędność miejsca (ang. *space savings*) – dzięki czytnikom e-książki zajmują mniej miejsca na półkach (Cheek, Hartel, 2012, s. 5).

Wśród wad e-czytników wymienia się m.in.:

- Konieczność czytania na ekranie.
- Uzależnienie od baterii.
- Problemy z bezpieczeństwem – formaty cyfrowe mogą być zainfekowane wirusami komputerowymi.
- Problem z długoterminowym dostępem do e-booków.
- Brak standaryzacji – zbyt dużo odmian urządzeń i formatów może spowodować dezorientację użytkowników.
- Wypożyczanie książek – mimo stopniowego udoskonalania, nadal trudno jest współdzielić się e-książką.
- Ukryte koszty – w warunkach akademickich używanie np. e-podręczników prowadzi do wzrostu liczby wydruków (Cheek, Hartel, 2012, s. 5-6).

Pomimo pewnych niedogodności związanych z użytkowaniem e-czytników urządzenia te stają się coraz popularniejsze (*Raport z badania...*, 2017, s. 9). Powodem tego jest również poprawiająca się funkcjonalność oprogramowania zainstalowanego w czytnikach. Do kryteriów, którymi kierują się użytkownicy wybierając czytniki, należą: łatwa nawigacja, ekran dotykowy, opcje usuwania zasobów z pamięci, funkcje przekładu tekstu na mowę, podświetlanie i czytelność dla wewnętrznego i zewnętrznego użycia, czas działania baterii, rozmiar ekranu, pojemność pamięci (Doucette, Lewontin, 2012, s. 68) (Ilustr. 1).

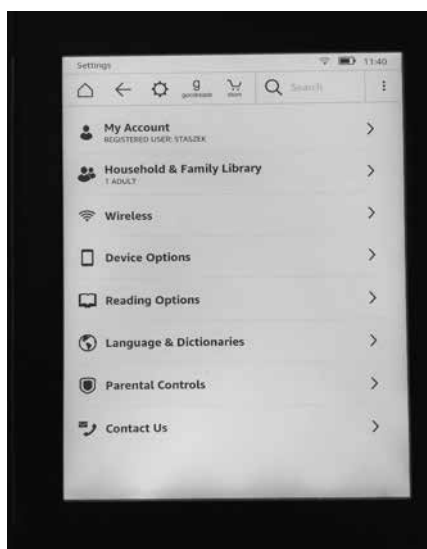
Jak już wspomniano, obsługa e-czytników jest w praktyce identyczna z innymi urządzeniami mobilnymi, takimi jak smartfony czy tablety, in-

terfejsy tych urządzeń obsługiwane są haptycznie (dotykowo). Według normy PN-EN.

Ilustr. 3. Czytnik e-książek Sony Reader model PRS-T1 z obsługą dotykową na ekranie i przyciskami. Fot. autora

Ilustr. 4. Ekran e-czytnika Kindle Paperwhite 3. Wizualizacja menu w postaci listy uruchamianej haptycznie

Źródło: oprac. własne.

ISO 9241-910:2011 (s. 1) haptyczność jest to aktywność czuciowa i/lub motoryczna bazująca na skórze, mięśniach, stawach i ścięgnach. Ludzie mieli do czynienia z haptycznością na długo przed ekranami dotykowymi. Obecnie także towarzyszy nam na co dzień, na przykład podczas poszukiwania przedmiotu w kieszeni lub torbie bez pomocy wzroku. Technologię haptyczną wykorzystuje się także w protetyce, konsolach gier, na jezdniach – ze specjalnym rodzajem oznakowania z użyciem tzw. faktury groszkowej, dzięki której koła samochodu drgają w momencie najechania na pas wymalowany w ten sposób (Kotkowski, 2015). Na haptyczność składają się dotyk i kinestezja (aktywność motoryczna). Dotyk może mieć charakter stymulacji mechanicznej (nacisk), termalnej, chemicznej lub elektrycznej (PN-EN ISO 9241-910:2011, s. 3-4). Kinestezja związana jest z czuciem, siłą, pozycją, położeniem i ruchem części ciała względem siebie (Kinestezja). Obsługa dotykowa interfejsu użytkownika w czytniku i aplikacji mobilnej może mieć formę:

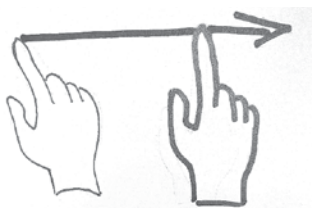
- stuknięcia (ang. *tap*) – wykonanie szybkiego ruchu w górę i dół palcem przez lekkie uderzenie w ekran (Ilustr. 5),

Ilustr. 5. Gest „stuknięcia”

Źródło: oprac. własne.

- przeciągnięcia (ang. *drag*) – położenie palca na ekranie i przesuwanie go w pożądanym kierunku bez podnoszenia go z ekranu (Ilustr. 6), gest ten przypomina odwracanie strony w książce,

Ilustr. 6. Gest przeciągnięcia po ekranie

Źródło: oprac. własne.

- szczypania (ang. *pinch*) – umieszczenie kciuka i palca w pewnej odległości od siebie na ekranie i przesunięcie ich do siebie bez podnoszenia z ekranu (Ilustr. 7),

Ilustr. 7. Gest „szczypania”

Źródło: oprac. własne.

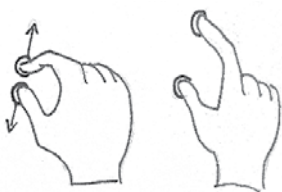
- strzepnięcia (ang. *flick*) – położenie palca na ekranie i szybkie przesunięcie go w pożądanym kierunku (Ilustr. 8),

Ilustr. 8. Gest „Strzepnięcia”

Źródło: oprac. własne.

- rozciągania (ang. *spread*) – umieszczenie kciuka i palca (lub dwóch palców) blisko siebie na ekranie i rozsunięcie ich bez podnoszenia z ekranu (Wroblewski, 2010). (Ilustr. 9).

Ilustr. 9. Gest „Rozciągnięcie” powodujący m.in. powiększenie obiektu na ekranie

Źródło: oprac. własne.

Przedstawione gesty uznawane są za podstawowy zestaw aktywowania funkcji (ang. *core gesture*) używany w większości e-czytników. Luke Wroblewski (2010) w swoim przewodniku wymienia ich znacznie więcej, również gesty wielodotykowe (ang. *multitouch*), wskazując możliwości ich

wykorzystania w dokumentacji projektowej oraz zamieszczając także listę podstawowych poleceń dotykowych w popularnych platformach oprogramowania, np. Android, iOS, Windows Phone 7 (Wroblewski, 2010).

Mimo wielu pozytywnych cech, jakie posiadają czytniki książek, spora część czytelników w Polsce nadal preferuje wyłącznie książki drukowane, m.in. ze względu na kontakt z papierem i jego zapach (Raport z badania..., s. 10). Prawdopodobnym powodem mniejszego zainteresowania e-bookami są przeszkody w ich użytkowaniu, np. niektóre gesty aktywujące funkcje są trudne do odgadnięcia lub nieporęczne (Nielsen, Budiu, 2013, s. 165). Jakob Nielsen i Raluca Budiu wymieniają problemy z użytecznością i funkcjonalnością, jakie napotykają użytkownicy tabletów, a więc także e-czytników. Są to:

- Mała zdolność odkrywania – interfejs użytkownika jest z reguły ukryty pośród estetycznych, szklanych elementów, które nie wyglądają na możliwe do aktywowania – obszary często nie sprawiają wrażenia „klikalnych”, a użytkownicy mogą nie wiedzieć, którego miejsca mogą dotknąć (kliknąć).
- Mała zdolność zapamiętywania – gesty są z natury ulotne i trudne do nauki, o ile nie są stałe i spójnie implementowane w aplikacjach. Użytkownicy powinni dostrzegać możliwe działania, czyli zauważyć i zrozumieć przeznaczenie danej akcji.
- Przypadkowa aktywacja – zjawisko zachodzące podczas dotknięcia ekranu przez pomyłkę lub wykonania gestu, który niespodziewanie aktywuje jakąś funkcję. Przypadkowe dotknięcia powodują problemy zwłaszcza w aplikacjach pozbawionych przycisku Wstecz (Nielsen, Budiu, s. 162-163).

Z punktu widzenia użytkownika czytnik ułatwiać powinien realizację potrzeb związanych z czytaniem i odbiorem lektury, jak również wspierać inne typy interakcji stosowane w urządzeniach mobilnych, tj.: szukanie (np. informacji, lokalizowanie), odkrywanie (surfowanie np. dla zabicia czasu), sprawdzanie (w celu zdobycia aktualnych wiadomości), edytowanie (tworzenie własnych treści) (Wroblewski, 2011, s. 50). Sprawiają one, że czytnik posiada funkcje tabletu ułatwiając przeglądanie, przenoszenie się do kolejnych stron, rozdziałów, miejsc, tworzenie zakładek, zaznaczanie fragmentów tekstu oraz zaspokajanie innych potrzeb informacyjnych.

STANDARDY W PROJEKTOWANIU INTERFEJSÓW CZYTNIKÓW

W tej części przeanalizowane zostaną standardy dotyczące omawianych wcześniej zagadnień związanych z interfejsami użytkownika, użytecznością, funkcjonalnościami oraz interakcją użytkownika z czytnikiem e-booków. Wymienione tu zasady odnoszą się do tematyki projektowania

i ewaluacji tychże urządzeń i zawartego w nich oprogramowania. W trakcie analizy udało się również natrafić na wytyczne odnoszące się bezpośrednio do omawianej tu grupy nośników treści. Problematyka ujęta w standardach związanych z aplikacjami dotyczy następujących zagadnień, tj.: prezentacji interfejsu, jego użyteczności i architektury informacji, metod projektowania i oceny funkcjonalności, interakcji użytkownika z aplikacją oraz wzorców projektowych w odniesieniu do urządzeń, m.in. z uwzględnieniem ergonomii.

Oprogramowanie sprzętowe czytnika e-książek (ang. *firmaware*) spełnia podobne funkcje, co systemy operacyjne komputerów i smartfonów – również wykorzystuje się w nich hipertekstowość jako mechanizm interakcji użytkownika z aplikacją. Z tego powodu wytyczne związane z projektowaniem oraz użytecznością zarówno stron WWW, jak i aplikacji mobilnych, mogą być stosowane do projektowania i oceny czytników e-booków. Analiza zebranego materiału pozwoliła na wyodrębnienie czterech rodzajów standardów, które bardziej szczegółowo zostaną przedstawione w dalszej części, tj.: zasady, wzorce, wytyczne oraz normy. Kolejność nie jest przypadkowa, ponieważ z obserwacji poczynionej w trakcie analizy zasobów okazało się, iż wydanie normy poprzedza publikacja artykułów zawierających m.in. wyniki badań, zalecenia, zasady i wytyczne (Bevan, 2006, s. 371). Normalizacja zasad i wzorców może być więc uznana za formę usankcjonowania wcześniejszych wyników badań w danej dziedzinie i rekomendację do powszechnego stosowania zawartych w normach rozwiązań.

ZASADY W PROJEKTOWANIU I EWALUACJI INTERFEJSÓW CZYTNIKÓW

Zasadami określa się listę reguł służących osiągnięciu danego celu, w tym przypadku – otrzymania funkcjonalnego i użytecznego produktu informacyjnego na urządzenia mobilne. Jednym z najstarszych i najbardziej znanych zbiorów zasad są heurystyki projektowania interfejsów użytkownika autorstwa Jacoba Nielsena (1995; Pearrow 2002, s. 128-137). Heurystyka to powszechnie znane zasady służące m.in. do rozwiązywania problemów i oceny wydajności. Tzw. heurystyki Nielsena powstały w 1990 r., nadal jednak zachowały aktualność, uznaje się je za podstawę projektowania i oceny użyteczności aplikacji i serwisów internetowych. Lista zasad wg J. Nielsena przedstawia się następująco:

1. Pokazuj status systemu.
2. Zachowaj zgodność pomiędzy systemem a rzeczywistością.
3. Daj użytkownikowi pełną kontrolę.
4. Trzymaj się standardów i zachowaj spójność.

5. Zapobiegaj błędom.
6. Pozwalaj wybierać zamiast zmuszać do pamiętania.
7. Zapewnij elastyczność i efektywność.
8. Dbaj o estetykę i umiar.
9. Zapewnij skuteczną obsługę błędów.
10. Zadbaj o pomoc i dokumentację.

Wskazówki te są swoistym kanonem, który może być również wykorzystywany do projektowania i ewaluacji użyteczności e-booków. Były one wielokrotnie omawiane w literaturze związanej z użytecznością, inżynierią oprogramowania, projektowaniem serwisów internetowych (m.in. Pearrow, 2002, s. 128-137) dlatego autor tylko zasygnalizował ich istnienie, zainteresowanych odsyłając do blogów i zasobów w sieci poświęconych tej tematyce.

Projektanci i badacze interfejsów czytników mogą opierać się także na tzw. *Ośmiu złotych zasadach projektowania interfejsu wg Bena Shneidermana* (ang. *Eight golden rules of interface design*):

1. **Dążenie do spójności.** Zasada ta podkreśla znaczenie jednolitości i konsekwentnego stosowania nazw, kolorów, fontów, układu itp.
2. **Zaspokojenie wszechstronnej użyteczności.** Reguła wskazuje na potrzebę rozpoznania potrzeb różnych grup użytkowników, co wpływa m.in. na transformację treści: zgodnie z tą zasadą interfejs należy dopasowywać do potrzeb i oczekiwań użytkowników, np. dla początkujących w danej dziedzinie, seniorów, osób z niepełnościami itp.
3. **Oferowanie sprzężenia zwrotnego.** Dla każdej akcji użytkownika powinna istnieć informacja zwrotna od systemu.
4. **Projektowanie dialogów.** Dostarczanie jasnych i czytelnych komunikatów o rozpoczęciu, środku (przebiegu) i zakończeniu określonego działania.
5. **Unikanie błędów.** Zaplanowanie działania interfejsu po wykryciu błędu użytkownika, które powinno polegać np. na zaferowaniu logicznej, konstruktywnej i szczegółowej instrukcji odzyskiwania. Np. w czytniku Kindle po wybraniu funkcji Delete This Book, system pyta: „Are you sure you want to delete this book?”.
6. **Umożliwienie łatwego odwrócenia działań.** Cecha ta łagodzi niepokój użytkownika, ponieważ wie on, że błędy można cofnąć, co zachęca do eksploracji nieznanych opcji.
7. **Wsparcie wewnętrznego poczucia kontroli.** Doświadczeni odbiorcy pragną poczuć, że interfejs reaguje na ich działania. Zaskakująca reakcja interfejsu, niemożność uzyskania lub utrudnienia w uzyskaniu niezbędnych informacji i niemożność wywołania pożądanego działania powodują niepokój i niezadowolenie.

8. **Zmniejszenia obciążenia pamięci krótkotrwałej.** Reguła zalecająca, aby projektujący unikali interfejsów, w których użytkownicy muszą pamiętać informację z jednego ekranu, a następnie użyć jej na innym ekranie. Np. w e-bookach ostatnio czytany tekst powinien być widoczny na pierwszym planie po uruchomieniu urządzenia i natychmiast przenosić do miejsca w którym przerwano lekturę (Shneiderman, Plaisant, 2010, s. 88-89).

Innymi zasadami, których stosowanie ułatwia projektowanie, analizowanie lub ocenianie jakości i użyteczność czytników e-książek będą m.in. propozycje natury ogólnej odnoszące się do aplikacji mobilnych autorstwa wspomnianego już Luke'a Wroblewskiego (2010, 2011) oraz Steve'a Kruga (2014). Książki i artykuły Wroblewskiego zawierają porady przede wszystkim dla projektantów interfejsów użytkownika oraz interakcji z aplikacjami, np. przybliży on koncepcję projektowania zwaną *mobile first*¹. Zasady Kruga (2014) przeznaczone są zarówno dla projektantów, jak i testerów użyteczności, związane są procesem projektowania (np. „opracuj treść tak, by ułatwiała szybkie przeglądanie”) (Krug, s. 51-53), zachowaniami użytkowników (np. „nie czytamy stron internetowych, my je przeglądamy”) (Krug, s. 32-33).

WYTYCZNE I WZORCE

Wytyczne to wskazówki oparte na solidnych fundamentach, jakimi są wyniki badań naukowych lub dobra praktyka. Bogatym źródłem wytycznych dotyczących projektowania funkcjonalnych stron WWW jest publikacja elektroniczna, pt. *Research-Based Web Design & Usability Guidelines* (2006), wydana przez U.S. Department of Health and Human Services' (Amerykański Departament Zdrowia i Opieki Społecznej). Zawarto w niej 209 wskazówek (*Research-Based...*, s. XV) opartych na wynikach badań z branży *user experience*, użyteczności oraz interakcji człowieka z komputerem. Całość podzielono na 18 rozdziałów odpowiadających zagadnieniom związanym z: dostępnością, projektowaniem strony głównej, nawigacji, formatowania tekstu, zastosowania tzw. widgetów. Co prawda data wydania *Guidelines* (2006 r.) wskazuje, że opublikowano je rok przed premierą iPhone'a i e-czytnika Kindle (Johnson, 2013), jednak wciąż zachowują aktualność istotną dla projektantów i badaczy tego zagadnienia.

Wzorzec projektowy zawiera optymalne rozwiązanie problemów często pojawiających się w projektowaniu systemów informacyjnych, będące efektem badań i doświadczeń. Zestawy wzorców interfejsów przydatnych

---

¹ Jest to podejście w projektowaniu środowisk cyfrowych, wg którego budowanie aplikacji, stron internetowych itd. rozpoczyna się od dopasowania wyglądu i scenariuszy użycia do małych ekranów urządzeń mobilnych, następnie stopniowo rozszerzając projekt na duże ekrany (Wroblewski, 2010).

np. projektantom oraz specjalistom od interakcji człowieka z komputerem znaleźć można w książkach Jenifer Tidwell (2012, s. 439-471) oraz Therezy Neil (2014). Druga ze wspomnianych autorek opublikowała obszerny zbiór (galerię) wzorców interfejsów dla aplikacji mobilnych adresowanych do projektantów i programistów (tzw. deweloperów). Dodatkowym atutem są przykłady wzorców interfejsów (ekranów) aplikacji mobilnych, które mogą inspirować podczas projektowania nawigacji, formularzy, tabel, interfejsów wyszukiwawczych itp. (Neil, 2014).

Oprócz wymienionych źródeł wytycznych warto zwrócić uwagę na portal UX Planet (uxplanet.org), w którym znajdują się porady dotyczące badania i projektowania interfejsów urządzeń mobilnych, np. artykuł Nicka Babicha (2016) pt. *Basic Patterns for Mobile Navigation*.

NORMY

Norma jest dokumentem, który zawiera ustalone zasady, wytyczne lub charakterystyki odnoszące się do różnych rodzajów działalności lub ich wyników w celu uzyskania optymalnego stopnia uporządkowania w określonym zakresie (Grabowska, 2001, s. 11). W Polsce opracowywaniem, publikowaniem i wdrażaniem norm zajmuje się Polski Komitet Normalizacyjny (PKN). Standardy wydawane przez PKN opierają się m.in. na normach europejskich (EN), np. poprzez wprowadzanie na rynek polski wytycznych wydanych przez Międzynarodową Organizację Normalizacyjną (ISO – International Organization for Standardization)². Większość norm dotyczących interfejsów oraz użyteczności wydała właśnie ISO, tylko część z nich posiada polski odpowiednik, np. PN-EN ISO 9241-910:2011³ *Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 910: Postanowienia ramowe dotyczące interakcji dotykowej oraz interakcji haptycznej* (listopad 2011) oraz PN-EN ISO 9241-920: Część 920:2016-09: *Wytyczne dotyczące interakcji dotykowej oraz haptycznej*.

Spora część norm z zakresu szeroko rozumianego obszaru *user experience*, czyli doświadczeń użytkownika sklasyfikowana została w Sektorze Zagadnień Podstawowych i Systemów Zarządzania⁴ oraz w następujących działach ICS (Międzynarodowej Klasyfikacji Norm):

² Więcej nt. organizacji zajmujących się normalizacją można przeczytać w: Grabowska, M. (2001). *Normalizacja w zakresie informacji i dokumentacji w Polsce w latach 1993-2000*. „Przegląd Biblioteczny”, z ½, s. 11-38.; Rygiel, P. (2013). *Międzynarodowe normy ISO z dziedziny informacji i dokumentacji z lat 2000-2013 i ich implementacja w polskim systemie normalizacyjnym*. *Komunikat*. „Bibliotheca Nostra: śląski kwartalnik naukowy”, 2013, nr 4, 96.

³ Skróty PN-EN ISO oznaczają normę europejską, która jest równocześnie normą ISO, wprowadzoną do zbioru Polskich Norm (zob. Grabowska, 2001, s. 14).

⁴ Sektory normalizacji są jednym ze sposobów tematycznego wyszukiwania norm. Lista sektorów dostępna jest na stronach PKN, pod adresem: <https://www.pkn.pl/normalizacja/sektory-normalizacji> [dostęp: 10.05.2021].

- 13.180: Ergonomia,
- 35.080: Oprogramowanie,
- 35.200: Interfejsy i urządzenia łączące,
- 35.240: Zastosowanie technologii informacyjnej,
- 35.240.30: Zastosowanie TI w informacji, dokumentalistyce i działalności wydawniczej.

Dzięki tej klasyfikacji można śledzić nowości i przeglądać ofertę nie tylko Polskiego Komitetu Normalizacyjnego, ale także innych ośrodków normalizacyjnych, np. w Szwecji (SIS, Swedish Standards Institute), Kanadzie (The Canadian Standards Association, CSA), Szwajcarii (Webstore International Electrotechnical Commission), Estonii (Estonian Centre for Standardisation). Ze względu na obszerność tematyki w tej części wymienione zostaną tylko wybrane przykłady norm, które zdaniem piszącego te słowa są szczególnie ważne w projektowaniu i ocenie interfejsów środowisk informacyjnych, takich jak: strony WWW, aplikacje mobilne, dokumenty elektroniczne.

Normy dotyczące interakcji człowieka z komputerem (ang. *Human-Computer Interaction*) były przedmiotem badań Nigela Bevana (2006, s. 362). W tej grupie tematycznej wyodrębnił on cztery kategorie:

1. Wykorzystanie produktu (skuteczność, wydajność, i zadowolenie w konkretnym kontekście użytkowania).
2. Interfejs użytkownika i interakcja.
3. Proces zastosowany do opracowania produktu.
4. Zdolność organizacji do zastosowania projektowania zorientowanego na użytkownika.

Wśród analizowanych źródeł niewielka liczba dotyczy zagadnień książek elektronicznych. Należy do nich PN EN 62524:2011E: Systemy i urządzenia multimedialne – Multimedialne książki i publikacje elektroniczne – Format czytelnika dla publikacji elektronicznych. W normie tej określono rodzaje formatu czytelnika dla e-publikacji multimedialnych wykorzystywanych do wymiany danych o e-bookach między wydawcami i czytelnikami. Zawiera także zalecenia dotyczące procesu tworzenia formatu dla książki elektronicznej od strony technologicznej z uwzględnieniem niskich wymagań dla parametrów urządzenia (e-czytnika) oraz wyboru rodzaju układu (ang. *layoutu*) w zależności od ekranu wyświetlacza.

Prawdopodobnie najczęściej cytowaną normą obejmującą wymienione przez Bevana (2006) kategorie jest wspomniana już ISO 9241, której pierwsze części powstały już 1983 r. (Bevan, 2006, s. 363) W Polsce ukazała się pod tytułem PN-EN ISO 9241: *Wymagania ergonomiczne dotyczące pracy biurowej z zastosowaniem terminali wyposażonych w monitory ekranowe (VDT)*. Pod tym tytułem wydano pierwsze 17 części. Od numeru 20 tytuł został

zmieniony na *Ergonomia interakcji człowieka i systemu*. Normy ISO 9241 adresowane są do następujących grup odbiorców:

- a) Programiści i projektanci interfejsów użytkownika, którzy chcą wykorzystać normę podczas procesu projektowania;
- b) Dostawcy treści, generujący i zarządzający zawartością strony internetowej lub aplikacji;
- c) Twórcy oprogramowania narzędziowego do tworzenia treści;
- d) Autorzy poradników dotyczących modeli interfejsów użytkownika, przeznaczonych dla ich projektantów;
- e) Testujący, odpowiedzialni za ocenę zgodności produktu z zaleceniami ISO;
- f) Nabywcy, którzy chcą powoływać się na normy w procesie zaopatrzenia w produkt⁵.

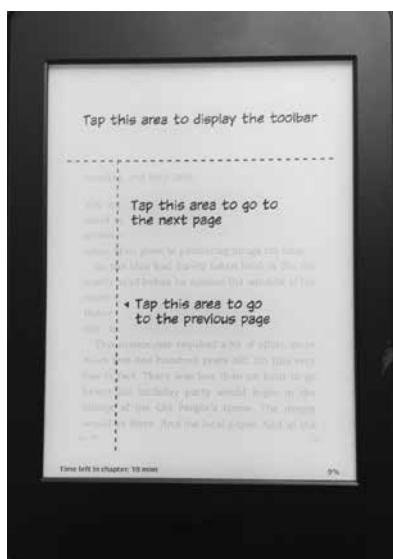
Norma PN-EN ISO 9241: *Ergonomia interakcji człowieka i systemu* posiada kilkadziesiąt części należących do następujących sektorów tematycznych związanych z interfejsami i ich użytecznością:

- części 100+: interfejs oprogramowania,
- części 200+: Human Centered Design,
- części 300+: wizualizacja, wyświetlanie,
- części 400+: fizyczne urządzenia wejściowe,
- części 900+: interakcja haptyczna.

Nietrudno się domyślić, iż ostatnia z grup tematycznych bezpośrednio związana jest z dotykową obsługą zarówno urządzeń mobilnych, jak i komunikacji za pomocą gestów. W tym obszarze ukazały się części o numerach: 910, 920, 940 i 960. W części 920 zawarto zalecenia dotyczące interakcji dotykowej sprzętu i oprogramowania. Ponadto obejmuje ona wytyczne dotyczące projektowania oraz oceny sprzętu, oprogramowania, a także możliwych kombinacji wzajemnego oddziaływania sprzętu i oprogramowania, w tym m.in.: dotykowe kodowanie informacji (danych tekstowych, graficznych i kontrolnych), projektowanie obiektów haptycznych, rozplanowanie przestrzeni dotykowej oraz techniki interakcji. W dziale 7. *Interaction* (interakcja) omówiono wskazówki dotyczące nawigacji w przestrzeniach haptycznych. Nawigacja jest istotnym elementem architektury informacji w serwisach internetowych i aplikacjach mobilnych, także w e-czytnikach pełni kluczową funkcję, od której zależą pozytywne wrażenia użytkowników (Ilustr. 5). W normie tej podano osiem wytycznych

⁵ Grupy odbiorców nieco różnią się w zależności od zawartości normy z tej serii, lista odbiorców powstała na podstawie norm: PN-EN ISO 9241-1:2001/A1:2005 *Wymagania ergonomiczne dotyczące pracy biurowej z zastosowaniem terminali wyposażonych w monitory ekranowe (VDT) – Ogólne wprowadzenie*, s. 10 oraz PN-EN ISO 9241-151:2008: *Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 151: Wytyczne dotyczące interfejsów użytkownika stosowanych w sieci World Wide Web*, s. 6.

nt. nawigacji, m.in.: „7.1.5. Zapewnienie odpowiednich technik nawigacyjnych. System powinien zapewniać najbardziej odpowiednią technikę nawigacji (np. rysik, palec, wiele palców, obie ręce), na podstawie a) docelowych użytkowników, domen i celów zadania, b) rozmiaru rzeczywistej lub wirtualnej przestrzeni, gęstości obiektów i ich właściwości, c) układu przestrzeni dotykowej” (PN-EN ISO 9241-920, s. 15-16). Oprócz zaleceń dotyczących technik nawigowania norma ta zaleca stosowanie narzędzi ułatwiających zrozumienie przestrzeni dotykowej (ang. *tactile/haptic space*), rozpoznania i dokładnego określenia obiektów i ich funkcji w przestrzeni (s. 16). W dziale ogólnych wskazówek dotyczących również oprogramowania (3.1.4) zaleca się stosowanie jednolitych etykiet, które w haptycznym interfejsie powinny być: jednakowe pod względem rozmiaru i odległości, zlokalizowane według jednolitej zasady i równomiernie rozmieszczone (s. 2). Najnowsza z omawianej tu grupy norm dotycząca interakcji haptycznej PN EN-ISO 9241-960 odnosi się do komunikacji za pomocą gestów, które w praktyce nie mają zastosowania w interakcji z e-czytnikiem. Norma ISO 9241 z numerem 940 nie została jak dotąd wdrożona do Polskich Norm, nie figuruje również na liście w Programie prac PKN⁶.

Ilustr. 10. Obszary aktywne haptycznie służące do przesuwania stron (metafora przewracania strony). Kindle Paperwhite 3

Źródło: oprac. własne.

⁶ Program prac PKN znajduje się na stronie *Program prac PKN* pod adresem: <https://pzn.pkn.pl/tc/#/work-program>.

Pośrednio związane z interfejsami e-booków oraz ich architekturą informacji są trzy normy z serii PN-EN ISO 14915 – *Ergonomia oprogramowania do multimedialnych interfejsów użytkownika: część 1: Zasady i zakres projektowania*⁷, część 2: *Multimedialna nawigacja i kontrola*, część 3: *Dobór i kombinacja środków przekazu*. Na szczególną uwagę zasługuje część 2, poświęcona nawigacji, w której przedstawiono rekomendacje nt. nawigacji między różnymi obiektami multimedialnymi, segmentami prezentacji i fragmentami treści oraz sterowaniem nimi (PN-EN ISO 14915-2:2004).

Kolejną grupą dokumentów normatywnych niewprowadzonych jeszcze w Polsce są normy z zakresu technologii informacyjnej oznaczone: ISO/IEC 30113-1:2015(en) *Information technology – User interface – Gesture-based interfaces across devices and methods – Part 1: Framework* oraz ISO/IEC 30113-11:2017(E) *Information technology – User interface – Gesture-based interfaces across devices and methods – Part 11: Single-point gestures for common system actions*. W drugiej z wymienionych norm opisano m.in. sposób opisu gestów (Ilustr. 10a, 10b, 11). Ponadto zamieszczono w niej kategoryzację gestów oraz zalecenia dotyczące ich stosowania i opisu, np. gestów-komend oraz gestów kierunkowych.

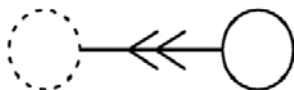
Ilustr. 10a. Pojedyncze kółko stanowi punkt początkowy gestu

Źródło: ISO/IEC 30113-11:2017(E), s. 3.

Ilustr. 11b Punkt końcowy gestu reprezentowanego przez okrąg z kropkowaną linią

Źródło: ISO/IEC 30113-11:2017(E), s. 3.

Ilustr. 12. Odmiana gestu „Lewa”, tzn. „Przesunięcie w lewo”. Dwie strzałki oznaczają „szybszy” skok gestu „Lewo”. Taki sposób wizualizuje się gestu „strzepnięcia”

Źródło: ISO/IEC 30113-11:2017(E), s. 3.

⁷ Szczegółowy opis norm, o których wspomniano w artykule zamieszczono w Bibliografii.

Tabela 1

Wybrane standardy dotyczące projektowania, ewaluacji i badań nad interfejsami i użytecznością urządzeń mobilnych

Rodzaj standardu	Nazwa	Źródło	Zastosowanie
Zasady	Heurystyki Jakoba Nielsena	Nielsen, J. (1993), <i>Usability Engineering</i> . San Diego: Morgan Kaufman, s. 115-163.	Projektowanie, ewaluacja
	Osiem złotych zasad projektowania interfejsu Bena Shneidermana	Shneiderman, B., Plaisant, C. (2010) <i>Designing the User Interface. Strategies for Effective Human-Computer Interaction</i> . 5th ed. Addison Wesley. s. 88-89.	Projektowanie, ewaluacja, badania
	Zasady Stevensa Kruga	Krug, S. (2014) <i>Nie każ mi myśleć. O życiowym podejściu do funkcjonalności stron internetowych</i> . Wyd. 3. Gliwice: Helion.	Projektowanie
	Zasady Luke'a Wroblewskiego	Wroblewski, L. (2011) <i>Mobile First</i> . New York: A Book Apart.	Projektowanie, ewaluacja
Wytyczne i wzorce	Usability.gov Guidelines	Research-Based Web Design & Usability Guidelines https://www.usability.gov/sites/default/files/documents/guidelines_book.pdf	Projektowanie, badania
	Jenifer Tidwell	Tidwell, J. (2011), <i>Designing Interfaces</i> , 2nd Ed.	Projektowanie
	Theresa Neil	Neil, T. (2014), <i>Mobile Design Pattern Gallery. UI Patterns for Smartphone Apps</i> . 2 nd Ed. O'Reilly.	Projektowanie
	Smashing Magazine	Dział portalu Smashing Magazine dotyczący projektowania na urządzenia mobilne: https://www.smashingmagazine.com/category/mobile	Projektowanie, ewaluacja
PN-EN ISO 9241-910:2011	Zalecenia Jakoba Nielsena i Ralucy Budiu	Nielsen, J., Budiu, R. (2013), <i>Funkcjonalność aplikacji mobilnych. Nowoczesne standardy LUX i UI</i> . Gliwice: Helion, s. 67-205.	Projektowanie
	PN-EN ISO 9241-910:2011 – wersja angielska: Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 151: Wytyczne dotyczące interfejsów użytkownika stosowanych w sieci World Wide Web	PN-EN ISO 9241-151: 2008 – wersja angielska: Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 151: Wytyczne dotyczące interfejsów użytkownika stosowanych w sieci World Wide Web	Projektowanie
PN EN-ISO 9241	PN-EN ISO 9241-910:2011 – wersja angielska Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 910: Postanowienia ramowe dotyczące interakcji dotykowej oraz interakcji haptycznej	PN-EN ISO 9241-910:2011 – wersja angielska Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 910: Postanowienia ramowe dotyczące interakcji dotykowej oraz interakcji haptycznej	Projektowanie

	<p>PN-EN ISO 9241-920:2016-09 – wersja angielska Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 920: Wytyczne dotyczące interakcji dotykowej oraz haptycznej</p> <p>PN-EN ISO 9241-960:2018-01 – wersja angielska Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 960: Ramy i wytyczne dotyczące gestów i interakcji</p>	Projektowanie, ewaluacja, badania
Normy	<p>PN-EN ISO 14915-1:2005 – wersja angielska: Ergonomia oprogramowania do multimedialnych interfejsów użytkownika – Część 1: <i>Zasady i zakres projektowania</i></p> <p>PN-EN ISO 14915-2:2004 – wersja angielska: Ergonomia oprogramowania do multimedialnych interfejsów użytkownika – Część 2: <i>Multimedialna nawigacja i kontrola</i></p> <p>PN-EN ISO 14915-3:2005 – wersja angielska: Ergonomia oprogramowania do multimedialnych interfejsów użytkownika – Część 3: <i>Dobór i kombinacja środków przekazu</i></p> <p>PN EN 62524:2011 – wersja angielska: Systemy i urządzenia multimedialne – Multimedialne książki i publikacje elektroniczne – Format czytelnika dla publikacji elektronicznych</p> <p>ISO/IEC 30113-1:2015(en) – <i>Information technology – User interface – Gesture-based interfaces across devices and methods – Part 1: Framework</i></p> <p>ISO/IEC 30113-11:2017(en) – <i>Information technology – User interface – Gesture-based interfaces across devices and methods – Part 11: Single-point gestures for common system actions.</i></p>	

Źródło: oprac. własne

PODSUMOWANIE

Rezultaty analizy omówionych standardów wskazują, iż nieliczne z nich dotyczą wyłącznie e-czytników. Z wyjątkiem pojedynczych rozdziałów lub artykułów w zasadzie nie poświęcono tej grupie urządzeń zbyt wiele uwagi (Tab. 1). Przyczyną może być fakt, iż w czytnikach e-książek wykorzystano podobne funkcje, jak w tabletach i smartfonach. Różnią się technologią budowy ekranu, w tabletach jest on szklany w e-czytnikach zastosowano e-papier. Jednak elementy interfejsu aplikacji, interakcja i wrażenia użytkownika pozostają podobne do tych, jakie towarzyszą użytkownikom innych urządzeń mobilnych.

Popularność książek elektronicznych w Polsce i na świecie sprawia, iż istnieje realna potrzeba prowadzenia badań w zakresie nie tylko preferencji czytelniczych, ale również użytkowania e-booków i ich czytników. Zagadnienie książki elektronicznej dotyczy wielu problemów: sprzętu, oprogramowania, treści, formatu pliku i użytkowników – są to odrębne tematy, które mogą być przedmiotem badań. W 2017 r. ISO wydało kolejną część normy ISO 9241-940:2017 *Ergonomics of human-system interaction – Part 940: Evaluation of tactile and haptic interactions*, która jak już wspomniano nie została jeszcze wprowadzona przez PKN (Normy Międzynarodowe... 2021). Pojawia się w niej m.in. definicja haptycznego interfejsu użytkownika (ang. *haptic user interface*): „jeden lub więcej efektów haptycznych zaprojektowanych w oprogramowaniu, aby umożliwić użytkownikowi interakcję dotykową” (ISO 9241-940:2017(E), s. 2). Do grupy norm tematycznie związanych z omawianym tu zagadnieniem, lecz jak dotąd również nie wdrożonych przez PKN, znajdują się dokumenty z serii ISO/IEC 11581 *Information technology – User interface icons. Dotyczą projektowania i stosowania ikon*⁸ w interfejsach użytkownika. Norma ta składa się jak dotąd z ośmiu części (ISO. Online..., 2014).

W zakresie interakcji dotykowej ISO planuje wydać następujące części normy ISO 9241:

- 900: *Introduction to tactile and haptic interactions*
- 930: *Tactile and haptic interactions in multimodal environments*
- 971: *Tactile and haptic interfaces to publicly available devices.*

Powyższe przykłady nie wyczerpują listy standardów, które mogą być wykorzystywane w projektowaniu architektury informacji aplikacji mobilnych i e-czytników oraz w ewaluacji i pomiarze ich użyteczności. Bibliografia z tego zakresu jest bardzo bogata – niewątpliwie z biegiem cza-

---

⁸ W normie tej znajduje się m.in. definicja ikony „symbol interfejsu użytkownika reprezentujący obiekt i / lub funkcję systemu komputerowego”. Cyt. za ISO/IEC 11581-10:2010(en) *Information technology – User interface icons – Part 10: Framework and general guidance*. (dostęp: 25.09.2020). Dostępny w WWW: <<https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:46445:en>>.

su liczba standardów, które nawiązują do tematów omawianych w tym artykule będzie się zwiększać, informacje o tym można znaleźć na stronie PKN (*Program prac...*). Na koniec warto zauważyć, iż znajomość wytycznych przydatna jest również wnioskodawcom ubiegającym się o dofinansowanie projektów o charakterze informatycznym. Wymaga się od nich m.in. dostosowania planowanego projektu do określonych zaleceń i norm, przykładem są m.in. wymagania merytoryczne Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa (*Przewodnik po merytorycznych...*, s. 3).

BIBLIOGRAFIA

- Aaltonen, Mari; Mannonen, Petri; Nieminen Saija; Nieminen, Marko (2011). Usability and compatibility of e-book readers in an academic environment: A collaborative study. *International Federation of Library Associations and Institutions*, 37(1), s. 16-27.
- Babich, Nick (2016), Basic Patterns for Mobile Navigation. [online] W: UXPlanet. [dostęp: 28.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://uxplanet.org/basic-patterns-for-mobile-navigation-d12a87686efe>>.
- Bevan, Nigel (2006). International Standards for HCI. In: *Encyclopedia of human computer interaction*, Claude Ghaoui (Editor). Hershey: Idea Group Reference, pp. 362-372.
- Cheek, Fern M.; Hartel, Lynda J. (2012). *The Electronic Book – Beginnings to the Present*. In: *Building and Managing E-Book Collections. A How-To-Do-It Manual for Librarians* Ed. by Richard Kaplan. Chicago: The Medial Library Association, pp. 3-12.
- Doucette, Joanne; Lewontin, Amy (2012), Selecting E-books. W: *Building and Managing E-Book Collections. A How-To-Do-It Manual for Librarians* Ed. by Richard Kaplan. Chicago: The Medial Library Association, pp. 51-74.
- Ekspert: smartfony wydają się być przyszłością e-czytelnictwa. [online] 16.08.2016. W: Polskie Radio.pl. [dostęp: 14.05.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.polskieradio.pl/23/267/Artykul/1655631,Ekspert-smartfony-wydaja-sie-byc-przyszloscia-eczytelnictwa>>.
- Usidus, Mirosław (2015), Elektroniczne książki i czytniki. Historia wynalazków. *Młody Technik*, nr 2 (luty), s. 108-113.
- Gibson, Christopher; Gibb, Forbes (2011). An evaluation of second-generation ebook readers. *The Electronic Library* vol. 29, no. 3, pp. 303-319.
- Górska, Małgorzata (2017). Książka elektroniczna. W: *Encyklopedia książki*. Tom 2. K-Z. Wrocław 2017, s. 121-123.
- Grabowska, Marta (2001), Normalizacja w zakresie informacji i dokumentacji w Polsce w latach 1993-2000. *Przegląd Biblioteczny*, z 1/2, s. 11-38.
- ISO (2014) *Online Browsing Platform* [online], [dostęp: 25.09.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:ts:11581:-41:ed-1:v1:en>>.
- Jakie umiejscowienie przycisków na czytniku ebooków jest najlepsze? (2019) [online]. Na Czytniku.pl [dostęp: 14.05.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.naczytniku.pl/jakie-umiejscowienie-przyciskow-na-czytniku-ebookow-jest-najlepsze/>>.

- Johnson, Bart (2013). *How the Kindle Paperwhite Works*. [online] W: *How Stuff Works?* [dostęp: 23.12.2020] Dostępny w WWW: <<https://computer.howstuff-works.com/tablets/kindle-paperwhite.htm/printable>>.
- Kaplan, Richard (ed.) (2012). *Building and Managing E-Book Collections. A How-To-Do-It Manual for Librarians*. Chicago: The Medial Library Association.
- Kinestezja [online]. *Encyklopedia PWN* [dostęp: 17.04.2021]. Dostępny w WWW: <<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kinestezja;3922286.html>>.
- Kotkowski, Łukasz (2015), *Technologia haptyczna sięga o wiele dalej, niż tylko ekrany smartfonów*. [online] „Spider’sWeb” 12 marca [dostęp: 17.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://spidersweb.pl/2015/03/haptic-feedback.html>>.
- Krug, Steve, (2014), *Nie każ mi myśleć. O życiowym podejściu do funkcjonalności stron internetowych*. Wyd. 3. Gliwice: Helion.
- Krysiński, Przemysław (2009), *E-book – nowa forma przekazu treści w postaci cyfrowej*. *Toruńskie Studia Bibliologiczne*, nr 1 (2), s. 75-88.
- Neil, Theresa (2014). *Mobile Design Pattern Gallery. Second Edition. UI Patterns for Smartphone Apps*. Beijing: O’Reilly.
- Nielsen, Jakob (1993), *Usability Engineering*. San Diego: Morgan Kaufmann.
- Nielsen, Jakob (1995). *10 Usability Heuristics for User Interface Design*. [online] Nielsen Norman Group, [dostęp: 17.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.nngroup.com/articles/ten-usability-heuristics/>>.
- Nielsen, Jakob, Budiu, Raluca (2013). *Funkcjonalność aplikacji mobilnych. Nowoczesne standardy UX i UI*. Gliwice: Helion.
- Normy Międzynarodowe [online] Polski Komitet Normalizacyjny [dostęp: 14.05.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.pkn.pl/o-pkn/wspolpraca-miedzynarodowa/nowe-enisoiec/normy-miedzynarodowe>>.
- Pearrow, Mark (2002). *Funkcjonalność stron internetowych*. Gliwice: Helion.
- Porównaj modele iPada. [online] Apple.com. [dostęp: 14.05.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.apple.com/pl/ipad/compare/>>.
- Porównanie czytników Amazonu: Kindle 8 i 10, Paperwhite 3 i 4, Oasis 2 i 3 [online] Świat Czytników [dostęp: 14.05.2021]. Dostępny w WWW: <<https://swiatczytnikow.pl/2019-porownanie-czytnikow-amazonu-kindle-8-10-paperwhite-3-i-4-oasis-2/>>.
- Program prac PKN [online] Polski Komitet Normalizacyjny [dostęp: 14.05.2021]. Dostępny w WWW: <<https://pzn.pkn.pl/tc/#/work-program>> .
- Pura, Katarzyna (2011), *Jak to z tabletami było – krótka historia elektronicznej dachówki*. [online] *Tabletowo* [dostęp: 27.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://www.tabletowo.pl/2011/05/09/jak-to-z-tabletami-bylo-krotka-historia-elektronicznej-dachowki/>>.
- Przewodnik po merytorycznych kryteriach wyboru projektów dla poddziałania 2.3.1. Cyfrowe udostępnienie informacji sektora publicznego (ISP) ze źródeł administracyjnych oraz zasobów nauki Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa na lata 2014-2020 [online] [dostęp: 14.05.2021]. Dostępny w WWW: <https://cppc.gov.pl/wp-content/uploads/10_Przewodnik_po_merytorycznych_kryteriach.pdf>.
- Raport z badania „Zwyczajne Polaków związane z użytkowaniem ebooków i audiobooków” [online] 23.02.2017 [dostęp: 17.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://nck.pl/>>

- upload/attachments/319727/Raport%20z%20badania%20zwycaje%20Polak%C3%B3w%20-%20ebooki%20i%20audiobooki.pdf>.
- Research-Based Web Design & Usability Guidelines (2006). [online] Health and Human Services Dept. (U.S.) [dostęp: 14.05.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.usability.gov/sites/default/files/documents/guidelines_book.pdf>.
- Reitz, Joan M. (2004). Dictionary of Library and Information Science. Westport: Libraries Unlimited.
- Richardson Jr. John V.; Mahmood, Khalid (2012). eBook readers: user satisfaction and usability issues, *Library Hi Tech*, vol. 30, iss. 1, pp. 170-185.
- Rygiel, Paweł (2013). Międzynarodowe normy ISO z dziedziny informacji i dokumentacji z lat 2000-2013 i ich implementacja w polskim systemie normalizacyjnym. Komunikat. *Bibliotheca Nostra: Śląski Kwartalnik Naukowy*, nr 4, s. 96-109.
- Rynek e-booków rośnie w tempie 50 proc. rocznie (8.01.2017). [online] Polskie Radio.pl [dostęp: 14.05.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.polskieradio.pl/42/273/Artykul/1711084,Rynek-ebookow-rosnie-w-tempie-50-proc-rocznie>>.
- Shneiderman, Ben, Plaisant, Catherine (2010). *Designing the User Interface. Strategies for Effective Human-Computer Interaction*. 5th ed. Addison Wesley.
- Świat czytników [online] [dostęp: 23.12.2020]. Dostępny w WWW: <<http://swiatczytnikow.pl/porownanie-wersji-kindle-touch-2014-paperwhite-voyage-i-classic/>>.
- Tablet [online] *Słownik Języka Polskiego PWN*. [dostęp: 23.12.2020]. Dostępny w WWW: <<https://sjp.pwn.pl/szukaj/tablet.html>>.
- Tidwell, Jenifer (2012). *Projektowanie interfejsów. Sprawdzone wzorce projektowe*. Gliwice: Helion.
- Villamor, Craig; Willis, Dan; Wroblewski, Luke. (2011) *Touch Gesture. Reference Cards*. [online] [dostęp: 4.01.2021]. Dostępny w WWW: <<http://static.lukew.com/TouchGestureCards.pdf>> .
- Wroblewski, Luke (2010). *Touch Gesture Reference Guide*. [online] [dostęp: 4.01.2021]. Dostępny w WWW: <<https://www.lukew.com/ff/entry.asp?1071>>.
- Wroblewski, Luke (2011) *Mobile First*. New York: A Book Apart.

NORMY WYMIENIONE W ARTYKULE OBOWIĄZUJĄCE W POLSCE

- PN-EN ISO 9241-1:2001/A1:2005 *Wymagania ergonomiczne dotyczące pracy biurowej z zastosowaniem terminali wyposażonych w monitory ekranowe (VDT) – Ogólne wprowadzenie*.
- PN-EN ISO 9241: *Wymagania ergonomiczne dotyczące pracy biurowej z zastosowaniem terminali wyposażonych w monitory ekranowe (VDT)*.
- PN-EN ISO 9241-910: 2011 *Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 910: Postanowienia ramowe dotyczące interakcji dotykowej oraz interakcji haptycznej (listopad 2011)*.
- PN-EN ISO 9241-920: 2016-09 *Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 920: Wytyczne dotyczące interakcji dotykowej oraz haptycznej*.

- PN-EN ISO 9241-960:2018-01(E) *Ergonomia interakcji człowieka i systemu – Część 960: Ramy i wytyczne dotyczące gestów i interakcji.*
- PN-EN ISO 14915-1:2005 *Ergonomia oprogramowania do multimedialnych interfejsów użytkownika – Część 1: Zasady i zakres projektowania.*
- PN-EN ISO 14915-2:2004 – *Ergonomia oprogramowania do multimedialnych interfejsów użytkownika – Część 2: Multimedialna nawigacja i kontrola.*
- PN EN 62524:2011 – *wersja angielska: Systemy i urządzenia multimedialne – Multimedialne książki i publikacje elektroniczne – Format czytelnika dla publikacji elektronicznych.*
- PN-EN ISO 14915-3:2005 – *Ergonomia oprogramowania do multimedialnych interfejsów użytkownika – Część 3: Dobór i kombinacja środków przekazu. Niewprowadzone do Polskich Norm.*
- ISO 9241-940:2017(E) *Ergonomics of human-system interaction – Part 940: Evaluation of tactile and haptic interactions.*
- ISO/IEC 11581-10:2010(E) *Information technology – User interface icons – Part 10: Framework and general guidance. (i następne części).*
- ISO/IEC 30113-1:2015(E) *Information technology – User interface – Gesture-based interfaces across devices and methods – Part 1: Framework.*
- ISO/IEC 30113-11:2017(E) *Information technology – Gesture-based interfaces across devices and methods – Part 11: Single-point gestures for common system actions.*

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 16 maja 2021 r.

STANISŁAW SKÓRKA
Institute of Information Sciences
Pedagogical University in Cracow
e-mail: stanislaw.skorka@up.krakow.pl
ORCID: 0000-0003-4876-8660

USEFULNESS OF E-BOOK READERS IN THE LIGHT OF STANDARDS

KEYWORDS: E-book readers. E-books. Standardization. Standards. Usefulness. Information architecture.

ABSTRACT: Thesis/Objective – The main aim of the article is to present selected standards supporting the design and evaluation of application interfaces of e-book reading devices (e-readers). **Research methods** – The author used a comparative method and literature analysis in his research. E-readers belong to the group of mobile devices and, similar to most of these devices, they are operated by touch (haptically). Haptic manipulation brings new possibilities, but also limitations unknown to the users who are acquainted, for example, with a computer mouse only. **Results and conclusions** – The result of the research is grouping of standards into three categories: principles, guidelines and standards. Principles include Jakob Nielsen and Steven Krug heuristics while guidelines cover publications by Jennifer Tidwell and Theresa Neill. Another category are standards concerning haptic control, i.e.: PN EN-ISO 9241: Ergonomics of human and system interaction – Part 910: Framework for tactile and haptic interaction, Part 920: Guidance on tactile and haptic interactions (2016), Part 960: Gesture and Interaction Framework and Guidelines.

OMNIS ALBO PYTANIA BEZ ODPOWIEDZI

Inauguracja projektu miała miejsce w gmachu Biblioteki Narodowej 7 lutego 2017 r. Uczestniczyło w niej, jak czytamy w sprawozdaniu ze spotkania, 120 przedstawicieli bibliotek z całej Polski, reprezentanci innych instytucji kultury, a także specjalni goście, wśród których witano „przyjaciół tego projektu, w tym Włodzimierza Boleckiego, wiceprezesa Fundacji na rzecz Nauki Polskiej”¹. E-usługa OMNIS to obok Patrimonium, największy, wedle słów dyrektora BN, projekt w historii polskiego bibliotekarstwa². Prace koncepcyjne nad ostatecznym jego kształtem trwały kilka lat. W 2016 r. BN zorganizowała spotkania informacyjne na temat formuły, koncepcji i celów projektu. W tym samym roku OMNIS został wybrany do finansowania w konkursie „Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych” w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa. Realizacja trzyletniego programu rozpoczęła się w październiku 2016 r., przyznana kwota dofinansowania przekroczyła 63 mln zł³. Nie dziwi więc uroczysta oprawa, która towarzyszyła jego inauguracji. Spotkanie prowadził Tomasz Makowski, dyrektor BN, na scenę zapraszani byli pracownicy biblioteki, odpowiedzialni za realizację przedsięwzięcia. W trakcie podniosłej gali wyświetlono kilkuminutowy materiał promujący główne założenia projektu. Przytoczmy początkowe zdania wygłaszane przez narratora tego materiału filmowego. „W Polsce mamy 32 tys. bibliotek, a w nich miliony książek. Czytelnik, aby znaleźć konkretną publikację, zmuszony jest przeszukać katalog każdej z nich z osobna. A gdyby tak mieć dostęp do wszystkich księgozbiorów z jednego miejsca? Nie możliwe? A jednak! Wszystko za sprawą projektu OMNIS”⁴. Czy jest dziełem przypadku, iż inauguracyjny materiał, promujący to przedsięwzięcie, zawiera niezgodne z rzeczywistością stwierdzenie? Zatem u podstaw tego projektu przy-

---

¹ *Inauguracja projektu Biblioteki Narodowej „e-usługa OMNIS* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://bn.org.pl/aktualnosci/216-inauguracja-projektu-biblioteki-narodowej-e-usługa-omnis.html>; *Konferencja otwierająca projekt OMNIS* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/projekty/omnis/wideo>.

² T. Makowski, *Otwieramy magazyny! W: Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2017*. Warszawa 2018, s. 5.

³ *Lista projektów wybranych do dofinansowania* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/26215/listaprojektow21.pdf>. Dokładna kwota to 63 359 669 zł, z czego udział funduszy europejskich to 53 595 898,87 zł.

⁴ *OMNIS – innowacyjny projekt Biblioteki Narodowej* [wideo] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: https://www.youtube.com/watch?v=yme9Ts4aKuo&feature=emb_logo. Materiał dostępny również w: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/216-inauguracja-projektu-biblioteki-narodowej-e-usługa-omnis.html>.

jęto fałszywe założenie, iż w Polsce Anno Domini 2017 nie funkcjonują katalogi, programy, narzędzia, które umożliwiają przeszukanie zawartości wielu placówek bibliotecznych. I wypowiedź ta nie pada z ust słabo zorientowanego w temacie publicysty, lecz pojawia się w materiale sygnowanym przez Bibliotekę Narodową, co więcej, ta teza uzasadniać ma, niejako sankcjonować, wartość i sens głównej koncepcji programu OMNIS. Bez wątplenia mamy do czynienia z zabiegiem świadomym. To Biblioteka Narodowa dzierży wszak w swoich rękach siły i środki, tak należy rozumieć politykę informacyjną tej placówki, które zmieniają oblicze polskiego bibliotekarstwa. Ranga i pozycja centralnej biblioteki państwa usuwa w cień inne inicjatywy. Przedsięwzięcia podejmowane przez pozostałe instytucje biblioteczne w Polsce stanowią wszak mało znaczące epizody. Narodowa Książnica wytycza szlak fundamentalnych przemian w polskim bibliotekarstwie. Biblioteka Narodowa w kolejnych materiałach, notach, dokumentach, które towarzyszyć będą realizacji projektu OMNIS, konsekwentnie ignorować będzie instytucje, działania, programy, w których sama nie bierze udziału, a których funkcjonowanie przeczy owej tezie (która w istocie stanowi fundament uzasadniający powołanie do życia projektu OMNIS) o konieczności przeszukiwania przez użytkownika każdego katalogu bibliotecznego z osobna.

Nie znajdziemy w oficjalnych materiałach dotyczących samego projektu, jak i jego realizacji wzmianek o NUKAT, o innych katalogach centralnych w polskich bibliotekach czy takich narzędziach, jak multiwyszukiwarki. Pojawiają się o nich wzmianki jedynie z konieczności, w odpowiedziach pracowników BN na pytania bibliotekarzy uczestniczących w spotkaniach informacyjnych. A przecież w 2017 r. NUKAT obchodził piętnastolecie istnienia, katalog współtworzyło wówczas 158 bibliotek⁵, w styczniu owego roku baza rekordów bibliograficznych liczyła 3,5 mln pozycji, baza kartoteki haseł wzorcowych zawierała ponad 5,5 mln rekordów⁶. Nie ulega wątpliwości, iż NUKAT należał wówczas i nadal należy do wąskiego grona najważniejszych, fundamentalnych osiągnięć polskiego bibliotekarstwa. Udało się przecież z sukcesem powołać do życia instytucję, którą współtworzą największe biblioteki naukowe w Polsce, która sprawnie działa, poszerza z każdym rokiem krąg współkatalogujących placówek, a samo jej funkcjonowanie podważa tezę, iż harmonijna współpraca polskich bibliotek to raczej mit niż rzeczywistość. Nie warto już przypominać, iż Biblioteka Narodowa po krótkim okresie wycofała się ze współpracy z NUKAT-em. O powodach rozstania wiele pisano w swoim czasie, należy zgodzić się z supozycją Ewy Kobierskiej-Maciuszko, że zapewne główna przyczyna leżała w ambicjach osób, kierujących centralną biblioteką państwa. „Czy to możliwe, że wyłącznie zagrały ambicje kolejnych dyrektorów BN, że to nie oni prowadzą ten projekt – czytamy w artykule kierownika NUKAT-u – i nie honor im wchodzić do niego na takich samych zasadach jak pierwsza lepsza biblioteka szkoły wyższej (nie było tak, byli dla nas priorytetem i mieli liczne pierwszeństwa). Te pytania nie dają mi spokoju...”⁷.

⁵ *Sprawozdanie Centrum NUKAT BUW za rok 2017* [Warszawa 2018], s. 3.

⁶ *Internet Archive. Wayback Machine* [zapis archiwalny, styczeń 2017 r.] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://web.archive.org/web/20170119152316/http://centrum.NUKAT.edu.pl/pl>.

⁷ E. Kobierska-Maciuszko (2019), *Z frontu walki o NUKAT. Tytuł Ujednolicony* [online], nr 1 (zeszyt specjalny) s. 4; [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: https://kwartalnik.NUKAT.edu.pl/wp-content/uploads/2019/07/TU_24_2019_strony.pdf.

Przypomnijmy też, iż od 2001 r. dostępny jest wirtualny katalog KaRo (Katalog Rozproszony Bibliotek Polskich) w postaci multiwyszukiwarki, bazującej na protokole Z39.50. Opracowany przez Tomasza Wolniewicza, w 2017 r. umożliwił przeszukiwanie 243 katalogów bibliotek polskich⁸, od NUKAT-u i BN począwszy, poprzez biblioteki akademickie oraz instytutów badawczych, biblioteki publiczne i pedagogiczne, na placówkach skupionych w Federacji Bibliotek Cyfrowych skończywszy. Ponadto w 2017 r. dostęp do 18 mln opisów książek z zasobów ponad 2100 bibliotek publicznych⁹, które współkatalogują zbiory w programie MAK+, umożliwił portal *Szukam książki*¹⁰. Dodajmy do tego regionalne katalogi centralne, przykładem Dolnośląski Zasób Biblioteczny, który w 2017 r. dysponował zasobem katalogowym 38 bibliotek publicznych Dolnego Śląska¹¹. To przypomnienie oczywistych i doskonale znanych środowisku bibliotekarskiemu instytucji i faktów, które u zarania programu OMNIS zostały konsekwentnie zignorowane.

Celem projektu, efektem zaplanowanych, trzyletnich prac (1.10.2016-30.09.2019) miało być uruchomienie czterech odrębnych, a zarazem zintegrowanych e-usług publicznych, „o najwyższym stopniu dojrzałości, dostępnych w otwartym Internecie”, jak podkreślano w oficjalnej charakterystyce, przygotowanej we wniosku do Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa¹². Ostatnie zdanie tej charakterystyki brzmi następująco: „Niezbędnym elementem uruchomienia e-usług jest także zakup oraz implementacja systemu zintegrowanego zarządzania zasobami bibliotek”¹³. Mamy zatem przedstawioną hierarchię priorytetów. Czterem przedsięwzięciom organizacyjnym, informatycznym i infrastrukturalnym towarzyszyć będzie zakup zintegrowanego systemu bibliotecznego.

Te cztery filary, segmenty, moduły projektu „e-usługa OMNIS” to:

1. Zintegrowana Wyszukiwarka OMNIS.
2. Repozytorium wydawnicze e-ISBN.
3. POLONA w Chmurze dla bibliotek.
4. POLONA w Chmurze dla naukowców.

Kardynalny cel programu, w którego nazwie nieprzypadkowe słowo OMNIS (wszystko) wskazywać ma na rozmach i zasięg przedsięwzięcia, został przedstawiony na spotkaniu w lutym 2017 r. w jednoznacznej i niebudzącej wątpliwości formule: „Projekt <e-usługa OMNIS> polega na wdrożeniu ogólnopolskiego systemu informatycznego, oferującego jeden punkt dostępu do zbiorów polskich bibliotek i aktualnej oferty rynku wydawniczego w Polsce. Głównym narzędziem

⁸ *Internet Archive. Wayback Machine* [zapis archiwalny, marzec 2017 r.] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://web.archive.org/web/20170305144058/https://karo.umk.pl/Karo/>.

⁹ *Internet Archive. Wayback Machine* [zapis archiwalny, kwiecień 2017 r.] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://web.archive.org/web/20170603211202/http://szukamksiazki.pl/SzukamKsiazki/>.

¹⁰ *Szukam książki* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://szukamksiazki.pl>.

¹¹ *Internet Archive. Wayback Machine* [zapis archiwalny, marzec 2017 r.] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://web.archive.org/web/20170426150225/http://www.wbp.wroc.pl/wbp/index.php/katalogi/dolnoslaski-zasob-biblioteczny>.

¹² *Lista projektów realizowanych w ramach Programu Polska Cyfrowa w latach 2014-2020* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.polskacyfrowa.gov.pl/strony/o-programie/projekty/lista-beneficjentow/>.

¹³ Tamże.

będzie multiwyszukiwarka OMNIS, pozwalająca przeszukać zasoby wszystkich bibliotek w Polsce z jednego miejsca¹⁴. Warto wskazać, iż we wspomnianym materiale filmowym, promującym OMNIS pomieszczono poszerzoną wersję tej charakterystyki: „Jedną z funkcji systemu OMNIS będzie multiwyszukiwarka, integrująca zbiory wszystkich polskich bibliotek, muzeów, innych instytucji, towarzystw naukowych i stowarzyszeń społecznych. Dzięki konsolidacji zasobów, użytkownik będzie mógł w jednym miejscu poszukać i dotrzeć do interesującej go książki, artykułu, rękopisu, mapy czy fotografii. Dowie się także, gdzie najbliżej jego lokalizacji znajduje się poszukiwana przez niego publikacja”¹⁵. W kolejnych doniesieniach o realizacji projektu termin multiwyszukiwarka OMNIS zastąpiony został określeniem Zintegrowana wyszukiwarka OMNIS. Wydaje się to uzasadnione, ponieważ w terminologii bibliotekarskiej multiwyszukiwarka oznacza na ogół oprogramowanie bazujące na protokole Z39.50, dzięki któremu możliwe jest przeszukiwanie rozproszonych zasobów danych katalogowych oraz metadanych. To rozwiązanie uznano wszak w fazie przygotowawczej OMNIS za nieprzydatne i anachroniczne¹⁶. Projekt Zintegrowanej wyszukiwarki zasadzał się na zupełnie innym założeniu, a mianowicie koncepcji stworzenia megazasobu w postaci koncentratora danych (bazy danych), do którego pobrana byłaby pełna zawartość katalogów bibliotecznych i danych z innych instytucji kultury. Kolejnym krokiem byłoby systematyczne uzupełnianie tego zasobu o nowe opisy.

Na czele zadań sytuowała się więc zintegrowana wyszukiwarka, bazująca na koncentratorze danych, pobieranych z placówek z całej Polski. Taką hierarchię priorytetów potwierdziła Marta Cichoń, kierownik projektu „e-usługa OMNIS”, w artykule o znamienym tytule *Wszystko dla wszystkich*. „Nadrzędną wobec pozostałych [usług] jest sama multiwyszukiwarka OMNIS z jej podstawową funkcją – czytamy w tekście – agregowania informacji pochodzących z różnych źródeł, udostępniania ich w serwisie [...]. Oczywiście multiwyszukiwarka OMNIS nie jest pierwszą ani jedyną usługą agregującą różne zbiory danych, ale zgodnie z założeniami projektu w stosunku do jakichkolwiek powstających na terenie naszego kraju rozwiązań ma mieć ona największy zakres – ma objąć nie tylko publikacje dostępne w bibliotekach wszystkich typów, a także publikacje z rynku wydawniczego, ale i zbiory zdigitalizowane dostępne w bibliotekach cyfrowych oraz publikacje pochodzące z innych instytucji kultury”¹⁷. Ponadto zasoby multiwyszukiwarki, twierdzi autorka, będą indeksowane przez „wiodące wyszukiwarki internetowe”¹⁸. W podsumowaniu rozważań M. Cichoń powróci do priorytetów programu i powtórnie podkreśli, iż „multiwyszukiwarka OMNIS jest usługą nadrzędną wobec pozostałych, ponieważ inne rozwijane przez Bibliotekę

¹⁴ *Inauguracja projektu Biblioteki Narodowej...*

¹⁵ OMNIS – innowacyjny projekt Biblioteki Narodowej [wideo]...

¹⁶ W jednym ze sprawozdań z prezentacji OMNIS czytamy, iż „rozwiązania harwestujące metadane nie sprawdziły się w innych systemach” (wypowiedź Dariusza Paradowskiego), „z dotychczas funkcjonujących przestarzałych multiwyszukiwarek, jak np. KARO korzystają głównie bibliotekarze”, a planowana wyszukiwarka przeznaczona będzie przede wszystkim dla czytelników (wypowiedź Katarzyny Ślaskiej). Zob. *Protokół z prezentacji założeń projektu e-usługa OMNIS* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/download/document/1433846487.docx>.

¹⁷ M. Cichoń (2017). *Wszystko dla wszystkich*. *Bibliotekarz*, nr 7/8, s. 5.

¹⁸ Tamże s. 6.

Narodową serwisy mają być również dostawcami przetwarzanych przez nią danych¹⁹.

Pierwszoplanową rolę wyszukiwarki uwierzytelniać będzie również w latach 2017-2018 główna strona internetowa tego projektu (bn.org.pl/omnis).

Przedstawmy podstawowe założenia trzech pozostałych modułów projektu OMNIS.

Repozytorium wydawnicze e-ISBN gromadzić miało przekazywane przez wydawców elektroniczne kopie książek, których edycje papierowe wpływają do BN w postaci egzemplarzy obowiązkowych. Cyfrowe wersje miały docierać do tego zbioru przed pojawieniem się na rynku egzemplarzy drukowanych. Teksty publikacji byłyby indeksowane i przeszukiwane pełnotekstowo w wyszukiwarce OMNIS. Czytelnik przeglądając te zasoby otrzymałby zapewne w odpowiedzi fragmenty, frazy występujące w tekstach publikacji, podobnie jak to ma miejsce w nawigacji wśród tekstów objętych prawami autorskimi w Google Books. Ponadto wprowadzane przez wydawców metadane publikacji planowanych i zapowiedzi wydawniczych miały być dostępne w serwisie BN, jak i indeksowane w wyszukiwarce Google.

POLONA w Chmurze dla bibliotek, rozszerzenie funkcjonalności biblioteki cyfrowej POLONA, z jednej strony służyć miała jako archiwum dokumentów cyfrowych (zdigitalizowanych zasobów), przygotowywanych w polskich bibliotekach, zwłaszcza publicznych, z drugiej jako forum ich prezentacji w ramach POLONY w postaci własnej, odrębnej kolekcji. Podobnie jak pozostałe e-usługi OMNIS zasoby udostępniane przez biblioteki, partycypujące w tym programie miały być przeszukiwane przez wyszukiwarkę OMNIS.

Celem POLONY w Chmurze dla naukowców (w dokumentacji projektowej określanej akronimem PDN) miało być uruchomienie serwisu umożliwiającego tworzenie, archiwizowanie i udostępnianie wyników badań, w tym tekstów naukowych, w których wykorzystywane będą dokumenty z zasobu bibliotek cyfrowych, łącznie z POLONĄ. W materiałach informacyjnych podkreślano wagę udostępnienia użytkownikom zaawansowanych narzędzi do pracy z obiektami cyfrowymi. Przygotowana miała być platforma komunikacji, wymiany informacji między badaczami, w tym instrumentarium zarządzania pracą zespołu na-

¹⁹ Tamże.

ukowego. Opracować miano także eksperymentalne narzędzia analizy tekstów i ilustracji, w tym lokalizacji elementów graficznych w obiektach cyfrowych oraz system automatycznej ekstrakcji bibliografii z treści dokumentów. Jak czytamy w obszernej dokumentacji, „system ekstrakcji bibliografii będzie polegał na wyszukiwaniu przez algorytm ciągów znaków, które mogą zawierać cytaty bibliograficzne, w treści dokumentów. Ekstrahowane z odnalezionych cytatów metadane system będzie porównywał z bazą Koncentratora metadanych. Ma to stworzyć nowy zestaw metadanych, które zawierają adresy bibliograficzne literatury (cytowań, bibliografii), wykorzystanej w danym dokumencie. Dla zalogowanych użytkowników PDN, po uruchomieniu tego narzędzia wyświetlone zostaną zidentyfikowane w ten sposób adresy bibliograficzne oraz linki do odpowiednich rekordów w multiwyszukiwarce OMNIS”²⁰. Zatem i ten moduł, zgodnie z filozofią relacji pomiędzy poszczególnymi segmentami projektu OMNIS, miał być powiązany z multiwyszukiwarką.

Projekt „e-usługa OMNIS” wzbudził z kilku powodów niemałe, co oczywiste, zainteresowanie środowiska bibliotekarskiego. Pierwszy to jego rozmach, wspierany docelową wizją budowy narzędzi, które zmieniają, zwłaszcza z perspektywy użytkownika, dostęp do zasobów katalogowych i bibliotecznych w Polsce. Plan implementacji multiwyszukiwarki OMNIS miał wymiar zgoła bezprecedensowy, nie sposób bowiem wskazać analogicznego narzędzia, które umożliwiłoby dostęp do pełnego uniwersum danych katalogowych, metadanych dokumentów cyfrowych w skali ogólnopolskiej. Trudno byłoby również zlokalizować podobne oprogramowanie dostępne w innych krajach. W tym sensie projekt należało uznać za pionierski. Nie dziwi więc, iż pierwsi jego recenzenci, obecni na inauguracyjnym spotkaniu nie kryli podziwu dla tak śmiałej wizji. Jędrzej Leśniewski (Politechnika Wroclawska) określi OMNIS jako „projekt wizjonerski”²¹. Andrzej Dąbrowski, dyrektor WBP w Kielcach stwierdzi: „Ogromny projekt się szykuje. Przełomowy, jedyny chyba taki, jaki w ostatniej kilkudziesięcioletniej historii bibliotek publicznych się pojawił. No więc intrygujący, oczekiwany...”²². Mamy zatem do czynienia z podziwem wobec nowatorskiego projektu, który zmieni oblicze polskiego bibliotekarstwa²³. Sceptycy, ich głosów próżno szukać w do-

²⁰ Opis Przedmiotu Zamówienia dla: Wykonanie Dokumentacji Projektowej Systemu oferującego publiczne usługi dotyczące przyjmowania, przetwarzania, archiwizacji i prezentacji obiektów cyfrowych oraz metadanych dla Biblioteki Narodowej w Warszawie na potrzeby projektu E-usługa OMNIS. Znak sprawy XIV/264/12/17 [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://przetargi.propublico.pl/PobieraczDokumentow.aspx?action=doc&id=426728&idP=39423&MasterPage=EmptyMasterPage>.

²¹ Jędrzej Leśniewski: *biblioteka to miejsce dla ludzi, a nie przechowalnia książek* [wideo] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.youtube.com/watch?v=oGdf8HtINqI>. Dostępny także w: <https://bn.org.pl/projekty/omnis/wideo>.

²² Andrzej Dąbrowski: *OMNIS to ogromny, przełomowy projekt*. [wideo] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: https://www.youtube.com/watch?v=5_5MQBenUFY. Dostępny także w: <https://bn.org.pl/projekty/omnis/wideo>.

²³ Por. formułę B.M. Morawiec: „cztery bezpłatne e-usługi publiczne, które zmieniają przyszłość polskiego bibliotekarstwa”. B.M. Morawiec (2018). OMNIS – jeden punkt dostępu do wszystkich zbiorów. *Bibliotekarz*, z. 6, s. 5. Podobną formułę znajdziemy w wystąpieniu dyrektora BN, który w listopadzie 2017 r. stwierdził: „Jest to projekt, który będzie przyszłością polskiego bibliotekarstwa. Jest on nowoczesny, potrzebny i wszyscy użytkownicy będą z niego korzystać”. Zob. *OMNIS – inwestycja w przyszłość polskiego bibliotekarstwa* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://bn.org.pl/projekty/omnis/aktualnosci>.

kumentacji inauguracyjnego etapu realizacji projektu, zapewne zadawali sobie pytania, czy realne jest stworzenie bazy danych katalogowych, która gromadziłaby rekordy ze wszystkich polskich bibliotek? Na jakiej zasadzie? Dobrowolnego, gremialnego przystąpienia owych 32 tys. bibliotek do tego przedsięwzięcia? Czy mieliśmy do czynienia z realistycznym planem, czy utopijną wizją? Wątpliwość wobec założeń projektu, który zakładał stworzenie uniwersalnej megabazy skumulowanych zasobów polskich bibliotek, również cyfrowych, muzeów, archiwów i wielu innych instytucji była w istocie konsekwencją braku jasnych reguł tworzenia owego zasobu.

Spróbujemy odtworzyć najważniejsze wydarzenia związane z realizacją projektu „e-usługa OMNIS”.

MULTIWYSZUKIWARKA – KONCENTRATOR METADANYCH

W maju 2017 r. BN ogłasza zamówienie na wykonanie dzieła „w postaci systemu informatycznego i wdrożenia e-usługi Zintegrowanej wyszukiwarki OMNIS pod nazwą Koncentrator metadanych OMNIS”²⁴. Zamówienie obejmowało przygotowanie i uruchomienie zarówno koncentratora metadanych, jak i multiwyszukiwarki, wraz z wersją mobilną. Szacunkową wartość zamówienia określono na 6 mln 415 tys. zł.²⁵ Termin wykonania wyznaczono na 27 września 2018 r. Otwarcie ofert nastąpić miało w lipcu tego roku. 5 czerwca Dominik Cieszkowski ogłosił na Twitterze wpis

To ważna informacja – koncentrator metadanych to narzędzie informatyczne przygotowywane dla polskich bibliotek. Przyjrzyjmy się jego charakterystyce²⁶. Pierwszoplanowa kwestia to zaplanowany w dokumentacji zakres działania wyszukiwarki. Ma ona umożliwić użytkownikowi dostęp do książek, czasopism (w tym artykułów z czasopism), map, grafiki, fotografii, druków ulotnych, rękopisów i innych dokumentów bibliotecznych oraz inwentarzy wybranych archiwów i muzeów. „Wyszukiwarka umożliwiać ma ponadto funkcję przeszukiwania – czytamy w dokumentacji – pełnotekstowego treści książek, czasopism oraz artykułów w postaci cyfrowej umożliwiające wysokiej jakości eksplorację

²⁴ [Ogłoszenie] XIV/264/10/17 „Wdrożenie koncentratora metadanych – Zakup koncentratora metadanych wraz z licencjami” [online]. Biblioteka Narodowa [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://przetargi.propublico.pl/OgloszeniaSzczegoly.aspx?MasterPage=EmptyMasterPage&id=39275>.

²⁵ Dla porządku jedynie odnotujemy, że nieco inne dane widnieją w informacji o otwarciu ofert 27 lipca 2017 r. Wówczas wymieniono kwotę 6 319 031 zł. Zob. *Informacja z otwarcia ofert* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://przetargi.propublico.pl/PobieraczDokumentow.aspx?action=doc&id=430035>.

²⁶ [Ogłoszenie] XIV/264/10/17 „Wdrożenie koncentratora metadanych...”.

bibliotecznych zasobów informacji²⁷. Co kryć się miało pod ową wysokojakościową eksploracją zasobów, pozostawiam domyślności czytelników. Potencjalną grupę odbiorców tego narzędzia oszacowano na 5,9 mln osób, przy czym prognozowano, iż w 2025 r. liczba korzystających z wyszukiwarki sięgać będzie 3,07 mln, a liczba jej uruchomień wyniesie 5,6 mln. I żeby rozwiać wszelkie wątpliwości, odwołajmy się raz jeszcze do pomieszczonej w tym kluczowym dokumencie charakterystyki tego uniwersalnego narzędzia. Otóż jego działanie polegać miało na „zapewnieniu w jednym punkcie dostępu przeszukiwania metadanych/opisów bibliograficznych i treści publikacji dostępnych na rynku, jak i będących na etapie przygotowania do publikacji oraz gromadzonych w zasobach wszystkich polskich bibliotek. W obszarze publikacji będących w planach wydawniczych e-usługa będzie możliwa do uruchomienia dzięki zintegrowaniu obecnie działającej w Bibliotece Narodowej usługi e-ISBN w taki sposób, aby dane dotyczące publikacji, które przekazywane są przez wydawców w momencie pozyskiwania numeru ISBN, były dostępne w wyszukiwarce systemu OMNIS. Wykonawca wykona ww. integrację z rozbudowaną usługą e-ISBN o możliwość przesyłania przez wydawców do systemu Biblioteki Narodowej elektronicznej wersji pozycji przygotowywanej do publikacji oraz dodatkowo, dzięki zaindeksowaniu jej treści przez OMNIS, umożliwi przeszukiwanie pełnotekstowe²⁸. Podsumowując: wyszukiwarka OMNIS przeszukiwać miała zasoby wszystkich polskich bibliotek, identyfikować wszelkie dokumenty gromadzone w bibliotekach, od druków, poprzez ikonografię po rękopisy, ponadto indeksować miała pełnotekstowe zasoby polskich bibliotek cyfrowych, ale również elektroniczne wersje publikacji książkowych, składane przez wydawców do Repozytorium BN w ramach rozbudowanej usługi e-ISBN. Dodajmy do tego dostęp do tekstów wprowadzanych do POLONY w Chmurze dla naukowców, a także indeksowanie inwentarzy muzealnych i archiwalnych. Odwołajmy się jeszcze do informacji podanej przez Barbarę Marię Morawiec, która w Zespole projektowym do realizacji projektu „e-usługa OMNIS” kierowała informacją i promocją²⁹. Otóż w artykule o znaczącym tytule *OMNIS – jeden punkt dostępu do wszystkich zbiorów*, autorka wśród źródeł danych, które zostaną zintegrowane z koncentratorem metadanych (katalogi biblioteczne, inwentarze archiwalne i muzealne, biblioteki cyfrowe, w tym POLONA) wymienia również system wypożyczeń międzybibliotecznych *Academica*³⁰. Na koniec tego długiego zestawienia dodajmy istotny element – przełamanie nieobecności danych katalogowych w szperaczkach internetowych. „Zintegrowana wyszukiwarka OMNIS będzie indeksowana przez Google, co wprowadzi nową jakość – czytamy na stronie Biblioteki Narodowej – w zakresie widoczności zasobów bibliotecznych w Internecie³¹. Trudno wyobrazić sobie bardziej kompleksowy, spójny, konsekwentny ogólnopolski biblioteczny system wyszukiwawczy.

²⁷ Tamże, s. 3.

²⁸ Tamże, s. 4.

²⁹ Barbara Maria Morawiec kierownikiem Redakcji Serwisów Internetowych Biblioteki Narodowej [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/4101-barbara-maria-morawiec-kierownikiem-redakcji-serwisow-internetowych-biblioteki-narodowej.html>.

³⁰ B.M. Morawiec, *OMNIS – jeden punkt...* s. 5.

³¹ *Dolącz do zintegrowanej wyszukiwarki OMNIS* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3645-dolacz-do-zintegrowanej-wyszukiwarki-omnis.html>.

Do koncentratora metadanych pobierane miały być m.in. rekordy z katalogów, obsługiwanych przez systemy wykorzystywane w polskich bibliotekach. W tym kontekście wymieniano programy zagraniczne: Alnę, Alepha, Voyagera, Virtue, Horizonta, open-sourcową Kohę i systemy polskie: MAK+, PATRONA, LIBRĘ, SOWĘ, MATEUSZA, a nawet oprogramowanie Co-Liber. Co ciekawe, w zestawie nie pojawił się program MOL, co zapewne oznaczało, iż katalogi bibliotek szkolnych nie były jednak brane pod uwagę jako źródło opisów dla koncentratora danych. Potwierdzenie tego znaleźć możemy w tych fragmentach dokumentacji, w których mowa jest o placówkach, które byłyby źródłem rekordów. Wymienione są wówczas tylko biblioteki naukowe i publiczne, o innych nie ma mowy. Do koncentratora, zgodnie z dokumentacją, trafiać miały opisy importowane dwójką drogą. Pierwsza, automatyczna, zakładała sukcesywne pobieranie danych poprzez protokół OAI-PMH do koncentratora danych z użyciem tablic konwersji. Kolejne pobrania ograniczałyby się do importu jedynie nowych i poprawionych rekordów. Druga metoda, bazować miała na aktywności bibliotek współpracujących z systemem OMNIS. Każda z placówek eksportowałaby systematycznie (nie rzadziej niż raz w miesiącu) rekordy w postaci pliku do przestrzeni roboczej systemu OMNIS (poprzez np. klasyczny protokół ftp). To teoria. Praktyka zweryfikowała te założenia. Opracowane w BN zestawienie możliwości automatycznego pobierania rekordów z zasobów polskich bibliotek poprzez protokół OAI-PMH wskazywało, iż wśród wykorzystywanych w Polsce systemów bibliotecznych paradoksalnie tylko opensourcowa Koha posiadała wbudowany jako integralny składnik ten mechanizm, w innych systemach dostępny był on jedynie w dodatkowym, płatnym module (Horizon, Virtua czy Prolib), a w pozostałych był niedostępny (LIBRA2000, MAK+, MATEUSZ)³². W zasadzie jedyną czy dominującą metodą dostarczania danych do koncentratora mogło być regularne przesyłanie przez biblioteki plików z rekordami. Dodajmy dobrowolne.

Do przetargu na wykonanie koncentratora metadanych zgłosiło się osiem firm, w tym tak znaczący gracze na rynku informatycznym, jak Comarch czy Asseco³³. Przetarg wygrała firma SoftBlue z Bydgoszczy, która zaoferowała najniższą kwotę za wykonanie zamówienia (2 435 400 zł)³⁴. W sierpniu 2018 r. podpisano aneks, który przedłużał pierwotny termin realizacji umowy do końca maja 2019 roku³⁵, jednak już 21 grudnia 2018 r. SoftBlue poinformował o zakończeniu projektu. Również z Raportu BN za IV kwartał 2018 r. wynika, iż w grudniu tego roku zakończono prace nad odbiorem koncentratora metadanych³⁶. Co zaskakujące, końcowa wartość projektu wyniosła 1 682 817,75 zł.

³² *Sposób udostępniania metadanych do zintegrowanej wyszukiwarki OMNIS* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/download/document/1554197077.pdf>.

³³ *Znak sprawy: XIV/264/10/17. Załącznik nr 1 do informacji z otwarcia ofert – Zbiornicze zestawienie ofert złożonych w terminie składania ofert* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://przetargi.propublico.pl/OgloszeniaSzczegoly.aspx?MasterPage=EmptyMasterPage&id=39275>.

³⁴ *SOFTBLUE S.A. Wygranie przetargu na dostawę koncentratora metadanych wraz z licencjami dla Biblioteki Narodowej* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bankier.pl/wiadomosc/SOFTBLUE-S-A-Wygranie-przetargu-na-dostawe-koncentratora-metadanych-wraz-z-licencjami-dla-Biblioteki-Narodowej-7550959.html>.

³⁵ *SOFTBLUE S.A. – Podpisanie aneksu do umowy o wydłużenie realizacji zamówienia* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.parkiet.com/article/20180829/KOMUNIKATY/308299869>.

³⁶ „Z uwagi na powstały spór z Wykonawcą – czytamy w raporcie – zakończono współpracę w ramach Umowy nr 185/BN/2017 i w dniu 19.12.2018 r. podpisano protokół odbioru produktów

Firma SoftBlue poinformowała, iż „wartość kontraktu została zmniejszona ze względu na zmianę jego zakresu”³⁷. Warto dodać, iż w lipcu 2018 r. BN ogłosiła kolejne zamówienie publiczne na *Wykonanie prac analitycznych i programistycznych na potrzeby modułu OMNIS Linked Data w Koncentratorze Metadanych, stanowiącym część Projektu „e-usługa OMNIS”*³⁸. Termin składania ofert wyznaczono na 5 września 2018 r. Tego dnia BN ogłosiła unieważnienie postępowania, ponieważ „do Zamawiającego nie wpłynęła żadna oferta”³⁹. Natomiast w kwietniu 2019 r. poinformowano, iż zakończono pierwszy etap prac programistycznych w ramach owego modułu OMNIS Linked Data. Biblioteka podjęła prace nad danymi powiązаныmi, co umożliwić miało strukturyzację danych i ułatwić łączenie informacji pochodzących z różnych źródeł⁴⁰. Nieco więcej informacji znajdziemy na stronie firmy informatycznej Inwebit. Wynika z nich, iż to Inwebit wraz z Instytutem Informatyki Gospodarczej wykonał prace analityczne i programistyczne na potrzeby modułu OMNIS Linked Data w koncentratorze metadanych, w tym opracował ontologię i mapowanie metadanych⁴¹. W czerwcu tego samego roku BN zakończyła drugi etap prac, który obejmował m.in. przygotowanie skryptów, wiążących zasoby BN z zewnętrznymi bazami danych. „Wszystkie testy zakończyły się pomyślnie – czytamy w doniesieniu BN – a dzięki grafowej bazie danych będzie możliwe konstruowanie zaawansowanych zapytań w języku SPARQL, np. «zwróć wszystkie publikacje osób urodzonych w miejscowościach, w których znajdują się obiekty z listy światowego dziedzictwa UNESCO»”⁴².

W *Sprawozdaniu* BN za 2019 r. pomieszczono informacje o dalszych pracach nad koncentratorze metadanych, w tym o realizacji umowy z 9 stycznia 2019 r. na wykonanie wspomnianych już przedsięwzięć analitycznych i programistycznych na

---

stanowiących efekt dotychczasowych prac Wykonawcy w ramach Etapu 3A Umowy. Kamień milowy został osiągnięty w dniu 19.12.2018 r., co zostało potwierdzone protokołem odbioru tych prac”. W raporcie podano także informacje, iż „podjęto działania zaradcze polegające na przystąpieniu do opracowania dokumentacji postępowania o udzielenie zamówienia publicznego, w ramach którego Zamawiający zabezpieczy zakończenie prac nad Koncentratorem metadanych OMNIS i Multiwyszukiwarką w terminie zakończenia realizacji projektu. Podjęte działania zabezpieczają terminowe osiągnięcie kolejnego kamienia milowego w zadaniu: Systemy biblioteczne powiązane z koncentratorze”. Zob. *Raport z postępu rzeczowo-finansowego projektu informatycznego za IV kwartał 2018 roku* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.gov.pl/web/krmc/ministerstwo-kultury-i-dziedzictwa-narodowego5>.

³⁷ *SBE Zakończenie realizacji projektu* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.money.pl/gielda/komunikaty/6330067519575681.html>; *Zakończenie realizacji projektu Softblue S.A. (PLSFTBL00012)* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: https://newconnect.pl/komunikat?geru_id=148176&title=Zakończenie+realizacji+projektu.

³⁸ *Biblioteka Narodowa: Wykonanie prac analitycznych i programistycznych na potrzeby modułu OMNIS Linked Data w Koncentratorze Metadanych, stanowiącym część Projektu „e-usługa OMNIS”*. *Ogłoszenie o zamówieniu* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://przetargi.propublico.pl/OgloszeniaSzczegoly.aspx?MasterPage=EmptyMasterPage&id=43164&archive=true>.

³⁹ *Informacja o unieważnieniu postępowania* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://przetargi.propublico.pl/WynikiSzczegoly.aspx?MasterPage=EmptyMasterPage&id=43423&archive=true>.

⁴⁰ *Zakończono I etap prac nad ontologią OMNIS. Kwiecień 2019* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/projekty/omnis/aktualnosci>.

⁴¹ *Biblioteki narodowe* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://inwebit.pl/pl/biblioteki-narodowe>.

⁴² *Zakończono II etap prac nad ontologią OMNIS. Czerwiec 2019* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/projekty/omnis/aktualnosci>.

potrzeby modułu OMNIS Linked Data, o zakończeniu współpracy z dotychczasowym wykonawcą koncentratora, działaniach naprawczych w postaci nowego postępowania o udzielenie zamówienia publicznego. „Zaplanowane prace – czytamy w sprawozdaniu – zakończyły się zgodnie z harmonogramem w dniu 30 września 2019 r.”⁴³ Zatem wraz zamknięciem projektu sfinalizowano również prace nad budową owego koncentratora, który miał stanowić zasób metadanych dla zintegrowanej wyszukiwarki OMNIS.

Warunkiem realizacji całej usługi, oprócz kwestii technologicznych, była zakładana w projekcie masowa akcesja bibliotek polskich. W oficjalnym liście intencyjnym, podpisanym przez D. Cieszkowskiego BN zwróciła się do bibliotek o udostępnienie rekordów katalogowych, które będą źródłem danych dla Zintegrowanej wyszukiwarki OMNIS. List, w identycznej formie, adresowany był do bibliotek dwukrotnie, pierwszy nosi datę 25 czerwca 2018 r.⁴⁴, drugi sygnowany był 30 listopada tego roku⁴⁵. Również w tym dokumencie podkreślono uniwersalny charakter wyszukiwarki, która oprócz lokalizacji książek w polskich zasobach, umożliwi także pełnotekstowe przeszukiwanie treści książek, czasopism, artykułów „wraz z prezentacją fraz w kontekstach”⁴⁶. Podstawowym zadaniem biblioteki, która wypełni deklarację, miało być cykliczne udostępnianie danych z lokalnego katalogu. W postaci aneksu do listu dołączono wzór *Deklaracji udostępniania danych na potrzeby projektu „e-usługa OMNIS”*, którą należało wypełnić, w tym określić sposób udostępniania i odesłać patronce programu OMNIS. Biblioteka Narodowa nie zamieściła w żadnej postaci informacji o reakcji bibliotek, odzwie na ten apel, typach instytucji, które podpisały deklarację. Ile zatem bibliotek zgłosiło akces do projektu? Tego oczywiście nie wiemy. Co ciekawe, firma Aleph Polska zaadresowała do bibliotek, wykorzystujących program Aleph deklarację o przygotowaniu mechanizmu, umożliwiającego codzienne automatyczne wysyłanie do systemu OMNIS danych katalogowych⁴⁷. Dziś wiemy, że do repozytorium wyszukiwarki (owego koncentratora danych) nie trafiły jakiegokolwiek rekordy z tych bibliotek. Skądinąd wiadomo, iż projekt spotkał się z przychylnym przyjęciem środowiska bibliotekarskiego. Na długo przed oficjalną publikacją wspomnianego listu intencyjnego Rada Wykonawcza Konferencji Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich w marcu 2018 r. rekomendowała podjęcie przez biblioteki współpracy w tym zakresie. Informowano także o gotowości Centrum NUKAT do jednorazowego, a następnie systematycznego przekazywania z katalogu centralnego do koncentratora danych rekordów bibliograficznych w uzgodnionej postaci⁴⁸.

⁴³ *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2019*. Warszawa 2020, s. 96.

⁴⁴ D. Cieszkowski, *List intencyjny* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/download/document/1529994004.pdf>.

⁴⁵ D. Cieszkowski, *List intencyjny* [online]. 30.11.2018. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/download/document/1543580957.pdf>.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ *Wysyłanie danych z Alepha do systemu e-usługa OMNIS Biblioteki Narodowej* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.aleph.pl/wysylanie-danych-z-alepha-do-systemu-omnis-biblioteki-narodowej/>.

⁴⁸ *Rekomendacja Rady Wykonawczej KDBASP w sprawie udostępniania Bibliotece Narodowej metadanych z informacją o publikacjach przechowywanych w bibliotekach akademickich* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://kdbasp.bg.uni.opole.pl/wp-content/uploads/Rekomendacje-OMNIS-przekazywanie-danych-2018-03-29.pdf>.

ZINTEGROWANY SYSTEM BIBLIOTECZNY

W licznych charakterystykach projektu OMNIS, zarówno w fazie przygotowawczej, jak i w okresie jego realizacji w latach 2017-2018, w dokumentacji technicznej, notach prasowych i enuncjacjach BN, cztery e-usługi przedstawiano jako jądro, kluczowe zadanie, priorytet i cel całego przedsięwzięcia. Zakup zintegrowanego systemu miał stanowić niezbędną ramę infrastrukturalną, informatyczne instrumentarium jego realizacji. Z dzisiejszej perspektywy nie ulega wątpliwości, iż równoległym celem, równie istotnym, być może priorytetowym, acz nieeksponowanym, miał być zakup owego oprogramowania, które zapewnić miało proces tworzenia alternatywnego wobec NUKAT katalogu centralnego w Polsce i implementację w bibliotekach jednego zintegrowanego systemu. Wizja zakupu wspólnego dla wielu placówek programu bibliotecznego obecna jest w wypowiedzi Zdzisława Pietrzyka, udzielonej w lutym 2017 r. w kuluarach wspomnianej konferencji, inaugurującej projekt OMNIS. „Od ćwierć wieku mówiliśmy o tym – twierdził dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej – by był jeden system biblioteczny w Polsce. Niestety, rozeszło się to w sposób dla nas wszystkich niezrozumiały jak to się stało, ale wiadomo było, że również dekoncentracja środków to spowodowała. Natomiast teraz jest szansa, żeby był jeden wspólny system dla wszystkich bibliotek”⁴⁹.

W sierpniu 2017 r. BN ogłosiła w trybie przetargu nieograniczonego zamówienie na zakup i implementację Zintegrowanego systemu zarządzania zasobami dla bibliotek wraz z dostępem do systemu bibliotecznego w chmurze obliczeniowej w modelu SaaS (oprogramowanie jako usługa). Docelowo system miał zostać zainstalowany w trzech, poza BN, bibliotekach, jednej akademickiej i dwóch publicznych (wojewódzkiej i powiatowej). Wartość szacunkowa zamówienia wynosiła 23 mln zł netto. Potencjalny wykonawca zobowiązany był wykazać (w ramach dowodu zdolności technicznej i zawodowej), że w ciągu ostatnich trzech lat wykonał sześć usług, w tym: minimum jedną usługę polegającą na utrzymaniu ciągłości działania zintegrowanego systemu zarządzania zasobami biblioteki w bibliotece narodowej posiadającej nie mniej niż 11 mln rekordów; minimum jedną usługę polegającą na utrzymaniu ciągłości działania zintegrowanego systemu zarządzania zasobami biblioteki w bibliotece akademickiej posiadającej nie mniej niż 7 mln rekordów; jedną usługę polegającą na utrzymaniu ciągłości działania zintegrowanego systemu zarządzania zasobami biblioteki, o wartości minimum 1 mln PLN; minimum jedną usługę polegającą na utrzymaniu ciągłości działania zintegrowanego systemu zarządzania zasobami biblioteki w konsorcjum zrzeszającym minimum 20 bibliotek; minimum jedną usługę polegającą na utrzymaniu ciągłości działania zintegrowanego systemu zarządzania zasobami biblioteki działającego w modelu SaaS; minimum jedną usługę polegającą na utrzymaniu ciągłości działania zintegrowanego systemu zarządzania zasobami biblioteki działającego w chmurze obliczeniowej⁵⁰.

⁴⁹ Profesor Zdzisław Pietrzyk: *najważniejsze jest czytelnictwo* [wideo], [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.youtube.com/watch?v=016tBI_CjCs>. Materiał dostępny również w: <https://bn.org.pl/projekty/omnis/wideo>>.

⁵⁰ SIWZ. *Specyfikacja istotnych warunków zamówienia. Zakup i implementacja Zintegrowanego Systemu Zarządzania Zasobami dla Bibliotek. Znak sprawy XIV/264/14/17* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny

Taki zestaw wymagań w zakresie dotychczasowych dokonań wykonawcy eliminował znaczną część potencjalnych dostawców oprogramowania. Termin składania ofert ostatecznie ustalono na koniec listopada 2017 r. Do przetargu zgłosiła się jedynie firma Ex Libris z systemem Alma⁵¹. W kwietniu 2018 r. BN podpisała umowę na zakup tego systemu wraz z wyszukiwarką Primo⁵². Implementacja systemu miała stanowić wstępny etap „dostarczania narzędzi do budowy ogólnopolskiej sieci bibliotecznej”⁵³. W grudniu 2018 r. BN zainaugurowała prace w nowym systemie.

Już w styczniu 2018 r. Biblioteka Jagiellońska i Biblioteka Narodowa ogłosiły rozpoczęcie prac nad wspólnymi przepisami katalogowania oraz zainaugurowano przygotowania do współkatalogowania⁵⁴. W czerwcu tego roku BJ poinformowała o przystąpieniu od 2019 r. do implementacji systemu Alma i procesu współkatalogowania⁵⁵. W tym samym komunikacie zapowiedziano zakończenie współpracy z NUKAT w 2019 r. W sierpniu 2018 r. BN i BJ podpisały porozumienie o współpracy strategicznej⁵⁶. Rok później Biblioteka Jagiellońska rozpoczęła prace w systemie Alma.

Z kolei 20 lipca 2018 r. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie poinformowała o zakwalifikowaniu się „do pełnego uczestnictwa w projekcie OMNIS”, co równoznaczne było w tej narracji z przystąpieniem do współkatalogowania w systemie Alma, wespół z BN i BJ⁵⁷. Warto zwrócić uwagę, iż w tym okresie w notach BN i placówek kooperujących z nią, sformułowania o współpracy z OMNIS, przystąpieniu do tego projektu, nieodmiennie oznaczały akces do wspólnego systemu. Zgodnie z logiką procesu podejmowania strategicznej współpracy z BN również WBP w Lublinie ogłosiła zakończenie uczestnictwa w katalogu centralnym NUKAT w 2019 r.

---

w WWW: <<http://przetargi.propublico.pl/OgloszeniaSzczegoly.aspx?MasterPage=EmptyMasterPage&id=40064&archive=true>>.

⁵¹ Cena wyniosła 21 037 500 zł. netto. Por. [Załącznik] nr 1 do Informacji z otwarcia ofert – Zbiornicze zestawienie ofert [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://przetargi.propublico.pl/OgloszeniaSzczegoly.aspx?MasterPage=EmptyMasterPage&id=40064&archive=true>.

⁵² *Zintegrowany System Zarządzania Zasobami dla Bibliotek* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://bn.org.pl/projekty/omnis/zintegrowany-system-zaradzania-zasobami-dla-bibliotek>.

⁵³ *Biblioteka Narodowa kupiła nowy system do katalogowania i udostępniania zbiorów* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3455-biblioteka-narodowa-kupila-nowy-system-do-katalogowania-i-udostepniania-zbiorow.html>.

⁵⁴ *Komunikat Biblioteki Narodowej i Biblioteki Jagiellońskiej* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: https://bj.uj.edu.pl/dla-czytelnika/komunikaty/-/journal_content/56_INSTANCE_wyaB-7mgtwFlz/4148353/138819859.

⁵⁵ *BJ pierwszą biblioteką akademicką w Polsce z instalacją Almy* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: https://bj.uj.edu.pl/dla-czytelnika/komunikaty/-/journal_content/56_INSTANCE_wyaB-7mgtwFlz/4148353/140236785. Zob. także: *Biblioteka Jagiellońska w projekcie „e-usługa OMNIS”* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3503-biblioteka-jagiellonska-w-projekcie-e-usluga-omnis.html>.

⁵⁶ *Biblioteka Narodowa i Biblioteka Jagiellońska podpisały porozumienie o współpracy* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3519-biblioteka-narodowa-i-biblioteka-jagiellonska-podpialy-porozumienie-o-wspolpracy.html>.

⁵⁷ *WBP w Lublinie pierwszą biblioteką wojewódzką w Polsce z instalacją Almy* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://wbp.lublin.pl/index.php/2018/07/20/wbp-w-lublinie-pierwsza-biblioteka-wojewodzka-w-polsce-z-instalacja-alm/>. Umowę dotyczącą zasad korzystania z systemu Alma podpisano 28 lutego 2019 r. Por. *Porozumienie w sprawie korzystania z projektu „OMNIS”* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://wbp.lublin.pl/index.php/2019/03/01/porozumienie-w-sprawie-realizacji-projektu-omnis/>.

We wrześniu 2018 r. porozumienie o współpracy z BN podpisała Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach. Inauguracja prac w systemie Alma nastąpiła w tej bibliotece w sierpniu 2019 r.⁵⁸. Wstępny etap procesu tworzenia wspólnego katalogu przez cztery biblioteki pod egidą OMNIS dobiegł tym samym końca. Miesiąc później miało miejsce zakończenie całego projektu. Pamiętać należy, iż BN w 2018 r. podpisała łącznie 76 porozumień o współpracy z bibliotekami⁵⁹. Poważną część tych umów zawierała klauzulę o podjęciu prac w ramach, wspomnianego już, wspólnego środowiska katalogowego. Oznaczać to miało zapewne planowaną w przyszłości implementację systemu Alma i współkatalogowanie zbiorów wraz z BN. Tę formułę znajdziemy m.in. w tekstach umów z wojewódzkimi bibliotekami publicznymi w Toruniu (Książnica Kopernikańska), Lublinie, Zielonej Górze, Gorzowie Wielkopolskim, Łodzi, Krakowie, Białymstoku, Gdańsku, Katowicach, Olsztynie, Szczecinie (Książnica Pomorska).

Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na informację dotyczącą podpisania w sierpniu 2018 r. umowy między BN a Biblioteką Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu o współpracy strategicznej. W nocie tej zwracają uwagę trzy kwestie. Pierwsza dotyczy punktu ciężkości projektu OMNIS. W informacji o nawiązaniu współpracy dwóch bibliotek mowa jest o integracji ich działalności jako kluczowym elemencie rozwoju ogólnokrajowej sieci bibliotecznej pod egidą BN. E-usługa OMNIS, „polegająca na wdrożeniu ogólnopolskiego systemu informatycznego otwierającego dostęp do zasobów bibliotecznych, przyczyni się, jak podkreślano, do usprawnienia funkcjonowania sieci bibliotecznej. Jej najważniejszym elementem – czytamy dalej – będzie Zintegrowany System Zarządzania Zbiorami”⁶⁰. Zatem już w sierpniu 2018 r. Biblioteka Narodowa dokonuje radykalnej rekonfiguracji priorytetów projektu OMNIS. To już nie multiwyszukiwarka staje się zadaniem pierwszoplanowym. Jej miejsce najwyraźniej zajmuje system Alma, kupiony kilka miesięcy wcześniej i określony tu jako najważniejszy członek projektu OMNIS.

Należy też wspomnieć o drugim sygnale, pomieszczonym w krótkiej, ale znamiennej nocie BN. Otóż w tekście tym przywołana jest wypowiedź Krzysztofa Nierzwickiego, dyrektora toruńskiej książki. „Wierzymy, że realizowane w chwili obecnej – twierdzi Nierzwicki – zadanie wdrożenia do tego celu narzędzi, pod nazwą <e-usługa OMNIS>, oraz zapowiadana w perspektywie kilku lat jego powszechna implementacja w sieci bibliotek Rzeczypospolitej, stanie się podstawą tej idei, dając szansę stworzenia w kraju jednego centralnego katalogu zasobów polskich bibliotek – tak przecież wielokrotnie postulowanego w naszym środowisku”⁶¹. Zatem, jeżeli odnieść wcześniejszą notę o priorytecie OMNIS w postaci zintegrowanego systemu do stwierdzenia o powszechnej w perspektywie kilkuletniej implementacji tej usługi (i.e. systemu) w sieci bibliotek, wypowiedź tę należy interpretować jako zapowiedź włączania kolejnych bibliotek do systemu współkatalogowania pod egidą BN w ramach oprogramowania Alma. Zważyw-

⁵⁸ *Katalog WBP z nową wyszukiwarką PRIMO* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://wbp.lublin.pl/index.php/2019/08/26/katalog-wbp-z-nowa-wyszukiwarka-prim/>.

⁵⁹ *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2018*. Warszawa 2019, s. 182.

⁶⁰ *Biblioteka Narodowa i Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu podpisały porozumienie o współpracy* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3522-biblioteka-narodowa-i-biblioteka-uniwersytecka-w-toruniu-podpisały-porozumienie-o-wspolpracy.html>.

⁶¹ Tamże.

szy na fakt, iż zakup tego systemu dotyczył jedynie instalacji w czterech placówkach perspektywa dokooptowania kolejnych partnerów bibliotecznych w ramach wspomnianej powszechnej implementacji tego narzędzia wiązać się musi z trudnymi do oszacowania kosztami. To zapewne spowolni cały proces. Warto w tym kontekście odwołać się do dwóch dokumentów, sygnowanych przez dyrektorów bibliotek akademickich. Pierwszy z nich, przyjęty przez Konferencję Dyrektorów Bibliotek Akademickich Szkół Polskich, datowany na 9 października 2017 r. zawiera jednoznacznie aprobatę dla projektu implementacji jednolitego systemu bibliotecznego i utworzenia wspólnej bazy danych bibliotek szkół wyższych w ramach projektu OMNIS. Należy jednak podkreślić jeden istotny warunek owej implementacji. W dokumencie powołano się na założenia projektodawców, iż po okresie wstępnym system zakupiony przez BN, po wdrożeniu w trzech innych placówkach, dostępny będzie od 2019 r. dla innych bibliotek, w tym akademickich. BN zapewni bowiem bezpłatne uczestnictwo w systemie, a koszty utrzymania instalacji pokryje budżet państwa⁶². Biblioteki otrzymają więc do dyspozycji, nie ponosząc kosztów, nowoczesne oprogramowanie biblioteczne. Nie dziwi w tej sytuacji deklaracja, iż OMNIS jest rozwiązaniem, na które czekało bibliotekarstwo akademickie od dwóch dekad⁶³. Zasadniczo odmienne spojrzenie na kwestię uczestnictwa zawiera wydane w następnym roku sprawozdanie Krakowskiego Zespołu Bibliotecznego (KZB), skupiającego krakowskie biblioteki akademickie, a także Bibliotekę PAU i PAN. Zwrócono w nim uwagę, iż znaczne środki finansowe przeznaczone na realizację OMNIS, a także ogólnopolski zasięg programu ograniczyły szanse bibliotek akademickich na zdobycie funduszy na zakup własnego systemu. To ważna uwaga. Nie ma już mowy w sprawozdaniu o optymistycznym wariacie bezpłatnego uczestnictwa we współkatalogowaniu z BN. Niepokój przedstawicieli KZB wzmogło spotkanie w BN na temat zakupu systemu zarządzania zasobami bibliotecznymi. „Próba dyskusji z przedstawicielami BN na temat różnych, konkretnych zagadnień związanych z udostępnieniem systemu pozostałym bibliotekom (tj. innym niż 4 wyznaczone do implementacji w pierwszym etapie) pokazała brak istnienia planu – czytamy w dokumencie – który nakreślałby perspektywę czasową operacji, czy określałby – choćby wstępne – zasady dołączania się do projektu, a także brak świadomości stopnia złożoności procesu łączenia danych z ponad 8 tys. instytucji – co budzi uzasadniony niepokój”⁶⁴. Przełom 2017 i 2018 r. rozwiął, wydaje się definitywnie, nadzieje na rychłe i bezpłatne uczestnictwo w programie współkatalogowania w jednolitym systemie zakupionym przez BN. KZB w kolejnych latach nie powracał już do tego tematu.

⁶² Taką perspektywę uczestnictwa w systemie deklarowała Biblioteka Narodowa na spotkaniach informacyjnych. „Usługa <system zintegrowanego zarządzania zasobami dla polskich bibliotek>, zostanie zakupiona – czytamy w raporcie ze spotkania w lipcu 2017 r. – i udostępniona wszystkim instytucjom chcącym przenieść swoje dane do wspólnego środowiska katalogowego”. Zob. *OMNIS. System zintegrowanego zarządzania zbiorami dla polskich bibliotek – relacja ze spotkania konsultacyjnego* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://bn.org.pl/projekty/omnis/aktualnosci>.

⁶³ *Platforma usług bibliotecznych nowej generacji dla bibliotek akademickich – projekt e-usługa OMNIS Biblioteki Narodowej* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://kdbasp.bg.uni.opole.pl/platforma-uslug-bibliotecznych-nowej-generacji/>

⁶⁴ *Sprawozdanie z działalności KZB za okres styczeń 2017 r. – grudzień 2017 r.* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://bg.up.krakow.pl/kzb/wp-content/uploads/2018/11/spr2017.pdf>.

Trzecia kwestia, którą implikuje kooperacja BN i Biblioteki UMK dotyczy katalogu centralnego. Konsekwentnie nie wspomina się w tym kontekście o zasobach NUKAT, mowa jest o szansie stworzenia jednego centralnego katalogu zasobów bibliotecznych w Polsce. Co istotne, wagę tej kwestii podkreśla dyrektor biblioteki, która należała i należy do najbardziej aktywnych uczestników katalogu NUKAT⁶⁵, zatem dopiero budowa nowego zasobu pod kierunkiem BN, a kosztem NUKAT, tworzyć będzie ów wzorcowy katalog centralny. Jak rozumieć tę wypowiedź? Jedyna interpretacja jest taka, iż docelowo NUKAT powinien zejść z pola i ustąpić miejsca katalogowi, prowadzonemu przez BN. Tylko w takim wariantcie spełnić się może owa upragniona wizja, cytuję powtórnie, „stworzenia w kraju jednego centralnego katalogu zasobów polskich bibliotek” i tym katalogiem, to oczywiście, nie będzie NUKAT. Rzecz jasna w praktyce realizacja tego celu możliwa by była w dwojakiej formie, albo poprzez wstrzymanie finansowania NUKAT i doprowadzenie do jego zamknięcia lub daleko posuniętej redukcji – to wersja dramatyczna, albo poprzez stopniowe przejmowanie kolejnych bibliotek do współkatalogowania w Almie i wycofywania ich ze współpracy z NUKAT. Realizacja drugiego wariantu zapewne rozciągać się będzie na lata, ale wprowadzenie w życie tej strategii w dłuższej perspektywie odbywać się będzie w oczywisty sposób kosztem NUKAT i zmierzać będzie do jego marginalizacji. Nie dziwią więc pojawiające się od 2018 r. obawy związane z dalszą egzystencją centralnego katalogu zbiorów polskich bibliotek naukowych czy ryzykiem wstrzymania dotacji ministerialnej⁶⁶. Sposób prowadzenia przez BN polityki bibliotecznej niebezpiecznie balansuje na granicy działań destabilizujących. W jakim celu? Z NUKAT współpracuje ponad 170 bibliotek naukowych. Przejmowanie tych placówek przez BN, nawet jeżeli zakończy się sukcesem z racji uprzywilejowanej pozycji w systemie bibliotecznym, zasobu środków, finansów, którymi dysponuje BN, zajmie lata i prowadzić będzie nie do scalania, lecz rozrywania więzi między bibliotekami.

Dominująca pozycja BN powoduje, iż to do niej trafia znaczna część środków, przeznaczonych na rozwój polskiego bibliotekarstwa. W efekcie inne placówki, które nie uczestniczą w programach pilotowanych przez BN, mają dużo mniejsze szanse na uzyskanie finansów, gwarantujących ich egzystencję. I tak NUKAT każdego roku, by przetrwać, występuje o dotację specjalną MNiSW (obecnie MEiN), której wysokość oscyluje wokół 2 mln zł. Odwołajmy się do wymownego cytatu dotyczącego przyznania tego dofinansowania w 2018 r.: „Załamanie nastąpiło w 2018 roku. Jesienią 2017 – pisze Ewa Kobierska-Maciuszko – złożyliśmy wniosek, nie różniący się specjalnie od poprzednich ani rozkładem prognozowanych kosztów, ani wysokością kwoty: 2,4 mln zł. Wiosną 2018 Departament Nauki MNiSW poprosił nas o dodatkowe wyjaśnienia. Konkretnie zapytali, dla-

⁶⁵ W 2019 r. Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu lokowała się na czwartym miejscu w rankingu NUKAT-u najintensywniej katalogujących bibliotek. Zob. *Sprawozdanie Centrum NUKAT BUW za rok 2019*. Warszawa 2020 s. 7 [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: https://centrum.NUKAT.edu.pl/images/files/sprawozdania/spr_NUKAT_2019_07052020.pdf.

⁶⁶ *Instytut Historii PAN. Apel w sprawie finansowania NUKAT* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://ihpan.edu.pl/apel-w-sprawie-finansowania-NUKAT/>; *Apel w sprawie dalszego finansowania centralnego katalogu NUKAT* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://www.kzb.krakow.pl/?p=46>; H. Hollender, A. Zielińska, M. Rek, *Oświadczenie Biblioteki Uczelni Łazarzkiego w sprawie projektu OMNIS* [online]. „Biuletyn EBIB” 2018, nr 181. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/59/60>.

czego potrzebujemy aż tyle, skoro jest projekt BN E-usługa OMNIS. Wyjaśniliśmy, dlaczego potrzebujemy aż tyle, mimo że jest projekt BN E-usługa OMNIS. Wyjaśnienia przyjęto, w lipcu dostaliśmy 50% wnioskowanej kwoty: 1,2 mln zł. Resztę sfinansowała BUW; to był ciężki rok⁶⁷. Sytuacja, gdy jedna z najważniejszych instytucji bibliotekarskich musi każdego roku starać się o dofinansowanie, które jest warunkiem jej dalszej egzystencji, świadczy nie tylko o pasywności polskiego bibliotekarstwa, lecz także o kryzysie źródeł i sposobów jego finansowania. Wpływ na to ma dominujące uprzywilejowanie, także finansowe Biblioteki Narodowej, które odbywa się kosztem innych instytucji. Mamy bowiem do czynienia z domyślnym założeniem, iż finanse ministerialne lokowane są w projekty, którym przewodzi BN. Kooperatywa z tą placówką daje korzyści, pozostawanie na uboczu oznacza problemy. W sytuacji, gdy BN otwiera projekt, który umożliwi, wedle deklaracji programowych, dostęp do katalogów wszystkich polskich bibliotek, a zarazem tworzy własny katalog centralny, pojawia się zapewne u decydentów wątpliwość, czy ma sens finansowanie na dotychczasowym poziomie katalogu nukatowskiego.

W latach 2019-2020 dwie kolejne biblioteki naukowe, partycypujące w tworzeniu katalogu nukatowskiego, podjęły działania zmierzające do zakupu zintegrowanego systemu, jako wstępnej fazy akcesji do wspólnego środowiska katalogowego Biblioteki Narodowej. W październiku 2019 r. opublikowano zamówienie na dostawę dla Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego zintegrowanego systemu zarządzania zasobami wraz z dostępem do systemu bibliotecznego w chmurze obliczeniowej w modelu SaaS⁶⁸. W marcu 2020 r. rozpoczęto z kolei procedurę przetargową na „dostarczenie i implementację gotowego Systemu Zarządzania Zasobami Bibliotecznymi, wraz z usługą dostępu do Systemu w chmurze obliczeniowej, w modelu SaaS” dla Biblioteki UMK w Toruniu⁶⁹. W obu przetargach wpłynęły oferty od dwóch dostawców: firmy Ex Libris oraz American Systems. Uniwersytet toruński w październiku 2020 r. zawiadomił o wybraniu oferty firmy Ex Libris⁷⁰. Uniwersytet lubelski 18 czerwca 2020 r. ogłosił unieważnienie postępowania w związku z odrzuceniem obu ofert⁷¹. Tydzień później opublikował dokument o tytule godnym przytoczenia: *Zawiadomienie o unieważnieniu czynności unieważnienia postępowania oraz informacja*

⁶⁷ E. Kobińska-Maciuszko, *Z frontu walki o NUKAT...* s. 4.

⁶⁸ *Ogłoszenie o zamówieniu* [online]. [dostęp: 14.07.2021]. Dostępny w WWW: https://bip.kul.lublin.pl/files/782/public/2019/azp-p221_020-2019/ogloszenie_o_zamowieniu_nr_2019_s_189-458957.pdf; *Dostawa wraz z wdrożeniem i wsparciem technicznym zintegrowanego systemu informatycznego zarządzania zasobami dla Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II* [online]. [dostęp: 14.07.2021]. Dostępny w WWW: https://bip.kul.lublin.pl/files/782/public/2019/azp-p221_020-2019/2_siwz_-_system_bu.pdf

⁶⁹ *Ogłoszenie o zamówieniu* [online]. [dostęp: 14.07.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.umk.pl/zamowienia/przetargi/pliki/15852090442020-ojs061-145813-pl.pdf>; *Specyfikacja istotnych warunków zamówienia*. [online]. [dostęp: 14.07.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.umk.pl/zamowienia/przetargi/pliki/1585209071SIWZ.pdf>

⁷⁰ Cena oferty wyniosła 6 065 428 zł. Drugi oferent został wykluczony z przetargu. Por. *Zawiadomienie o wyborze najkorzystniejszej oferty* [online]. [dostęp: 14.07.2021]. Dostępny w WWW: https://www.umk.pl/zamowienia/przetargi/pliki/1603880407na_strone_podpisane.pdf

⁷¹ *Informacja o unieważnieniu postępowania* [online]. [dostęp: 14.07.2021]. Dostępny w WWW: https://bip.kul.lublin.pl/files/575/public/2020/20_2019_systembiblio/informacja_o_uniewaznieniu_postepowania.pdf.

o wyborze najkorzystniejszej oferty, w którym „w związku z ujawnieniem nowych okoliczności” anulowano wykluczenie z postępowania firmy Ex Libris, a jej ofertę („zamawiający dokonał ponownego badania i oceny oferty Wykonawcy: Ex Libris <Deutschland> i uznał, że Wykonawca spełnił warunki udziału w niniejszym postępowaniu”) oceniono jako najkorzystniejszą⁷². Tym samym obie biblioteki rozpoczęły procedury przygotowawcze do integracji swoich zasobów z katalogiem BN. 28 czerwca 2021 r. katalog Biblioteki UMK w nowym systemie został udostępniony użytkownikom. Od 14 lipca tego roku dostępna jest również nowa odsłona katalogu Biblioteki KUL. Tym samym grupę bibliotek współkatalogujących w systemie Alma tworzy obecnie wraz z BN sześć placówek. W nukatowskim wykazie bibliotek współtworzących centralny katalog zakończenie współpracy Biblioteki UMK datowane jest na 1 czerwca 2021, a Biblioteki Uniwersyteckiej KUL na 2 czerwca 2021⁷³.

Zakup systemu Alma przez dwie duże biblioteki naukowe i przystąpienie do współkatalogowania w połowie 2021 r. oznacza kontynuację procesu powolnego acz konsekwentnego pozyskiwania przez BN bibliotek naukowych do tworzenia wspólnego środowiska katalogowego, kosztem integralności katalogu centralnego NUKAT⁷⁴. W kontekście tego procesu mowa jest o pionierskich działaniach w zakresie wdrażania systemów chmurowych. Oczywiście można się z tym zgodzić, lecz to jedynie kwestia infrastruktury informatycznej, która nie decyduje o kształcie polskiego bibliotekarstwa. Mowa jest także, w tym przypadku przekaz jest konsekwentny od zarania OMNIS, iż dzięki temu projektowi sieć biblioteczna w Polsce stanie się faktem. Przy okazji zakupu Almy również zapewniano, iż „implementacja systemu jest początkiem dostarczania narzędzi do budowy ogólnopolskiej sieci bibliotecznej”⁷⁵. Przypomnijmy więc kwestię terminologiczną. Desygnatem pojęcia „ogólnokrajowa sieć biblioteczna” wedle *Ustawy o bibliotekach* są wyłącznie biblioteki publiczne⁷⁶. Biblioteka Narodowa dążąc do rozwoju i integracji sieci winna w pierwszej kolejności współpracować w zakresie tworzenia katalogu centralnego z bibliotekami publicznymi. Wciąganie do kooperacji kolejnych bibliotek naukowych nie służy rozwojowi sieci bibliotecznej, lecz tworzy niebezpieczne dla jej spójności precedensy. Włączenie natomiast do współkatalogowania kolejnych po Kielcach i Lublinie bibliotek wojewódzkich tworzyłoby racjonalne ramy do rozwoju owej sieci bibliotecznej, skupionej wokół narzędzi udostępnionych przez Bibliotekę Narodową. W ramach takiej strategii BN tworzyłaby uzupełniający, komplementarny wobec NUKAT, który zrzesza biblioteki naukowe, zasób katalogowy. Pozostaje jednak jedno, zasadnicze ale. Tym są nieuniknione koszty tego procesu i pytanie o ewentualną monopolizację rynku bi-

⁷² *Zawiadomienie o unieważnieniu czynności unieważnienia postępowania oraz informacja o wyborze najkorzystniejszej oferty* [online]. [dostęp: 14.07.2021]. Dostępny w WWW: https://bip.kul.lublin.pl/files/957/2020/system_biblioteczny/informacja.pdf. Cena oferty firmy Ex Libris wyniosła 1 491 750 zł.

⁷³ *Biblioteki NUKAT* [online]. [dostęp: 14.07.2021]. Dostępny w WWW: <https://centrum.nukat.edu.pl/pl/biblioteki>

⁷⁴ Już w sprawozdaniu BN za 2018 r. w nocy o porozumieniu z Biblioteką UMK obecna jest deklaracja, iż „obie biblioteki będą pracowały we wspólnym środowisku katalogowym”. Zob. *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2018...* s. 12.

⁷⁵ Tamże, s. 136

⁷⁶ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970850539/O/D19970539.pdf>.

bioteczne przez jednego dostawcę systemów bibliotecznych. Przystąpienie bowiem kolejnych placówek do współkatalogowania w ramach jednolitego środowiska BN łączy się przecież nieuchronnie z zakupem tego samego produktu firmy Ex Libris, a zarazem eliminowaniem z rynku dotychczasowych dostawców oprogramowania bibliotecznego, w tym firm polskich. Na tym polega zasadnicza różnica między NUKAT a katalogiem centralnym BN. Biblioteki, tworzące zasób nukatowski, prowadzą własne katalogi, wykorzystując szereg różnych systemów bibliotecznych, od Alepha, poprzez Virtue, Horizonta, Kohe, PATRONA, na MAK-u skończywszy. Biblioteki, które przystępują do współkatalogowania z BN, utrzymują swój katalog w owej chmurze, co oznacza wykorzystanie infrastruktury BN i implementację jednolitego systemu, czyli Almy. Oczywiście biblioteki mogą/muszą organizować w związku z planami kooperacji z BN przetargi na dostarczenie systemu zarządzania zasobami bibliotecznymi, tak jak to uczyniła Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu czy Biblioteka Uniwersytecka KUL, ale zwycięzcą może być jedynie firma Ex Libris, bo przecież jakikolwiek inny system uniemożliwiłby ową docelową pracę we wspólnym środowisku. Inicjowanie zatem konkursu ofert na dostarczenie systemu dla biblioteki, która zamierza przystąpić do procesu współkatalogowania z BN wydaje się zabiegiem zgoła pozornym. To manewr podobny do zakupu od Henry'ego Forda samochodu w dowolnym kolorze pod warunkiem, że będzie to kolor czarny. Organizowane więc mogą być przetargi na zakup systemu bibliotecznego w chmurze, pod warunkiem, iż nazwa owego oprogramowania zaczyna i kończy się na a. Z drugiej strony występowanie o finansowanie ze środków publicznych zakupu systemu określonego producenta wydaje się sprzeczne z zasadą uczciwej konkurencji. Zobrazujmy to przykładem kolejnego projektu, noszącego nazwę „Budowa Ogólnokrajowej Sieci Bibliotecznej”, przygotowanego przez Bibliotekę Narodową. Projekt zgłoszono w 2019 r. Jego celem miało być wdrożenie jednolitego systemu bibliotecznego (zintegrowanego systemu zarządzania) w 369 bibliotekach publicznych województwa świętokrzyskiego i lubelskiego. „Systemy obecnie wykorzystywane w bibliotekach posiadają różne technologie w warstwie sprzętowej i software'owej. Systemy te nie są z sobą kompatybilne, co uniemożliwia stworzenie interoperacyjności organizacyjnej wśród bibliotek, pracy w ramach wspólnego środowiska katalogowego i tym samym tworzenia Ogólnokrajowej Sieci Bibliotecznej”, czytamy w uzasadnieniu celu tego przedsięwzięcia⁷⁷. Przeszarałe programy biblioteczne zostaną, wedle autorów projektu, zastąpione zintegrowanym systemem i pracą we wspólnym środowisku katalogowym jako usłudze chmurowej SaaS. W dokumentacji nie pojawia się nazwa systemu bibliotecznego, którego zakup miał stanowić integralną część projektu (wymieniona jest natomiast firma Ex Libris jako przyszły dostawca oprogramowania), nie zmienia to jednak faktu, iż owe 369 bibliotek współkatalogować miało w tym samym programie, z którego korzysta BN wraz z trzema placówkami partnerskimi. Wydaje się naturalne, iż właśnie biblioteki publiczne z województwa świętokrzyskiego i lubelskiego zostały wybrane jako beneficjenci tego projektu informatycznego.

⁷⁷ Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. Opis założeń projektu informatycznego [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.gov.pl/web/krmc/ministerstwo-kultury-i-dziedzictwa-narodowego17>.

Wszak byłyby to kolejny etap zakupu jednego wspólnego systemu bibliotecznego w Polsce, który postulował Z. Pietrzyk, a zarazem logiczny krok, zważywszy na uczestnictwo w programie współkatalogowania dwóch nadrzędnych bibliotek wojewódzkich, kieleckiej i lubelskiej. Projekt z 2019 r. był oczywiście kontynuacją działań podjętych w ramach projektu OMNIS, dotyczących implementacji jednolitego systemu dla polskich bibliotek. Koszty „Budowy Ogólnokrajowej Sieci Bibliotecznej” oszacowano na ponad 41 mln zł., z czego ponad 16 mln zł. przeznaczone było na zakup oprogramowania. Realizację zaplanowano na lata 2020-2022. Projekt ten miał stanowić pierwszy etap długofalowego przedsięwzięcia, w wyniku którego do wspólnego systemu włączyć miano 2600 bibliotek publicznych z 16 województw. Do projektu zgłosił pytania i uwagi Marek Zagórski, minister cyfryzacji, odwołując się do zaleceń sformułowanych przez Zespół Zadaniowy „Rada Architektury IT”. Nie znamy tego dokumentu, mamy jednak dostęp do odpowiedzi na ten list z 24 września 2019 r., autorstwa Pawła Lewandowskiego, wiceministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Interesuje nas jeden punkt, odnoszący się do następującego zalecenia Zespołu Zadaniowego, postulującego: „zmianę założenia dotyczącego zbudowania rozwiązania przez z góry przewidzianego dostawcę”. Podważono więc kardynalną intencję projektu, polegającą na zakupie oprogramowania od określonego producenta. W odpowiedzi ministerialnej, sformułowanej rzecz jasna w imieniu BN, stwierdzono, iż zmiana dostawcy „jest nie wskazana i stawia realizację całego przedsięwzięcia jakim jest budowa Ogólnokrajowej Sieci Bibliotecznej pod znakiem zapytania”⁷⁸. Implementacja innego systemu bibliotecznego opóźniłaby realizację projektu, ponadto BN wraz z BJ posiadają, argumentowano, doświadczenie w implementacji systemu zakupionego w ramach OMNIS. „W wyniku przeprowadzonego postępowania – czytamy w odpowiedzi – o udzielenie zamówienia publicznego w ramach projektu pn. <e-usługa OMNIS> ofertę przedstawił tylko jeden wykonawca co może wskazywać, że rozwiązanie pozwalające na współkatalogowanie w czasie rzeczywistym w jednej bazie danych może być rozwiązaniem niszowym”⁷⁹. Z tezą tą można by zapewne dyskutować, przypominając wspomniane już wygórowane wymagania związane z dorobkiem w zakresie implementacji systemu w innych bibliotekach (narodowej i naukowej, konsorcjum 20 bibliotek), które stawiano przed ewentualnymi wykonawcami. 26 września 2019 r. Zespół Zadaniowy opatrzył projekt negatywną rekomendacją. Uzasadniać ją miały następujące braki: „Nie przedstawiono wystarczającego uzasadnienia budowy nowego systemu bez zachowania zasady konkurencyjności, (W opisie jednoznacznie wskazany jest dostawca rozwiązania.); Opis założeń wskazuje, że planowane rozwiązanie będzie zamknięte technologicznie i w długiej perspektywie nieefektywne; KPI dla Celu 1 nie odzwierciedla opisywanego w nim zmniejszenia kosztów procesów back-office bibliotek publicznych, w wyniku zamiany istniejących obecnie rozwiązań na proponowane”⁸⁰. 29 listopada projekt „Budowy Ogólnokrajowej Sieci Biblio-

⁷⁸ [List P. Lewandowskiego do J. Duszyńskiej z 24.09.2019] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.gov.pl/web/krmc/ministerstwo-kultury-i-dziedzictwa-narodowego17>.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ Karta oceny projektu nr P219 przez Zespół Zadaniowy Rada Architektury IT [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.gov.pl/web/krmc/ministerstwo-kultury-i-dziedzictwa-narodowego17>.

tecznej” został przez Lewandowskiego wycofany z dalszego opiniowania przez Komitet Rady Ministrów do Spraw Cyfryzacji⁸¹. Porażka nie zastopowała starań BN o implementację jednolitego systemu Alma w bibliotekach publicznych. Za egzemplifikację determinacji w tym zakresie służyć może przyjęty w styczniu 2021 r. i oddany do konsultacji projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie ustanowienia „Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021-2025”. W jednym z priorytetów tego programu, który dotyczy wszak rozwoju czytelnictwa, widnieje następujące zadanie: „utrzymanie i wdrożenie zintegrowanego systemu zarządzania zasobami bibliotek w 500 bibliotekach: 4 już zintegrowanych oraz w przyłączonych 16 dużych bibliotekach publicznych i innych zaliczonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego do OSB o księgozbiorach liczących powyżej 50 tys. jednostek, jak również w bibliotekach publicznych woj. świętokrzyskiego, łódzkiego i lubelskiego”⁸². Budżet programu wynosi ponad 1,1 mld zł⁸³. Program został przyjęty przez Radę Ministrów 21.05.2021 r. Biblioteka Narodowa w ramach pierwszego z czterech priorytetów nadzorować będzie realizację dwóch punktów tego przedsięwzięcia (określanych jako kierunki interwencji), z których jeden to owa *Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek*. W tym przypadku nie pozostawiono wątpliwości co do wyboru dostawcy zintegrowanego systemu. W obszernym opisie warunków i sposobów realizacji poszczególnych zadań jednoznacznie wskazano docelowy system biblioteczny: „Budowa platformy ogólnokrajowej sieci bibliotecznej będzie odbywać się poprzez włączanie kolejnych bibliotek do wspólnej platformy informatycznej – systemu Alma i wyszukiwarki Primo, których zaawansowane możliwości technologiczne umożliwiają realizację zadań”⁸⁴. W szczegółowym wyliczeniu braków i niedostatków polskiego bibliotekarstwa, które dzięki implementacji wspólnego środowiska katalogowego ulegną radykalnej sanacji, powtórzono *in extenso* cytowane już twierdzenia o przestarzałych programach bibliotecznych, niekompatybilnych systemach, braku jednolitego interfejsu wyszukiwawczego (co utrudniać ma procesy wyszukiwawcze), niedostępności narzędzi do wspólnego katalogowania, w tym implementacji rozwiązań chmurowych. „Naprawa obecnego stanu możliwa jest – czytamy w dokumencie – poprzez cyfryzację procesów back-office bibliotek publicznych poprzez wdrożenie ujednoczonego systemu w modelu – SaaS [...], Zakupione i wdrożone oprogramowanie w ramach projektu ustandaryzuje procesy biznesowe i przełoży się na podniesienie poziomu świadczonych usług

⁸¹ [List P. Lewandowskiego do J. Pazińskiego z 29.11.2019 r.] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.gov.pl/web/krmc/ministerstwo-kultury-i-dziedzictwa-narodowego17>.

⁸² Projekt uchwały Rady Ministrów w sprawie ustanowienia programu wieloletniego „Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021-2025” [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-20-na-lata-2021-2025>.

⁸³ 1,1 mld zł na Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0 – ruszają konsultacje publiczne [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.gov.pl/web/kultura/11-mld-zl-na-narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-20-ruszaja-konsultacje-publiczne>.

⁸⁴ Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0. na lata 2021–2025: program wieloletni; załącznik do uchwały nr 69/2021 Rady Ministrów z dnia 21 maja 2021 r. [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://bip.mkdnis.gov.pl/pages/legislacja/programy-wieloletnie/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-2-0-na-lata-2021-2025.php>.

przez poszczególne biblioteki⁸⁵. Brakuje jedynie wyjaśnień, jakie procesy biznesowe w bibliotekach polskich mają na myśli autorzy tego dokumentu. W porównaniu z projektem z 2019 r. liczbę partycypujących placówek w *Budowie ogólnokrajowej sieci* zwiększono z 369 do 496. Oprócz wspomnianych 16 dużych bibliotek publicznych w programie współkatalogowania weźmie udział 480 bibliotek z trzech terenów, do wcześniej planowanego świętokrzyskiego i lubelskiego dołączono województwo łódzkie⁸⁶. Na realizację zadania przeznaczono 41,2 mln zł. Pierwsze biblioteki zostaną przyłączone do wspólnej platformy Biblioteki Narodowej w 2022 r. Jak widać, BN konsekwentnie zmierza do obranego wcześniej celu, zakupu i implementacji zintegrowanego systemu Alma w kolejnych bibliotekach polskich.

PRZEPISY KATALOGOWANIA

Przystąpienie w 2019 r. trzech bibliotek do wspólnego katalogu BN oraz perspektywa włączenia kolejnych placówek do procesu współkatalogowania implikowała przyjęcie wspólnego kodeksu katalogowego, jednolitych zasad opracowania zbiorów. Na początku 2020 r. Biblioteka Narodowa udostępniła w wersji elektronicznej nowe przepisy katalogowania⁸⁷. „Opracowane przez Bibliotekę Narodową przepisy katalogowania – stwierdził na spotkaniu inauguracyjnym T. Makowski – to wynik wieloletniej pracy zespołu Instytutu Bibliograficznego oraz konsultacji z katalogerami BN oraz innych bibliotek. Efektem tych prac jest jednolita i spójna kodyfikacja przepisów katalogowania...”⁸⁸. Czołowe miejsce na stronie z nowymi zasadami opisu zajęły kwestie deskryptorowe. Jak wiadomo, BN zastąpiła stosowany przez wiele lat JHP BN językiem deskryptorowym. Zasady tworzenia i ustalenia dotyczące formy deskryptorów udostępniono już w 2017 r. Zniesiono wówczas podział na kartotekę wzorcową haseł formalnych i haseł rzeczowych, tworząc wspólny zasób w postaci bazy deskryptorów⁸⁹. Przyjęto zarazem generalną zasadę wyrażania deskryptorów w języku polskim. W konsekwencji nazwy osób i instytucji (hasła autorskie i korporatywne opisu formalnego) podawane są w spolszczonej wersji. To jedna z kardynalnych, w odniesieniu do np. nazw autorów starożytnych czy nazw autorów rosyjskich, zmian, które przyjęto wbrew tradycji polskich zasad katalogowania.

Oprócz reguł dotyczących deskryptorów i ich formy na stronie BN obecne są dwa podstawowe moduły w postaci *Przepisów katalogowania* oraz *Formatów*⁹⁰.

⁸⁵ Tamże s. 37-38.

⁸⁶ Harmonogram przyłączania w latach 2021-2025 kolejnych bibliotek do wspólnej platformy zob. *Budowa ogólnokrajowej sieci bibliotecznej poprzez zintegrowany system zarządzania zasobami bibliotek* [online]. [dostęp: 14.07.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/narodowy-program-rozwoju-czytelnictwa-2.0/budowa-ogolnokrajowej-sieci-bibliotecznej-poprzez-zintegrowany-system-zarzadzania-zasobami-bibliotek>

⁸⁷ *Przepisy katalogowania* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://przepisy.bn.org.pl>.

⁸⁸ *Nowe przepisy katalogowania – relacja z seminarium* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3895-nowe-przepisy-katalogowania-relacja-z-seminarium.html>.

⁸⁹ *Baza. Deskryptory BN* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/KHW/makwww.exe?BM=1>.

⁹⁰ W lutym 2019 r. informowano o trwających w Wydawnictwie BN przygotowaniach do druku przepisów katalogowania. Publikacja liczyła około 1500 stron. Niestety, do tej pory nie ukazała się. Por. *Nowe przepisy katalogowania...*

Analiza zawartości tych trzech działów wskazuje na konkretne braki. Po pierwsze nieobecna jest dokumentacja struktury, zawartości rekordu bibliograficznego w formacie MARC 21. Po wtóre, dział *Przepisów katalogowania* w istocie zawiera postanowienia dotyczące opisu bibliograficznego ISBD z polskimi przykładami. Nasuwa się pytanie o nieobecne w tej dokumentacji reguły doboru haseł formalnych. Wedle jakich zasad opisy zaopatrywane są w hasła główne i dodatkowe, w jakich przypadkach dokument otrzymuje na przykład hasło autorskie, a w jakich korporatywne? Czy BN wraz z bibliotekami współkatalogującymi stosuje tytuł formalny jako hasło dodatkowe? Jeżeli tak, to gdzie użytkownik znajdzie jakiegokolwiek zasady stosowania tego hasła? Pytania są o tyle istotne, iż w praktyce katalogowej BN ostatnich lat zauważyć można zasadnicze odstępstwa w tym zakresie od reguł, pomieszczonych w kanonicznych polskich normach dotyczących haseł opisu. Przykładem owych odstępstw jest odmienne stosowanie hasła głównego autorskiego, którym BN opatruje wyłącznie pozycje jednego autora. Opis pracy dwóch autorów pozbawiony zostaje hasła głównego. Zatem gdzie znaleźć można owe reguły? W tej materii należy sformułować dwie oczywiste uwagi. Pierwsza dotyczy odmiennej roli hasła w systemach zautomatyzowanych w porównaniu z dawnym katalogiem kartkowym. Ponadto we współczesnych mechanizmach wyszukiwawczych, konstruowanych na podobieństwo wyszukiwarki googlowskiej, zatem przeszukiwaniu pełnotekstowym, hasła stanowią jeden z wielu elementów identyfikujących opisy. Nie zmienia to jednak ich usytuowania w strukturze rekordu. Ich ujednoliconą formą jest integralną częścią opisu katalogowego. Uwaga druga dotyczy terminologii, do której odwołuje się BN. Nie wiadomo bowiem, czy placówka ta nadal operuje terminem hasło⁹¹. Ono nie pojawia się w tych przepisach, być może przyjęto ujednoliconą terminologię w postaci deskryptora osobowego czy deskryptora korporatywnego, dzieląc je na główne i dodatkowe. Na to wskazywałaby terminologia obecna w dokumentacji rekordu khw. Pomocą mógłby służyć (nieдоступny) słownik terminów, definiujący takie pojęcia jak hasło czy praca zbiorowa.

Brak tych kluczowych elementów przepisów katalogowania skłania do pytania o praktykę katalogową BN i pięciu (w przyszłości kilkuset) innych bibliotek współkatalogujących. Z jakiej dokumentacji korzystają? Z wewnętrznych ustaleń?, lecz chyba nie reguł przekazywanych ustnie na szkoleniach organizowanych przez narodową księżnicę? Dlaczego tych zasad nie opublikowano na stronie BN? Jak wypełniany jest rekord w formacie MARC w wersji stosowanej w BN, skoro niedostępna jest jego struktura i dokumentacja? Cóż, strapiionemu czytelnikowi tej niepełnej dokumentacji nie pozostaje nic innego, jak skierować kroki ku osobie najbardziej kompetentnej, Pełnomocnikowi dyrektora ds. katalogowania. Na pytanie o przyczyny braku ustaleń dotyczących reguł wyboru haseł, zafasowany autor otrzymuje odpowiedź, iż „zasady doboru odpowiedzialności w odniesieniu do poszczególnych typów publikacji zostały omówione w Przepisach katalogowania Biblioteki Narodowej w podrozdziale 2.9 Oznaczenie odpowiedzialności. Każdy z typów publikacji opracowano oddzielnie...”⁹². Nieco

⁹¹ W specyficznej terminologii nukatowskiej, w ślad za RDA, hasła zostały zastąpione terminem punkt dostępu.

⁹² List Z. Żurawińskiej z 21.01.2021.

zakłopotany, acz nadal pełen dobrej woli amator wymiany korespondencji z BN próbuje tłumaczyć, iż być może niezbyt precyzyjnie zadał pytanie, które dotyczyło przecież reguł wyboru haseł, a nie kwestii oznaczeń odpowiedzialności, że to jednak odmienne zagadnienia i rzecz dotyczy z punktu widzenia formatowego grupy pól 1XX, 7XX, 8XX. W odpowiedzi znajduje zapewnienie, iż Szanowna Adresatka właściwie zrozumiała pytanie, że „wszelkie kwestie związane z oznaczeniem odpowiedzialności, a tym samym doбором głównych i dodatkowych haseł formalnych (deskryptorów) wyrażających podmioty (np. osoby, instytucje) mające wkład w powstanie katalogowanej publikacji, zostały omówione w Przepisach katalogowania Biblioteki Narodowej dostępnych pod linkiem: przepisy.bn.org.pl. W częściach dotyczących przepisów katalogowania poszczególnych typów publikacji, w podrozdziale dot. oznaczenia odpowiedzialności, ww. zasady zostały omówione szczegółowo”⁹³. Zdumionemu odbiorcy nie pozostaje nic innego, jak podziękowanie za odpowiedzi na niestosowne pytania i wyrażenie po raz wtóry przekonania, że kwestie doboru haseł i zagadnienia związane z odpowiedzialnością niekoniecznie się pokrywają i że nadal, mimo chęci i dobrej woli, nie znajduje w przepisach BN odpowiedzi na elementarne pytania typu: pod jakim hasłem głównym kataloguje się antologie, w jakich przypadkach opis książki zostaje zaopatrzone w hasło korporatywne w postaci nazwy instytucji, a kiedy rekord zostaje pozbawiony hasła głównego etc. W odpowiedzi listowej ze strony BN znajduje polemikę ze stwierdzeniem, że ustalenia dotyczące oznaczenia odpowiedzialności nie mają przełożenia na zasady doboru haseł: „Otóż w sposób fundamentalny łączy je to, że nie można dokonywać właściwego doboru haseł (głównych lub dodatkowych) bez rozpatrzenia stopnia udziału poszczególnych podmiotów (np. osób, instytucji) w procesie powstania publikacji. Inaczej mówiąc – zasady oznaczenia odpowiedzialności w opisie bibliograficznym de facto przesądzają, które podmioty mogą wystąpić w funkcji hasła (głównego lub dodatkowego)”⁹⁴. Nie zrażony niczym dyskutant po lekturze tego fragmentu nabiera ponownie ochoty na kontynuację korespondencji, na przytoczenie przykładów braku związku między odpowiedzialnością a hasłem, opisów, pozbawionych oznaczenia odpowiedzialności, zaopatrzonych jednak w hasło główne (dla niezorientowanych w meandrach katalogowania – to przypadek druków anonimowych o rozwiązanym autorstwie) itd. Szybko jednak opuszcza go zapal, bowiem w liście znajduje następujący passus: „Przyznając Panu rację, że w Przepisach katalogowania BN nie ma informacji [...] <pod jakim hasłem głównym kataloguję antologie> – stanowczo stwierdzam, że tego typu zasady nie mogły, co więcej nawet nie powinny, w tym miejscu wystąpić. Zasady stosowania haseł głównych i dodatkowych są niezależne od przepisów katalogowania, ponieważ wiążą się wyłącznie z zasadami redakcji bibliografii, gdzie szczegółowo określa się, które hasło i w jakiej sytuacji znajdzie się w nagłówku opisu bibliograficznego i tym samym będzie uznane za hasło główne”⁹⁵. W tym momencie załamany autor traci do reszty wiarę we własną skromną wiedzę, domniemane i jak się okazuje, miżerne, wręcz pozorne kompetencje. To, co uznawał za pewien dogmat, ów inte-

⁹³ List Z. Żurawińskiej z 27.01.2021.

⁹⁴ List Z. Żurawińskiej z 28.01.2021.

⁹⁵ Tamże.

gralny związek haseł z przepisami katalogowania okazał się zwykłym urojeniem. Przepisy katalogowania obejmują według BN opis, począwszy od strefy tytułu i oznaczenia odpowiedzialności do strefy identyfikatora zasobu. Hasła pozostają poza domeną przepisów. Można je dodać jako element szeregowania opisów w bibliografiach. Wiążą się bowiem wyłącznie z kwestią redakcji bibliografii i stanowią nagłówek opisu. Wówczas do dokonania takiego zabiegu w zupełności wystarczą postanowienia dotyczące oznaczenia odpowiedzialności. Koniec, kropka. Można by jeszcze zadać pytanie retoryczne, w jakim celu w katalogu BN opisy zaopatrywane są w hasła, wszak w katalogu szeregowanie opisów, a do tego podobno wyłącznie one służą, nie wchodzi w grę. Może jednak nie warto już mnożyć zbędnych pytań bez potrzeby. Poza jednym, już wspomnianym – na podstawie jakich dokumentów, poza udostępnionymi na stronie BN, biblioteki współkatalogujące wykonują opisy katalogowe?

ZAKOŃCZENIE PROJEKTU

10 września 2019 r. odbyła się konferencja prasowa, na której podsumowano realizację projektu „e-usługa OMNIS”. Tę datę uznać należy za formalne zakończenie przedsięwzięcia. Tak zresztą zatytułowano notę opublikowaną na stronie BN⁹⁶. Mottem, nadrzędną formułą tego spotkania było hasło *Połączone katalogi*. Dominuje ono również w warstwie wizualnej konferencji. Tak więc za główne osiągnięcie tego projektu uznano integrację zasobów katalogowych czterech bibliotek pod egidą BN, przedsięwzięcie, które nieobecne było w charakterystyce projektu OMNIS w 2017 r. Co więcej, w sprawozdaniu czytamy, iż T. Makowski w prezentacji zatytułowanej właśnie *Połączone katalogi* „przedstawił główny cel projektu, jakim było wdrożenie ogólnopolskiego systemu informatycznego oferującego jeden punkt dostępu do zbiorów polskich bibliotek oraz do aktualnej oferty rynku wydawniczego w Polsce. Przybliżył również szczegóły e-usług, które powstały w ramach prac nad projektem: Zintegrowana wyszukiwarka OMNIS, POLONA w chmurze dla bibliotek oraz Repozytorium wydawnicze e-ISBN”⁹⁷. Mamy do czynienia z paradoksalną narracją. Oto zgodnie z nią jeden punkt dostępu do zbiorów polskich bibliotek stanowić ma wspólny katalog czterech bibliotek pod egidą BN i informatycznym nadzorem firmy Ex Libris, a nie Zintegrowana wyszukiwarka, która przeszukiwać miała zasoby wszystkich polskich bibliotek i innych instytucji kultury. Co więcej, wspólny katalog czterech bibliotek ma być urzeczywistnieniem priorytetowego celu projektu OMNIS. A niespodziewanie zdetronizowana wyszukiwarka OMNIS to jedynie dopełnienie głównego przedsięwzięcia. Niestety, w sprawozdaniu z konferencji nie znajdziemy szczegółów dotyczących realizacji czterech kluczowych e-usług. Więcej miejsca poświęcono kwestii współkatalogowania. „Meritum prezentacji dyrektora Biblioteki Narodowej – czytamy w omówieniu przebiegu spotkania – był temat połączonych katalogów wprowadzonych dzięki implementacji zintegrowanego systemu za-

⁹⁶ *Połączone katalogi – zakończenie projektu „e usługa OMNIS”* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3788-polaczone-katalogi-zakonczenie-projektu-e-usluga-omnis.html>. Przedruk w: *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2019...* s. 173-174.

⁹⁷ Tamże.

rzządzania zasobami⁹⁸. Demonstracja wspólnego katalogu stanowiła zatem centralny punkt spotkania. Po raz kolejny podkreślano, iż system ten „to obecnie najnowocześniejsze narzędzie zarządzania zbiorami na świecie”⁹⁹.

Taki finał projektu i taka forma jego prezentacji skłania do wielu pytań. Pierwsze z nich, oczywiście, dotyczy samej zintegrowanej wyszukiwarki. W omówieniu zakończenia projektu poświęcono jej zaledwie kilka słów. Na stronie BN dedykowanej temu projektowi, w zakładce *Zintegrowana wyszukiwarka OMNIS* znajdziemy zachętę kierowaną do bibliotek w celu współpracy, pewne szczegóły techniczne oraz powtórzoną po raz kolejny domniemaną charakterystykę możliwości wyszukiwawczych tego oprogramowania. Brak jest jednak informacji o adresie, pod którym dostępne jest to uniwersalne narzędzie, które, sądząc z wielokrotnych deklaracji, miało wręcz zrewolucjonizować dostęp do zasobów katalogowych bibliotek polskich. Czy to możliwe, że BN nie ujawniło tego adresu? A może przez przypadek pominięto kluczową przecież dla odbiorcy informację o lokalizacji tej e-usługi? Szczegółowy przegląd stron portalu BN nie przynosi, niestety, rozwiązania tej zagadki. Brak jest na tym portalu informacji o dostępności oprogramowania. W akcie desperacji zajrzyjmy zatem do sprawozdania BN za 2019 rok. Wstęp autorstwa T. Makowskiego zatytułowany „Połączone katalogi bibliotek. OMNIS/18 milionów i POLONA/3 miliony” rozpoczyna następujący passus: „Najważniejszym wydarzeniem roku 2019 było połączenie katalogów Biblioteki Narodowej z katalogami Biblioteki Jagiellońskiej (razem z innymi 39 bibliotekami Uniwersytetu Jagiellońskiego), wojewódzkich bibliotek publicznych w Kielcach i Lublinie. Razem katalogi liczą 18 milionów jednostek przechowywanych w połączonych bibliotekach. Stało się to możliwe dzięki zakupowi i implementacji zintegrowanego systemu bibliotecznego ALMA i wyszukiwarki PRIMO – najnowszych i najlepszych rozwiązań technologicznych dla bibliotek na świecie. Zostały one już wprowadzone w największych bibliotekach narodowych i akademickich”¹⁰⁰. Potwierdzenie tej zasadniczej zmiany opowieści o korzyściach OMNIS znajdziemy w rozdziale sprawozdania *Projekt e-usługa OMNIS*, którego początkowy passus brzmi następująco: „Projekt polega na uruchomieniu platformy umożliwiającej szybki i wieloaspektowy dostęp do wszystkich polskich publikacji oraz otwarte udostępnienie ich metadanych. Efektem prac jest wdrożenie systemu informatycznego oferującego jeden punkt dostępu do całości zbiorów Biblioteki Narodowej i partycypujących bibliotek oraz aktualnej oferty rynku wydawniczego w Polsce”¹⁰¹. W *Sprawozdaniu BN* nie znajdziemy żadnej wzmianki, gdzie użytkownik znajdzie stronę internetową z dostępem do zintegrowanej wyszukiwarki i będzie mógł za jej pośrednictwem przeszukać zasoby wszystkich polskich bibliotek i wielu innych instytucji, w tym muzeów, a także bibliotek cyfrowych.

⁹⁸ Tamże.

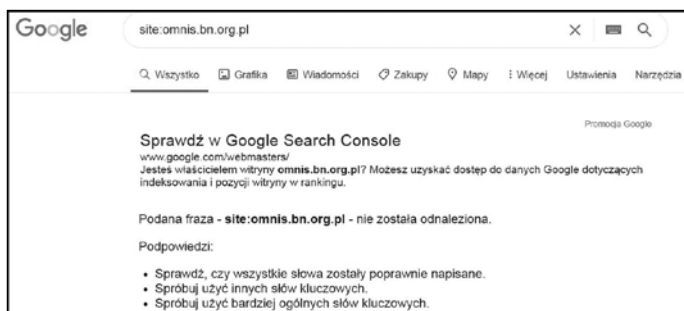
⁹⁹ Wypowiedź T. Makowskiego. Tamże.

¹⁰⁰ *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2019*.... s. 4.

¹⁰¹ Tamże s. 96.

WYSZUKIWARKA OMNIS – KONKLUZJE

Czy oznacza to, że wyszukiwarka OMNIS nie została uruchomiona wraz z finalizacją projektu? Nie, oznacza to jedynie, iż nie podano w materiałach BN lub innej dostępnej publicznie dokumentacji informacji o jej dostępności w Internecie. Jak konsekwentnie jej lokalizacja została zakamuflowana świadczy brak jakiegokolwiek odwołania, linku do strony omnis.bn.org.pl nie tylko na portalu BN, ale generalnie w sieci. Na typowe pytanie postawione w wyszukiwarce Google, które zweryfikuje czy określona witryna jest indeksowana: *site:omnis.bn.org.pl* otrzymamy następującą odpowiedź:

Google nie indeksuje więc zawartości tej strony. Dlaczego? Ponieważ nie prowadzi do niej żaden link, żaden odsyłacz sieciowy. Umieszczono w sieci stronę z wyszukiwarką OMNIS, do której nie prowadzi jakikolwiek odnośnik. Postępowanie, przyznasz Czytelniku, zaiste zastanawiające. Dostępna na stronie wyszukiwarki *Deklaracja dostępności* zawiera informację o dacie jej udostępnienia w sieci – nastąpiło to 30 września 2019 r., w dniu zakończeniu projektu OMNIS, lecz już po konferencji prasowej, podsumowującej całe przedsięwzięcie¹⁰². Warto także zajrzeć do *Regulaminu* dostępnego na tej stronie, bowiem zawiera on definicję Zintegrowanej wyszukiwarki OMNIS, „zwanej także e-usługą”. Umożliwiać ma ona „przeszukiwanie katalogów bibliotek z całej Polski oraz inwentarzy wybranych archiwów i muzeów”¹⁰³. Tytułem wstępu wyjaśnijmy, iż wyszukiwarka nie przeszukuje ani inwentarzy muzealnych ani archiwalnych.

Przyjrzyjmy się zawartości tego kluczowego z punktu widzenia założeń projektu OMNIS, instrumentarium wyszukiwawczego umieszczonego na wspomnianej stronie omnis.bn.org.pl¹⁰⁴.

¹⁰² *Deklaracja dostępności* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: https://omnis.bn.org.pl/assets/pdf/accessibility_statement_pl.pdf.

¹⁰³ *Regulamin korzystania z Zintegrowanej wyszukiwarki OMNIS* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: https://omnis.bn.org.pl/assets/pdf/terms_pl.pdf.

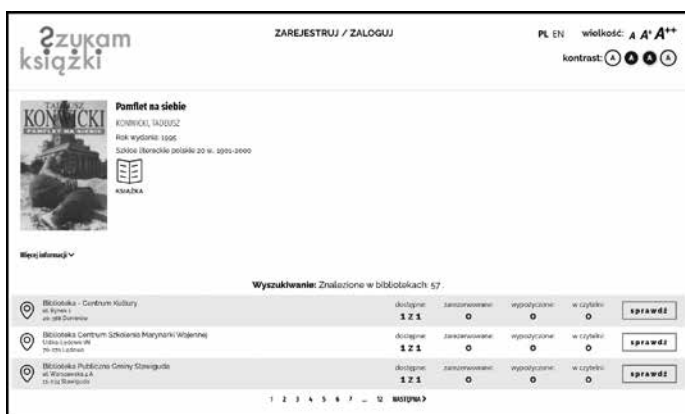
¹⁰⁴ Wyszukiwania realizowano 10.04.2021.

Sformułujmy najprostsze pytanie o tom wspomnień Tadeusza Konwickiego *Pamflet na siebie*.

Wyszukiwarka OMNIS lokalizuje tę pozycję w 57 placówkach, w Bibliotece Narodowej oraz 56 miejskich i gminnych bibliotekach publicznych, od Miejskiej Biblioteki Publicznej w Tarnobrzegu po Gminną Bibliotekę Publiczną w Chmielniku. Co ciekawe, każdorazowy w przypadku dowolnej biblioteki publicznej wybór opcji „Przejdź”, kieruje użytkownika na stronę wspomnianego już portalu *Szukam książki*.

Przypomnijmy, portal ten to wspólna baza katalogowa bibliotek wykorzystujących system biblioteczny MAK+. Z oprogramowania tego korzysta niemal 2,5 tys. placówek, głównie bibliotek publicznych, ale także biblioteki Instytutu Polskiego w Rzymie, Moskwie, Wiedniu czy Wilnie oraz liczne biblioteki usytuowane przy polskich ambasadach, od Bogoty po Pekin.

Kolejne wyniki wyszukiwania, niezależnie od tego czy egzemplarze książki rezydują w dwóch placówkach, 20 czy w 200, potwierdzają wstępną konstatację – baza rekordów, jądro projektu OMNIS, ów koncentrator metadanych zawiera jedynie rekordy BN, część rekordów POLONY oraz kopię wspólnej bazy (katalogu centralnego) MAKa+¹⁰⁵. Nieodmiennie, niezależnie od kryterium wyszukiwawczego, lokalizowane będą opisy książek z tych trzech zasobów, a użytkownik odsyłany będzie do katalogu BN i POLONY bądź portalu *Szukam książki*. Zastanawia brak w tej bazie zasobu chociażby pięciu bibliotek współkatalogujących zbiory wraz z BN, czyli Jagiellonki, Biblioteki KUL i Biblioteki UMK oraz dwóch bibliotek wojewódzkich. Co ciekawe, obie placówki, wojewódzkie biblioteki w Kielcach i Lublinie wyszczególnione są w katalogu instytucji, których, jak czytamy, „zbiory znajdują się w Zintegrowanej wyszukiwarce OMNIS”. Katalog dostępny jest na stronie wyszukiwarki i zawiera jeszcze nazwy dwóch bibliotek wojewódzkich, w Krakowie i Olsztynie. Zasoby katalogowe żadnej z nich nie są przeszukiwane przez OMNIS. Oczywiście, po identyfikacji książki w wyszukiwarce i przejściu do katalogu BN otrzymamy informacje o egzemplarzach dostępnych w bibliotekach współkatalogujących, ale pod warunkiem, że egzemplarz tej pozycji dostępny jest w zbiorach BN. W innej sytuacji, gdy egzemplarz nie rezyduje w zbiorach BN, a jedynie w jednej z bibliotek współkatalogujących, w OMNIS pojawi się informacja o braku książki. zilustrujemy to przykładem. Poszukujemy publikacji Augustyna Wróblewskiego *Badanie mleka i masła* z 1898 r. Wynik w OMNIS jest negatywny, katalog BN rejestruje tę pozycję w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej:

The image contains two screenshots from the OMNIS search interface. The left screenshot shows a search results page for the query "Badanie mleka i masła". The page header includes the OMNIS logo and the search term. Below the header, there is a navigation bar with "Strona główna" and "Wyniki wyszukiwania". A search criteria box contains "Zapisać nowe kryteria wyszukiwania" and "Wyszukiwana fraza (0)". A filter box shows "Wybrane: Typ zbiorów: biblioteczne (działa)". The main content area displays "Brak wyników wyszukiwania". The right screenshot shows the book details for "Badanie mleka i masła : z zakładu powszechnego do badania środków spożywczych / przez A. Wróblewskiego." by Augustyn Wróblewski (1866-1913). It includes the year 1898 and the publisher "wydawca nieznan". Below the details, there is a section "DOSTĘPNE W INNYCH BIBLIOTEKACH" with a dropdown arrow, listing "Uniwersytet Jagielloński" and a link to "sprawdź dostępność w tej bibliotece".

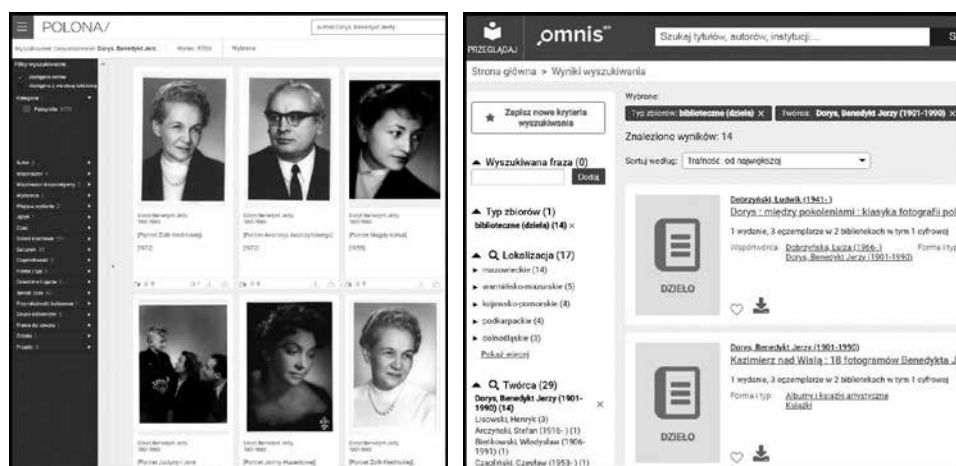
Brak egzemplarza tej publikacji w BN implikuje negatywny wynik w OMNIS.

Zintegrowana wyszukiwarka przeszukiwać także miała zasoby polskich bibliotek cyfrowych. Jedynym zbiorem cyfrowym, do którego odsyła, jest POLONA. I w tym przypadku czeka nas jednak niespodzianka, bowiem OMNIS ma

¹⁰⁵ O integracji katalogu Maka+ oraz e-usługi OMNIS zob. T. Cieślak, *MAK+ w kontekście e-usługi OMNIS* [online]. [Dostęp 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://www.sbp.pl/repository/dokumenty/2018/Konferencja/Tomasz%20Cieslik%20-%20abstrakt.pdf>

dostęp jedynie do niepełnego zasobu cyfrowych książek, dostępnych w POLONIE. Niepełnego, bowiem pomija stare druki. Obecne na przykład w tym zbiorze wydanie z 1683 r. *Mowca polski albo wielkich senatorów...* nie jest odnotowane w OMNIS. Analogiczna rozbieżność dotyczy rękopisów. OMNIS nie ma dostępu do opisów manuskryptów, których kopie cyfrowe trafiły do POLONY, a rekordy katalogowe rezydują w katalogu BN. Przykładem *Korespondencja Mariana Gawalewicza*, dostępna w POLONIE, której nie rejestruje OMNIS. Podobny mechanizm ma miejsce w przypadku wydawnictw ciągłych. Wyszukiwarka OMNIS lokalizuje gazety i czasopisma ze zbiorów BN, nie odsyła jednak do ich cyfrowych kopii, dostępnych w POLONIE. Co więcej, tych odsyłaczy brakuje również w katalogu BN. Identyczna sytuacja dotyczy dokumentów życia społecznego. Z kolei opisy materiałów ikonograficznych, których cyfrowe kopie obecne są w POLONIE, częściowo znajdują się w katalogu BN, lecz nieobecne są w wyszukiwarce OMNIS. Zilustrujmy to jednym przykładem. W POLONIE znajdziemy ponad 6 tys. fotografii autorstwa Benedykta Dorysa, w katalogu BN pod hasłem Dorys Benedykt Jerzy figuruje 2480 pozycji, natomiast multiwyszukiwarka OMNIS zarejestruje jedynie 14 książek autorstwa czy współautorstwa tego fotografika:

Sprawdźmy pod tym samym kątem dostęp do rekordów zgromadzonych w katalogu MAKa+. Czy zasób, który przeszukuje OMNIS, jest tożsamy z katalogiem *Szukam książki*, do którego odsyła użytkownika? Nawet pobieżne przejrzanie obu źródeł wskazuje, iż koncentrator metadanych OMNIS nie zawiera kompletnego zbioru rekordów bibliotek, korzystających z MAKa+. Oto trzy dowolne przykłady, które obrazują rozbieżność danych. W zasobie *Szukam książki* znajdziemy 12 lokalizacji książki Anny Retmianiak *Portret słowem malowany*, wyszukiwarka OMNIS wskazuje na obecność tej pozycji wyłącznie w BN:

Portret słowem malowany
REIMANAK, ANNA, PRÓSZYŃSKI MEDIA
Rok wydania: 2013
Reimanak, Anna. Dziennikarze od 1944 i Polska. Pamiętniki potłokie od 1944 c.

Wyszukiwanie: Znalezione w bibliotekach: 12.

Biblioteka Instytutu Polskiego w Düsseldorfie Czasodział 7 4020 Düsseldorf	dostępne: 1 2 1
Biblioteka Publiczna im. Jana Mochulskiego z siedzibą w Aleksandrowie Łódzkim ul. Tadeusza Kościuszki 12 95-020 Aleksandrow Łódki	dostępne: 1 2 1
Biblioteka Publiczna w Osiwie Lubuskim ul. Rybaka 30 16-040 Osiwa Lubuskie	dostępne: 1 2 1
Gminna Biblioteka Publiczna Ciołek-Kolonia Centra 43B 64-103 Ciołek-Kolonia	dostępne: 1 2 1
Gminna Biblioteka Publiczna w Skarwinio ul. Wypiska 2 82-105 Skarwina	dostępne: 1 2 1

Portret słowem malowany
1 wydanie, 4 egzemplarze w 1 bibliotece

Tytuł oryginalny preferowany: Portret słowem malowany
Język oryginalny: polski
Temat: Dziennikarstwo
Tytuł alternatywny: Portret słowem malowany : archiwalne wydanie Anny Reimanak
Forma typu: Książki
Temat - ocena: Reimanak, Anna
Wydawca: Prószyński Media

1 biblioteka (w tym 0 online i 1 stacjonarnych)

Biblioteka Narodowa
mazowieckie, Warszawa al. Niepodległości 213 02-086
Dostępnych: 1 1 egzemplarz

Analogiczną rozbieżność ilustruje próba lokalizacji powieści *Czarna łoża jasnowidzów* Fabia Delizzos. Szukam książki odsyła do 108 bibliotek, OMNIS kieruje użytkownika jedynie do katalogu Biblioteki Narodowej:

Czarna łoża jasnowidzów
DELIZZOS, FABIO, NIECIELKO, ANNA FL, GRUPA WYDAWNICZA FOGAL
Rok wydania: 2014
Powieść naukowa SF

Wyszukiwanie: Znalezione w bibliotekach: 108

Biblioteka Publiczna Gminy Zamość 7/3 w Młokiem Filii w Skąncu Zamość 404	dostępne: 1 2 1
Biblioteka Poświęcino - przy 1 Kociołku przy Białej BP w Poświęcino ul. Wolności 44 19-300 Poświęcino	dostępne: 1 2 1
Biblioteka Publiczna Białe Błota ul. Dębina 41 10-011 Białe Błota	dostępne: 1 2 1
Biblioteka Publiczna Gminy Koryciń Koryciń 2 18-100 Koryciń	dostępne: 1 2 1
Biblioteka Publiczna Gminy Lubusz ul. Dąbrowska 20 64-101 Lubusz	dostępne: 2 2 2

Czarna łoża jasnowidzów
1 wydanie, 2 egzemplarze w 1 bibliotece

Tytuł oryginalny preferowany: Loggia nera dei veggenti
Forma typu: Książki
Wydawca: Ols - Grupa Wydawnicza Falak

Język oryginalny: włoski
Kraj wydania: 823.131.1.0
Polska

1 biblioteka (w tym 0 online i 1 stacjonarnych)

Biblioteka Narodowa
mazowieckie, Warszawa al. Niepodległości 213 02-086
Dostępnych: 2 2 egzemplarze

Na koniec porównajmy wyniki wyszukiwawcze opracowania na temat historii cenzury, *Krótkiej historii książek zakazanych*. Portal Szukam książki wskazuje 54 biblioteki, OMNIS rejestruje wyłącznie zasób BN:

Przykłady znowu można mnożyć. Niezależnie od liczby egzemplifikacji wniosek jest jeden. Wyszukiwarka OMNIS nie przeszukuje, zarówno w przypadku BN i bibliotek współkatalogujących z tą placówką, jak i MAKa+, pełnych zasobów katalogowych obu instytucji. Nie sposób zatem uznać tego instrumentarium za wiarygodne źródło informacji, nawet w tak ograniczonym, w porównaniu z planami, zakresie.

Wyszukiwarka OMNIS nie realizuje żadnego z zakładanych celów. Nie pełni rzecz jasna roli uniwersalnego narzędzia przeszukującego zasoby wszystkich polskich bibliotek, wybranych muzeów i archiwów. Nie ma dostępu do polskich bibliotek cyfrowych, paradoksalnie nie identyfikuje nawet pełnego zasobu POLONY. Poza dostępem do katalogu BN, POLONY i okrojonej bazy MAKa+ nie została wyposażona w żadne z zapowiadanych funkcji wyszukiwawczych. Co więcej, jako narzędzie, które może wprowadzać czytelnika w błąd co do obecności czy braku poszczególnych tytułów w zbiorach bibliotecznych, jej przydatność jest równa wiarygodności wyników wyszukiwawczych, czyli zerowa. To, wydaje się, tłumaczy całkowite milczenie Biblioteki Narodowej na temat sieciowej lokalizacji kluczowego narzędzia projektu, Zintegrowanej wyszukiwarki OMNIS.

BILANS

Podsumowanie projektu OMNIS dotyczyć musi realizacji czterech e-usług, podstawy programowej całego przedsięwzięcia.

– Zintegrowana Wyszukiwarka OMNIS. Priorytetowa usługa w postaci wyszukiwarki w wersji (z trudem) dostępnej sieciowo okazała się atropą, która nie spełnia żadnego z zaplanowanych celów. Nie przeszukuje zasobów wszystkich, albo w wersji realistycznej, większości polskich bibliotek, nie ma dostępu do zasobów cyfrowych, do inwentarzy archiwalnych i muzealnych, do Akademiki, do pełnych tekstów, zgromadzonych w repozytorium wydawców. Nie przeszukuje nawet zawartości katalogów pięciu bibliotek, które przystąpiły do współkatalogo-

gowania wespół z BN. Co więcej, podaje błędne lub niepełne wyniki również w odniesieniu do dwóch zasobów, które trafiły do koncentratora danych. To nie owo zapowiadane po wielokroć narzędzie, które zmieni oblicze polskiego bibliotekarstwa. To jedynie zbędna makieta. Miejsce przemilczane, do którego, nie bez powodu, nie prowadzą żadne sieciowe drogi.

– Repozytorium wydawnicze e-ISBN. Ten projekt zakończył się we wrześniu 2019 r. wraz z finalizacją projektu „e-usługa OMNIS”. Biblioteka Narodowa nie podała informacji o rezultatach tego przedsięwzięcia. Na stronie BN nadal o repozytorium mowa jest w czasie przyszłym niedokonanym¹⁰⁶. Nie wiemy zatem, ilu wydawców aktywnie współpracuje z repozytorium, przekazując wersje elektroniczne swoich drukowanych publikacji. Jak zasobna w te dokumenty jest baza biblioteczna? Za pomocą jakich narzędzi można owe zasoby pełnotekstowo przeszukiwać? Multiwyszukiwarka OMNIS, mimo deklaracji składanych w trakcie realizacji projektu, nie ma do nich dostępu. Czy metadane publikacji planowanych są dostępne i gdzie? Niezrozumiała jest nieobecność tych informacji i brak dostępu do narzędzi, które oferować miała użytkownikom ta e-usługa.

– POLONA w Chmurze dla bibliotek. Spośród czterech priorytetowych e-usług, jedynie w przypadku POLONY dla bibliotek użytkownik ma możliwość konfrontacji założeń projektu i jego realizacji. POLONA zawiera szereg kolekcji, przygotowanych w innych bibliotekach. Znajdziemy tu obiekty ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu, WBP w Lublinie¹⁰⁷, Miejskiej Biblioteki Publicznej w Kaliszu, Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Warszawie, zdigitalizowane w ramach projektu Patrimonium obiekty ze zbiorów Biblioteki Jagiellońskiej czy publikacje z zasobu Instytutu Teatralnego w Warszawie¹⁰⁸.

– POLONA w Chmurze dla naukowców. Nic nie wiadomo o rezultatach tego przedsięwzięcia. Nie została uruchomiona jego strona, brak jest informacji o jakichkolwiek narzędziach, dostępnych dla naukowców, serwisach przygotowanych do dyspozycji osób zainteresowanych tym programem. Wśród wymienionych na stronie BN e-usług, udostępnionych w ramach realizacji projektu brak POLONY w Chmurze dla naukowców¹⁰⁹. Już w 2019 r. ze strony poświęconej OMNIS zniknęła informacja o owym programie. Na konferencji podsumowującej realizację OMNIS również nie wspomniano o tym module. Należałoby zadać pytanie, jaka była formuła akceptacji realizacji projektu OMNIS, jeżeli jeden z jego czterech filarów nie został nawet w szczątkowej formie udostępniony potencjalnym użytkownikom. Co ciekawe, w 2019 r., w fazie finalizacji projektu Biblioteka Narodowa otrzymała dofinansowanie w wysokości ponad

¹⁰⁶ *Repozytorium wydawnicze e-ISBN* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/projekty/omnis/e-isbn>.

¹⁰⁷ W ślad za przystąpieniem WBP w Lublinie do wspólnego katalogu z BN, od początku 2020 r. digitalizowane w tej placówce dokumenty niechronione prawami autorskimi trafiają do POLONY, a prowadzona przez WBP Biblioteka cyfrowa do czasu przeniesienia zasobu do BN, gromadzi elektroniczne kopie dokumentów z dostępem ograniczonym. Por. *Kolekcja cyfrowa WBP w Lublinie w Bibliotece Cyfrowej POLONA* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/news?news=full>.

¹⁰⁸ *Instytucje w Polsce* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://polona.pl/institutions/>.

¹⁰⁹ *O projekcie* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/projekty/omnis/o-projekcie>.

4,8 mln zł na realizację kolejnego przedsięwzięcia pod szyldem... „POLONA dla naukowców”¹¹⁰. Projekt realizowany jest w okresie sierpień 2019 – listopad 2021 pod kierunkiem Macieja Nadulskiego¹¹¹. Brak informacji czy stanowi uzupełnienie lub kontynuację poprzedniego, niedostępnego programu. W opisie „POLONY dla naukowców” znów czytamy o analogicznych celach: „W ramach projektu zostanie udostępniona nowoczesna i uniwersalna platforma komunikacji między uczestnikami projektów badawczych wykorzystujących obiekty zdigitalizowane. Wprowadzone rozwiązania umożliwią zarówno wyodrębnianie poszczególnych projektów badawczych, jak i ich interakcję”¹¹². Wśród przyszłych funkcji platformy znajdziemy m.in. tworzenie i pomieszczanie tekstów naukowych, wykorzystanie specjalistycznych narzędzi, korzystanie z obiektów cyfrowych, zarządzanie zespołem badawczym, zamieszczanie tekstów naukowych¹¹³. Mamy do czynienia w gruncie rzeczy z powielonym z poprzedniej edycji opisem funkcjonalności tej platformy. Wśród wielu korzyści (usprawnienie pracy zespołowej, poprawa recepcji prac naukowych, znaczące zwiększenie efektywności prac badawczych etc.), które czerpać będą użytkownicy tej platformy, znajdziemy również fundamentalny zapis: „znaczące zwiększenie widoczności prac naukowych w sieci Internet dzięki eksponowaniu opublikowanych prac w Multiwyszukiwarce”¹¹⁴. Odnotujmy także, iż jeden z kolejnych projektów, sygnowanych przez BN i realizowanych w ramach Programu Operacyjnego Polska Cyfrowa, a mianowicie mLUMEN, zakłada stworzenie (następnej) e-usługi w postaci aplikacji mobilnej, która udostępni „wybrane informacje sektora publicznego, tj. zasoby Biblioteki Narodowej oraz polskich bibliotek różnych typów, biblioteki cyfrowej POLONA za pośrednictwem e-usługi <Zintegrowana wyszukiwarka OMNIS> oraz wybranych zasobów innych instytucji publicznych”¹¹⁵. Najwyraźniej BN nadal wiąże z wyszukiwarką OMNIS dalekosieżne plany, pozostaje więc czekać z niecierpliwością na rezultaty i nową, tym razem być może publiczną odsłonę tego pionierskiego przecież projektu BN. Należy jedynie zaopatrzyć się w dozę cierpliwości, zakończenie projektu mLUMEN nastąpi bowiem w październiku 2022 roku. Nieco wcześniej, w listopadzie 2021 r. udostępniona będzie POLONA dla naukowców. W obliczu tak istotnych planów pozostaje jedynie zachęcać czytelników do śledzenia postępów prac BN i powrotu w niedługim czasie na stronę multiwyszukiwarki, by weryfikować realizację tych zapowiedzi.

Wobec radykalnej zmiany priorytetów projektu OMNIS, spróbujmy zlokalizować moment owej kardynalnej reorientacji celów przedsięwzięcia. Sięgnijmy do sprawozdań biblioteki, oficjalnych, sygnowanych przez BN dokumentów dotyczących działalności tej placówki. Sprawdźmy, jak zmieniał się opis tego przedsięwzięcia. Zważmy jedynie, że cały czas mowa jest o projekcie już oficjal-

¹¹⁰ *POLONA dla naukowców* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/projekty/polona-dla-naukowcow>.

¹¹¹ Termin końcowy, listopad 2021, podany jest na stronie BN, natomiast portal rządowy gov.pl datuje koniec projektu na 29 sierpnia 2021. Zob. *POLONA dla naukowców* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.gov.pl/web/popcwsparcie/polona-dla-naukowcow>.

¹¹² Tamże.

¹¹³ *POLONA dla naukowców...*

¹¹⁴ Tamże.

¹¹⁵ *mLUMEN* [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.bn.org.pl/projekty/mlumen>.

nie rozpoczętym, którego koncepcja, harmonogram, zostały zatwierdzone i przydzielone zostały fundusze na jego realizację. Nie są to więc plany, lecz forma dokumentacji realizacji tego potężnego programu, który formalnie uruchomiony został w 2016 r.¹¹⁶. I tak w *Sprawozdaniu* za 2017 r. czytamy, iż „rezultatem projektu będzie udostępnienie i szerokie wykorzystanie czterech zintegrowanych e-usług publicznych: Zintegrowana wyszukiwarka OMNIS, Repozytorium wydawnicze e-ISBN, POLONA w Chmurze dla bibliotek oraz POLONA w Chmurze dla naukowców. Głównym rozwiązaniem będzie zintegrowana wyszukiwarka OMNIS, umożliwiająca przeszukiwanie z jednego miejsca metadanych bibliograficznych i treści publikacji dostępnych na rynku, pochodzących z zasobów Biblioteki Narodowej i pozostałych polskich bibliotek”¹¹⁷.

W kolejnym *Sprawozdaniu* czytamy, iż w 2018 r. „prowadzono analizę metadanych z serwisów polskich bibliotek oraz prace melioracyjne w bazie danych Biblioteki Narodowej. Wypracowano niesemantyczny model danych OMNIS stanowiący podstawę do przygotowania dokumentacji, a następnie ogłoszenia postępowania przetargowego na wykonanie prac analitycznych i programistycznych na potrzeby modułu OMNIS Linked Data w Koncentratorze Metadanych. Trwały prace związane z budową Koncentratora metadanych i Multiwyszukiwarki OMNIS na podstawie umowy zawartej w 2017 r.”¹¹⁸. W relacji z działań w 2018 r. powtórzono fragment tekstu z poprzedniego sprawozdania, iż głównym rozwiązaniem projektu będzie zintegrowana wyszukiwarka OMNIS. W omówieniu realizacji w tymże roku projektu OMNIS zamieszczono także informację o zakupie Zintegrowanego Systemu Zarządzania Bibliotekami. W *Sprawozdaniu* dwukrotnie pojawi się zapis o Almie jako najnowocześniejszym systemie bibliotecznym. Raz przeczytamy, że „system Alma i wyszukiwarka Primo to dziś najnowocześniejsze rozwiązania realizujące potrzeby wszystkich typów bibliotek”¹¹⁹, we wstępnych rozważaniach autorstwa T. Makowskiego znajdziemy z kolei następujący passus: „Wydarzeniem o przełomowym znaczeniu był zakup i pierwsza w Polsce implementacja zintegrowanego systemu bibliotecznego Alma i wyszukiwarki Primo – najnowszych i najlepszych na świecie rozwiązań technologicznych dla bibliotek”¹²⁰. W jeszcze innym miejscu *Sprawozdania* zamieszczono informację, że „w dniu 21 grudnia Biblioteka Narodowa rozpoczęła korzystanie z zintegrowanego systemu zarządzania zasobami Alma i wyszukiwarki Primo. Narzędzie to stanowi najnowocześniejsze obecnie rozwiązanie technologiczne na świecie”¹²¹. W *Sprawozdaniu* z 2019 r. powtórzone zostaną jak mantra stwierdzenia, iż Alma i Primo to najlepsze i najnowocześniejsze rozwiązania technologiczne na świecie¹²². Pytanie, czy instytucja państwowa po zakupie jak by nie było komercyjnego produktu powinna

¹¹⁶ *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2017...* s. 5.

¹¹⁷ Tamże, s. 88.

¹¹⁸ *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2018...* s. 88.

¹¹⁹ Tamże, s. 136. Ten sam passus dostępny na stronie: <https://bn.org.pl/projekty/omnis/zintegrowany-system-zarzadzania-zasobami-dla-bibliotek>.

¹²⁰ Tamże, s. 4-5.

¹²¹ Tamże, s. 31.

¹²² *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2019...* s. 4 oraz 29. W raporcie za 2020 r. umieszczono nieco zredukowaną formułę: „Narzędzie to stanowi najnowocześniejsze obecnie rozwiązanie technologiczne na świecie”. *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej za rok 2020*. Warszawa 2021 s. 31.

wielokrotnie w sprawozdaniach, anonsach, także informacjach publikowanych na swoim portalu powtarzać sentencję, iż jest to najlepszy i najnowocześniejszy system biblioteczny na świecie, pozostawiam bez komentarza.

Kluczowy dla nas rozdział *Sprawozdania*, poświęcony projektowi OMNIS, rozpoczyna następująca fraza: „Projekt polega na uruchomieniu platformy umożliwiającej szybki i wieloaspektowy dostęp do wszystkich polskich publikacji oraz otwarte udostępnienie ich metadanych. Efektem prac jest wdrożenie systemu informatycznego oferującego jeden punkt dostępu do całości zbiorów Biblioteki Narodowej i partycypujących bibliotek oraz aktualnej oferty rynku wydawniczego w Polsce”¹²³. Jeszcze dobitniej w 2018 r. cel projektu określił Z. Pietrzyk: „W 2015 roku Biblioteka Narodowa, z inicjatywy dyrektora Tomasza Makowskiego, wystąpiła o program e-OMNIS, czyli o jeden wspólny system biblioteczny dla całej Polski”¹²⁴. Oto kwintesencja projektu – wspólny system biblioteczny, powtórzmy dla całej Polski! Zdumiony czytelnik ma prawo zadać kardynalne pytanie: czy w 2019 r. mowa jest o tym samym projekcie, o którym BN szeroko informowała w poprzednich latach. Projekt, którego flagowym instrumentem miała być wyszukiwarka zasobów wszystkich polskich bibliotek oraz innych instytucji kultury, w 2019 r. został sprowadzony z punktu widzenia użytkownika do możliwości przeglądania wspólnego katalogu czterech bibliotek i dostępu do „wszystkich polskich publikacji”, co umownie oznacza to samo, w odniesieniu do zbiorów BN i Jagiellonki. Czy można bez żadnych wyjaśnień taki efekt największego, przypomnijmy, projektu bibliotecznego przedstawić jako satysfakcjonującą realizację założeń programowych? Najwyraźniej można. Czy dostęp do zasobów czterech bibliotek spełnia tezę postawioną przez T. Makowskiego w prologu tego przedsięwzięcia, iż dzięki projektowi OMNIS powstanie ogólnokrajowa sieć biblioteczna (w domyśle: z prawdziwego zdarzenia)¹²⁵?

Jest swoistym paradoksem, iż mamy do czynienia ze szczególnym umocowaniem na mapie polskiego bibliotekarstwa jednej instytucji, która może sobie pozwolić na odwrócenie priorytetów w potężnym projekcie, może przedstawić jako skuteczną realizację tego projektu narzędzia, które nie spełniają elementarnych wymogów i nie realizują deklarowanych celów lub milczeć o przyczynach niedostępności instrumentów, akcesoriów, mechanizmów, których przygotowanie deklarowano w założeniach projektu. Jej prace nie podlegają w zasadzie ocenie środowiska, nie sposób znaleźć w literaturze przedmiotu rzetelnych recenzji jej działalności, dyskusji na temat jej programów czy kolejnych projektów finansowanych z budżetu państwa i środków unijnych. Czy w prasie bibliotekarskiej pojawiły się krytyczne omówienia tego projektu, próby bilansu, oceny jego wykonania i dostępności narzędzi, zapisanych w założeniach programowych?

Tworzenie przez BN katalogu centralnego, zakup systemu Alma, które stały się w trakcie realizacji OMNIS jego kluczowymi przedsięwzięciami, zmusza do kilku końcowych pytań.

¹²³ Tamże. s. 96.

¹²⁴ Z. Pietrzyk, *Biblioteka Jagiellońska – wczoraj, dziś i wyzwania przyszłości*. „Rocznik Biblioteki Kraków” 2018, R. 2, s. 238.

¹²⁵ Tomasz Makowski – *Dyrektor Biblioteki Narodowej o projekcie OMNIS* [wideo] [online]. [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <https://www.youtube.com/watch?v=gVImX9bcfx4>. Materiał dostępny również w: <https://bn.org.pl/projekty/omnis/wideo>.

Jakie mogą być konsekwencje stopniowej implementacji jednego systemu bibliotecznego w Polsce, systemu wybranego przez BN dla wszystkich bibliotek, od bibliotek naukowych po powiatowe biblioteki publiczne, a być może także placówki szkolne? Czy prowadziłyby to do monopolizacji rynku przez jedną zagraniczną firmę informatyczną, która zyskałaby pozycję wyłącznego operatora systemów bibliecznych, a co za tym idzie mogłaby w tej sytuacji dyktować warunki, niezagrożona konkurencją? Jakie koszty ponosiłyby biblioteki w takim wariantcie automatyzacji ich działań?¹²⁶ Czy doprowadziłyby to do zniknięcia polskich firm, opracowujących od lat systemy biblieczne? Zakup w 2018 r. systemu Alma z założeniem wspólnego katalogowania w chmurze przez współpartnerów z jednej strony ukonkretniło ową wizję implementacji jednego systemu bibliotecznego w Polsce, a przystąpienie do współkatalogowania Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki UMK w naturalny sposób implikuje konkretne pytania o kształt i przyszłość wspólnych przedsięwzięć bibliecznych. Pierwsze z tych pytań dotyczy docelowych zamierzeń BN. Czy instytucja ta buduje wspólny katalog, który ma stanowić konkurencję dla NUKAT-u? W sytuacji, gdy jedna z głównych bibliotek współtworzących zasób katalogu centralnego od 2002 r., placówka, która należała do wąskiego kręgu założycielskiego, wycofuje się ze współpracy i rozpoczyna kooperację w ramach projektu zgoła konkurencyjnego, a w jej ślady wstępują dwie kolejne (Biblioteka UMK, WBP w Lublinie), należy stawiać fundamentalne pytania o zasady polityki bibliecznej, które przyjęła centralna biblioteka państwa.

Na koniec pytanie lżejszego kalibru. W wypowiedziach eksponujących trwałe skutki programu OMNIS wskazywano na integrację bibliotek wszystkich typów, wręcz historyczną rolę w tworzeniu sieci bibliecznej z prawdziwego zdarzenia. „Ogólnokrajowa sieć biblieczna stanie się faktem – to wypowiedź Tomasza Makowskiego z 2017 r. – dzięki projektowi OMNIS. Będziemy mogli pożyczać książki w Szczecinie, oddawać je w Przemyślu, korzystać z pięknych ulotek, powstałych... koło Rzeszowa, bądź z fotografii, które zostały zrobione w Gdańsku, to jest ogromna zmiana jakościowa”¹²⁷. O jakich ulotkach wspominał dyrektor BN, nie sposób dociec, być może miał na myśli rozwój prac w zakresie digitalizacji zbiorów w bibliotekach. Te działania trudno wszak uznać za przełomowe, Federacja Bibliotek Cyfrowych w 2017 r. miała się dobrze i stanowiła ewenement wręcz na skalę światową. Być może mowa była o domniemanych korzyściach uruchomienia e-usługi POLONA w Chmurze dla bibliotek. Warto jednak zwrócić uwagę na początkową frazę, ową niezwykłą wizję wędrowek książek po kraju, wypożyczanych w dowolnej bibliotece, i zwracanych w innej, w innym mieście, innym regionie. Można przypuszczać zatem, że BN przygotowała w ramach tego projektu logistykę zarządzania ową migracją zbiorów między placówkami bibliotecznymi wraz z zasadami transportu książek i domniemаныmi kosztami tej procedury. Zapewne niezbędnym warunkiem realizacji tej niezwykłej wizji miała być implementacja wspólnego systemu zarządzania bibliotekami, spełniona na poziomie infrastrukturalnym w postaci zakupu przez Bibliotekę Narodową systemu Alma.

¹²⁶ O ew. kosztach utrzymania licencji przez biblioteki zob. M. Gabrysiak, *Od MAK-a do OMNIS i oby nie z powrotem* [online]. „Biuletyn EBIB” 2019, nr 4 (187), s. 3 [dostęp: 9.04.2021]. Dostępny w WWW: <http://ebiboj.s.pl/index.php/ebib/article/view/5/7>.

¹²⁷ Tomasz Makowski – *Dyrektor Biblioteki Narodowej o projekcie OMNIS...*

Dziś w systemie pracuje co prawda tylko sześć bibliotek, podstawowe pytanie niezależne jest wszak od liczby kooperujących placówek. Czy tworzą, zdaniem przedstawicieli BN, załączek ogólnokrajowej sieci bibliotecznej? I czy użytkownik, który pożycza książkę z Biblioteki Jagiellońskiej może lub w najbliższym czasie będzie mógł oddać ją w Wojewódzkiej Bibliotece w Lublinie, a książka pożyczona w Bibliotece Publicznej w Kielcach może zostać zwrócona w Bibliotece Narodowej?

Jerzy Franke
e-mail: jfranke@uw.edu.pl

Tekst wpłynął do Redakcji 15 lipca 2021 r.

**„OD KSIĄŻKI DO CZYTELNIKA”
z okazji Jubileuszu 65-lecia Instytutu Informacji Naukowej
i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego
Międzynarodowa konferencja naukowa
(Wrocław, 19-20 kwietnia 2021 r.)**

19-20 kwietnia 2021 r. na platformie MS Teams odbyła się międzynarodowa konferencja naukowa „Od książki do czytelnika” z okazji jubileuszu 65-lecia Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Jej celem była refleksja nad życiem książki, zarówno dawnej, jak i współczesnej, a przede wszystkim nad jej istnieniem w relacji z czytelnikiem.

ORGANIZATORZY I UCZESTNICZY

Organizacji wydarzenia podjął się zespół pracowników Zakładu Teorii i Historii Książki w składzie: dr hab. Anna Cisło – kierownik naukowy konferencji, dr Kamila Augustyn i dr Rafał Werszler. Organizatorzy powołali Radę Naukową, do której zaproszono: dr hab. Bożenę Koredczuk, prof. UWr (przewodnicząca), prof. dr Aušrę Navickienę z Uniwersytetu Wileńskiego, dr. hab. Grzegorza Niecia, prof. UP, dr hab. Danutę Stanulewicz, prof. UG oraz prof. dr. Jiříego Trávníčka z Instytutu Literatury Czeskiej Akademii Nauk Republiki Czeskiej w Pradze/Brnie. Wydarzenie zostało objęte patronatem medialnym przez portal SBP.pl.

Zaproszenia do udziału w konferencji przyjęło 15 prelegentów z zagranicy, z ośmiu ośrodków: Bratysławy, Budapesztu, Helsinek, Lublany, Lwowa, Pragi, Wiednia i Wilna. Prelegenci z Polski, których było 19, reprezentowali: Gdańsk, Katowice, Kraków, Lublin, Łódź, Toruń, Warszawę oraz Wrocław. Łącznie w trakcie dwudniowej konferencji wygłoszono 32 referaty z zaplanowanych 33, z czego osiem w języku angielskim. Dwa wystąpienia powstały we współpracy między ośrodkami (Wrocław-Lwów) i badaczkami reprezentującymi ten sam ośrodek (Bratysława).

Zarejestrowanymi słuchaczami konferencji byli pracownicy IINiB UWr, doktoranci ze Szkoły Doktorskiej UWr, a także studenci kierunków publikowanie cyfrowe i sieciowe (PCiS) oraz informacja naukowa i bibliotekoznawstwo (INiB). Do transmisji dołączyło też 21 uczestników biernych. Wydarzenie cieszyło się popularnością zarówno wśród badaczy, jak i bibliotekarzy, także tych spoza Wrocławia (m.in. z Bydgoszczy, Kalisza, Krakowa, Lublina, Łodzi, Opola, Rzeszowa,

Torunia, Warszawy i Zielonej Góry). W każdej z ośmiu sesji wzięło udział co najmniej 50 uczestników.

TEMATYKA OBRAD

Złożony charakter relacji książki z czytelnikiem spowodował, że w obradach uczestniczyli nie tylko badacze reprezentujący różne dyscypliny naukowe (bibliologię, informatologię, literaturoznawstwo, językoznawstwo), ale także przedstawiciele sztuki (artyści graficy) i biznesu (analitycy rynku książki). W piśmie przewodnim organizatorzy zachęcali do prezentowania wyników badań nad udostępnieniem i życiem książki w czasach pandemii, a także do refleksji nad fizyczną formą edycji. Zaproponowana szeroka tematyka poskutkowała referatami o różnorodnym charakterze. Stąd podjęto decyzję o nienadawaniu tytułów poszczególnym sesjom. W ich trakcie dyskutowano m.in. o:

- czytaniu książek, przemianach kultury czytelniczej i badaniach czytelników,
- elementach, formach, typach oraz funkcjach książek,
- wytwarzaniu i udostępnianiu książek w różnych krajach, okresach oraz kanałach,
- funkcjonowaniu bibliotek, różnych koncepcjach ich rozwoju i porządkowaniu zasobów,
- sposobach kształtowania obrazu świata na przykładzie powieści i programów nauczania,
- relacjach tekstu i obrazu,
- przemianach dyscyplin i kształtowaniu nowych,
- zagadnieniach z zakresu proweniencji i edytorstwa naukowego.

PRZEBIEG SESJI

W poniedziałek, 19 kwietnia 2021, o godz. 9.15 konferencję otworzyli dziekan Wydziału Filologicznego dr hab. Arkadiusz Lewicki, prof. UW r oraz dyrektor Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa dr hab. Aneta Firlej-Buzon, prof. UW r. Kierownik konferencji – dr hab. Anna Cisło – powitała wszystkich w imieniu organizatorów, udzielając przy okazji kilku praktycznych wskazówek dotyczących przebiegu konferencji w trybie online. Było to pierwsze w historii instytutu tak duże wydarzenie naukowe organizowane zdalnie.

Dr hab. Danuta Stanulewicz, prof. UG przewodniczyła sesji otwierającej obrady. Jako pierwsza wystąpiła dr hab. Małgorzata Fedorowicz-Kruszewska, prof. UMK, która rozważała społeczną odpowiedzialność bibliotek za wpływ na środowisko naturalne. Następnie swoje referaty wygłosili: dr Rüdiger Wischenbart z Content and Consulting w Wiedniu, który przedstawił analizę danych dotyczących transformacji kulturowej praktyki czytania oraz dr Richard Šípek z Biblioteki Muzeum Narodowego w Pradze i tamtejszego Uniwersytetu Karola, który scharakteryzował notatki osobistego lekarza Albrechta Hohenzollerna – Matthiasa Stoiusa, zachowane na kartach jego egzemplarza almanachu autorstwa Pitatiego. Jako ostatnia głos zabrała dr hab. Bożena Koredczuk, prof. UW r, przedstawiając

najważniejsze tezy referatu nieobecnej prof. dr hab. Jadwigi Woźniak-Kasperek z UW. Referat dotyczył konsekwencji reformy klasyfikacji dyscyplin (2018) na przykładzie nowo utworzonych nauk o komunikacji społecznej i mediach, łączących pod wspólną nazwą bibliologię i informatologię, nauki o mediach oraz nauki o poznaniu i komunikacji społecznej.

W sesji drugiej, której przewodniczyła prof. dr Aušra Navickienė, zaprezentowano cztery referaty: doc. hab. Tuija Laine z Uniwersytetu w Helsinkach opowiedziała o strategiach stosowanych w procesie czytania w rodzimym języku we wczesnonowożytnej Finlandii; dr hab. Danuta Stanulewicz, prof. UG, przedstawiła aktualną sytuację książek dla dzieci w języku kaszubskim oraz ich odbiorców; wystąpienie dr hab. Marioli Antczak, prof. UŁ, dotyczyło recepcji książek naukowych amerykańskiej psycholog Jean Twenge w polskim środowisku naukowym; referat dr hab. Jolanty Gwioździk, prof. UŚ, zilustrowany ponad dwustoma slajdami, zawierał refleksję nad cechami warunkującymi samodzielność i odrębność książki jako medium komunikacji, jak i nad bogatym wachlarzem współczesnych rozwiązań i wyrazem artystycznej kreacji w formach inspirowanych „materią” książki.

W anglojęzycznej sesji trzeciej, której przewodniczyła dr hab. Anna Cisko, wystąpiło czterech prelegentów. Dr Marta Španiova z Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie w referacie przygotowanym wraz z doc. dr Lucią Lichnerovą z tego samego ośrodka, opisała zasoby bibliotek jezuickich w Królestwie Węgier, poświęcając szczególną uwagę swoistym bestsellerom w kategorii literatury katolickiej, wydanym przez węgierskich jezuitów w XVII w. Prof. dr Aušra Navickienė z Uniwersytetu Wileńskiego przybliżyła działalność jednego z najważniejszych i najprężniej działających przedsiębiorstw zajmujących się w XIX i pierwszej połowie XX w. wydawaniem, produkcją i dystrybucją książek na terenie byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów – firmy rodzinnej założonej przez Józefa Zawadzkiego (1781-1838). Prof. dr Miha Kovač z Uniwersytetu w Lublanie zadał pytanie o adekwatną obecnie definicję książki, a dr Kamila Augustyn wykazała zasadność stosowania naukoznawczej analizy bibliometrycznej piśmiennictwa w procesie wyodrębniania nowej dyscypliny – studiów wydawniczych.

Ostatniej sesji pierwszego dnia przewodniczyła dr hab. Bożena Koredczuk, prof. UW. Dr Oleksandr Sedliar z Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki opowiedział o wydawaniu i dystrybucji taniej literatury dla ludu. Dr hab. Anna Gruca, prof. UJ, poświęciła uwagę rozbudowanej treści dedykacji, często zawierających informacje o autorze, książce i adresacie i zachęcających do kupna lub przeczytania danego utworu. Kierownik Działu Rękopisów, Starych Druków i Książ Rzadkich Biblioteki Naukowej Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. I. Franki – dr doc. Mykola Ilkiv-Svydnytskyi – wygłosił odczyt o autografie i exlibrisie Jana Dantyszka (1485-1548) w zbiorach reprezentowanej przez siebie księżnicy. Sesję zakończyło wystąpienie dr. Marcina Cziomera, artysty zatrudnionego w Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, na temat wybranych estetycznych aspektów związanych z książką: okładki, ilustracji i ekslibrisu. Stanowiło ono dobre wprowadzenie do dalszej części wieczoru, a mianowicie wernisaży towarzyszących konferencji. Dziesięć końcowych minut każdej sesji zarezerwowano na pytania do prelegentów. Komentarze do referatów, podziękowania i sugestie pojawiały się też na czacie podczas trwania wystąpień.

Dzień drugi otworzyła sesja piąta – „literacka”, której przewodniczył dr hab. Grzegorz Nieć, prof. UP. Referaty dr hab. Anny Cisło i dr. Aleksandra Bednarskiego reprezentującego KUL dotyczyły relacji tekstu i obrazu, m.in. semiotyki okładek i ekfrazy. Dr hab. Lajos Pálfalvi z Katolickiego Uniwersytetu im. Pétera Pázmánya w Budapeszcie opowiedział o antypolskiej propagandzie w powieści węgierskiego pisarza Istvána Petrovácza *Lány a Wiktorskán*, której akcja jest osadzona w polskich realiach; a Anna Tomoriné Szesztaj z tej samej uczelni o ocenzone w węgierskim przekładzie *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza. Sesję zakończył referat mgr Anny Lubińskiej z IINiB UW r ukazujący wizerunek redaktora wydawniczego w powieściach Umberta Eco.

Sesja szósta pod przewodnictwem dr hab. Firlej-Buzon, prof. UW r, dotyczyła czytelnictwa. Dr hab. Bożena Koredczuk, prof. UW r poświęciła uwagę rozumieniu pojęcia „biografia lekturowa”. O zachowaniach i wyborach czytelniczych w dobie pandemii mówili: dr hab. Anna Dymmel, prof. UMCS, dr Agnieszka Łuszczak z IINiB UW r oraz dr hab. Halina Rusińska-Giertych z IINiB UW r wraz z dr. doc. Romanem Krochmalnym, dziekanem Wydziału Kultury i Sztuki.

W sesji siódmej, której przewodniczyła dr hab. Anna Gruca, prof. UJ, wygłoszono trzy referaty, z których dwa – dr hab. Małgorzaty Góralskiej i dr Ewy Jabłońskiej-Stefanowicz z IINiB UW r – dotyczyły filtrów wykorzystywanych przez czytelników w procesie pozyskiwania informacji o książkach. Dr Marta Pękalska, reprezentująca Zakład Narodowy im. Ossolińskich, opowiedziała o instytucjach książki w powojennym Wrocławiu.

W ostatniej sesji, której przewodniczącą była dr hab. Halina Rusińska-Giertych, zaprezentowało się trzech uczonych z Uniwersytetu Lwowskiego. Dyrektor biblioteki uniwersyteckiej – dr doc. Wasyl Kmet’ opowiedział o dyskursie polskości w Akademii Jezuickiej we Lwowie w XVII i XVIII w.; dr Ilona Oleksiw, reprezentująca też Lwowską Narodową Naukową Bibliotekę Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, na podstawie odnalezionych przez siebie materiałów archiwalnych przybliżyła działalność Towarzystwa Miłośników Książki we Lwowie w latach 1925-1939, a dr doc. Natalia Demczuk działalność Gabinetu Badania Książki i Czytelnika Dymitra Bałyki.

W sesji ósmej wystąpił też dr Rafał Werszler z referatem o barokowej kartonie-rze Joanne Millera z Kłodzka.

Na zakończenie konferencji dr hab. Danuta Stanulewicz, prof. UG, podsumowała pierwszy dzień obrad, a dr hab. Nieć, prof. UP – drugi dzień. Od uczestników konferencji, dyrekcji instytutu oraz Rady programowej spłynęły gratulacje. Kierownik konferencji podziękowała osobom zaangażowanym w jej przygotowanie oraz uczestnikom, bez których wydarzenie to nie mogłoby się odbyć.

Szczegółowe informacje dotyczące przebiegu konferencji oraz wydarzeń jej towarzyszących udostępniono na stronie <http://phc.uni.wroc.pl/konferencja/>. Organizatorzy zredagowali ponadto tradycyjną książkę abstraktów w językach polskim i angielskim, którą rozesłali do uczestników i niektórych bibliotek (ISBN 978-83-950966-3-1). Projekt strony oraz materiałów konferencyjnych powstał w oparciu o pomysł studenta PCiS – Stanisława Kolontaeva – zwycięzcy ostatniej edycji instytutowego konkursu „Studenci projektują”.

IMPREZY TOWARZYSZĄCE KONFERENCJI

Konferencji towarzyszyły dwie wystawy, których kuratorem był dr Werszler. Pierwsza – to międzynarodowa ekspozycja ekslibrisów, w większości dedykowanych IINiB UWr. Wzięło w niej udział 32 grafików z ośmiu krajów (Czechy, Kazachstan, Meksyk, Norwegia, Polska, Rosja, Serbia, Ukraina), którzy przestali łącznie 68 ekslibrisów wykonanych w różnorodnych technikach graficznych. Zespół organizatorów opracował polsko-angielski katalog, zawierający biogramy twórców i wybrane ekslibrisy (ISBN 978-83-950966-2-4). Rozesłano go do wszystkich artystów oraz uczestników konferencji.

W ramach wystawy „Monografie Pracowników IINiB UWr 2010-2020”, przygotowanej przez dr. Rafała Werszlera i dr hab. Annę Cisko, powstało 15 plansz w formacie 100×70 cm, na których zaprezentowano 30 prac 27 autorów. Na stronie internetowej umieszczono dodatkowo listę tytułów monografii współautorskich, prac zbiorowych redagowanych przez pracowników instytutu oraz czasopism naukowych, których redakcja mieści się w IINiB UWr.

Z powodu pandemii obie wystawy zaprezentowano wirtualnie. Kurator wystaw stworzył dwie strony przeznaczone na cele ekspozycyjne: phc.uni.wroc.pl/ex i phc.uni.wroc.pl/monografie. W odsłonie internetowej wystawy monografii każda z 30 książek uzyskała własną stronę graficzną z opisem bibliograficznym, recenzją i zdjęciami. Przy ich opracowaniu graficznym pomagały studentki PCiS – Magdalena Białkowska i Kinga Gulej, które wraz z Piotrem Janczarzykiem, również studentem PCiS, relacjonowały też konferencję w mediach społecznościowych. Wszystkie materiały osadzono na serwerze Pracowni Humanistyki Cyfrowej IINiB UWr. Wirtualne wystawy stały się dopełnieniem prezentacji stacjonarnych pokazywanych od połowy kwietnia do maja 2021 r. w Galerii Dolnośląskiej Biblioteki Publicznej im. Tadeusza Mikulskiego we Wrocławiu. Wspólny wernisaż, na który zaproszono zarówno uczestników konferencji, jak i autorów ekslibrisów, odbył się w pierwszym dniu konferencji – 19 kwietnia o godz. 18.30. Był to pierwszy wernisaż w trybie online zorganizowany na Uniwersytecie Wrocławskim i w Dolnośląskiej Bibliotece Publicznej we Wrocławiu. Kierownik konferencji podziękowała twórcom za nadesłane prace, a dyrektorowi Dolnośląskiej Biblioteki Publicznej we Wrocławiu, Andrzejowi Tywsowi, za możliwość ich stacjonarnej ekspozycji. Następnie kurator oprowadził gości po wystawie, prezentując przygotowane materiały – filmy i zdjęcia są dostępne na stronie konferencji.

Anna Cisko, Kamila Augustyn, Rafał Werszler
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Wrocławski

Tekst wpłynął do Redakcji 10 czerwca 2021 r.

**WRESZCIE SPOTKANIE WYDAWCÓW, AUTORÓW
I CZYTELNIKÓW. NIC NIE ZASTĄPI
PRAWDZIWYCH SPOTKAŃ
Plener Literacki
(Gdańsk, 13-15 sierpnia 2021 r.)**

Trudno w to uwierzyć, ale w tym roku w Gdyni po raz dziesiąty odbyła się coraz bardziej popularna impreza – Plener Literacki, trzydniowe wydarzenie odbywające się na najbardziej popularnym deptaku miasta – na Bulwarze Nadmorskim im. Feliksa Nowowiejskiego. W ubiegłym roku, w odróżnieniu od wielu innych imprez cyklicznych, udało się z sukcesem, chociaż w mniejszym gronie, przeprowadzić gdyńskie spotkanie i została zachowana ciągłość. W tym roku od 13 do 15 sierpnia mieszkańcy Gdyni i turyści jeszcze bardziej tłumnie niż przed rokiem pojawili się nad samym brzegiem morza – przy wspaniałej pogodzie – przyjmując autorów oraz wystawców. Swoją ofertę zaprezentowało 60 wydawnictw z całej Polski, a publiczność uczestniczyła w 40 spotkaniach na scenie Pleneru na Bulwarze oraz na scenie w pobliskiej Muszli Koncertowej. Wreszcie – pod długiej pandemicznej przerwie – czytelnicy, wydawcy i autorzy byli wreszcie razem.

Organizatorami Pleneru byli Miasto Gdynia i Fundacja Historia i Kultura, a partnerami merytorycznymi spółka Targi Książki – organizator Warszawskich Targów Książki oraz Międzypokoleniowy Festiwal Literatury Dziecięcej Ojce i Działki.

– „Plenery Literackie w Gdyni, które od lat organizujemy na Bulwarze Nadmorskim, są wydarzeniem szczególnym zarówno dla autorów i wydawców, ale również dla nas – organizatorów. Wyjątkowa, wakacyjna atmosfera tego miejsca sprawia, że autorzy chcą tu przyjeżdżać na spotkania z publicznością co roku, bo tak bezpośredni kontakt z czytelnikami i swobodny nastrój trudno napotkać na innych festiwalach literackich czy targach. Dlatego Plener ma już stałe grono przyjaciół i ze strony literatów i ze strony czytelników” – powiedział Jacek Oryl otwierając imprezę, główny organizator, wiceprezes Fundacji Historia i Kultura.

Jak co roku symboliczne znaczenie miało otwarcie Pleneru, w którym tym razem uczestniczyli gospodarze Gdyni: prezydent miasta Wojciech Szczurek oraz przewodnicząca Rady Miasta Gdyni Joanna Zielińska, a także Natalia Gromow, dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej w Gdyni, organizatorka kolejnego wielkiego wydarzenia, jakim jest Nagroda Literacka Gdynia, która od dawna uznawana jest za jedną z najważniejszych nagród w kraju. Obecni też byli prezesi najważniejszych organizacji branżowych – Rafał Skąpski, prezes PTWK, który jest też prezesem zarządu spółki Targi Książki, oraz Sonia Draga, wydawczyni i prezeska Polskiej Izby Książki. Był też Waldemar Michalski, prezes Fundacji Historia i Kultura, która jest organizatorem imprez targowych w Warszawie i w Gdyni.

Budżet Pleneru Literackiego został zasilony kwotą 200 tys. zł przez władze Gdyni, o czym poinformował Bibliotekę Analiz prezydent miasta Wojciech Szczurek. – „Bez wsparcia polskiego samorządu nie odbyłoby się w kraju 95% wydarzeń

w kulturze. To są miliardy złotych, jakie znajdują się w budżetach lokalnych, a nie w budżecie centralnym. Przy tej okazji podkreślę, że sytuacja finansowa, w która obecnie wmontowywane są polskie samorządy i to co nas czeka w „Nowym Ładzie”, jest bardzo poważnym zagrożeniem także dla polskiej kultury. Jest ryzyko, że nie będzie z czego brać środków na kulturę i wspierać różne projekty”.

Gwiazdą Pleneru był, jak za każdym razem w Gdyni (i nie tylko!), prof. Jerzy Bralczyk, którego wystąpienia spotkały się z największym zainteresowaniem publiczności. Wielu czytelników uczestniczyło również w spotkaniach z pozostałymi wybitnymi autorami, wśród których byli: Eustachy Ryłski, Roma Ligocka, Grzegorz Piątek, Natalia Fiedorczyk, Nina Majewska-Brown, Katarzyna Tubylewicz, Iza Klementowska, Ula Ryciak, Michał Cichy, Vincent V. Severski, Gabriela Jatkowska, Magdalena Majcher, Karolina Głogowska, Bartosz T. Wieliński, Jacek Karczewski, Małgorzata Starosta, Paulina Płatkowska, Mirosław M. Bujko, Iwona Kienzler, Barbara Kosmowska, Marcin Szczygielski, Monika Milewska, Rafał Janowski, Karolina Grabarczyk i Nika Jaworowska-Duchlińska.

Rafał Skąpski premierowo zaprezentował opracowany przez siebie drugi tom wspomnień swojej babci, czyli Zofii z Odrowąż-Pieniążków Skąpskiej *Dziwne jest serce kobiece. Wspomnienia z Pomorza i Hebdowa* (Czytelnik), a w spotkaniu uczestniczyli też Barbara Kosmowska, Eustachy Ryłski i Jerzy Kisielewski. Książka jest kontynuacją wydanego w 2019 r. tomu pierwszego zatytułowanego *Dziwne jest serce kobiece...Wspomnienia galicyjskie*. Eustachy Ryłski powiedział: „o ile pierwszy tom tych wspomnień jest moim zdaniem opisaniem katorżniczej pracy w środowiskach ziemiańskich i ogromnej dzielności ziemian, to drugi tom jest o rodzinności. To była bardzo paskudna retoryka komunistów, która odzywa się zresztą teraz, że ziemiaństwo było klasą próżniaczą. Ci co byli próżniakami, długo tych gospodarstw nie prowadzili. Generalnie rzecz biorąc, byli to ludzie katorżniczej pracy, to znaczy pracowali od rana do wieczora, a jak się nie pracowało, to się łądowało po prostu gdzieś na urzędach, bo majątki tracono”.

Spotkania podczas Pleneru prowadzili: Jerzy Kisielewski, Szymon Kloska, Adam Szaja i Piotr Dobrołęcki. Jak ocenili organizatorzy, kolejny już raz sprawdziła się zasada, że doskonali autorzy w połączeniu ze świetnymi prowadzącymi to najlepszy sposób na udane spotkania autorskie.

Podczas Pleneru Literackiego swoją ofertę zaprezentowało 60 wystawców, wśród nich m.in.: Akapit Press, Albatros, Świat Książki, Egmont, Sonia Draga, Debit, Vectra, Bellona, MG, Literatura, Adamada, Agora, Książkowe Klimaty, Wielka Litera, WAB, Magia Słowa, Uroboros, Solis, Fabryka Słów, Bukowy Las, Zakamarki, Wilga, Zielona Sowa, Nasza Księgarnia, timof comics, Grupa Helion, Polskie Wydawnictwo Muzyczne, Wydawnictwo BIS, Wydawnictwo Amaltea, Kwiaty Orientu, Wydawnictwo Marpress, Oficyna Naukowa, Poławiacze Perłę, Claroscuro, Wydawnictwo Nowa Baśń, Wydawnictwo Olesiejuk, Wydawnictwo Poznańskie, Wydawnictwo Literackie i Znak, a bogatą ofertę wydawców uzupełniła Księgarnia Świat Książki.

– „Pogoda była bardzo dobra, ale długoterminowe prognozy pogody sprawdzam dużo wcześniej i porównuję z zapisami z poprzednich lat, dlatego jesteśmy przygotowani na każde warunki. Tym razem były optymalne. Już miesiąc temu wiedziałem, że Plener będzie bardzo dobry, więc wtedy zamknęliśmy listę zgłoszeń od wydawców” – przekazał Bibliotece Analiz Jacek Oryl.

Bardzo zadowoleni byli wydawcy. – „Bardzo udana impreza, dopisali i zwiedzający, i kupujący książki, a autorzy przyciągnęli sporo słuchaczy, bo było widać, że ludzie się zatrzymują i słuchają rozmów prowadzonych na scenie. Też duża była frekwencja wystawców i był to kolejny rekord” – powiedziała Sonia Draga, właścicielka wydawnictwa Sonia Draga. „Żadne targi onlinowe nie zastąpią takich wydarzeń. Mogą się pojawiać czasowo i zastępczo, ale jak ktoś mówi, że przyszłość jest już tylko online, to będę zawsze z nim kłócić, bo uważam, że spotkania fizyczne dają prawdziwą możliwość, aby czytelnicy zapoznali się z nowościami we właściwym stopniu” – dodała. Oceniała przy tym, że sprzedaż książek na stoisku jej wydawnictwa była bardzo dobra, co, jej zdaniem, dowodzi, jak bardzo potrzebujemy takich imprez. Inni wydawcy również okazywali duże zadowolenie z wyników sprzedaży, która w większości przypadków przekraczała wartości z poprzednich lat.

– „Gdynia jak zwykle była genialna. Tysiące ludzi spacerujących nad morzem. Bardzo miła atmosfera, piękny widok na morze! Po prostu tu nie może nic być źle! Nasza sprzedaż jest trochę lepsza lub porównywalna ze sprzedażą w zeszłym roku, ale wówczas było dwa razy mniej namiotów, więc tyle samo ludzi z taką samą kasą rozłożyło się na więcej wydawnictw. Ale jesteśmy zadowoleni” – powiedział Tomasz Zaród z wydawnictwa Książkowe Klimaty, stały uczestnik spotkań targowych w całym kraju. Zapowiedział przy tym udział w zbliżających się Warszawskich Targach Książki, podczas których jego wydawnictwo wraz z wydawnictwem Afera zorganizują wielką księgarnię z literaturą czeską, bo Czechy są gościem honorowym tej imprezy.

Wspólnie z Międzypokoleniowym Festiwalem Literatury Dziecięcej Ojciec i Dziaćki i Biblioteką Gdynia organizatorzy zaprosili rodziny z dziećmi na spotkania z autorami oraz warsztaty i animacje związane z książką. Promowano także Nagrodę Literacką Gdynia.

Piotr Dobrołęcki

Tekst wpłynął do Redakcji 1 września 2021 r.

ARTYKUŁY RECENZYJNE/RECENZJE I PRZEGLĄDY PIŚMIENICTWA

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY 2021 z. 3
PL ISSN 0033-202X

R. Sooryamoorthy: *Scientometrics for the Humanities and Social Sciences*. London: Routledge, 2021, 152 s., ISBN 978-03-67-62701-0.

Pracę naukową od innych rodzajów pracy twórczej wyróżnia posługiwanie się przez badaczy metodami naukowymi (Pieter, 1967). Na rynku wydawniczym występuje wiele publikacji ukazujących poprawne sposoby prowadzenia badań w różnych dyscyplinach i obszarach. Wśród nich ważne miejsce zajmuje naukometria. Dzieje się tak ze względu na możliwości, które zapewnia w zakresie poznania różnych obszarów badawczych oraz na wykorzystanie jej wyników w ocenie działalności naukowej, co przekłada się m.in. na alokację funduszy na badania. Dostępne dotychczas publikacje przedstawiały sposoby prowadzenia analiz bibliometrycznych oraz podstawowe wskaźniki bibliometryczne (Andrés, 2009; Nowak, 2008; Rousseau i in., 2018). Brakowało jednak książki, która omawiałaby zastosowanie metod naukometrycznych w kontekście humanistyki i nauk społecznych, dziedzin które nie były szerzej badane na pierwszym etapie rozwoju naukometrii.

Prezentowana książka jest pierwszą próbą opisu metod naukometrycznych odnośnie dyscyplin humanistycznych i społecznych. Jej autorem jest Radhamany Sooryamoorthy, profesor socjologii specjalizujący się w socjologii wiedzy oraz metodologii naukowej (Radhamany Sooryamoorthy – School of Social Sciences, 2021). Badacz ten jest współautorem pozycji dotyczącej rozwoju nauk o zarządzaniu w Republice Południowej Afryki, w której wykorzystano metody naukometryczne (Ruggunan & Sooryamoorthy, 2019).

Książka składa się z pięciu rozdziałów, które w spójny i logiczny sposób wprowadzają czytelnika w problematykę metod naukometrycznych. Pierwszy rozdział ma na celu dostarczenie podstawowych informacji na temat naukometrii. Autor przedstawia podstawowe etapy rozwoju tego obszaru badań. Omawia również terminologię, biorąc pod uwagę m.in. takie terminy jak naukometria, bibliometria, infrometria czy webometria. Następnie przechodzi do omówienia podstaw teoretycznych w postaci prawa produktywności Price'a, prawa Lotki, prawa Bradforda, prawa Zipfa, efektu Mateusza opisanego przez Roberta Merton'a oraz wkładu Henry'ego Smalla w analizę cytowań. Ta pierwsza część pracy stanowi dobre wprowadzenie dla osób, które nie zetknęły się dotychczas z bibliometrią, jednak w celu lepszego zrozumienia tych zagadnień czytelnik powinien sięgnąć po pozycje, które dokładniej wyjaśniają je na konkretnych przykładach¹.

¹ Zob. np. wyjaśnienie praw Lotki i Bradforda w książce Any Andrés (2009).

Rozdział drugi jest poświęcony różnym zastosowaniom naukometrii. Sooryamoorthy omawia rolę tego obszaru w ewaluacji działalności naukowej i analizie wpływu prac naukowych, mapowaniu dyscyplin, obszarów i pól badawczych oraz analizie współpracy w ramach nauki. Omawiając pierwszą kategorię zastosowań, autor odwołał się do jednego z niewielu przykładów badań polskich, a mianowicie analizy systemu ewaluacji polskich jednostek naukowych Emanuela Kulczyckiego (2017). W tej części przedstawiono indeks Hirscha i Journal Impact Factor, dwa podstawowe wskaźniki wykorzystywane w ocenie – odpowiednio – badaczy i czasopism. W podrozdziale poświęconym mapowaniu dyscyplin autor przedstawił wybrane techniki i wskaźniki stosowane w tego typu badaniach (m.in. współwystępowanie słów, współcytowania). W części poświęconej współpracy naukowej zaprezentowano różne jej formy oraz źródła informacji na jej temat. Rozdział ten jest ciekawy, jednak występują w nim pewne powtórzenia i zbędne elementy. Na przykład w części poświęconej wpływowi *big data* na naukoometrię autor wylicza liczbę rekordów w bazach bibliograficznych, podczas gdy w ostatnim rozdziale informacje te powtarza przy opisie konkretnych baz. Opisując zagadnienie ewaluacji dość dokładnie omawia artykuł Kulczyckiego, a w części dotyczącej współpracy przedstawia przykłady kilku innych badań. Książka zawiera jednak rozdział, którego celem jest właśnie prezentacja przykładowych badań z podziałem na wspomniane kategorie.

W rozdziale trzecim autor przedstawia możliwości zastosowania metod naukometrycznych w analizie humanistyki i nauk społecznych oraz bariery, które wpływają na ich ograniczone użycie w badaniu wymienionych dziedzin nauki. Wśród tych barier wymienia przede wszystkim odmienne praktyki publikacyjne w stosunku do badaczy publikujących prace z zakresu nauk ścisłych i przyrodniczych oraz problemy związane z zakresem dostępnych danych. Ta część książki jest ważna, bo pokazuje nie tylko czynniki wpływające na ograniczony zakres dotychczasowych analiz, ale również wybrane sposoby poradzenia sobie z tymi barierami.

Kolejne dwa rozdziały są najbardziej interesującymi częściami książki. Rozdział czwarty zawiera opis 64 badań naukometrycznych dotyczących nauk humanistycznych i społecznych. Autor podzielił je na czytelne kategorie: ewaluacja i ocena wpływu badań, mapowanie dyscyplin, analiza cytowań, współpraca i współautorstwo. Autor prezentuje w tej części książki 24 studia przypadku, w których uwzględniono m.in. cele i pytania badawcze, dane, metody, sposoby analizy oraz uzyskane wyniki. W przypadku konieczności dokonania wyboru pojawia się zawsze pytanie o jego zasadność. Większość zaprezentowanych badań dotyczy nauk społecznych. Nie uwzględniono np. ciekawej pracy Giovanniego Colavizzy (2017) prezentującej analizę podstawowej literatury z zakresu historii Wenecji. Pomimo tego jest to bardzo dobry, reprezentatywny przegląd badań, które jak podkreśla Sooryamoorthy (2021), mogą stanowić wzorzec lub punkt wyjścia do projektowania własnych innowacyjnych zastosowań naukometrii. Ten rozdział może być przydatny zarówno dla studentów przygotowujących prace dyplomowe, jak i badaczy, którzy chcieliby przeprowadzić badanie naukometryczne wybranej dyscypliny humanistycznej bądź społecznej.

Ostatnia część pracy jest poświęcona źródłom, przetwarzaniu i analizie danych. Autor wskazał w niej zalety i wady wybranych baz takich jak Web of

Science, Scopus i Google Scholar. Sporo miejsca poświęcono również wiarygodności i jakości danych używanych do przeprowadzania badań naukometrycznych. Niewielka część tego rozdziału jest poświęcona graficznej prezentacji danych. Uwzględniono w niej tylko jeden program do graficznej analizy danych bibliometrycznych – VOSviewer. Nees Jan van Eck i Ludo Waltman (2014), na których powołuje się autor, wymieniają szereg innych narzędzi wizualizacyjnych, a jedno z nich – CiteNetExplorer – opisują dokładniej w formie instrukcji krok po kroku. Zresztą sam autor w innych miejscach opisywanej książki przywołuje więcej programów – CiteSpace i nierozwijany obecnie HistCite. Wydaje się, że właśnie wizualizacja danych jest tym elementem, który może być przydatny do mapowania i analizy dyscyplin przez humanistów i badaczy związanych z naukami społecznymi, chociaż należy pamiętać o istotnych ograniczeniach tego podejścia badawczego (van Eck & Waltman, 2014). W zakończeniu Sooryamoorthy słusznie podkreśla, że humanistyka i nauki społeczne mogą przyczynić się do dalszego rozwoju naukometrii poprzez dostarczenie wartościowych teorii.

Książka Sooryamoorthy'ego jest dobrym wprowadzeniem w zagadnienie analiz naukometrycznych dyscyplin i obszarów mieszczących się w obrębie humanistyki i nauk społecznych. Może być przydatna zarówno dla studentów, jak i badaczy, którzy chcieliby poznać podstawy naukometrii w celu analizy swoich własnych oraz pokrewnych dyscyplin. Szczególnie wartościowe wydają się spójnie przedstawione przykłady badań, które prezentują, w jaki sposób można praktycznie zastosować omawiane metody do analizy konkretnych obszarów.

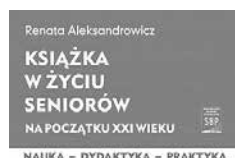
BIBLIOGRAFIA

- Andrés, A. (2009). *Measuring Academic Research: How to Undertake a Bibliometric Study*. Oxford: Chandos Publishing.
- Colavizza, G. (2017). The Core Literature of the Historians of Venice. *Frontiers in Digital Humanities*, 4, 14. <https://doi.org/10.3389/fdigh.2017.00014>.
- Kulczycki, E. (2017). Assessing Publications Through a Bibliometric Indicator: The Case of Comprehensive Evaluation of Scientific Units in Poland. *Research Evaluation*, rvw023. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvw023>.
- Nowak, P. (2008). *Bibliometria, webometria: podstawy, wybrane zastosowania*. Poznań: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Pieter, J. (1967). *Ogólna metodologia pracy naukowej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Radhamany Sooryamoorthy – School of Social Sciences. (2021). School of Social Sciences. <https://sss.ukzn.ac.za/staff-profile/sociology/radhamany-sooryamoorthy/>.
- Rousseau, R., Egghe, L., & Guns, R. (2018). *Becoming Metric-Wise: A Bibliometric Guide for Researchers*. Cambridge: Chandos Publishing.
- Ruggunan, S., & Sooryamoorthy, R. (2019). *Management Studies in South Africa: Exploring the Trajectory in the Apartheid Era and Beyond*. Cham: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-99657-8>.
- Sooryamoorthy, R. (2021). *Scientometrics for the Humanities and Social Sciences*. London: Routledge.

van Eck, N. J., & Waltman, L. (2014). Visualizing Bibliometric Networks. In *Measuring Scholarly Impact*. Ed. by Y. Ding, R. Rousseau, & D. Wolfram. Cham: Springer International Publishing, pp. 285-320. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10377-8_13.

Bartłomiej Włodarczyk
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski

Tekst wpłynął do Redakcji 2 lipca 2021 r.

Renata Aleksandrowicz: *Książka w życiu seniorów na początku XXI wieku*. Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne SBP, 2020, 278 s., (Nauka. Dydaktyka. Praktyka, 196), ISBN 978-83-65741-52-3.

W najnowszym raporcie Biblioteki Narodowej omawiającym stan czytelnictwa w Polsce¹ tematyka czytelnictwa seniorów jest potraktowana bardzo skromnie. Czytamy tam, że „najmniej czytelników jest wśród osób najstarszych – powyżej 60 lat 33%, a powyżej 70 lat tylko 22%”. Z raportu, który jest sprawozdaniem z niezwykle cennych i systematycznie prowadzonych od lat badań czytelnictwa, można jeszcze dowiedzieć się, że „lektura książek jest domeną kobiet”, co jest dobrze znanym stwierdzeniem i dotyczy ogółu społeczeństwa, ale z pewnością również grupy czytelników starszych. Do tego „wśród osób [czytających] z wyższym wykształceniem przeważają kobiety”. I jeszcze: „czytanie książek częściej deklarują mieszkańcy miast co najmniej półmilionowych (55%) oraz tych liczących 50-100 tys. mieszkańców (56%)”.

Wszystkie te stwierdzenia rozwija szczegółowo i dodaje wiele innych cennych informacji autorka świetnie udokumentowanej pracy o czytelnictwie seniorów, która składa się z dwóch części: pierwszej teoretycznej – o problematyce starości i życiu seniorów – oraz drugiej, która jest posumowaniem badań dotyczących zachowań lekturowych ludzi starszych.

Nie wchodząc w zagadnienia życiowe ludzi starszych, czemu poświęcona jest duża część pracy, w której autorka wykazuje szerokie przygotowanie teoretycznego, skupmy się na badaniach, które z pewnością są szczególnie interesujące dla środowiska bibliotecznego, jak też dla całego szeroko rozumianego rynku książki. Wyniki tych badań będą szczególnie przydatne wydawcom, którzy podejmują decyzje programowe o doborze tytułów, preferowanych w tej grupie odbiorców. Również w bibliotekach praca ta będzie pomocą przy decyzjach o zakupach książek do zasobów bibliotecznych oraz o ich prezentacji dla grupy starszych i najstarszych użytkowników bibliotek.

¹ R. Chymkowski, Z. Zasacka (2021). *Stan czytelnictwa w Polsce w 2020 roku*, Warszawa.

Autorka przeprowadziła w latach 2008-2020 badania z udziałem 240 słuchaczy (164 kobiety i 30 mężczyzn) Uniwersytetu Trzeciego Wieku przy Uniwersytecie Wrocławskim, których w pracy określa jako „szczególną grupę czytelników, zarówno ze względu na wiek, jak i styl życia”. Respondentami były więc „osoby zamieszkujące w przestrzeni wielkomięskiej, które ukończyły co najmniej 60 lat i zakończyły już działalność zawodową”, ale w dalszym ciągu podejmują aktywne działania w sferze intelektualnej, fizycznej czy społecznej. Grupa obejmowała głównie osoby z wykształceniem wyższym (61,6 %) i średnim (30,5 %), co charakteryzuje seniorów uczestniczących w życiu kulturalnym, prowadzących „aktywny styl życia”. Charakterystyczne jest, że „częściej doskwierał im brak niż nadmiar wolnego czasu”. W badaniach autorka, kierując się „analizą badań czytelnicznych i własnych obserwacji zachowań współczesnych odbiorców książki”, połączyła strategie ilościowe z analizą jakościową, co pozwoliło na wyprowadzenie wielu ciekawych wniosków.

Jednym z nich jest różnorodność wyborów czytelnicznych, nazwana tutaj eklektyzmem i opisana jako „łączenie zaciekawienia nowościami z respektem dla tradycji”, czego świadectwem jest „obecność w zestawach lekturowych klasyki czy niekomercyjnych utworów literatury współczesnej polecanych przez znawców, obok powszechnie czytanych, modnych, «na topie», lansowanych przez media bestsellerów, o których się mówi i które znać w pewnych kręgach wypada”.

W erudycyjnym wstępie autorka podkreśla, że brak jest „całościowych opracowań” badanej i omawianej przez nią problematyki. Przywołuje literaturę przedmiotu, obejmującą w większości publikacje zagraniczne i odnoszące się do sytuacji jeszcze z poprzedniego wieku, gdy uchwycona w pracy problematyka dotyczy początków wieku obecnego, czyli okresu, w którym następuje gwałtowna rewolucja technologiczna, która ma również wpływ na czytelnictwo osób starszych. Autorka zaznacza, że „w Polsce seniorzy jako odbiorcy książek nie byli dotąd przedmiotem naukowego opracowania i rzadko poddawani byli empirycznym badaniom czytelnicznym jako niezależna grupa wiekowa i społeczno-kulturowa”. Dlatego publikację należy uznać za pionierską w swojej dziedzinie, która z pewnością zachęci innych badaczy do rozwinięcia tematu, a problematyka czytelnictwa seniorów z pewnością obejmuje kolejne obszary badawcze, co pozwala oczekiwać na jej rozwinięcie w najbliższych latach. Do pracy dołączona jest bardzo obszerna bibliografia, potwierdzająca erudycję autorki i jej doświadczenie naukowe.

Renata Aleksandrowicz jest pracownikiem Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego i specjalizuje się w badaniach czytelnictwa. Od wielu lat prowadzi badania empiryczne czytelnictwa seniorów.

Praca została wyróżniona w tegorocznym konkursie na najlepszą książkę akademicką i naukową Academia, którego rozstrzygnięcie ogłoszono podczas największej imprezy targowej w Polsce czyli Warszawskich Targach Książki, które odbyły się we wrześniu w nietypowych, bo „polowych” warunkach spowodowanych pandemią, a więc nie we wnętrzach Pałacu Kultury i Nauki, lecz w jego najbliższym otoczeniu. Z pewnością pojawi się tam wielu czytających seniorów.

Piotr Dobrołęcki

Tekst wpłynął do Redakcji 25 sierpnia 2021 r.

PRZEGLĄD PIŚMIENNICTWA KRAJOWEGO

Zrodzone w okresie pandemii pytania o sytuację bibliotek w kryzysie stały się impulsem do przeprowadzenia badań przedstawionych w publikacji *Biblioteki publiczne w kryzysie. Doświadczenie pierwszego etapu pandemii* (Kisilowska, 2021). Prezentacja badań została poprzedzona rozdziałami, w których autorka, odwołując się do światowej literatury przedmiotu, omówiła podstawy teoretyczne i doświadczenia badawcze w zakresie funkcjonowania bibliotek w sytuacjach kryzysowych, przedstawiła chronologię rozwoju pandemii SARS-CoV-2 w skali globalnej i w Polsce oraz jej wpływ na funkcjonowanie bibliotek publicznych, a także dokonała analizy dostępnych danych ukazujących wpływ pandemii na społeczeństwo i sektor kultury w Polsce. W badaniu opisanym w drugiej części publikacji posłużono się ankietą, skierowaną do polskich bibliotek publicznych, zbudowaną z pytań otwartych dotyczących następujących kwestii: komunikacja wewnętrzna – praca w zespole, komunikacja z otoczeniem instytucjonalnym, komunikacja z użytkownikami. Ponadto zapytano o indywidualną ocenę wpływu pandemii na sytuację bibliotek. Wyniki badań pokazały m.in., że najczęściej wybieranym przez biblioteki postępowaniem było przeniesienie części aktywności do Internetu, co pozwalało na utrzymywanie kontaktu z czytelnikiem, zapewnienie mu dostępu do aktywności kulturalnej i edukacyjnej, czy też udostępnienie różnego rodzaju informacji.

Przekonanie o możliwości kształtowania kultury w bibliotece (literackiej, czytelnicznej, teatralnej, cyfrowej) towarzyszyło autorom publikacji *Wiedza, gust, kompetencje. Kultura literacka, teatralna, czytelnicza i cyfrowa we współczesnej bibliotece (na przykładzie województwa lubuskiego)* (Buck & al., 2010). Pierwsze dwa rozdziały zawierają propozycje definicyjne i rozważania na temat najnowszych trendów czytelnicznych. W zasadniczym, trzecim rozdziale książki zatytułowanym „Czytelnik. Widz. Kreator. Kształtowanie i współtworzenie kultury w bibliotece” zaprezentowano liczne przykłady działań animacyjnych w bibliotekach województwa lubuskiego w podziale na trzy części tematyczne. W części „Tekst na scenie – scena w bibliotece” opisano m.in. adresowany do najmłodszych odbiorców projekt „Pacynkowa wieczorynka” realizowany w Centrum Bibliotecznym dla Dzieci i Młodzieży – Bibliotece Pana Kleksa w Zielonej Górze, w części *Maker space* zaprezentowano przykłady realizacji w bibliotekach idei makerspace, rozumianej jako przestrzeń z narzędziami, która służy realizacji własnych pomysłów (np. Klub Kreatywności w Świebodzinie czy Klub Młodego Twórcy w Żaganie). W części „Słowa. Dźwięki. Obrazy” zaprezentowano m.in. projekt „Młodzieżowa komiksomania” prowadzony w Bibliotece Publicznej w Świebodzinie. Publikację uzupełniają wypowiedzi lubuskich bibliotekarzy zawierające refleksje na temat zadań nowoczesnej biblioteki publicznej i jej roli kulturotwórczej.

Warszawskie środowisko bibliologiczne przygotowało obszerny zbiór studiów, autorstwa badaczy z całego kraju, ofiarowany profesor Barbarze Bienkowskiej, zatytułowany *Książki mają swoją historię* (Puchalski, red. 2021). „Artykuły prezentowane w niniejszym tomie dowodzą, że badania nad szeroko pojętą kulturą książki i innych mediów w kontekście historycznym są z powodzeniem kontynuowane zarówno w Polsce, jak i poza jej granicami” (s 17). Teksty zostały

umieszczone w trzech działach tematycznych, poprzedzonych życiorysem Barbary Bienkowskiej i bibliografią jej publikacji. Dział „Bibliologia – teoria i praktyka” rozpoczyna artykuł Bożeny Koredczuk o potrzebie wypracowania nowego paradygmatu bibliologii, roboczo nazwanego bibliologią medioznawczą. Tu także m.in. został umieszczony szkic historyczny dotyczący Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego autorstwa Andrzeja Mężyńskiego. Najobszerniejszy, obejmujący dwadzieścia jeden prac dział „Z badań nad książką i prasą” reprezentują m.in. artykuły Grzegorza Niecia o pierwszych etapach dziejów książki czeskiej, Macieja Matwijowa o tworzonych w czasach panowania króla Stanisława Augusta rękopiśmiennych zbiorach materiałów życia publicznego czy też Janusza Kostecznego opisujący cenzuralne losy sprowadzonych do zaboru rosyjskiego w latach 1865-1904 importowanych kalendarzy polskojęzycznych. Wśród tekstów działu „Z dziejów księgozbiorów, bibliotek i czytelnictwa” zamieszczony został artykuł Anny Kamler, przedstawiający zalecenia XVII-wiecznego pisarza Jakuba K. Haura w sprawie tworzenia bibliotek i archiwów szlacheckich, czy też szkic Anny Dymmel charakteryzujący domową bibliotekę pułkownika Stanisława Ciesielskiego z Samokłęk, wychowawcy synów księcia Adama Czartoryskiego.

Dwutomowa publikacja zatytułowana *Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej* zawiera materiały z II Międzynarodowej Konferencji Proweniencyjnej, zorganizowanej w czerwcu 2019 r. we Wrocławiu przez Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Prezentowane w tomach artykuły autorstwa badaczy z Polski, Białorusi, Litwy, Szwecji i Ukrainy tworzą obraz kolekcji prywatnych – domowych, dworskich, mieszczańskich, rodowych, które do 1939 r. funkcjonowały w dawnych i obecnych granicach Polski.

W artykułach tomu pierwszego zbioru (Sidorowicz-Mulak, Franczyk-Cegła, red. 2020a) w części „Ziemie wschodnie” m.in. zaprezentowano kolekcje prywatne w zbiorach Biblioteki Narodowej Białorusi (Galina Kireeva), scharakteryzowano stare druki z księgozbioru Józefa Maksymiliana Ossolińskiego w zbiorach Lwowskiej Narodowej Naukowej Biblioteki Ukrainy (Iryna Kachur), a także dokonano analizy rękopisów z kolekcji Leona Jana Pinińskiego znajdującej się w zbiorach Biblioteki Ossolineum (Agnieszka Knychalska-Jaskulska). Wśród tekstów zawartych w części „Wielkopolska” znalazła się charakterystyka źródeł do zawartości rozproszonej biblioteki Zygmunta Czarneckiego w Rusku autorstwa Urszuli Paszkiewicz, czy też przedstawienie losów XVIII-wiecznego atlasu „Variae Tabulae Geographicae” ze zbiorów Biblioteki Raczyńskich (Karolina Zalewska). Z tekstów części trzeciej „Małopolska i Mazowsze” można wyszczególnić szkic Stanisława Siess-Krzyszczkowskiego *Książki z Puławskiej Biblioteki Czartoryskich w zbiorach biblioteki krasiczyńskiej Sapiehów*.

W drugim tomie publikacji *Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej* (Sidorowicz-Mulak, Franczyk-Cegła 2020b) w części „Śląsk” Krzysztof Soliński przedstawił bibliotekę Johanna Ernsta Bensheima (1698-1735) jako przyczynek do badań nad księgozbiorami mieszczańskimi ewangelików na pograniczu wielkopolsko-śląskim, a Weronika Pawłowicz scharakteryzowała stare druki z kolekcji prudnickiego bibliofila Maxa Pinkusa (1857-1934) w zbiorach Biblioteki Śląskiej, natomiast w części „Ziemie północne” Beata Gryzio scharakteryzowała personalizację tekstu jako cechę proveniencyjną na przykładzie kolekcji i praktyk czytelniczych Giovanniego Bernardina Bonifacia (1517-1597), natomiast Agnieszka Borysowska

zaprezentowała sylwetkę bibliotekarza i bibliofila Davida Fredricha Eberta (1740-1789).

Wyjątkowy dokument, zachowana szczęśliwym zbiegiem okoliczności w warszawskim Muzeum Archidiecezjalnym rękopiśmienna księga wpływów i wydatków Drukarni Księży Misjonarzy z lat 1780-1839, pozwoliła na przeprowadzenie badań nad dziejami tej misjonarskiej oficyny. Praca Joanny Krauze-Karpińskiej *Warszawska Drukarnia Księży Misjonarzy 1780-1796. Monografia bibliograficzna* (Krauze-Karpińska, 2020) obejmuje warszawski okres działalności drukarni do roku 1796, udokumentowany księgą wpływów i wydatków. „Zapisy w księdze, choć skrótowe i nie zawsze precyzyjne, dostarczają zarówno wiedzy szczegółowej – o działalności oficyny, jej wyposażeniu technicznym, personelu, rozmiarach i jakości produkcji wydawniczej – jak też ogólniejszej, o cenach usług, wielkości nakładów, stawkach wynagrodzeń, które zapewne kształtowały się na zbliżonym poziomie we wszystkich placówkach wydających książki” (s. [11]). W pierwszej części publikacji autorka nakreśliła dzieje domu warszawskiego Zgromadzenia Księży Misjonarzy oraz przedstawiła jego działalność charytatywną, edukacyjną i kulturotwórczą w Warszawie. Zrekonstruowane w oparciu o księgę wpływów i wydatków, a także inne dokumenty, funkcjonowanie drukarni zostało ukazane na tle dokonań drukarstwa warszawskiego doby Oświecenia. Część druga tomu, zawiera bibliografię publikacji misjonarskiej oficyny z lat 1780-1796, odtworzoną z księgi wpływów i wydatków, skonfrontowaną z *Bibliografią polską* Estreicherów, Centralnym Katalogiem Starych Druków, Katalogiem Biblioteki Narodowej i katalogami innych bibliotek krajowych i zagranicznych.

Rozprawa Anny Kazimiery Foly-Rusin *Twarz i ciało książki. Wizualne manifestacje tekstów a problemy interpretacji* (Folta-Rusin, 2020) „...proponuje spojrzenie na metodę tworzenia literatury jako na proces produkcji, w który zaangażowany jest nie tylko autor, ale również wydawca, redaktor, edytor, grafik i drukarz” (s. 12). Tematem książki są wizualne manifestacje prozy wydawanej w Polsce po 1989 r. Pojęcie manifestacji tekstu literackiego autorka definiuje jako sposób jego materializacji, nadawania konkretnej formy. Rozdział pierwszy „Wizualne manifestacje a interpretacja” poświęcony został zagadnieniom teoretycznym, definicyjnym, metodologicznym. W rozdziale drugim „Twarz książki zamiast zwierciadła okładki” autorka analizuje przedstawienia umieszczone na frontowej stronie okładki, w trzecim zajmuje się blurbami, czyli notkami reklamowymi, a także krótkimi formami tekstowymi umieszczanymi w różnych miejscach okładki i obrazami autora pojawiającymi się z tyłu tomu lub na skrzydełkach. Rozdział czwarty został poświęcony interpretacji wewnętrznych komponentów książek – wkładek, szaty graficznej, ilustracji. Praca ma charakter interdyscyplinarny, autorka zastosowała narzędzia literaturoznawcze, bibliologiczne a także metody analizy stworzone przez historyków sztuki i antropologów kultury.

W wydawnictwie zbiorowym zatytułowanym *Zbiory polskie* (Wagner, red. 2021), będącym pokłosiem III Ogólnopolskiej Konferencji Oprawoznawczej zorganizowanej przez toruńskie środowisko bibliologiczne znalazło się 21 wyselekcjonowanych artykułów, umieszczonych w trzech działach tematycznych. Dział „Zbiory polskie” reprezentują między innymi teksty: Ewy Chlebus o oprawach późnogotyckich w zbiorach Biblioteki Elbląskiej, Marianny Czapnik o oprawach druków XVI w. w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i Sylwii Po-

pławskiej o oprawach zabytkowych książek w warszawskich bibliotekach szkolnych. Tę część publikacji kończy rekonesans badawczy dotyczący opraw wydawniczych w zbiorach polskich zaprezentowany przez Elżbietę Pokorzyńską. Dział „Miscellanea” zawiera m.in. analizę wybranych opraw introligatora z końca XVI w. w Krakowie – Kaspara Rajmana starszego (Michał Muraszko), czy też opis zleceń właścicieli Biblioteki Wilanowskiej, Stanisława Kostki i Aleksandra Potockich dla introligatorów warszawskich (Katarzyna Garczewska-Semka). Ostatni, trzeci dział „Perspektywa konserwatorska” zawiera pracę Małgorzaty Pronobis-Gajdziś i Ewy Siemieniako *Papiery dekoracyjne w oprawach starych druków PAN. Zarys historii, terminologia, systematyka*.

Interesujący w formie i treści poradnik *Dzś-y dla praktyków* (Rau, 2020), przeznaczony głównie dla mniejszych bibliotek, przygotowała Anna Rau, od 13 lat zajmująca się dokumentami życia społecznego w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Olsztynie, określająca siebie jako pasjonatkę dokumentów życia społecznego, czy też zaangażowanego praktyka dzś-ów. W nieco żartobliwej narracji językowej, a jednocześnie przejrzystej i komunikatywnie autorka przekazała swoje doświadczenia w pięciu rozdziałach: „Teoria, Pozyskanie, Przechowywanie, Opracowanie, Promocja”. Z treścią poradnika współgra oprawa plastyczna, liczne kolorowe ilustracje dokumentujące poszczególne zagadnienia.

Sto dwudziesta rocznica powstania gimnazjum w Dębicy (obecnie I Liceum Ogólnokształcące) stała się okazją do przyjrzenia się historii szkolnej biblioteki. Ramy czasowe pracy Arkadiusza S. Więcha *Stary księgozbiór. Biblioteka Gimnazjum w Dębicy w latach 1900-1932* (Więch, 2020) odnoszą się do dwóch wydarzeń – powstania szkoły w 1900 r. oraz rozpoczęcia jej funkcjonowania w nowej strukturze w wyniku reformy oświaty w 1932 r. Istotne dla powstania pracy było też zapoczątkowane w 2000 r. zbieranie pamiątek związanych z historią szkoły, w tym sprawozdań dyrekcji szkoły, które zaowocowało powstaniem szkolnego muzeum. Umieszczony w nim został zachowany fragment dawnego księgozbioru szkoły, tzw. Stary Księgozbiór. W kolejnych rozdziałach autor scharakteryzował tradycje biblioteczne w Galicji, ze szczególnym uwzględnieniem Dębicy i jej okolic, przedstawił stan bibliotek gimnazjalnych Galicji i II Rzeczypospolitej, scharakteryzował bibliotekę i czytelną gimnazjalną oraz jej księgozbiór.

KSIĄŻKI OMÓWIONE

- Buck, Andrzej; Simonjetz, Monika; Kotlarek, Dawid (2020). *Wiedza, gust, kompetencje. Kultura literacka, teatralna, czytelnicza i cyfrowa we współczesnej bibliotece (na przykładzie województwa lubuskiego)*. Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 155 s., il. Propozycje i Materiały; 105. ISBN 978-83-65741-63-9.
- Folta-Rusin, Anna Kazimiera (2020). *Twarz i ciało książki. Wizualne manifestacje tekstów a problemy interpretacji*. Kraków: Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 316 s., il. ISBN 978-83-233-4896-2.
- Kisilowska, Małgorzata (2021). *Biblioteki publiczne w kryzysie. Doświadczenie pierwszego etapu pandemii*. Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 275 s., il. Nauka, Dydaktyka, Praktyka; t. 202. ISBN 978-83-65741-69-1.

- Krauze-Karpińska, Joanna (2020). *Warszawska Drukarnia Księży Misjonarzy 1780-1796. Monografia bibliograficzna*. Warszawa: Wydaw. Instytutu Badań Literackich PAN, 461 s., il. Książka w Dawnej Kulturze Polskiej. ISBN 978-83-66448-60-5.
- Puchalski, Jacek, red.; Maruszak, Elżbieta; Ochmański, Mikołaj; Pietrzekiewicz, Dorota; Seroka, Katarzyna, współpr. (2021). *Książki mają swoją historię. Studia ofiarowane Profesor Barbarze Bieńkowskiej*. Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 811 s., il., ISBN 978-83-65741-67-7.
- Sidorowicz-Mulak, Dorota; Franczyk-Cegła, Agnieszka (2020a). *Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej. Studia*. T. 1. Wrocław: Wydaw. Ossolineum, 423 s., il. ISBN 978-83-66267-51-0.
- Sidorowicz-Mulak, Dorota; Franczyk-Cegła, Agnieszka (2020b). *Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej. Studia*. T. 2. Wrocław: Wydaw. Ossolineum, 343 s., il. ISBN 978-83-66267-52-7.
- Rau, Anna (2020). *Dzś-y dla praktyków*. Olsztyn: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Emilii Sukertowej-Biedrawiny, 149 s., il. ISBN 978-83-947082-8-3.
- Wagner, Arkadiusz, red.; Ryszkowska-Mirowska, Danetta; Wronka, Anna, współpr. (2021) *Zbiory polskie*. Toruń: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 512 s., il. Seria: Tegumentologia Polska; 3. ISBN 978-83-231-4479-3.
- Więch, Arkadiusz S. (2020). *Stary księgozbiór*. Biblioteka Gimnazjum w Dębicy w latach 1900-1932. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Jagellonica”, 120 s., il. ISBN 978-83-66304-45-1.

Barbara Koryś

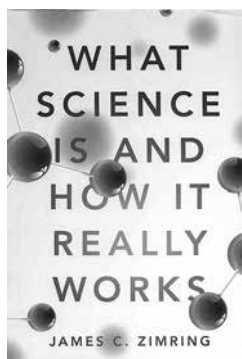
Tekst wpłynął do Redakcji 19 sierpnia 2021 r.

Z LEKTUR ZAGRANICZNYCH

Komunikacja nazywana piśmienniczą już od dłuższego czasu nie ma jednolitego, zwartego charakteru – bibliotekarstwo także nie – i to nie tylko w następstwie elektronicznego rozwarstwienia, które postępuje. Inny przejaw to rozwijający się rozpad na przekazy naukowe, popularne oraz literackie, które razem, same z siebie nie tworzą okoliczności sprzyjających zachowaniu jednolitego charakteru. W rezultacie zaczynamy dostrzegać oraz odczuwać wszystkie te różnice ze wzmogoną intensywnością.

Są też coraz częściej sygnalizowane. Także u nas. W ich następstwie nasz zawód nigdzie nie jest już tak zwarty, jak był; stosowane materiały i narzędzia przybierają różne formy. A i podobieństwa bibliotek do bibliotek niekoniecznie stanowią obligacje.

Jednak szczególnie mocno podkreśla się odmienność nauki od nienauki. Na tym właśnie skupiał się cały nr 3/2021 miesięcznika *Forum Akademickie*, oraz temu tematowi był poświęcony wywiad z ks. prof. dr. Michałem Hellerem w „Polityce” nr 14/2021 (s. 18-21, *Kłódka nad przepaścią*; rozm. Krzysztof Baczyński). To dla bibliotekarstwa nie mogło i nie może pozostawać bez znaczenia.

INNE OBLICZE NAUKI *****

James C. Zimring: *What Science Is and How It Really Works*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, 394 s., ISBN 978-1-108-70164-8.

Takim nowatorskim potraktowaniem nauki charakteryzuje się monografia autorstwa prof. Jamesa Zimringa z Uniwersytetu Virginia. To patolog, specjalista z zakresu biologicznej transfuzji, ale osoba o rozległej wiedzy i szerokich zainteresowaniach. Ma na temat nauki dużo do powiedzenia.

Jego zdaniem określenie wypowiedzi jako *naukowej* od początku budzi zaufanie, ale powstaje pytanie, co tak naprawdę znaczy i skąd wiadomo, że ta ufność jest uzasadniona. Potocznie wszak trudno odróżnić wywód naukowy od nienaukowego. To formy kreowania prawd naukowych różnią je od nienaukowych, ale tego przecież w praktyce potocznej nie oddziela prawie nikt. Są opinie, że nauka zmierza ku prawdzie, ale i to nie w pełni wiadomo co znaczy. W dodatku nauka nigdy nie jest jednolitą całością, skoro (jak autor wylicza) istnieją osobno: socjologia, psychologia oraz historia nauki. To jaka ona jest i skąd się bierze? Pytań wiele, a odpowiedzi mniej niż mało.

Mówi się też o naukowej obserwacji. Ale z obserwowanego nie można wnioskować o obserwowanym; przynajmniej nie w pełni. Indukcja prowadzi obserwacje od szczegółu do ogółu, dedukcja – odwrotnie. Deduktywiści mają przewagę, bo preferują wnioski uniwersalne. Ale kto ma rację?

Zresztą świat nie jest w pełni obserwowalny: nikt nie widział atomu bądź elektronu, chociaż one są. Nauka zaś wymaga wielokrotnego systemu potwierdzeń albo zaprzeczeń; nie ma w niej przeciwności nieodpornych. Myślenie naukowe dopuszcza znaczny stopień niezgodności i czekanie na pewność naukową nie ma w gruncie rzeczy końca. Takiego myślenia w nauce po prostu nie ma.

W nauce dane jest to, co dane; wykluczone są zjawiska nadnaturalne. Ale zmysły sugerują także iluzje: obserwacje jakie są oraz złudzenia jakich nie ma. To są albo mylne obserwacje zdarzeń losowych, albo błędne interpretacje. Nietrafne konkluzje.

Ludzie zajmują się nauką z rozmaitych powodów. Bywa że z czasem ulegają rozczarowaniom. Albo miewają o sobie opinie wzajemnie złe, ponieważ robią to, co mogą, a nie – co powinni. Doniesienia objaśniają wprawdzie, jakie badania były realizowane, ale granice relacji są bardzo płynne.

Nauka balansuje między zbiorowościami oraz jednostkami – pustej i neutralnej przestrzeni nie ma. A zdarzenia niezwykle przytrafiają się najrzadziej osobom indywidualnym. Im większa zbiorowość, tym znaczniejsza na to szansa.

Ludzie postrzegają wiele relacji, budując z nich przeświadczenia różne, także fałszywe. Stąd wszechobecność przesądów. Dostrzega się relacje oraz uwarunkowania również tam, gdzie ich nie ma. Ponieważ przyczynowości nie można zaobserwować jako zjawiska; widać tylko albo jedno zdarzenie, albo drugie. Nauka weryfikuje wyniki takich relacji, w miarę efektów. Ale naukowe badania nie zawsze są możliwe, zwłaszcza przy zachowaniu reguł etyki. Występują różne ograniczenia i dlatego bywamy zdezorientowani.

Olbrzymia liczba ludzi powołuje się na wskazówki religii i wiary. To coś innego niż nauka, która ze swej strony eksponuje błędy i tak tworzą się sprzeczności. Paradoksalnie, w bibliotekach sygnalizowane za sprawą wspólnego gromadzenia i udostępniania – ale o tym Zimring akurat nie napisał.

Statystyk Ronald Fisher zasugerował w swoim czasie, że pośród mierników statystycznych wskaźnik 0,05 stanowi elementarne kryterium pomiaru błędu. Ale poza uczonymi nikt tak do tego nie podchodzi, a i sami badacze mają do tej opinii stosunek sceptyczny. Nic zatem dziwnego, że 3/4 Amerykanów wierzy w zjawiska paranormalne, 32% w duchy, a 21%: że istnieją czarownice. Komunikacja naukowa zatem ma niekiedy charakter zagadkowy.

W znacznej mierze dlatego, że oceny naukowe bywają złudne. Podczas badań nowych weryfikuje się stworzone wcześniej koncepcje i hipotezy. Jedne się potwierdzają a inne nie. I tutaj przebiega granica pomiędzy nauką oraz nienauką. Nie da się powiedzieć, że zawsze dostrzegalna. A to dla bibliotekarstwa poważny kłopot.

Wspomniany już Fisher podpowiadał, że korelacja dwóch zmiennych sygnalizuje ich związek, ale wpływ – już niekoniecznie. Palenie papierosów nie musi powodować raka. To co komu z takiej wiedzy?

Nauka w starożytnej Grecji była demokratyczna, ponieważ podstawą funkcjonowania ówczesnej Grecji były samodzielne, odrębne miasta, toteż różnicowanie opinii w ogóle było naturalne. Dzisiaj nauka rozwija się w swobodzie, a gaśnie w reżimach zamkniętych. W ZSRR Trofim Łysenko miał prawo polikwidować rozmaite gałęzie nauki. Następstwem była klęska głodu. Moje pokolenie uczyło się o *dobrodziejstwie* takiej nauki, również z bibliotecznie transmitowanych doniesień. Ale pozanaukowe naciski na naukę nie ograniczają się wyłącznie do przesłańek teologicznych ani politycznych, jak w ZSRR, bo przydarzały się również administracji Busha. Natomiast zawsze źle z nią współgrają. Tak było i jest.

Badacze nie zawsze weryfikują hipotezy, na dodatek niekoniecznie hipotezy własne. Bywa, że ma to miejsce w trybie losowym, a nawet z przejściem pomysłów z innych nauk. Ponieważ jedni dostrzegają coś, a inni nie; powstaje nieliczy bałagan. Trudny do uporządkowania, chociaż chciałoby się, żeby takie uporządkowanie miało miejsce.

Przy tej okazji warto przypomnieć, że funkcjonują dwie koncepcje genezy świata. Jedna: że istniał zawsze; druga – powstał w następstwie eksplozji. Poza tym aktualny pogląd jest taki, że świat składa się z powiązanych składników, a to właśnie nauka dzieli go na elementy. Zatem jak to jest?

Sygnalizuje się rozmaite powiązania pomiędzy dyscyplinami oraz zjawiskami. Czy w stopniu wystarczającym? Tego nie wiadomo. Przy weryfikacjach jednych hipotez, zbyt słabo sygnalizuje się potwierdzenia innych. No to jak mają biblioteki pełnić swoje powinności informacyjne? To nie Zimring pyta, to ja. Bo

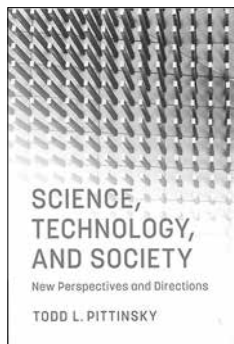
zmiany są zasadnicze. Od dawna funkcjonowało założenie, że chemia organiczna może istnieć tylko w bazie żywej. Ale zaprzeczył temu Wohler, sztucznie tworząc mocznik. Takie oraz inne zaskoczenia pojawiają się nieustannie.

Padają kolejne granice. Ale również badacze oraz niebadacze podlegają naciskom, toteż zdarzają się omyłki i konkluzje błędne. Ponieważ nauka nie oderwała się w pełni od cech ludzkiego myślenia.

To jest tak: jeżeli nauki nie odróżni się od niby-nauki, to prędzej czy później zaleje nas pozaintencjonalna fikcja. Przykładowo: astrologia ma sporo cech nauki. Ale pomimo zbieżnych założeń nie prowadzi do podobnych ustaleń, ponieważ nie ma w niej dedukcji. To są dwa różne światy.

W filozofii dominuje abstrakcja, w faktografii natomiast – empiryczna weryfikacja hipotez. Wszystko to razem jest nauką, z tym jednak że w kontekście najrozmaitszych odmienności wewnętrznych. Bez filozofii, tak jak bez historii, w nauce obejść się nie można.

Jeżeli teoria nie stworzy choćby jednej zapowiedzi sprawdzalnej, wtedy nie da się określić związku pomiędzy teorią, obserwacją oraz dedukcją. W rezultacie nie będzie nic nowego. Zimring nic takiego nie napisał, ale w tej chwili nadal wygląda na to, że bez zaplecza bibliotecznego pożytki z nauki są wciąż jeszcze trudne do osiągnięcia. Ale może tylko tak to sobie wmawiamy.

POSTĘP NAUKOWY I TECHNOLOGICZNY ****

Science, Technology, and Society. New Perspectives and Directions. Ed. Todd L. Pittinsky. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, 270 s., ISBN 978-1-316-61689-5.

Zimring, chociaż wypowiadał się jednoosobowo, nie zachował zwartego ani jednolitego wizerunku nauki, bo to najprawdopodobniej nie jest możliwe. Portret względnie spójny, statycznie stabilny i w pełni powiązany logicznie, wymyka się spod użytecznego wykonawstwa w dowolnym prawidłowościowo wymiarze. Tak ogólnym, a nawet globalnym, jak też fragmentarycznym, uszczegółowionym.

Zadanie takiej – ale wieloosobowej – charakterystyki podjął prof. Todd Pittinsky, z uniwersytetu Stony Brook, zapraszając do wypowiedzi 16 profesorów z różnych uniwersytetów, także europejskich. Głównie z Carolina State University, ale także z Cardiff University, King's College London i innych. Powstało w tym trybie 11 odrębnych publikacji. Nie upieram się, że w 100% klarownych.

Rzecz w tym, że ani nauka, ani sugerowane przez nią koncepcje bądź rozwiązania technologiczne nie stoją w miejscu. Zachodzi stała wymiana: nieustanne wzbogacanie orientacji, ale także nieprzerwana redukcja – to są procesy wzajemnie powiązane. O tym trzeba informować, a w rezultacie należy wiedzieć. Bez takich doniesień bylibyśmy ciemni jak „tabaka w rogu”. Otóż my uważamy, że właśnie do takich powiadomień (w obu kierunkach) służą właśnie biblioteki. Pytanie: czy wszystkie? jest być może nie na miejscu. Dzisiaj bowiem chyba nikt tak nie uważa. Odwrotnie: sugeruje się, że najwyżej w jakimś wyborze i po wyraźnej selekcji. Ze wskazaniem głównie na biblioteki akademickie. W książce Pittin-

sky'ego wprowadzie takiej opcji nie ma, ale nie ma też odwołań do bibliotecznych zasobów informatologicznych, ani jakichkolwiek innych, a biblioteki nie przestały przecież istnieć.

Z grubsza rzecz biorąc, w książce jest mowa o próbie nowego podejścia naukowego do technologii jako takiej, a także do naukowych inwencji oraz do innowacji. Poza tym zaś jest jeszcze próba zmodernizowanego opisu, czym i jak różnią się dzisiaj od siebie odmienne formy nauki. Nie brak też refleksji nad większą lub mniejszą tolerancją bądź nietolerancją w stosunku do ewentualnie praktykowanych nieetycznych poczynań naukowych. To wszystko razem mieści się w obserwacjach bieżących obszarów życia naukowego.

W książce: bez zasadniczych rozstrzygnięć. Dlatego nie da się nie zapytać, czy poza sferą nauki kogoś to zainteresuje. I domyślam się, że będzie to pytanie retoryczne oraz mało eleganckie. Jednak zapewne paść powinno.

Nie wiem, czy ogólna orientacja w sprawach nauki jest wystarczająco spójna. Nie tylko w USA większość programów kształcenia akademickiego skręca w kierunkach inżynierskich i tylko nieliczne wiążą głębszą edukację technologiczną z naukami społecznymi. Tak powstają luki i tworzą się umysłowe pustostany. To nie jest wiedza ani zwarta, ani w pełni użyteczna.

Oczywiście nie wszyscy muszą wnikać w detale społecznego rozpoznania, ale taka sytuacja jest płytką. Z kolei mieszane programy kształcenia często przynoszą porażki. W dramatycznie masowej skali takie właśnie niepowodzenia wynikały w ZSRR z bezkrytycznej, wymuszonej akceptacji programów naukowych Trofima Łysenki.

W dociekaniach zaliczanych do nauki chodzi też o to, żeby wszystko jakoś połączyć. Zdaniem (nie tylko) L. Fack poznanie to rezultat społecznej aktywności, a więc takiej, która musi mieć miejsce. Toteż M. McLuhan miał rację sugerując, że konieczne są zmiany – choćby te, które podpowiadał. Z komunikacji oralno-audialnej na pisemną oraz z piśmienniczej na medialną. Na takie przeobrażenia kultury wschodnie okazały się zamknięte, a zachodnie otwarte i stąd postęp.

Na innym obszarze ujawniła się powszechna opozycja nauki wobec religii. Trwająca do dziś. Jest też pseudonauka, zapaskudzona subiektywizmem, wyzuta z argumentacji prawdziwościowej, a więc od prawdy dalsza niż daleka. Nie może zatem prowadzić donikąd.

Innowacje technologiczne niebywale rozmnożyły się po ostatniej wojnie. Trudno je ogarnąć w całości i nie jest to zadanie wykonalne przez same biblioteki. Z kolei o funkcjonowaniu i użyteczności nauki decyduje jej praktyczne zastosowanie przemysłowe. Z tym jednak, że zdaniem praktyków, przemysł naszpikowano obecnie wszystkim, co było możliwe, toteż nie sposób określić, jaki jest aktualnie rzeczywisty pożytek z nauki. Ocenia się go na oko, ponieważ pomysły na systemy innowacyjne rozrosły się nieprawdopodobnie w ciągu kilkunastu ostatnich lat. Referują cokolwiek, trudno powiedzieć, czy to jeszcze jest nauka, czy jednak już nie. W tym kontekście także rola bibliotek budzi coraz więcej wątpliwości.

W opiniach na temat nauki pojawiły się trzy główne nurty oraz sugestie postępowania. Pierwsza jest taka, że ten, kto konstruuje prawdę (uczestniczy w tym procederze), powinien to robić możliwie najlepiej, jak potrafi. Ekspertcy są lepszymi znawcami niż inni, toteż trzeba nakierować ich na publiczność. Druga określa, że nauka obejmuje zbiorową mądrość, a to głównie za sprawą zachowania bez-

stronności, przyczynowości, zwrotności oraz symetrii opinii. Trzecia zaś podpowiada, że nauka jest konstruowana społecznie. Co jednak nie znaczy, żeby każdy znał się na wszystkim i o wszystkim mógł wyrokować.

W szczególności trzeba odróżniać opinie technologiczne od społecznych i od politycznych. Ale czy w piśmiennictwie tak wygląda wizerunek nauki oraz jej percepcja? A biblioteki są do tego okołonaukowego piśmiennictwa przyklejone.

Dla obecnych zachowań naukowych potrzebna jest nie tyle sugestia, co robić, lecz jak postępować. W następstwie wygenerowała się opinia, że oto w nauce ma teraz miejsce inna, trzecia fala, podpowiadająca nowy tryb postępowania. Jeżeli bezużyteczna albo niechciana, to do przepracowania.

Kurczący się wkład intelektualny w życie publiczne i konkretnie w naukowe też jest zjawiskiem niedobrym, a nawet wręcz niebezpiecznym, ponieważ w przestrzeni zwolnionej rozpychają się regulatory technologiczne i to są sygnały czyisto mechaniczne, pytanie więc – jakie wprowadzają wartości. Oparte na prawie, pożytku albo obowiązku? Trudno nie zapytać. Ale odpowiedzi czasem pojawiają się, a czasem nie. No i takie, wciąż jeszcze mocno dziurawe, jest intelektualne zaplecze nauki.

Z kolei pozytywne innowacje nie biorą się znikąd. Potrzebny jest regulujący układ myślowy. Żeby uniknąć regulacyjnego niedostatku, ale i przeregulowania. Trzeba to zaś zrobić z poszanowaniem ludzkiej godności, prawa oraz swobód. Pozostawienie decyzji maszynom rodziłoby problemy (nie tylko) etyczne. Czy wobec tego intelektualnym oraz etycznym zapleczem dalszego postępowania może być to, co napisano w tej książce i – szerzej – co zgromadzono po bibliotekach? Tego nie da się streścić tak prosto i to nie wynika z wieloautorskich wypowiedzi.

Natomiast mniej więcej od 1980 r. trwa przełom, polegający na społecznym kształtowaniu technologii konfrontowanej z jakością i stylem życia, pracy, środowiskiem oraz stanem zdrowia. Rzecz w tym, że społeczeństwo i technologia mają na siebie wzajemny wpływ i nie ma co udawać, że tak nie jest. Ale też nie ma to zgody nadmiernie rozległej. Zatem wizerunek nie jest jednoznaczny.

W stechniczowanym świecie większość urządzeń powstała, żeby coś wytwarzać, produkować, więc ich użytkownicy są ważni; same maszyny to jeszcze za mało. Na początku ewentualnie była wspólnota kreatorów i użytkowników (adresatów), z czasem jednak użytkownicy zyskali przewagę. Z drugiej strony: funkcjonują także zbiorowości nieużytkowników. Społeczeństwo nie jest jednolite, a krążące charakterystyki są dalekie od precyzji. Także zbiorowości naukowe występują i pojawiają się stosunkowo luźno. To w zasadzie sieci osób wymieniających się – formalnie lub nieformalnie – treściami naukowymi, w powiązaniu raczej z dyscyplinami, aniżeli ze specjalnościami, ale bywa też, że w wymiarze interdyscyplinarnym. Czy do tego potrzebne są wyspecjalizowane biblioteki? Trudno powiedzieć. Natomiast na pewno same przedsięwzięcia naukowe bywają zróżnicowane, tak jak różnorodne są naukowe cele i umiejętności.

W swoim czasie R.K. Merton zasugerował cztery reguły postępowania naukowego: uniwersalizm, bezinteresowność, obiektywizm oraz kolaboracjonizm. To naukę spaja. Mimo, że nie wszystkie dyscypliny naukowe są takie same; bywają twarde i bywają miękkie. Inny tryb odróżniania to stopień produktywności, o czym słabo świadczyły publikacje książkowe – w każdym razie tak ich w pełni nie traktowano. Dopiero teksty w zasobach czasopiśmienniczych zaczęto anali-

zować z tego punktu widzenia. I w tym kontekście pojawiły się odniesienia do bibliotek.

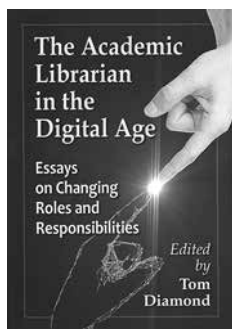
Jest poza tym w tym tomie sygnał – niekoniecznie wiarygodny – że płęć może utrudniać relacje naukowe, a szczególnie z wykorzystaniem technologii. W wielu dziedzinowych obszarach nauki mężczyzn ceni się wyżej, ale różnice w ocenach są nikłe. Jeśli w ogóle w nauce mają miejsce dyskryminacyjne reakcje na kobiety – bo w tym kierunku zmierzają – to głównie na poziomie profesorskim. Właśnie: to technologie w komunikacji naukowej wzmagają (nieznacznie) zróżnicowanie ocen według płci.

Aktualnie wiele rozmaitych przejawów życia podlega cudzej ingerencji. W rezultacie nie wiadomo (do końca), co wpływa na co ani co będzie pożyteczne dla społeczeństwa. Dla bezpieczeństwa, dla pokoju, dla zdrowia i dla praworządności. Dobrze zatem pytać, jak technologia może w życiu pomóc – w zachowaniu psychicznego zdrowia, dobrych emocji, oraz dobrych relacji osobistych. Biblioteki zaś, nie tylko akademickie, mogłyby zająć się transmisją takich właśnie treści i wartości. Chyba, że nie potrzeba...

Spółeczności są rozmaite, a występujące w nich relacje bywają zmienne. Intencja naczelną jest jednak taka, żeby układy środowiskowe były możliwie dobre. A do tego potrzebna jest możliwie satysfakcjonująca wiedza o tych środowiskach, czyli o sobie, oraz dobre wykształcenie, jak też poszanowanie reguł etyki. Z funkcjonowania zbiorowościowego ma zaś wynikać postęp oraz pożytek dla wielu. Nauka powinna objaśnić, na czym to polega. Z kolei technologie, w formie fizycznej oraz digitalnej, mają w sumie uczynić świat lepszym. No i to właśnie powinno wynikać z naukowych konkluzji.

Komputery są narzędziami częściowo jak inne, lecz po części nie. Dzięki nim niewiedza oraz izolacja mniej ludziom szkodzi. Lecz nie ma jednolitości: formy inwencji oraz innowacji różnią się od siebie. W następstwie, różnią się także formy naukowych referencji jak też rejestracji. Nie ma jednej nauki zwartej.

Jak silne jest zatem rozproszenie nauki mające wpływ na jej rozpowszechnianie oraz: czy wymaga zapośredniczenia? Albo inaczej – czy wystarczy w nauce samodzielna oferta sieciowa, zatem to, co sygnalizują specjaliści, czy jednak konieczne jest i będzie pośrednictwo biblioteczne. Komuś z moim stażem bibliotecznym zdymisjonowanie bibliotek wydaje się nieprawdopodobne. Ale bywały i są różne nieprawdopodobieństwa.

ZMIANA RÓL ****

The Academic Librarian in the Digital Age. Essays on Changing Roles and Responsibilities. Ed. by Tom Diamond. Jefferson: McFarland&Company Inc. Publishers, 2020, 192 s., ISBN 978-1-4766-8016-3.

No i oto do wypowiedzi (w sumie 13) na temat obecnej sytuacji oraz zmian w bibliotekarstwie akademickim, namówił różnych autorów – łącznie 23 z całych Stanów Zjednoczonych oraz jednego z Lizbony – Tom Diamond z Biblioteki Uniwersyteckiej Baton Rouge (Louisiana), za-

rzządzający tamtejszymi zasobami. Niestety, całość jest mało klarowna. Wprawdzie da się zrozumieć ogólną intencję, widać też wysiłek, żeby wszystko razem starannie posklejać, ale nie powiem, żeby rezultat finalny był w pełni udany.

Diamond uważa, że technologia wdziera się już we wszystkie obszary życia, zatem nie ma żadnego powodu, żeby omijała bibliotekarstwo. I z tego wyciąga wniosek, że trzeba się z nią zaprzyjaźnić. Nazywa to czwartą rewolucją technologiczną: *Library 4.0*. Ale nie całkiem wiadomo, na jakiej podstawie ani co w sumie miałyby to znaczyć. Takie hasłowe przywołania można mnożyć bez końca. Natomiast dorzuca do nich sugestie o sztucznej inteligencji, jakich wcześniej też nie brakowało, ale nikt (?) przed nim nie podpowiadał, że i biblioteki mogą sprawdzać się częściowo w tym zakresie. Nie upieram się jednak, że to ma sens. Z kolei bibliotekarze muszą teraz to znać. Z opinii Diamonda wynika, że tworzony teraz przez biblioteki wizerunek świata bierze się z pomieszania poszerzonej rzeczywistości oraz wirtualności i z utrzymywania uwagi przy doświadczeniach digitalnych. Brzmi to dosyć mętnie.

W sumie ani wypowiedź Diamonda, ani cała reszta tomu, nie poraża zawartością, natomiast warto w jego tekście odnotować odniesienie do wypowiedzi dr hab. Magdaleny Wójcik z UJ, ponieważ za granicą na polskie interpretacje powołuje się mało kto.

W ogóle to Diamond w znacznym stopniu osobiście skonfigurował ten tom. W części pierwszej podkreślił znaczny stopień zmiany ról bibliotecznych. W drugiej: powstanie digitalnego bibliotekarstwa obok digitalnej humanistyki. A w trzeciej – istotną zmianę zakresu i charakteru bibliotecznych usług, tak jak i w ogóle technicznego serwisu społecznego. W jakim zaś stopniu miał rację, to już inna sprawa.

Do tego inauguracyjnego głosu nawiązuje Shanna Hollich z Wilson College w Chambersburg (Pennsylvania) w – moim zdaniem – najlepszym tekście z całego tomu. Eksponuje ważne pytanie: czym bibliotekarstwo teraz jest. Zadania wszak pozostają z grubsza te same, to nadal jest zawód usługowy i obsługowy, natomiast zmienia się sposób wykonawstwa. Mianowicie wszędzie powcisnęła się technologia i nastąpiło silniejsze niż kiedykolwiek pęknięcie na część publiczno-usługową oraz na zaplecze.

Teraz publiczność pyta raczej o sposoby korzystania, a bibliotek używa głównie do nauki. Nadal, lecz jak długo jeszcze? A nie zawsze są odpowiednio przygotowani. Miewają trudności, nieraz większe niż użytkownicy. Istnieją *digital natives* oraz *digital immigrants* i razem nie tworzą zbiorowości zwartej.

Biblioteki oferują teraz nowe narzędzia oraz oferują przestrzeń –miejsce uczenia się. Ale już bez prywatności oraz intymności. Mają ułatwić korzystanie – i tyle. Określa się to jak *blended librarianship*: bibliotekarstwo mieszane. Trzeba do udziału w nim przygotować też bibliotekarzy. Ale nikt nie wie jak to zrobić. Wszyscy powtarzają tylko, że ma być więcej technologii. A to chyba nie wystarczy.

Mniej więcej od 2000 r., kiedy to w Budapeszcie zainaugurowano ruch Open Access, bibliotekarze zostali wmontowani w naukę w częściowo nowej, partnerskiej funkcji. Mają pomagać w tworzeniu wiedzy, nadzorować dane i zwiększać naukową współpracę na uczelniach, we wzajemnych relacjach z uczonymi. Potrzebni są więc bibliotekarze multikompetentni oraz wielotechniczni, inaczej przysposobieni niż dotychczas było, w dodatku umiejący współpracować

z użytkowników. W tym kontekście wykluwa się nowość, mianowicie nauka o danych, oraz widać też nowe warianty bibliometrii.

Ale jednak to czynnik ludzki powinien przeważać nad techniką, mimo że mniej jest teraz czytania oraz pisania a więcej digitalności. Ponadto inny charakter ma obecnie wiedza uprawiana. Już nie tyle CO, co przede wszystkim JAK.

Po 30 latach prób udało się osiągnąć postęp w edukacji medycznej oraz inżynierskiej, lecz w innych obszarach już niekoniecznie. Brakuje przestrzeni, piśmiennictwa oraz ogólnego wsparcia. Wypracowano taką szczególną metodologię wirtualną i rozszerzonej rzeczywistości – *visual and augmented reality*: VAR – która wzmacnia wykorzystywanie bibliotecznych zasobów, ale z dopełnieniem online i przez programy adaptacyjne. Trudno powiedzieć, jaki to ma status w nauce i w edukacji. Oczywiście, że technologia ma wpływ na korzystanie z bibliotek. Współpraca studentów oraz uczonych to klucz, a podstawą tej kolaboracji są umiejętności techniczne. W ujęciu ogólnym oto zarysy postępowania: ustalenie danych – przegląd nośników – tworzenie metadanych – gromadzenie danych – ogłaszanie wyników. Wygląda, że powinni to zrobić bibliotekarze.

Jest wobec tego pytanie, czy pozostajemy pasywni, czy wkraczamy w informacyjną rewolucję. Wygląda, że raczej to drugie. Jednak czy środowisko bibliotekarskie jest na to przygotowane? Na owe technologie, serwery, laptopy: tak to teraz wygląda. A ponadto na uczelniach badacze wolą, żeby główny przedmiot sprawy pozostawiono im właśnie. Na dodatek uczelnie we własnych ramach centralizują swoje informacyjne systemy i biblioteki muszą się do tego dostosować. Pole manewru jest zatem ograniczone.

Wyłącznie digitalny, sieciowy dostęp do informacji okazuje się daleki od oczekiwania i od 2019 r. mnożą się narzekania z tego powodu. Brak wyspecjalizowanego bibliotecznego wsparcia skutkuje informacyjnym niedostatkiem. Mimo, że od 2016 r. funkcjonuje (w USA) *Federal Digital System*, dostępny dla wszystkich, bez bibliotecznego pośrednictwa.

Ma tę jeszcze przypadłość, że nie wdaje się w archiwizację: to rząd USA decyduje, co, pozostaje w obiegu a co nie i co kieruje się do usunięcia. Biblioteki w tym zakresie niewiele mogą: jeżeli coś przechowują to jedynie piśmiennictwo. To jest zaplecze dla specjalistów, ale w nikłym stopniu zachowane.

Ogólna oferta informacyjna ma charakter mieszany: powinna mianowicie przylegać do zachowań użytkowników w możliwie szerokim zakresie. Tak określa się ewentualny pożytek z *Content Management System*. Biblioteka ułatwia dostęp do informacji, oferując narzędzia, zasoby i przestrzeń a także instrukcje. Na rzecz użytkowników tworzy się ogólnouczelniane, reprezentatywne zespoły korzystających, podpowiadające bibliotekarzom podejście do detali. Są też doniesienia o wspieraniu bibliotecznego funkcjonowania przez studentów. Natomiast w niektórych tekstach w tym tomie pojawiają się absolutnie szaleństwa skrótów: nie do odczytania.

Nowe okoliczności utrudniają życie katalogerom, którzy od zawsze zajmowali się sygnalizacją trybu zorganizowania bibliotecznych zasobów. To jest ich zadaniem nadal, ale teraz w grę wchodzi jeszcze nośniki digitalne, trzeba więc w opracowaniu dodatkowych segmentów. Katalogerzy są teraz kuratorami danych bibliograficznych, które przenoszą na języki maszyn matematycznych i na rozmaite programy. Dla użytkowników ten obszar bywa często mało czytelny.

Tym bardziej, że coraz częściej katalogowanie ma charakter konsorcjalny a nie indywidualny. Mimo narzekań są z tego dodatkowe pożytki, mianowicie kompleksowe podejście do bibliotek oraz międzybiblioteczne relacje. Jakkolwiek analizy wykorzystania ujawniają, że indywidualnie przygotowane formy wyszukiwawcze także bywają (nadal) użyteczne.

Co aktualnie wyróżniać w bibliotekarstwie? Preferencje w tym tomie są dla wiedzy ogólnej, biegłości technologicznej, ale także rozległości wizji oraz umiejętności współpracy. Trudno z tym polemizować. Natomiast nie rozumiem sugestii, dlaczego dostęp do bibliotecznych zasobów miałby akurat teraz opierać mocno na przesłankach praktycznych. Mocniej niż uprzednio? Wysoce to wydumane.

No i jeszcze przewija się przez ten tom opinia, że oto trzeba zapoznać się z lawiną informacji. A to mnogie konferencje, a to biuletyny informacyjne, relacje z sesji, poradniki, a nade wszystko olbrzymia ilość czasopism. No ale taki to jest zawód. Dawniej nie było tego mniej, a teraz nowe technologie jednak jakąś pomocą służą. Komu to nie w smak, powinien zmienić zawód.

Wygląda na to, że ożenek bibliotek, bibliotekarzy oraz technologii ma przed sobą przyszłość. Tak to przynajmniej z tego tomu wynika. Ale gwarancji nikt nie da.

MISTRZ ****

Mi(ni)str knihovnictví. Kolektivní monografie k životnímu jubileu PhDr. Vít Rířtera. Red. Renáta Salátová. Praha: Národní knihovna České republiky, 2020, 178 s, ISBN 978-80-7050-723-0.

Czeska biblioteka narodowa w Pradze wydała książkę sygnalizującą naukowe oraz zawodowe dokonania jej wicedyrektora, profesora dra Vít Rířtera, na jubileusz 50-lecia jego pracy oraz na 75-lecie urodzin. To ktoś, kto we wszystkie obszary tamtejszego bibliotekarstwa – koncepcji oraz wykonawstwa – także w kontekście słowackim (przez jakiś czas byli jednak razem), wniósł bogaty wkład. Wszystkie nowoczesne projekty biblioteczne mają tam z nim związek duży albo bardzo duży. No więc dobrze wiedzieć. To ktoś, kto to czeskie bibliotekarstwo (i trochę słowackie) wprowadził na wysoki standard koncepcyjny, zatem nic dziwnego, że w tym tomie wszyscy – tamże tamtejszy minister kultury – na temat Rířtera wypowiadają się z uznaniem i szacunkiem.

W książce ma miejsce staranna prezentacja sylwetki, także w języku angielskim, a jest co prezentować. Pełna bibliografia jego publikacji liczy 388 artykułów, z tego 101 samodzielnych. Najwięcej tekstów Rířtera pochodzi z lat 1990-2019, są to więc wypowiedzi przede wszystkim nowe.

Rířter ma swój wkład w biblioteczne rozwiązania prawne – nie tylko czeskie, ale także IFLA oraz UNESCO. A to są podwaliny pod koncepcje informacyjnej i naukowej obsługi społeczeństwa w wymiarze globalnym, w powiązaniu z inauguracją funkcjonowania internetu. Należało jeszcze to wszystko odnieść do prawa autorskiego i Rířter powiązał wszystko skutecznie – jako jeden z pierwszych – w wymiarze ogólnoeuropejskim również.

Kilka lat temu doszło w Czeskiej Republice do wdrożenia ministerialnego programu wspierającego biblioteki, ze szczególnym wykorzystaniem technologii komunikacyjnych oraz informacyjnych, a nastawionego na czytelnicze przysposobienie dzieci i młodzieży. Kierował nim właśnie Richter, równocześnie zajmował się także digitalizacją ważnych materiałów w praskiej Bibliotece Narodowej oraz tych zasobów bibliotek czeskich, którym groziło zniszczenie. Jak z tego widać, wszędzie coś się dzieje.

Od 2000 r. jest członkiem rady czasopisma „Čtenář”. To najstarszy periodyk bibliotekarski. Aktualnie – z wersją elektroniczną.

Zdaniem wielu autorów w tym tomie Richter brał udział we wszystkim, co w czeskim bibliotekarstwie ważne. Kiedyś: w inauguracji stowarzyszenia bibliotekarzy – początkowo wspólnego ze słowackim. Z wielu powodów robił to ostrożnie i mądrze. Potem miał swój udział w inicjatywie budowy biblioteki narodowej. Był głównym konsultantem ważnego programu: dokąd zmierzają miejskie biblioteki w Czechach oraz na Słowacji.

Jednym ze sztandarowych wytworów Richtera jest Instytut Księgoznawczy Biblioteki Narodowej. Tam tworzy się przesłanki bibliotekarstwa i wiedzy informacyjne w wymiarze krajowym. To bardzo nowoczesny i kreatywny ośrodek preparacyjno-dokumentacyjny. Z umożliwionym dostępem zdalnym i bezpośrednim oraz z zapleczem drukowanym i digitalnym.

Także internetyzacja bibliotekarstwa na tamtych terenach w znacznej mierze zaczęła się od Richtera. Jeździł, uzgadniał, załatwiał. Proponował i namawiał. To łatwo się mówi, ale ktoś taki jak ja dobrze wie, jak to wygląda(ło) w detalach. Prawdziwy horror! Richter nie bał się zmian. Zadanie elektronizacji bibliotek potraktował w sposób kompleksowy. Najwyraźniej nie tylko zna się na bibliotekarstwie, ale także je lubi.

Napisano, że jest oraz był nastawiony na biblioteczną kolaborację oraz biblioteczną technologię. Sprawny organizator sam z siebie: generował rozmaite projekty oraz programy. Z takimi osobami bardzo dobrze się współpracuje. A ze swej strony dopowiem, że to rzadkość.

Od 2017 r. zajął się dodatkowo w Ostrawie kierunkami szkoleń kursowych: biblioteki z książkami oraz biblioteczną ofertą digitalną. Poziom tych zajęć w książce określa się jako bardzo wysoki. Richter współpracował z prof. Jiřím Trávníčkem.

Przeważnie uśmiechnięty, był i jest sprawnym organizatorem; uważano, że w Bibliotece Narodowej nie było lepszego dyrektora instytutu. Z kolei zaś wśród ciekawszych przedsięwzięć tematycznych – jak napisał prof. Trávníček, a to była ich wspólna analiza, wzorowana na polskich badaniach czytelnictwa – przyjrzeni się przyczynom regresu użytkowania piśmiennictwa. Powstała z tego sugestia, żeby przebadać tych, którzy biblioteki omijają. Nawiasem mówiąc, takie badanie w Polsce przeprowadzono¹, ale bardzo kiepskiej jakości.

Jak z kolei napisał w tej książce nasz prof. dr hab. Grzegorz Nieć z krakowskiego Uniwersytetu Pedagogicznego, Richter jest perfekcyjnym koncepcjonistą oraz wykonawcą wszystkiego, co odnosi się do obiegu piśmiennictwa, a postanowienia czeskie oraz słowackie są w tym obszarze rygorystyczne, więc dobrze tra-

¹ W. Budowska, M. Paul, A. Zawałkiewicz, M. Żynda: *Z biblioteką czy bez? Badanie nieużytkowników biblioteki*. Warszawa: Wydaw. Naukowe i Edukacyjne SBP, 2020.

fiło. Poza tym przypomniał Nieć opinię Richtera na temat roli bibliotek i książki w identyfikacji narodowej. Jak też jego nawiązania do czytelnictwa w tym kontekście (na głosnej konferencji w Cieszynie).

Richter był sekretarzem stowarzyszenia bibliotekarzy, potem jednym z reformatorów, a w końcu przewodniczącym. Poza tym ma w sumie niezwykle dorobek publikacyjny, badawczy i wykładowy. Był też stałym konsultantem badań czytelnictwa, również słowackich.

Zrzeszeniowe dzieje bibliotekarskie są zresztą dosyć niezwykle, jak na tak – w końcu niewielki – kraj. Już w okresie międzywojennym powołano w Pradze stowarzyszenie bibliotekarzy i wychodziło imponujące jakością czasopismo *Časopis československých knihovníků*. W 1925 r. ukazała się encyklopedia *Československé knihovnictví*. Stowarzyszeniu od 1925 r. przewodniczył Zdenek Tobola, ale większego zaufania nie uzyskał, toteż w 1927 r. powołano stowarzyszenie nowe. Ale jednolity i względnie trwały związek powstał dopiero w 1945 r., zaś od 1949 r. to było czesko-słowackie zrzeszenie bibliotekarzy. Jednak, jak łatwo zgadnąć, niejaką swobodę funkcjonowania dopuszczono w nim pod koniec lat 60. W następstwie dalszych zmian czeskie stowarzyszenie funkcjonuje od 1992 r. i słowackie też. W tak niełatwych czasach przyszło Richterowi funkcjonować i dał sobie bardzo dobrze radę.

Do tych w sumie interesujących wypowiedzi dokleiono jeszcze jedną, odrębną, i trudno zrozumieć, dlaczego i po co, charakteryzującą Jaroslava Freya, który zmarł w 1983 r. Jest to tekst napastliwy, w gruncie rzeczy paszkwilancki, więc zasadniczo różny od tego, który towarzyszy opiniom, przylegającym do Richtera. Komu to było potrzebne? Ani czeskim bibliotekarzom, ani czytelnikom „Przeglądu Bibliotecznego”, ponieważ pretensji zapewne już nikt z tą osobą nie skojarzy. Należę do nielicznych, którzy pamiętają kto to był.

W okresie międzywojennym Jaroslav Frey i Ladislav Živný byli znani w całej Europie z racji bardzo ciekawych badań czytelnictwa dzieci i młodzieży. Frey napisał monografię o tym co, oraz jak czytają dzieci. On sam kierował wtedy biblioteką miejską w Pradze, bardzo nowoczesną, łącznie z bibliobusem – a potem biblioteką wojskową. Psychologia czytania: to był obszar, który zajmował go szczególnie i w którym miał dużo do powiedzenia.

Z tego zakresu przeprowadzał badania empiryczne jeszcze przed wojną, może na próbach nie aż tak licznych jak obecnie, ale w mądrych intencjach i z dobrymi założeniami. Sugerował przede wszystkim wysoką ostrożność wobec czytania bezkrytycznego (jak leci) oraz zastanawiał się jak młodocianych czytelników nakłonić w ogóle do lektury, a potem ich przy tej czytelniczej praktyce utrzymać. To było coś na pograniczu psychologii czytania oraz rozumnego wychowania czytelników. Z dodatkowym podklejeniem cech dobrej rekreacji. Co w tym złego? Zwłaszcza jeżeli przypomnę, że to było prawie sto lat temu.

Te swoje badania czytających dzieci prowadził bowiem już od 1931 r.: to wtedy w Europie była rzadkość. Najpierw przyjrzał się tym w wieku 7-14 lat, a potem także młodzieży. Zauważył, że chłopcy preferują opowieści o walkach, a dziewczęta – o romansach. Natomiast czytelnicy nieco starsi próbowali dociekać prawd autentycznych. Że to wiemy dzisiaj? Ale wtedy nie.

W książce jest kilka zarzutów oraz pretensji. W tym jedna dominująca: że wdał się w kłótnie o bajki. Rzeczywiście – po wielu opiniach polemicznych w 1942 r.

opublikował książkę *Wojna o bajki*, generalnie niechętną bajkom, ponieważ lansują nieróbstwo. Ani ich symbolika, ani ich estetyka, produktywne nie są. Myślę, że można polemizować. Natomiast stosunkowo racjonalnie wyjaśnił, w jaki sposób dzieci rozumieją bajki. Sam zresztą próbował je pisywać, tyle że to trochę później i w stylistyce poniekąd stalinowskiej.

Czyżby dlatego w tej książce napisano, że kulturze czytelniczej poczynił znaczne szkody? To absolutna przesada. Próbował promocji piśmiennictwa politechnicznego. Może naiwnie, ale jakby w sam raz na dzisiejsze czasy. Trudno więc o szkodach aż takich mówić i pisać.

Sens tej wypowiedzi o Freyu jest zatem zupełnie inny, niż dałoby się pomyśleć na pierwszy rzut oka. Wypomniano mu mianowicie silnie komunistyczne poglądy, lewicowe postawy i zachowania, oraz mnogie swary z kościołem. A nawet to, że czechosłowackie stowarzyszenie bibliotekarzy współorganizował na wzór sowiecki. Takie zastrzeżenia po 75 latach – kiedy już nie żyje? A do zarzutów dodano jeszcze kontakty z Bachtinem (?) oraz współtwórstwo słownika czesko-rosyjskiego. Jak ktoś chce, to pretensje można mieć o wszystko.

Tyle że dolepanie tego do apologii poświęconej Richterowi wydało mi się złe trafione. Bo Frey to jednak był KTOS.

W ROZPROSZENIU **

Rumiancewskie chtienija '20. Moskwa: Paszkow dom. Cz. 1, s. 525, ISBN 978-5-7510-0793-5. Cz. 2. s. 586, ISBN 978-5-7510-0794-2.

Każdego roku Państwowa Biblioteka w Moskwie organizuje konferencję bibliotekarską – mocno naginając ją pod kryteria międzynarodowej – a potem na tej podstawie wydaje sprawozdawczy tom. Niektóre z nich już referowałem, jakkolwiek jakością nigdy nie imponowały. Tym razem też nie. Natomiast jest to okazja, żeby dowiedzieć się, co słychać w bibliotekarstwie na Wschodzie: bliższym oraz dalszym.

Ale słabości jest sporo. Choćby objętość. To prawdziwy horror, bo w wersji pisemnej to jest ponad 1000 stron, w sumie 170 tekstów (!?), dwa grube tomiska, w których zastosowano układ... alfabetyczny (!?), według nazwisk autorów. Ktoś chyba oszalał! Tym bardziej, że porusza się tam wszystkie możliwe oraz niemożliwe tematy bibliotekarskie, a także okołobibliotekarskie. Dla celów referencyjnych sygnalizuję tu tylko niektóre, całość bowiem jest na dobrą sprawę nie do ogarnięcia.

Najwięcej wypowiedzi, niekoniecznie najlepszych, odnosi się do bibliotekarstwa jako takiego. To głównie ekologia tego zawodu. Analizowana na dwóch płaszczyznach: pogłębionej zawartości teoretycznej oraz powierzchni praktycznej, z technikami transmisji treści. Niektóre teksty wyglądają w realizacji na stosunkowo przyzwoite, ale są również katastrofalne i te radykalnie przeważają.

Nad całością dominuje przeświadczenie, że biblioteki nadal zachowały powinność ochrony ludzkiej pamięci i na razie lepszego pomysłu w tym zakresie nie ma. Niby coś na rzeczy jest, ale to za mało. Autorzy niektórych wypowiedzi mają

rację, twierdząc, że potrzebny jest ogólny i powiązany system komunikacji oraz kult wiedzy, a także rozeznanie, jak do tej wiedzy dochodzić. Oraz: że wyjąwszy bibliotekarzy, mało kto potrafi przysposobić treści do odbioru. No tak, lecz w rzeczywistości to są oczywistości oraz slogany.

Internet nie zastępuje, ani nie wyklucza wsparcia bezpośredniego: metawiedza i dialog to nadal bibliotekarstwo aktualne. Biblioteczna oferta dla osób aktywnych i twórczych. Po rozeznaniu oczekiwań – z wykorzystaniem metawiedzy, intuicji, oraz pamięci. Wygląda więc na to, że bibliotekarze rosyjscy, w stopniu nie mniejszym niż inni, a może wręcz większym, próbują dla bibliotekarstwa stworzyć możliwie pomyslnie nadzieje oraz prognozy.

Ale z zaprezentowanej dyskusji wynika, że w Rosji istnieje przepaść pomiędzy informacyjnymi potrzebami społeczeństwa, a tym co biblioteki mogą zaofiarować. Jednak szczerze mówiąc, nie doszukałem się w wypowiedziach starannejszej konkretyzacji tak sformułowanej opinii. To potwierdza moje wrażenie, że cały ten materiał jest skonstruowany wyjątkowo niechlujnie.

Tak jak wszędzie, zewnętrzne zmiany w bibliotekarstwie są tam cyfrowe oraz mobilne. Napisano, że z internetu korzysta w Rosji 68% mieszkańców; tj. o 5% więcej niż średnio na świecie. Ale trudno zgadnąć, czy to dobrze, czy źle. Zasoby tradycyjne „ukryły” się bowiem pod cyfrowymi, są mniej dostrzegalne, a biblioteki trzymają się raczej w następstwie inercji, aniżeli z jakiegokolwiek motywacji nowej.

Owszem, jest sygnalizowana chęć obsługi publiczności twórczej. I są przedstawione nowoczesne, modelowe biblioteki – w: Moskwie, Sankt Petersburgu, Iżewsku, Mariańsku. Ale w szerszym wymiarze, z takim wykonawstwem jak obecnie, nie osiągnie się dużo. Trzeba wypracować koncepcję nowego bibliotekarstwa na użytek całego (ogromnego) kraju. Ożywić funkcjonowanie zdalne i zaaprobować zmiany na wszystkich poziomach wykonawstwa. W rezultacie powstaną całkowicie odmienne instytucje. Czy do akceptacji?

Jest sugestia – chociaż nie wiem, czy nie sformułowana wyłącznie z rozpędu – żeby to biblioteki skupiły twórcze siły swoich otaczających środowisk. To możliwe, jeżeli szereg przesłanek codziennego funkcjonowania udałoby się przenieść na wariant cyfrowy. Wtedy ośrodki kreatywne można byłoby rozproszyć po całym kraju. Ciekawe, że poza Rosją akurat takich koncepcji w nadmiarze nie ma.

Wypowiedzi przynajmniej kilku autorów w tym zbiorze wydają się interesujące, chociaż są mocno zróżnicowane. Postępują w ślad za świadomością, że digitalizacja zmierza w wielu kierunkach, a przy tym ma miejsce rozległe operowanie bazami danych. Tak wygląda aktualna rzeczywistość; tam również. Sugeruje się, że kierunki nastawień dotyczą sześciu głównych zakresów: udziału w procesach badawczych – zarządzania projektami (mam zasadnicze wątpliwości czemu miałyby to robić biblioteki) – cyfryzacji materiałów (jak długo jeszcze?) – metadanych (to import i eksport danych) – publikacji online (czy do tego biblioteki są na pewno potrzebne) – oraz generalnie: oprogramowania. Obawiam się jednak, że przeważa pustosłowie a chwilami nieciekawe sloganiarstwo. Niektórzy z dyskutantów sygnalizują, że nie wszędzie wszystko jest osiągalne, a często utrudnienia wiążą się nawet z ochroną praw autorskich.

Jest garść opinii na temat bibliotecznej obsługi dzieci i młodzieży. W Rosji oraz poza Rosją na tamtych obszarach – bo taka to była konferencja. W ślad za su-

gestiami znawców, w niektórych tamtejszych bibliotekach nierosyjskich – także narodowych – zorganizowano oddzielne zasoby dla dzieci oraz odrębne oferty dla rodziców, żeby to mogło funkcjonować równolegle. U nas czegoś takiego nie ma. Zainteresowanie wzbudziły też propozycje bibliotek narodowych z Litwy, Łotwy, Singapuru a także innych. Jak zaobserwowano, w przypadku niektórych odwiedzin w bibliotece dzieci zetknęły się z książkami po raz pierwszy w życiu. Dlatego koncepcja, że biblioteki wciąż jeszcze mogą być ośrodkami gromadzenia i prezentacji zasobów oraz miejscami kulturalnych przedsięwzięć i spotkań, ma nadal uzasadnienie.

W innej przestrzeni – bibliotekarstwa akademickiego – zdecydowanie przeważają narzekania. W swoim czasie prezydent Rosji zażyczył sobie, żeby w pierwszej setce światowego rankingu bibliotek uczelnianych znalazło się przynajmniej pięć bibliotek rosyjskich. Jednak: bez żadnego wsparcia. Więc chociaż tych rankingów jest mnóstwo, a przesłanek jeszcze więcej, nigdzie takich doniesień nie ma.

Mizerne opinie to także rezultat minionych dewastacji, kiedy to nauka egzystowała tam głównie w wielkich miastach. Oprócz Moskwy i Sankt Petersburga były to jeszcze Puszcziino, Noisk, Miczurinsk i podobne. W prezydenckim rozporządzeniu (jest takie) nazwano je naukamiastami, ale samo nazwanie żadnych korzyści nie przyniosło. Ponieważ całkowicie nawalało i nadal nawala nawet zaplecze. W bibliotekach są nawet kłopoty z bibliografią, mimo że niby jest rosyjski indeks cytowań naukowych, ale tam też nie wszystko się zgadza. Kierunki niekoniecznie odpowiadają dyscyplinom, rejestry autorów odbiegają od rzeczywistych, a młodzi autorzy przypisują sobie dokonania, których nie mają. Trudno uwierzyć, że to prawda, ale tak tam napisano.

W książce są pochwały dla dorobku w naukach humanistycznych, ale również niezbyt zbieżnego z prawdą. Wszak poczynania leninowsko-stalinowskie akurat humanistykę zdemolowały najmocniej. Biblioteki poddano filtracji (tak to nazwijmy), a Lenin i Krupska akceptowali to tylko, co wiązało się z komunizmem; rezultaty widać do dzisiaj. Ale wszystko zaczęło się znacznie wcześniej. Rosja poszła własną drogą w epoce Piotra Wielkiego – którego nazwano tak na przekór rzeczywistości i z wielką przesadą – podążając w ślad za zmianami, które narzucała cerkiew. No i teraz jest, jak jest.

Niby w 1966 r. pojawiły się próby zmian, ale poszły nie tak jak trzeba. W bibliotekarstwie nie uporządkowano zaopatrzenia, użytkownikom nie zapewniono dobrego dostępu do zasobów, a poziom kadr bibliotekarskich był bardzo kiepski. Najwyraźniej to się nie zmieniło. A pomieszanie rozmaitych materiałów, tych archiwalnych z nowymi, także digitalnymi, dodatkowo spotęgowało chaos. Teraz trudno wypracować koncepcję postępowania.

Elektronizacja zasobów i ogólnego funkcjonowania bibliotek wprowadziła również digitalizację informacji o tych zasobach – w rozmaitych wariantach. Dostępnych online, z pomocą bibliotek, lub po prostu samodzielnie, z sieci. To są oryginalne rejestry bibliograficzne w tej właśnie postaci (trzeba pamiętać: to inny alfabet), ale są też tradycyjne, drukowane powiadomienia bibliograficzne. Te jednak (jak łatwo zgadnąć) nie są dostępne powszechnie.

Bibliograficzne powiadomienia drukowane oraz digitalne funkcjonują równolegle; Rosja to duży kraj. Ale nawet razem jest tego za mało i narzekania na

bibliograficzne słabości mają uzasadnienie. Sam jestem ofiarą. W książce napisano, że formy elektroniczne przedstawiają bazy danych według składników, powiadomienia drukowane natomiast dokonują prezentacji całościowej. Chętnie zrozumiałbym, co to znaczy. Owszem: nie wszystkie biblioteki są dostatecznie wyposażone technicznie i to też trzeba mieć na uwadze. Ale informatory drukowane mają niskie nakłady, w sieci natomiast skala powiadomień jest ogromna i kierowana na cały kraj. Dlatego przeważa opinia, że optymalne są powiadomienia mieszane – hybrydalne.

Szereg wypowiedzi odnosi się do książki jako takiej i do jej funkcjonowania. Jak wszędzie, również w Rosji to narzędzie przeżywa kryzys. Jeżeli w 2003 r. żadnej książki nie przeczytało tam 32% mieszkańców, to w roku 2013 już 44%. No i chyba nic się nie polepszy, skoro w 1998 r. czytało tam książki 48% młodzieży, a w 2005 r. zaledwie 28%.

Zauważono to i od 2017 r. podjęto program odbudowy czytelnictwa dzieci i młodzieży. Przy współpracy z cerkwią. Na 1 marca ustanowiono dzień książki prawosławnej. To na przypomnienie pojawienia się tam pierwszej książki drukowanej *Apostoł*. Wygląda to tak, że w tym dniu patriarcha Wszechrusi Cyryl oraz mer Moskwy spotykają się publicznie i obdarowują młodzież książkami.

Wydaje się, że wszyscy rozumieją ważność książki oraz czytelnictwa, a także fakt, że kultura z zasady powinna być elitarna. Otóż książka to umożliwia, a jednocześnie podnosi ludzi na duchu. A jednak czytanie redukuje się wszędzie na świecie. W tej książce jest próba wmówienia, że to w następstwie powszechnej redukcji humanistyki w edukacji. To opinia wyszana z palca.

Jest za to sygnał, że ma miejsce ważna zmiana. Dotychczas słowo pojawiało się w otocze i w wersji pisemnej. Teraz dominuje obrazowa i elektroniczna transmisja treści. Trudno uwierzyć, żeby takie następstwo oraz zastępstwo okazało się wystarczające, przynajmniej w początkowej fazie udziału w komunikacji. Nawet w Rosji, gdzie książkę darzono szczególną estymą.

A będzie gorzej. Obserwatorzy rosyjskiego rynku pracy ustalili 57 zawodów, które znikną do 2030 r. Jak dopowiedziano, jest wśród nich bibliotekarstwo. Główny powód to automatyzacja. Ale może nie, są bowiem wymagania nowych umiejętności, w tym zwłaszcza w obszarze informacji. Tak więc to się jeszcze okaże.

Z kolei jest i taka opinia, że pojawi się cała generacja całkowicie nic nieumiejąca. Czy to możliwe? I wtedy albo zapędzi się tych ludzi do pozyskiwania jakichś umiejętności, a potem do pracy, albo będą pasożytować przez całe życie. Te umiejętności zaś można pozyskiwać także w trybie szkoleń kursowych, nawiasem mówiąc: również bibliotekarskich. Nie jestem entuzjastą takiego przysposobienia do zawodu, ale akurat mnie nikt o zdanie nie pyta.

A co aktualnie potrafią tamtejsi bibliotekarze? Z dużym uproszczeniem sygnalizuje się kiepskie rozeznanie technologiczne i nieumiejętność wspierania poszukiwań informacji. W książce napisano jeszcze, że ok. 50% rosyjskich bibliotekarzy przegląda zawodową prasę nie częściej niż raz w miesiącu, a nie więcej niż 5% codziennie. To nie powala z nóg. Najwyższą ocenę przypisano tam czasopismu *Biblioteka* – 24% ocen aprobatywnych, a 23,7% *Sowremiennaja biblioteka*. Informacji w tym zakresie jest tam wprawdzie więcej, ale lawina nieczytelnych skrótów to istne szaleństwo.

Raz opanowana wiedza może w życiu nie wystarczyć. Dlatego wymyślono makerspace'y: przestrzenie z narzędziami, także cyfrowymi, oraz z doradcami, To się realizuje na różne sposoby. Do realizacji własnych pomysłów. Są już niemal na całym świecie – w USA, w Finlandii, w Singapurze, no i w Rosji też. Jest tam taka specjalna publiczno-prywatna szkoła w Norylsku oraz szkoła cyfrowej technologii dla dzieci w Krasnojarsku. Dobrze wiedzieć, a podejrzewam, że u nas nikt o tym nie wie. Jest także w Moskwie (tkactwo i rękodzieło) oraz w Sankt Petersburgu. Zatem coś się zmienia.

Na konferencji, a więc i w książce, było kilka wypowiedzi retrospektywnych, nawiązujących do czasów wojny. Niektóre z nich są banalne, ale inne – mniej.

Otóż okazuje się, że podczas oblężenia Moskwy biblioteki naukowe nie przerywały pracy – poza tymi, które ewakuowano. Te przemieszczono razem z przeniesionymi segmentami uczelni, no i one funkcjonowały w nowych lokalizacjach. Natomiast Biblioteka Państwowa pozostała na starym miejscu, a bibliotekarze dyżurowali na dachu (naloty), bo budynek miał liczne elementy drewniane. Poza tym wspomagali rannych, brali udział w kopaniu okopów i uczestniczyli w rozbudowie metra.

Wielu pracowników poszło na front. Niektórzy brali udział w wyzwaniu Warszawy. Dwóch odznaczono tytułami Bohaterów Związku Radzieckiego. A i sama biblioteka nie poddała się stagnacji. O ile z początkiem wojny była tam jedna czytelnia, to pod koniec już dziesięć. A w 1942 r. otwarto całkowicie nowy oddział dla dzieci.

Natomiast wygląda na to, że w Leningradzie było znacznie trudniej. Przede wszystkim personel z trudem utrzymywał się na nogach – z głodu. Dopiero w 1944 r. wydano lepsze kartki żywnościowe pracownikom z dłuższym stażem oraz wyższym wykształceniem. Nastąpiła niejaka poprawa.

Wśród różnych innych tematów, zwracają uwagę wypowiedzi o bibliotecznej reklamie. Zdaniem uczestników konferencji, to jest obszar powinności, które właśnie teraz ujawniają się częściej niż kiedykolwiek, tak w postaci drukowanej, jak również cyfrowej i – przy rozległej ofercie bibliotecznej – okazuje się potrzebny oraz skuteczny. A przy tym wcale nie musi być nadmiernie wymyślny. Promocyjnie działają już nawet proste strony biblioteczne, informujące: co nowego, oraz co, gdzie, kiedy i po co. Czyli – jak wszędzie. Z tym, że wśród wypowiedzi na tej konferencji są (może niepotrzebnie?) doniesienia o reklamie zapachowej. W kontekście formuły digitalnej to akurat wygląda na zwracanie głowy.

Z innego obszaru, ale nam niekoniecznie odległego: w Rosji polikwidowano biblioteki techniczne oraz związkowe, które były finansowane ze źródeł poza państwowych. Ale zrobiono to nie do końca, a w swoim czasie było ich mniej niż mało, jednak ostała się garstka. W próżni? Udało się je połączyć w tzw. biblioteki korporacyjne, czyli specjalne, które niby wchodzi w skład instytucji informacyjnych, oświatowo-kulturalnych, lub różnych organizacji. Jedne są komercyjne, a inne nie. Ale nikt do końca nie wie, co to niby ma być.

Poza tym zaś na konferencję oraz do autorstwa tekstów doproszono osoby z dawnych republik sowieckich. W rezultacie można powiedzieć, że przedsięwzięcie jest międzynarodowe, a w użytkowaniu wystarczył język rosyjski. Jednak merytorycznie nie wynika z tego nic: to treściowa papka.

Może z wyjątkiem doniesienia białoruskiego? Gdzie zasygnalizowano krajową rejestrację książkowych edycji ważnych i rzadkich, w jednolicie opracowanym standardzie. To ma znaczenie i dla nas. Na bazie książek z Mińska, Homla, Brześcia, Witebska i Mohylewa powstała specjalna baza danych, na razie złożona z 478 publikacji, kreatywnie rozbudowywana.

Takich oto obserwacji oraz refleksji dostarcza to obfite przedsięwzięcie merytoryczno-edytorskie. Jest być może miejscami lepsze niż te, które zapamiętałem z przeszłości – chociaż najlepsze było z 2018 r. Jednak jak na ponad tysiąc stron lektury to na nadmiar pochwał nie zasłużyło.

A zaś ogólny rzut oka na biblioteczne edycje dowodzi, że oto mamy do czynienia z teoretycznym oraz praktycznym przesileniem w tej naszej specjalności. Z trudnym do przewidzenia rozwiązaniem w dalszej przyszłości.

Jacek Wojciechowski

Tekst wpłynął do Redakcji 30 maja 2021 r.

POSIEDZENIE PREZYDIUM ZARZĄDU GŁÓWNEGO SBP

W dniu 15 czerwca 2021 r. odbyło się online, na platformie ClickMeeting, posiedzenie Zarządu Głównego SBP. Otwierając spotkanie dr Barbara Budyńska podziękowała za pomoc w organizacji ceremonii pogrzebowej śp. Joanny Pasztaleniec-Jarzyńskiej, która odbyła się 28 maja 2021 r. na Powązkach Wojskowych w Warszawie. Szczególną wdzięczność wyraziła Marcie Lach, podziękowała również za liczną obecność członków SBP z całego kraju, pracowników Biura, redakcji czasopism. Poinformowała, że w uznaniu zasług zmarłej, Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich złożyło wnioszek do MKDNIŚ o przyznanie Joannie Pasztaleniec-Jarzyńskiej pośmiertnie Złotego Krzyża Zasługi (odznaczenie przyznano).

W dalszej części spotkania omówiono najważniejsze działania podjęte w okresie maj-czerwiec br., w tym m.in. przygotowanie opinii dotyczących projektów: *Ustawy o ochronie rynku książki*, rozporządzenia w sprawie podstaw programowych sformułowanych przez MEiN.

Następnie omawiano przygotowania do Krajowego Zjazdu Delegatów SBP. Pełniąc obowiązki przewodniczącej Stowarzyszenia dr Barbara Budyńska przypomniała o piśmie skierowanym w tej sprawie do okręgów, aby wykorzystał czas przedłużonej z powodu pandemii kadencji 2017-2021 na przygotowanie sprawozdań za kadencję, kontynuację prac nad nową Strategią SBP i programem działania na najbliższe lata. Poinformowała, że opracowany materiał roboczy zawierający wyniki badań opinii i oczekiwań członków SBP wobec Stowarzyszenia został przekazany do Komisji ds. Strategii i programu SBP.

W kolejnym punkcie porządku obrad dyrektor Biura ZG SBP Aldona Zawałkiewicz skupiła się na szkoleniach, konferencjach i programach realizowanych w okresie 1 kwietnia – 15 czerwca; odbyło się 27 płatnych szkoleń online, w których wzięło udział 314 uczestników. Zakończył się kurs „Format MARC 21” (25 uczestników, z uwagi na duże zainteresowanie zapowiedziano kolejną edycję kursu). Część szkoleń została objęta 50% rabatem w ramach nowego cyklu „Szkolenia na do widzenia”. Przeprowadzono dwa darmowe webinaria „RODO i pandemia są z nami i nie chcą odejść” – dla 100 uczestników (16 kwietnia) oraz „Kamishibai” – dla 100 uczestników (10 maja). Kolejne darmowe szkolenie (tylko dla członków SBP, 25 osób) odbyły się 17 czerwca – „Moja praca kocha mnie bez wzajemności”. Z kolei 14 czerwca ruszyły darmowe szkolenia w ramach projektu „Aptekarz literacki” dofinansowanego ze środków MKDNIŚ (dla 50 osób). Opracowano też kolejny pakiet szkoleniowy: „Bądź na bieżąco z social media”, kurs pomyślany dla każdego kto zajmuje się (lub chce się zajmować) promocją i marketingiem w mediach społecznościowych.

W ramach projektu Analiza Funkcjonowania Bibliotek 16 czerwca odbyło się webinarium dla bibliotek publicznych na temat znaczenia projektu, wartości danych i wskaźników, w tym wskaźnika satysfakcji użytkowników. Opracowane zostały ankiety (dla bibliotek publicznych, pedagogicznych i naukowych) na temat wykorzystania przez biblioteki danych statystycznych i wskaźników funkcjonalności. Na uwagę zasługuje fakt, że projekt zostanie zaprezentowany na arenie międzynarodowej podczas 14 edycji International Conference on Performance Measurement in Libraries (2-4 listopada 2021 r., online).

Aldona Zawałkiewicz przedstawiła stan przygotowań do 13. Forum Młodych Bibliotekarzy (odbędzie się online w dn. 15-17 września br.). Poinformowała również, że konferencja z cyklu „Automatyzacja bibliotek” odbędzie się w dn. 1-2 grudnia br. pod hasłem „Technologie biblioteczne w okresie pandemii”. Jesienią Zespół ds. Bibliografii Regionalnej ZG SBP planuje dwudniową konferencję w Zielonej Górze „Potencjał informacyjny regionalnych zbiorów – narzędzia i metody ich wykorzystania”.

W sprawach różnych poruszono m.in. następujące kwestie:

- Baza Członków SBP: zwrócono uwagę, że dane z bazy nie pokrywają się z danymi przekazywanymi przez okręgi SBP w sprawozdaniach rocznych. Ograniczenia techniczne nie pozwalają na generowanie jakichkolwiek statystyk.
- Składki członkowskie SBP: do Zarządu wpłynęła kwota ok. 11 000 zł (stan na dzień 15 czerwca 2021 r.). Po krótkiej dyskusji ustalono, że uzyskane środki ze składek zostaną przeznaczone na rozwój portalu sbp.pl.
- Członkostwo w IFLA: Barbara Budyńska poinformowała, że SBP opłaci w br. składkę członkowską, co umożliwi bibliotekarzom skorzystanie ze znacznej zniżki przy rejestracji na Kongres IFLA, który odbędzie się online w sierpniu. Równocześnie SBP zwróci się do polskich bibliotekarzy uczestniczących w Kongresie z prośbą o dzielenie się zdobytą wiedzą poprzez nadsyłanie relacji z obrad, przygotowanie artykułów do naszych miesięczników, organizowanie spotkań w strukturach.
- Association of Hungarian Librarians (AHL) zaprosiło SBP do udziału w corocznej konferencji, która odbędzie się w dniach 8-9 lipca br. online. Warunkiem udziału jest przesłanie nagrania z wystąpieniem na temat działalności krajowych stowarzyszeń i bibliotek w czasie pandemii.

Nagroda Młodych SBP im. prof. Marii Dembowskiej

Tegoroczną nagrodę w konkursie przyznano Renacie Gulczyńskiej za pracę: *Działalność jezuitów w Lublinie w latach 1582-1773, na podstawie wydanych drukiem materiałów źródłowych i opracowań*, napisaną pod kierunkiem prof. Dariusza Kuźminy. Wyróżniono również Sylwię Marciniak za pracę: *Gry i zabawy w pracy z czytelnikiem. Analiza na podstawie podręczników i poradników metodycznych dla bibliotekarzy wydanych w Polsce w latach 1945-2019*, napisaną pod kierunkiem prof. Bogumiły Staniów.

Konkurs na najciekawsze wydarzenie Tygodnia Bibliotek 2021 r.

W związku z pandemią Tydzień Bibliotek 2021 odbywał się w przestrzeni wirtualnej, wzięło w nim udział ok. 1100 bibliotek. Do konkursu na najciekawsze

wydarzenie zgłosiło się 61 placówek. Jury konkursu, pod przewodnictwem dr Barbary Budyńskiej, przyznało następujące nagrody:

I nagroda – Miejska Biblioteka Publiczna im. Marii Kozaczkowej w Dąbrowie Tarnowskiej za cykl spotów filmowych „Znajdziesz mnie w bibliotece”, ukazujący charakterystycznych bohaterów literackich, których można spotkać pośród bibliotecznych regałów.

II nagroda – Miejska Biblioteka Publiczna w Legionowie za akcję #znajdziesz-mniewbibliotece – krótkie filmy pokazujące, że biblioteka to miejsce wspólne, gdzie można znaleźć nie tylko książkę, lecz także zrozumienie, rozrywkę i osoby o podobnych zainteresowaniach.

III nagrody ex aequo:

- Powiatowa Biblioteka Publiczna im. prof. Wiktora Zina w Hrubieszowie za akcję *Propaganda czytelnictwa z Powiatową*, w ramach której zorganizowano: wiec książek socjalistycznych; wystawę „Czar bibliotek i książek PRL-u”; głośne czytanie *Śmiechu warte*, czyli *z czego śmiał się PRL. Krótki przewodnik po świecie „Misia” i nie tylko...* Michała Zawadzkiego; zdjęcie z Barejowskim Misiem.
- Biblioteka Politechniki Opolskiej za wystawę fotografii online *Znajdziesz mnie w bibliotece*, związaną z atrakcyjnymi punktami w przestrzeni Politechniki Opolskiej, jak również promocją literatury dostępnej w ofercie Biblioteki (publikacje naukowe, literatura piękna).

Specjalną Nagrodę dla biblioteki z miejscowości do 5000 mieszkańców przyznano Bibliotece szkolnej ze Szkoły Podstawowej im. Jana Pawła II w Śmiarach za akcję *Poszukiwacze skarbów*.

Jury postanowiło przyznać także wyróżnienia, które zdobyli:

- Gminny Ośrodek Kultury w Lasecznie – Gminna Biblioteka Publiczna w Lasecznie, Filia w Ławicach za akcję *Znajdziesz mnie w bibliotece w 21 językach*;
- Gminna Biblioteka Publiczna w Kuślinie za akcję *Polowanie na książkę*;
- Biblioteka szkolna Szkoły Podstawowej im. Żołnierzy Niezłomnych w Łukcie za akcję *Znajdziesz mnie w bibliotece – Książka niejedno ma imię*;
- Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Ursus m.st. Warszawy za akcję *Tydzień Bibliotek w Ursusie (#kamykibpursus; trailery oferty bibliotecznej; zagadki Misia Tada; kampania #znajdzieszmniewbibliotece)*;
- Miejska Biblioteka Publiczna im. Józefa Wybickiego w Sopocie za akcję *Znajdź Złoty Bilet Sopoteki*;
- Miejska Biblioteka Publiczna im. ks. Jana Kruczka w Myślenicach za akcję *Znajdziesz mnie w bibliotece!*;
- Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna im. Leona Korusiewicza w Siewierzu za akcję *Wirtualna lekcja biblioteczna „Dziś w Siewierzu garncarzy już nie ma...”, czyli poznajemy dawne zawody siewierskie*.
- Dla laureatów i wyróżnionych przygotowano dyplomy i nagrody książkowe pozyskane od wydawnictw wspierających Tydzień Bibliotek.

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

PROJEKTY SBP (WYBRANE)

Aptekarz literacki – cykl szkoleń online

W czerwcu br. grupa 50 bibliotekarzy wzięła udział w trzech szkoleniach, które zakończyły I etap realizacji zadania:

- Książka uczy, bawi, leczy, czyli o korzyściach płynących z mądrej lektury dla dzieci,
- Literatura w umacnianiu zdrowia psychicznego i fizycznego młodzieży,
- Srebrna kolekcja książek dla seniorów.

W etapie II, na podstawie zdobytej wiedzy oraz uzupełniających materiałów edukacyjnych i ćwiczeń udostępnionych na platformie Moodle przez trenera, dr Wandę Matras-Mastalerz, uczestnicy wykonali kolejne zadanie – opracowali zestawy książek terapeutycznych polecanych dla określonej grupy czytelników, tzw. *Apteczek literackich*, które zostały następnie przekazane do specjalistów z Polskiego Towarzystwa Biblioterapeutycznego w celu oceny i nadania znaku jakości „Biblioteka na zdrowie”. Szczegóły na stronie projektu <http://aptekarzliteracki.sbp.pl/>

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Ministerstwa
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.

#NieZostawiamCzytelnika

W drugiej odsłonie akcji, zainicjowanej w ub. roku, położono główny nacisk na podniesienie kompetencji bibliotekarzy w zakresie aktywizacji czytelniczej osób o szczególnych potrzebach i włączenia ich do projektów edukacyjnych bibliotek. Podczas zorganizowanego w dn. 16 czerwca webinarium w zagadnienia dostępności wprowadziła uczestników Aleksandra Sztajerwald, animatorka społeczno-kulturowa, związana z Fundacją SYNAPSIS oraz Fundacją Kultura Bez Barrier.

23 czerwca bibliotekarze wzięli udział w wykładzie (webinarium) „Czy niewidomi czytają książki tylko w brajlu?” wygłoszonym przez Monikę Dubiel, osobę niewidomą, konsultantkę rozwiązań przeznaczonych dla osób z niepełnosprawnością wzroku. Kolejny wykład zatytułowany „Czytanie – jak się z tego nie wygadać?” wygłosiła 30 czerwca Aleksandra Szorc, koordynatorka ds. dostępności osób z niepełnosprawnością słuchu w Fundacji Kultura bez Barrier. W spotkaniach wzięło udział ponad 400 bibliotekarzy.

W ramach projektu zorganizowano dwa konkursy: na spot filmowy promujący akcję #NieZostawiamCzytelnika (nagrodę przyznano Bibliotece Publicznej w Piasecznie) oraz na najciekawsze wydarzenie wpisujące się w zakres tematyczny kampanii (laureatów poznamy w listopadzie 2021 r.).

Na wrzesień zaplanowano dwa spotkania literackie online poświęcone różnym gatunkom literackim (powieść kryminalna, reportaż), do udziału w których zaproszono twórców oraz przedstawicieli środowisk naukowych i dziennikarzy. Spotkania obsługiwane będą przez tłumaczy polskiego języka migowego (PJM). Nagrania zostaną umieszczone na stronie projektu www.niezostawiamczytelnika.sbp.pl oraz w mediach społecznościowych.

Trwają również przygotowania do realizacji warsztatów „Dostępne cyfrowe treści na stronach internetowych i w dokumentach elektronicznych”, które planowane są 19 października, oraz seminarium 20 października „Biblioteka włączająca – zadania, wyzwania, realizacja”. W trakcie seminarium poruszone zostaną m.in. zagadnienia dotyczące zadań bibliotek w świetle Celów Zrównoważonego Rozwoju, ustawy o zapewnieniu dostępności, potrzeb i usług dla osób z niepełnosprawnościami i seniorów oraz komunikacji w bibliotece.

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Działalność szkoleniowa

W aktualnej ofercie szkoleń organizowanych przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich znajduje się ponad 40 tematów z zakresu promocji czytelnictwa, pracy z czytelnikiem w różnym wieku, wykorzystania mediów społecznościowych, zarządzanie biblioteką, rozwoju osobistego i kompetencji społecznych. Wykaz i harmonogram szkoleń dostępny jest na stronie <http://www.szkolenia-dlabibliotekarzy.sbp.pl>

Wśród szkoleń znajdują się także dwa pakiety obejmujące po cztery spotkania, które odbędą się w listopadzie br. Pierwszy przeznaczony jest dla kadry zarządzającej i obejmuje zagadnienia RODO oraz kontroli zarządczej, zarządzania zespołem, analizy otoczenia oraz planowania długo- i krótkoterminowego.

Drugi pakiet „Bądź na bieżąco z social media” skierowany jest do osób zajmujących się promocją i marketingiem w mediach społecznościowych, a także przygotowujących się do tego zadania. Omówione zostaną tematy dotyczące norm prawnych, przeglądu mediów, wpływu trendów promocyjnych na zasięgi, praktycznego tworzenia efektywnych i efektownych materiałów graficznych. Każde ze szkoleń zostało przemyślane jako praktyczna realizacja tematu wzbogacona przykładami i ćwiczeniami aktywizującymi.

Kursy online:

- Format MARC 21

Kurs przeznaczony jest dla wszystkich, którzy planują rozpoczęcie katalogowania w formacie MARC 21 lub zamierzają doszkolić się w zakresie jego stosowania. Uczestnicy poznają pola, podpola i wskaźniki formatu MARC 21 oraz dowiedzą się, które z nich absolutnie muszą znaleźć się w opisie, a które są opcjonalne. Będą także mogli zobaczyć, w jaki sposób elementy formatu przekładają się na poszczególne strefy opisu bibliograficznego oraz jak pozwalają klasyfikować treść dokumentu. W trakcie ośmiu spotkań omówione i przećwiczone zostaną kolejne pola formatu z przykładami ich zastosowania, a materiały edukacyjne pomogą korzystać z MARCa 21 w codziennej pracy bibliotekarskiej.

- Konferencje, seminaria (w przygotowaniu):
„Od statystyki bibliotecznej do badań wpływu i wartości bibliotek”
Seminarium, realizowane w ramach projektu Analiza Funkcjonowania Biblio-

tek, odbędzie się 13 września br. i skierowane jest do przedstawicieli wszystkich typów bibliotek. Program został podzielony na dwie części. Pierwsza obejmuje wystąpienia:

– *Model oceny bibliotek w normach międzynarodowych*, Lidia Derfert-Wolf (Politechnika Bydgoska),

– *Wykorzystanie danych i wskaźników w bibliotekach różnych typów – analiza porównawcza na podstawie badań ankietowych*, Jolanta Sobielga (Biblioteka Politechniki Świętokrzyskiej w Kielcach),

– *Po co nam biblioteki? Wpływ społeczny bibliotek publicznych*, dr Magdalena Paul (Katedra Badań nad Bibliotekami i Innymi Instytucjami Kultury Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytet Warszawski).

W części drugiej zaplanowano panel dyskusyjny z udziałem dyrektorów bibliotek naukowych, pedagogicznych i publicznych.

- Forum Młodych Bibliotekarzy

13. Forum Młodych Bibliotekarzy odbędzie się online w dniach 15-17 września 2021 r. pod hasłem „Chodźże do nas!”. Organizatorami FMB jest Zarząd Główny SBP oraz Zarząd Okręgu SBP w Krakowie, przy współpracy małopolskich bibliotek. Więcej informacji na temat wydarzenia na stronie <https://13fmb.rajska.info/>

- Konferencja z cyklu „Automatyzacja bibliotek”

13. konferencja z cyklu „Automatyzacja bibliotek” odbędzie się online w dniach 1-2 grudnia 2021 r. pod hasłem „Technologie biblioteczne w okresie pandemii”. Opracowana została ankieta, której celem było określenie zakresu tematycznego tegorocznej edycji. Uzyskane odpowiedzi pomogły organizatorom przygotować program, zgodny z oczekiwaniami uczestników. Szczegółowe informacje, w tym rejestracja dostępne są na stronie konferencji <http://automatyzacjabibliotek.sbp.pl/>, gdzie można się również zapoznać z archiwum z poprzednich edycji.

Nowości Wydawnictwa SBP

- *Wiedza, wzruszenia, refleksje, zabawa, opowieści* (Hanna Diduszko)

Publikacja zawiera recenzje wybranych książek dla dzieci i młodzieży, które ukazały się w latach 2002-2020. Praktyczny przewodnik dla bibliotekarzy, nauczycieli, rodziców po najbardziej wartościowych wydawnictwach skierowanych do młodego czytelnika.

- *Zarządzanie biblioteką*, wyd. II (red. nauk. Maja Wojciechowska)

Publikacja prezentuje całe spectrum zagadnień dotyczących współczesnego zarządzania biblioteką. Zawiera ważny zarówno z poznawczego, jak i praktycznego punktu widzenia kompleks zagadnień dotyczących współczesnego zarządzania instytucjami bibliotecznymi. W wydaniu drugim dokonano pewnych uaktualnień oraz wprowadzono zagadnienie wielokulturowości w bibliotekach. Istnieją na ten temat monografie i artykuły, ale wiele omówionych w nich problemów jest już zdezaktualizowanych, stąd potrzeba nowego opracowania i kompleksowego zaprezentowania współczesnych problemów zarządzania biblioteką. Książka bardzo dobrze wypełnia istniejącą na rynku lukę wydawniczą.

- *Bibliotekarze i pracownicy książki województwa śląskiego* (red. Maria Kycler, Jagdwa Sadowska)

Siedemnasty tomik serii „Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych” poświęcony jest bibliotekarzom i pracownikom książki województwa śląskiego. Zamieszczamy w nim biogramy i wspomnienia o 22 zmarłych osobach, zasłużonych dla rozwoju bibliotekarstwa, informacji, czytelnictwa i szkolnictwa akademickiego. Wszyscy oni związali swój los ze Śląskiem, choć pochodzili z różnych regionów Polski: ze Lwowa, Stanisławowa, Gorlic, Śląska Cieszyńskiego, Krakowa, Łodzi, okolic Kielc, Warszawy, Poznania. Łączyła ich pasja krzewienia oświaty, kultury, popularyzacji książki i czytelnictwa, badania śląskiej kultury. Pochodzili z rodzin inteligenckich, robotniczych, górniczych, chłopskich. Mieli wykształcenie filologiczne, historyczne, pedagogiczne, ekonomiczne, matematyczne, techniczne. Niektórzy zaczęli pracę jeszcze w Bibliotece Sejmu Śląskiego, późniejszej Bibliotece Śląskiej, inni byli pracownikami powstałego w 1968 r. Uniwersytetu Śląskiego, jeszcze inni pracowali w Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej czy Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej w Katowicach. W bibliotekach pełnili funkcje kierownicze, byli dyrektorami, kierownikami działów, specjalistami od zbiorów specjalnych. Angażowali się w prace organizacyjne, naukowe, bibliograficzne, redakcyjne, dydaktyczne, popularyzatorskie. Byli to bez wątpienia ludzie niepospolici. Autorzy wspomnień znali ich, często osobiście, czasem byli wręcz zaprzyjaźnieni. Niekiedy byli to dla nich dyrektorzy, kierownicy, mentory. Zawsze były to osoby ważne, odznaczające się nie tylko solidną, uczciwą i oddaną pracą na rzecz bibliotek, czytelników i społeczności lokalnych, ale też zwracające uwagę i budzące podziw swoim zachowaniem, kulturą, sposobem bycia, zainteresowaniami.

Publikację dofinansowano z budżetu Województwa Śląskiego (dotacja podmiotowa dla Biblioteki Śląskiej w Katowicach)

Ministerstwa
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.

W przygotowaniu:

- *Dyskopedia poloników do roku 1918. Suplement* (Katarzyna Janczewska-Sołomko, Michał Pierńkowski)

Planowana publikacja jest uzupełnieniem wydania, które ukazało się w roku 2002 (K. Janczewska-Sołomko *Dyskopedia poloników do roku 1918*, t. 1-3). Jest publikacją unikatową w skali światowej, jedynym kompletnym katalogiem poloników fonograficznych z początkowego okresu historii nagrań, zawierającym wykaz nagrań wytworzonych od rozpoczęcia rejestracji dźwięku do roku 1918. W ciągu prawie 20 lat od opublikowania poprzedniej *Dyskopedii* pojawiły się cenne materiały, wcześniej niedostępne, oraz współczesne, retrospektywne. Z tego powodu wydanie *Suplementu*, który zawiera ok. 3200 nowych opisów uzupełnionych obszernym wstępem, biogramami, bibliografią, indeksami jest cennym źródłem dla prac badawczych, a także wkładem do popularyzacji polskiego dziedzictwa kulturowego związanego z muzyką, wytworzonego na ziemiach polskich i za granicą.

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu pochodzących z Funduszu Promocji Kultury

Ministerstwa
Kultury
Dziedzictwa
Narodowego
i Sportu.

Inne działania:

W sierpniu br. Sekcja Bibliotek Pedagogicznych i Szkolnych ZG SBP przygotowała uwagi do projektu rozporządzenia RM w sprawie szczegółowych warunków, form i trybu realizacji Priorytetu 3 „Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 na lata 2021-2025”. Z uzyskanej odpowiedzi wynika, że w rozporządzeniu uwzględnione będą uwagi dot. konieczności doprecyzowania przepisów odnoszących się do działań promujących czytelnictwo (§ 3 rozporządzenia), a także możliwości wypożyczania książek przez uczniów na okres ferii zimowych i letnich, zgodnie z organizacją roku szkolnego (§ 3 ust. 2 pkt 6).

Oprac. *Anna Grzecznowska, Małgorzata Dargiel-Kowalska*

Tekst wpłynął do Redakcji 3 września 2021 r.

**PROF. PAULINA BUCHWALD-PELCOWA
(1934-2021)**

Ze smutkiem przyjęliśmy wiadomość o śmierci w dniu 6 lipca, w wieku 87 lat, prof. Pauliny Buchwald-Pelcovej, znakomitej badaczki starodruków i literatury staropolskiej.

Prof. Paulina Buchwald-Pelcowa urodziła się 4 czerwca 1934 r. w Poznaniu. Studia z zakresu filologii polskiej odbyła na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Od początku studiów interesowała się literaturą staropolską. Od 1956 r. pracowała w Bibliotece Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk, m.in. na stanowiskach kierownika Działu Udostępniania i Opracowania Druków Nowszych i Czasopism, a od 1961 r. kierownika Działu Starych Druków. Na podstawie rozprawy *Krytyczne opracowanie satyry Małpa-człowiek z pierwszej połowy XVIII w.* uzyskała w 1963 r. stopień doktora. Po ślubie z prof. Januszem Pelcem przeniosła się do Warszawy. W 1964 r. pracowała przez kilka miesięcy w Bibliotece PAN.

W Bibliotece Narodowej pracowała od 1 grudnia 1964 r. do śmierci, na stanowiskach: kustosza, adiunkta bibliotecznego, docenta i profesora. W 1970 r. uzyskała habilitację, a w 1986 r. tytuł profesora. W latach 1975-1994 była kierownikiem Zakładu Starych Druków BN. Objęła zakład po wieloletniej kierownicze prof. Alodii Kaweckiej-Gryczowej i nadała mu inny rytm, ustaliła inne priorytety, m.in. rozpoczęła rejestrację starodruków polskich w bibliotekach rzymskich we współpracy z Fundacją Margrabiny Umiaszowskiej i Papieskiego

Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie. Nie zostawiła licznych uczniów, ale udało jej się współpracować z wieloma osobami, życzliwie ją wspominającymi. Żałujemy, że nie podjęła się w swoim długim życiu opracowania katalogu zbiorów starodrukowych Biblioteki Narodowej, ale miała okazję recenzować wiele katalogów przygotowywanych przez pracowników BN. Jej wiedza i doświadczenie zostały dobrze wykorzystane. Wniosła znaczący wkład w opracowanie jednej z najcenniejszych w kraju kolekcji starodruków. Aktywnie uczestniczyła w pracach naukowych prowadzonych w BN.

Po rezygnacji z kierowania Zakładem Starych Druków w 1994 r. pracowała na stanowisku doradcy dyrektora BN ds. zbiorów specjalnych (1994-1999) i redaktora naczelnego „Polonia typographica Saeculi Sedecimi”. Mimo zaawansowanego wieku i przejścia na emeryturę w 2004 r. do śmierci była zatrudniona na stanowisku profesora w Zakładzie Starych Druków BN. Wzięła udział w ostatnim posiedzeniu Rady Naukowej BN online w dniu 17 czerwca 2021 r. Recenzowała katalogi starodruków powstające w BN oraz była czynnym członkiem Komisji ds. Zakupów i Darów Materiałów Bibliotecznych. Kilka tygodni przed śmiercią podpisała zgłoszenie do jednej z nagród historycznych wydanego przez BN monumentalnego katalogu Tek Górskiego.

Zainteresowania badawcze prof. Pauliny Buchwald koncentrowały się wokół zagadnień szeroko rozumianej kultury staropolskiej, w tym roli literatury i książki w tym okresie. Była uczoną o dużym dorobku, autorką 200 publikacji, w tym książek: *Katalog starych druków Biblioteki Kórnickiej*. T. 1, *Polonica XVI wieku*. Cz. 2, *Nowe nabytki i uzupełnienia* (Wrocław 1969), *Satyra czasów saskich* (Wrocław 1969), *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI-XVIII wieku*. Bibliografia (Wrocław 1981), *Dawne wydania dzieł Jana Kochanowskiego* (Warszawa 1993), *Cenzura w dawnej Polsce. Między prasą drukarską a stosem* (Warszawa 1997), *Drukowi winniśmy oświecenie naszego wieku... Rola książki w drodze ku Oświeceni* (Warszawa 2003), *Historia literatury i historia książki. Studia nad książką i literaturą od średniowiecza po wiek XVIII* (Kraków 2005). Była redaktorką naukową wielu prac zbiorowych oraz edytorką staropolskich tekstów literackich. Występowała z referatami na wielu konferencjach krajowych i zagranicznych. Była zatrudniona na Uniwersytecie Warszawskim w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej. Wykładała także m.in. w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku oraz na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Obdarzona zaufaniem środowiska naukowego i bibliotecznego była zapraszana do ciał doradczych i konsultacyjnych. Była członkiem wielu rad, w tym Biblioteki Kórnickiej PAN, Muzeum w Nieborowie, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Polskiego Towarzystwa Badań nad Wiekiem Osiemnastym, Towarzystwa Literackiego im. A. Mickiewicza, Stowarzyszenia Academia Europaea Sarbieviana, Rady ds. Narodowego Zasobu Bibliotecznego, a także rad naukowych i komitetów redakcyjnych czasopism naukowych, m.in. „Rocznika Biblioteki Narodowej” i „Baroku”. Była czynnym członkiem Wydziału Filologicznego Polskiej Akademii Umiejętności. Od 50 lat aż do śmierci była członkiem Rady Naukowej Biblioteki Narodowej. Odznaczona była Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi i odznaką Zasłużony Działacz Kultury.

Należała do szlacheckiego gatunku badaczy, którzy z dogłębnego poznania przedmiotu badania wyciągają wnioski. Józef Andrzej Załuski, twórca pierwszej biblioteki narodowej, zapowiadanej w 1732 r. a otwartej w 1747 r., „narzekając na brak w Polsce ludzi zajmujących się spisaniem historii literatury ojczystej, choć innym <nie tylko królestwom, państwom i prowincjom, ale i samym nawet cudzoziemskim miastom, na swoich nie zbywa historiae patrio-literariae scriben-tach>, sam postanowił nadrobić to <osobliwsze naszych literatów zaniedbanie>. [...] działalność obu braci Załuskich zaważyła na pobudzeniu zainteresowania dorobkiem piśmienniczym przeszłości, dała początek wielkiej fali zbieractwa, a także edytorstwu dzieł dawnych, zwłaszcza z okresu Renesansu”¹. Kiedy czytam te słowa w jednym z jej artykułów mam wrażenie, jakbym czytał motto jej własnej działalności, nadrabiała to „osobliwsze naszych literatów zaniedbanie”. Do tego nurtu jej działalności należy zaliczyć przede wszystkim książki: *Satyra czasów saskich* (Wrocław 1969), *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI-XVIII wieku. Bibliografia* (Wrocław 1981), *Dawne wydania dzieł Jana Kochanowskiego* (Warszawa 1993). Krzyżowała drogi księgoznawcy i historyka literatury. Pisała, że nie zawsze historycy literatury widzą potrzebę pomocy ze strony księgoznawców. Sama znakomicie łączyła oba warsztaty i obie wrażliwości dając innym przykład. Charakteryzując jej działalność można sparafrazować wypowiedź o Estreicherze: „Historykiem literatury była zawsze, choć pochłonęła ją bez reszty bibliografia”.

Godzi się również przypomnieć, że była żoną prof. Janusza Pelca, wybitnego historyka literatury, z którym dzieliła nie tylko życie, ale także zainteresowania badawcze. Mieli oboje na siebie duży wpływ, korzystali z wiedzy, doświadczenia, przeczytanych książek. Ich życie było jak nieustające seminarium historyczno-literackie.

Pogrzeb prof. Pauliny Buchwald-Pelcowej odbył się w dniu 23 lipca 2021 r. Wzięli w nim udział członkowie Rady Naukowej Biblioteki Narodowej, jej pracownicy razem z dyrektorem, piszącym te słowa. Obecni byli przedstawiciele instytucji naukowych i bibliotecznych, z którymi była związana. Kazanie wygłosił i pogrzeb poprowadził ks. prof. Marek Starowiejski, wybitny patrolog, który kilkanaście lat wcześniej prowadził pogrzeb również męża prof. Pauliny Buchwald-Pelcowej, zaś mszę św. odprawił ks. bp prof. Michał Janocha, przewodniczący Rady ds. Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Konferencji Episkopatu Polski i profesor Uniwersytetu Warszawskiego, członek Rady Naukowej BN.

Będzie nam brak prof. Pauliny Buchwald-Pelcowej. Jej ciekawionego spojrzenia i dopytywania o detale, jeśli coś mogło dotyczyć jej tematów badawczych. Jej pamięci rzeczy przez innych zapomnianych. Trudno bez niej wyobrazić sobie Zakład Starych Druków i Bibliotekę Narodową.

Tomasz Makowski

Tekst wpłynął do Redakcji 8 sierpnia 2021 r.

¹ P. Buchwald-Pelcowa, *Historia książki a historia literatury. Ewolucja poglądów*, w: *Dawna książka i kultura. Materiały międzynarodowej sesji naukowej z okazji pięćsetlecia sztuki drukarskiej w Polsce*, red. S. Grzeszczuk, A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1975, s. 248.

DANUTA STANKIEWICZ (06.01.1929-11.05.2021)

11 maja 2021 r. w wieku 92 lat zmarła mgr Danuta Stankiewicz, starszy kustosz dyplomowany bibliotek naukowych Wrocławia i Warszawy, dyrektorka Biblioteki Akademii Muzycznej we Wrocławiu, kierowniczka Oddziału Udostępniania Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej w Warszawie oraz kierowniczka Biblioteki Instytutów Fizyki Uniwersytetu Wrocławskiego.

Danuta Maria Stankiewicz – z wykształcenia polonistka, z powołania bibliotekarz – łącznie w bibliotekarstwie wrocławskim i warszawskim przepracowała 37 lat, w tym półtora roku w Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej we Wrocławiu, 30 lat w bibliotekach instytutowych Politechniki Wrocławskiej, pół roku w Bibliotece Akademii Muzycznej we Wrocławiu, jeden rok w Bibliotece Narodowej w Warszawie oraz cztery lata w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

Urodziła się 6 stycznia 1929 r. w Nowogrodku, w rodzinie Jana Adamskiego i Nadziei z domu Chytrow. Ojciec w młodości wstąpił do Legionów Polskich, później był nauczycielem i kierownikiem szkoły, a po II wojnie światowej – wizytatorem w kuratorium w Białymstoku. Matka była nauczycielką i kierownikiem szkoły podstawowej. Danuta miała trójkę rodzeństwa: siostrę Eulalię i dwóch braci: Bogusława Floriana i Erazma Juliusza.

Od siódmego roku życia Danuta uczęszczała do szkoły powszechnej w Turgielach (woj. wileńskie), którą ukończyła w 1940 r. Następnie kontynuowała naukę w szkole średniej w Wilnie. Podczas okupacji niemieckiej, z powodu zamknięcia szkół z polskim językiem wykładowym, przerwała edukację, którą wznowiła dopiero w 1944 r. od II klasy Gimnazjum Żeńskiego w Wilnie. W 1945 r. ojciec wyjechał do Białegostoku, a dwa lata później Danuta wyjechała z matką i bratem jako repatriantka na Pomorze. Przez Lidzbark, Bydgoszcz i Toruń trafili do Unisławia (powiat Chełmno), gdzie matka podjęła pracę nauczycielki. Danuta uczyła się w Liceum Pedagogicznym w Chełmnie, a po uzyskaniu tzw. małej matury przeniosła się do III Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki w Toruniu, gdzie w 1949 r. zdała maturę i otrzymała świadectwo dojrzałości. W tym samym roku rozpoczęła studia polonistyczne na Uniwersytecie Mikołaja

Kopernika w Toruniu. Po ukończeniu pierwszego stopnia studiów w 1952 r. została wytypowana do dalszych studiów we Wrocławiu, gdzie po obronie pracy magisterskiej 12 marca 1954 r. uzyskała stopień magistra filologii polskiej.

W 1954 r. wyszła za mąż za Adolfa Stankiewicza, absolwenta astronomii UWr. W lipcu 1956 r. przeszedł na świat ich syn Robert, a w lipcu 1959 r. – córka Elwira.

Po ukończeniu studiów, Danuta dostała nakaz pracy w Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej we Wrocławiu, gdzie od maja 1954 r. do grudnia 1955 r. pełniła funkcję kierownika Działu Gromadzenia Księgozbioru. 15 grudnia 1955 r. przeniosła się do pracy w Bibliotece Katedry Ekonomii Politycznej Politechniki Wrocławskiej na stanowisko asystenta. Od 1 stycznia 1966 r. do 30 września 1966 r. pracowała w Bibliotece Instytutu Architektury PWr. Od 1 października 1966 r. została przeniesiona do Biblioteki Wydziału Elektrycznego PWr. Po dwóch latach przeszła do Biblioteki i Ośrodka Informacji Instytutu Chemii Organicznej i Fizycznej, a 1 maja 1976 r. do Biblioteki i Ośrodka Informacji Instytutu Chemii Nieorganicznej i Metalurgii Pierwiastków Rzadkich.

Kolejno awansowała na stanowiska: starszego bibliotekarza (1961), kustosa (1963). 18 grudnia 1973 r. zdała w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie egzamin państwowy na bibliotekarza dyplomowanego. W kwietniu 1974 r. została mianowana na stanowisko kustosa dyplomowanego, a w styczniu 1983 r. – starszego kustosa dyplomowanego.

W opinii dyrekcji Biblioteki Głównej i OINT Politechniki Wrocławskiej „dała się poznać jako osoba pracowita i zdyscyplinowana, bez zastrzeżeń wykonująca polecenia zwierzchników. Posiadała dużą wiedzę fachową. W okresie swej pracy brała udział w organizowaniu trzech bibliotek instytutowych, wykazując duże zaangażowanie i inicjatywę. Podnosiła swoje kwalifikacje.” W 1973 r. ukończyła kurs doskonalący z informacji naukowej zorganizowany przez Ośrodek Dokumentacji i Informacji Naukowej PAN w Warszawie. Była długoletnim, czynnym działaczem Zarządu Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (SBP), wykazywała dużą inicjatywę w pracy społecznej. W latach 1975-1977 była przewodniczącą koła SBP przy Bibliotece Głównej i OINT, następnie pełniła funkcję przewodniczącej komisji socjalnej Zarządu Okręgowego SBP.

Za osiągnięcia w pracy zawodowej została kilkakrotnie wyróżniona nagrodą Rektora Politechniki Wrocławskiej, otrzymała m.in. Złotą Odznakę Politechniki Wrocławskiej (1974), odznakę Zasłużony działacz Kultury (1978) i Złoty Krzyż Zasługi (1980).

Po wygraniu konkursu na stanowisko dyrektora Biblioteki Akademii Muzycznej we Wrocławiu odeszła 1 lutego 1986 r. z pracy w Bibliotece i Ośrodku Informacji Instytutu Chemii Nieorganicznej i Metalurgii Pierwiastków Rzadkich. Funkcję dyrektora Biblioteki Akademii Muzycznej we Wrocławiu pełniła krótko, bo od początku marca 1986 r. do końca września 1986 r., ponieważ z powodów rodzinnych przeniosła się do stolicy. Od 1 października 1986 r. do 30 września 1987 r. pełniła obowiązki kierownika Oddziału Udostępniania Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej w Warszawie. W opinii bezpośredniego kierownika, dra Jakuba Z. Lichańskiego, okazała się pracownikiem odpowiedzialnym i energicznym. Ze stawianych, trudnych obowiązków wywiązywała się dobrze. Stały przed nią bowiem zadania związane nie tylko z kierowaniem Oddziałem Udostępniania Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej, ale także bardzo złożone problemy

związane z organizacją i obsługą wystaw. Pani Danuta Stankiewicz uczestniczyła m.in. w przygotowaniach do wystawy „100 lat Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza”, wykazując duże zaangażowanie i zdolności organizacyjne. Jako kierownik spełniła pokładane w niej nadzieje, wykazując dobre przygotowanie fachowe, umiejętność zarządzania zespołem i rozwiązywania wszelkich problemów. Po powrocie do Wrocławia od 1 października 1987 r. do 6 czerwca 1991 r. pracowała w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Do 30 sierpnia 1990 r. była kierownikiem Biblioteki Instytutów Fizyki Uniwersytetu Wrocławskiego, a od 16 października 1990 r. pracowała w Samodzielnej Sekcji Czasopism. Po przejściu na emeryturę w czerwcu 1991 r. pozostała aktywna, m.in. działała w Archidiecezjalnym Duszpasterstwie Środowisk Twórczych i śpiewała w chórze.

Pani Danuta Stankiewicz zmarła 11 maja 2021 r. we Wrocławiu i została pochowana na cmentarzu św. Maurycego na Skowroniej Górze we Wrocławiu.

Marek Dubiński

Akta osobowe Danuty Marii Stankiewicz. Archiwum Politechniki Wrocławskiej, sygn. 874 p. 565.

Akta osobowe Danuty Marii Stankiewicz. Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, sygn. AU-222/832.

Tekst wpłynął do Redakcji 9 lipca 2021 r.

RADA REDAKCYJNA

prof. dr hab. Ewa Głowacka – przewodnicząca (Instytut Badań Informacji i Komunikacji, Wydział Filozofii i Nauk Społecznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), prof. Mariola Antczak (Katedra Informatologii i Bibliologii, Uniwersytet Łódzki), prof. Shifra Baruchson-Arbib (Bar Ilan University, Israel), prof. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk (Katedra Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), John C. DeSantis (Dartmouth College Library, Hanover, NH, USA), prof. Dr. Ágnes Hajdu Barát (Association of Hungarian Librarians – President), prof. Artur Jazdon (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu), prof. Maria Juda (Instytut Nauk o Kulturze, UMCS w Lublinie), prof. Bożena Koredczuk (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego), prof. Dariusz Kuźmina (Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii, Uniwersytet Warszawski), dr Tomasz Makowski (Biblioteka Narodowa), prof. Krystyna Matusiak (University of Denver, USA), dr. Peter Organisciak (Morgridge College of Education, University of Denver, USA), prof. Maria Próchnicka (Instytut Studiów Informacyjnych, Uniwersytet Jagielloński), dr. Egbert John Sánchez Vanderkast (Instituto de Investigaciones Bibliotecológicas y de la Información, Universidad Nacional Autónoma de México), dr. Lynn Silipigni Connaway (Online Computer Library Center – OCLC, Dublin, USA), prof. Barbara Sosińska-Kalata (Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii, Uniwersytet Warszawski), Jolita Steponaitienė (Martynas Mažvydas National Library of Lithuania), prof. Anna Tokarska (Instytut Nauk o Kulturze, Uniwersytet Śląski w Katowicach), prof. Katalin Varga (National Educational Library and Museum, Hungary), prof. Grażyna Wrona (Instytut Nauk o Informacji, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie), prof. Maja Žumer (University of Ljubljana, Slovenia)

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. ZASADY OGÓLNE

Teksty powinny być napisane w programie WORD w formacie RTF. Artykuł nie powinien przekraczać 36 000 znaków (ze spacjami), a recenzja, sprawozdanie itp. – 14 000 znaków (ze spacjami). Teksty należy nadsyłać w formie elektronicznej na adres e-mail redakcji: przeglad.biblioteczny@uw.edu.pl, ewentualnie na płycie CD/DVD wraz z jednym egzemplarzem wydruku na adres: Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego”, Wydawnictwo SBP, 00-335 Warszawa, ul. Konopczyńskiego 5/7.

Do każdego artykułu należy dołączyć **streszczenie autorskie** w języku polskim o objętości ok. 100 wyrazów (ok. 1000 znaków), słowa kluczowe oraz przekład tytułu artykułu i streszczenia na język angielski. **Streszczenie powinno zawierać następujące informacje: teza/cel artykułu, metody badań, najważniejsze wyniki, wnioski.**

Wydawnictwo SBP i Redakcja „Przeglądu Bibliotecznego” podpisała porozumienie z redakcją „The Central European Journal of Social Sciences and Humanities” (CEJSH) w sprawie elektronicznej publikacji streszczeń prac naukowych ukazujących się w „Przeglądzie Bibliotecznym”. Przedsięwzięcie to nie ma charakteru komercyjnego, a służyć ma popularyzacji polskiego dorobku naukowego. Jeśli Autor nadsyłałanego do „PB” artykułu **nie wyraża zgody** na publikację jego abstraktu w CEJSH, prosimy o wyraźne określenie na piśmie swego stanowiska.

Autorzy artykułów proszeni są o przygotowanie odrębnej strony tytułowej, zawierającej tytuł artykułu, nazwisko autora oraz adres do korespondencji i *e-mail*. Zgodnie z zasadami przeciwdziałania zjawiskom *ghostwritingu* i *guest authorship*. Redakcja prosi również, aby na tej stronie ujawnione zostały nazwiska i afiliacje wszystkich osób, które przyczyniły się do powstania artykułu, ich rola i udział w przygotowaniu publikacji (kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych w pracy zgłoszonej do druku; procentowy udział w przeprowadzonych badaniach i opracowaniu artykułu). Redakcja zobligowana jest do poinformowania, iż *ghostwriting* i *guest authorship* są przejawem nierzetelności naukowej, a wszelkie wykryte przypadki muszą być przez Redakcję demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.). Redakcja prosi także o podanie informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów (*financial disclosure*).

Na pierwszej stronie artykułu powinien być umieszczony jedynie tytuł oraz oświadczenie Autora/Autorów, że tekst przedstawiany redakcji „Przeglądu Bibliotecznego” nie był dotychczas opublikowany ani zgłoszony do publikacji w żadnym innym czasopiśmie. Jeśli tekst był prezentowany na konferencji, należy podać jej szczegółowe dane wraz z ewentualnymi informacjami o publikacji materiałów konferencyjnych. Jeśli artykuł jest częścią przygotowywanej do druku książki, należy podać jej dane oraz planowany termin publikacji. Zapewnienie anonimowości tekstów przekazywanych do recenzji wymaga, aby w tekście artykułu w żadnym miejscu nie była umieszczona informacja umożliwiająca identyfikację autora.

PRZEGLĄD BIBLIOTECZNY

Warunki prenumeraty

Zamówienia na „Przegląd Biblioteczny” prosimy kierować na adres:

Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
Dział Sprzedaży 02-086 Warszawa
Al. Niepodległości 213

- pocztą
- telefonicznie – tel. (22) 608-28-26
- pocztą elektroniczną – e-mail: sprzedaz@sbp.pl

Sprzedaż odręczna (w godz. 9⁰⁰ – 15⁰⁰)

- w siedzibie SBP (Al. Niepodległości 213)
- w Wydawnictwie Naukowym i Edukacyjnym SBP (ul. Konopczyńskiego 5/7, 00-335 Warszawa
tel/fax (22) 827-52-96)

Nasze konto: Credit Agricole Bank Polska S.A. 46 1940 1076 3122 4176 0000 0000

„Przegląd Biblioteczny” można otrzymywać:

- składając zamówienie na dowolny okres lub na poszczególne zeszyty zarówno archiwalne, jak i bieżące; odbiorca wnosi wówczas opłatę po otrzymaniu przesyłki (zeszytu) wraz z rachunkiem
- za gotówkę bezpośrednio w Dziale Sprzedaży Wydawnictwa Naukowego i Edukacyjnego SBP

Cena prenumeraty na 2021 r. – 196 zł

Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne SBP. Warszawa 2021
Łamanie: Ewa Majewska
Druk i oprawa: Fabryka Druku Sp. z o.o.
www.fabrykadruku.pl

